

รายงานการศึกษา

โครงการ การพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลทางสุขภาพ
จากโครงการการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายของรัฐ
ภาคประชาชน:

กรณีศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการ
โรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

โดย

สดใส สร้างสรรค์

สุภาวดี บุญเจือ

รุ่งทิพา วอทอง

วิทยา ทองน้อย

กลุ่มศึกษาและบูรณาการชุมชนลุ่มน้ำมูน

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส)

สิงหาคม ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

การศึกษา "โครงการ การพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จาก โครงการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายของรัฐโดยภาคประชาชน : กรณีศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากโครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และประเมินผลกระทบทางสุขภาพ ในครั้งนี้ ได้ใช้กรอบคิดการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ เพื่อสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ โดยคัดเลือก ๔ ชุมชน คือ บ้านหัวเหว บ้านท่าแพ บ้านวังสะแบงใต้ อำเภอโขงเจียม และบ้านหนองโพธิ์ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนดังนี้ (๑) คัดเลือกจากที่ตั้งของชุมชน คือ ชุมชนท้ายเขื่อน ชุมชนห้วยงาน และชุมชนเหนืออ่างเก็บน้ำ (๒) คัดเลือกจากลักษณะของผลกระทบ คือ ชุมชนที่สูญเสียอาชีพประมงอย่างเดียว ชุมชนที่ถูกอพยพโยกย้าย สูญเสียที่ดินทำกิน และสูญเสียอาชีพประมง

ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านได้ให้ความหมายด้านสุขภาพดี คือ การมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข และพบว่าปัจจัยที่กำหนดสุขภาพตามความหมายของชาวบ้าน มี ๕ ปัจจัย คือ (๑) ด้านความมั่นคง ของทรัพยากรธรรมชาติ (๒) ความมั่นคงด้านอาหาร (๓) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (๔) ความมั่นคง ด้านสภาพแวดล้อม (๕) ความมั่นคงทางสังคม จากการศึกษาจะพบว่าเขื่อนปากมูลเป็นปัจจัยที่สำคัญ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ เพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตของชาวบ้านบางส่วนได้ถูกทำลายและเสื่อมโทรมลงจากการสร้างเขื่อน เป็นผลให้ชาวบ้านได้สูญเสียความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม และความสุขในชีวิต แต่เมื่อมีการทดลองเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูล ปัจจัยที่กำหนดสุขภาพของชาวบ้าน ได้ฟื้นคืนมาอย่างรวดเร็วในทุกด้าน แต่สภาพยังไม่เท่ากับช่วงก่อนสร้างเขื่อน ซึ่งได้ส่งผลทำให้สุขภาพตามความหมายของชาวบ้านได้ดีขึ้นกว่าช่วงปิดประตูน้ำเขื่อน

ผลการศึกษาด้านการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อนปากมูล พบว่าการสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อ สุขภาพทางกาย ทางจิตใจ สุขภาพทางสังคมและทางจิตวิญญาณ ซึ่งสุขภาพทางกาย ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเกิดโรค คือ โรคคัน ระบาย การหายใจ ความเครียด แต่ในช่วงการเปิดประตูระบายน้ำทำให้บางโรคได้เริ่มหายไป คือ โรคคัน เพราะแม่น้ำมูลได้มีการถ่ายเทระบายน้ำลงสู่แม่น้ำโขง และมีโรคที่เป็นข้อห่วงใยของชาวบ้าน เช่น โรคเอดส์ โรคเบาหวาน โรคตับ โรคกระเพาะ เป็นต้น

ด้านสุขภาพทางจิต พบว่าการสร้างเขื่อนเป็นปัจจัยหนึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความเครียดเพราะวิตกกังวลกับการทำมาหากิน และเครียดกับเพื่อนบ้าน หรือญาติที่มีแนวความคิดไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนทำให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวหรือภายในชุมชน และสาธารณะ และสภาพจิตใจของชาวบ้านได้ผ่อนคลายในระดับหนึ่งเพราะมีการเปิดประตูเขื่อนทำให้ชาวบ้านสามารถหาปลา ได้มากกว่าช่วงปิดเขื่อน แต่เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในการลงทุนทำการประมงหรือเกษตรเพราะไม่แน่ใจในระยะเวลาของการเปิดเขื่อน

สุขภาพทางสังคม พบว่า การสร้างเขื่อนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวลดลงเพราะสมาชิกภายในครอบครัวได้อพยพไปทำงานนอกชุมชน การทำกิจกรรมร่วมกันได้ลดลง ชุมชนอยู่ในสภาพต่างคนต่างอยู่เพราะต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ การแบ่งปันการดูแลซึ่งกันและกันได้ลดลง และส่งผลต่อความร่วมมือในกิจกรรมงานพัฒนาต่างๆ ลดลง ทำให้ความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับแม่น้ำมูนได้ลดความสำคัญลง แต่ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนคือ ชุมชนเริ่มมีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำมูนคือ งานบุญเนาแก่ง งานส่วลวงมอญ รวมทั้งการไปหาปลาร่วมกันของครอบครัวและชุมชน

สุขภาพทางจิตวิญญาณ พบว่าเขื่อนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อสุขภาพจิตวิญญาณของชาวบ้านปากมูน ทำให้ขาดการมีวิถีที่พึ่งพาธรรมชาติ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมลดลง ขาดความเอื้ออาทร เกื้อกูล แบ่งปันซึ่งกันและกัน ขาดความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ชุมชน ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาจากพ่อแม่สู่ลูกหลาน ขาดการมีพื้นที่ ที่ใช้ร่วมกัน เช่น วัด เกาะแก่งในแม่น้ำมูน หรือขาดการมีกิจกรรมร่วมกันเช่นงานบุญ การพักผ่อน พัฒนาชุมชน และขาดการมีชีวิตอยู่อย่างสงบร่มเย็น และเป็นสุข ส่งผลให้สุขภาพจิตวิญญาณระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสาธารณะอยู่ในสภาวะที่มีชีวิตอยู่อย่างดิ้นรน มีความหวาดวิตก ท่ามกลางความขัดแย้ง ไม่มีความสุขและมีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข

ผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าเขื่อนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ ซึ่งหมายถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน ดังนั้นในการจัดทำโครงการงานพัฒนาด้านต่างๆ จะต้องมีการประเมินผลกระทบทางด้านสุขภาพทั้งก่อนทำโครงการ ระหว่างดำเนินกิจกรรมและหลังโครงการ โดยต้องมีแนวคิดและมุมมองเรื่องสุขภาพแบบองค์รวมและเชื่อมความสัมพันธ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม

Abstract

The objective of this study which was on “The Development of People Sector's Guidelines & Method of Assessment on the Health Impact from Government's Large Investment & Development and Policy: Case-study of Assessment on Health Impact from the Pak Moon Dam Hydroelectric Power Plant Project” was to study about the impact on the health of the communities lying along the bank of the Moon River that had been affected by the Pak Moon Dam Hydroelectric Power Plant Project. The data was analyzed and used for the health impact assessment. In this study, the health impact assessment frame was used to build up a public policy on health. Four communities i.e. Ban Hua Weh, Ban Tha Phae and Ban Wang Sabaeng Tai of Khong Jiam district, and Ban Nong Pho of Phibun Mangsahan, Ubon Ratchathani province were selected as sites of the study. The criteria for community-selection were: (1) Location of community: dam-downstream community, headwork community and dam-upstream community, (2) Nature of impacts: community that lost fishing profession only; transferred community that lost both occupational land and fishing profession.

Findings of the study: The villagers defined good health as, “a happy living”. By villagers' definition, 5 factors that determined health were: (1) Natural resource stability, (2) Food stability, (3) Economic stability, (4) Environmental stability, and (5) Social stability. The study discovered that Pak Moon Dam was an important factor for the change of the factor that determined health. This was because natural resources which were the base of some portion of villagers' production had been destroyed and become deteriorated by the construction of the dam. As a result, the villagers lost food stability, economic stability, Social culture stability and life happiness. But, when a trial was made for the lifting of the Pak Moon Dam water-gate, the factors that determined all aspects of villagers' health rapidly returned. However, the condition was not as good as when the dam was not yet constructed. As a result of the trial, health, by villagers' definition, became better than when the water - gate was closed.

The study on the assessment of health impacts from Pak Moon Dam hydroelectric power plant found out that the Pak Moon Dam construction had impacts on physical, mental, social and

spiritual health of the villagers. Regarding physical health, some sicknesses related to itchiness, respiratory system and stress occurred to the villagers. But during the water-gate lifting period, some sicknesses i.e. itchiness started to disappear. This was because the water from the Moon River had been drained to the Mae Khong River. Besides, concerning physical health, there were some other sicknesses which were of villagers' concern such as AIDS, diabetes, liver-related sicknesses, stomach-related sicknesses, etc.

Regarding mental health, it was found out that the dam construction was a factor for the villagers' stressfulness. The villagers became worried about livelihood. They were stressed with neighbors & relatives who disagreed with the dam construction. Conflicts occurred within family, community and the public. Due to water-gate lifting, the mental condition of the villagers became, to certain extent, more relaxed. The villagers were able to catch more fish than when the dam was closed. However, they felt not secure yet for investment on fishing or agriculture because they were not sure of the dam-opening period.

Regarding social health, it was found out that dam construction was a factor of change. It decreased relationships among family-members because family members had migrated to work outside communities; joint activities decreased. Communities were in a situation where people just lived for themselves because they had to struggle for their own livelihood. As a result, sharing & caring for one another decreased; cooperation in development activities also decreased. Ideas, belief and wisdom on Moon River became less important. But, during the period of water-gate lifting for water to flow, a clear change occurred i.e. communities started to practice Moon River-related activities i.e. "Boon Nao Kaeng" and "Sao Luang Mong" festivals; families & communities together went for fishing.

Regarding health in the spiritual aspect, it was found out that the dam was a factor for the change in the way of life that used to be favorable to the spiritual health of the Pak Moon villagers. They became lack of a way of life that relied on nature. Cultural diversity decreased. Generosity, caring and sharing with one another decreased. Good relationships within family and community became lacking. Transference of wisdom from parents to children became lacking. Areas for communal use such as temples and islets in Moon River became lacking. Communal

activities such as religious festivals, recreation, community development became lacking. And, serene, peaceful and happy life became lacking. Consequentially, with regard to spiritual health, individuals, families, communities and the public were living in a state of craving. They were shaken & worried amidst conflicts. They did not have peace and live unhappily.

This study revealed that the dam was an important factor for a change in the health aspect which represented the villagers' and communities' way of life. Therefore, before, during and after implementation, development projects of different aspects need to assess their impacts on health. It is necessary to have a holistic concept and view on health and to foster environmental and social relationships.

บทสรุปสำหรับประชาชน
โครงการ พัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ
จากโครงการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายของรัฐโดยภาคประชาชน:
กรณีศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๑. ความสำคัญของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

ปัญหาผลกระทบด้านสุขภาพเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต แต่การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนกับมองข้ามผลกระทบทางด้านสุขภาพ มาโดยตลอด แม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปี ๒๕๓๕ กำหนดให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ จะต้องมีการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคม การประเมินผลกระทบด้านสุขภาพเป็นเพียงการหวั่นข้อการประเมินประเด็นเล็กๆ ที่ซ่อนอยู่ในการศึกษาดังกล่าว โดยไม่มีใครให้ความสำคัญมากนัก

การพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินสุขภาพ จากโครงการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายของรัฐโดยภาคประชาชนในครั้งนี้ จึงเป็นการค้นหารูปแบบการประเมินสุขภาพ เพื่อยกระดับการประเมินผลสุขภาพให้ทัดเทียมกับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคม

๒. วัตถุประสงค์ ขอบเขต ช่วงเวลา และวิธีการ ประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์และประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยคัดเลือกชุมชนริมน้ำ ๔ หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ตัวแทนในการศึกษา โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้ ๑) คัดเลือกจากที่ตั้งของชุมชน คือ ชุมชนท้ายเขื่อน ชุมชนห้วยนาง และชุมชนเหนืออ่างเก็บน้ำ ๒) คัดเลือกจากลักษณะของผลกระทบคือ ชุมชนที่สูญเสียอาชีพประมงอย่างเดียว ชุมชนที่ถูกอพยพโยกย้าย สูญเสียที่ทำกิน และสูญเสียอาชีพประมง โดยการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล จะเริ่มดำเนินงานตั้งแต่ เดือนกันยายน ๒๕๔๔ - เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ กรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ในครั้งนี้เป็นการประเมินโดยภาคประชาชน ดังนั้น การประเมินจึงเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ การค้นหาผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินสุขภาพ เพื่อร่วมกันในการตัดสินใจ กำหนดวิธีการประเมิน และวัตถุประสงค์ร่วมกัน รวมทั้งการค้นหาตัวชี้วัดที่แสดงผลกระทบทางสุขภาพ และการสร้างตัวชี้วัดภาคประชาชน เพื่อให้เข้าใจ คำว่า

สุขภาพตามความหมายของชาวบ้าน ที่ได้มองเรื่องสุขภาพ อย่างเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันทั้งเรื่องกาย จิตใจ และสภาวะแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ส่วนการเก็บข้อมูลเป็นการเก็บข้อมูล ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม โดยจัดเวทีในลักษณะต่างๆ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึก การเก็บแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ การจัดเวทีตรวจสอบข้อมูล ผลการศึกษาร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด (ระดับชุมชนและระดับจังหวัด) แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มา จัดระเบียบข้อมูลตามหมวดหมู่ เรียบเรียงเพื่อหาความสัมพันธ์เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชน แล้วนำข้อมูลเชิงปริมาณมาวิเคราะห์ และนำเสนอด้วยตารางเปรียบเทียบข้อมูลปีก่อนสร้างเขื่อน หลังมีเขื่อน และหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล

๓. ข้อค้นพบจากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล มีดังนี้

๓.๑ สุขภาพและปัจจัยกำหนดสุขภาพ จากการศึกษาค้นพบว่า ชาวบ้านได้ให้ความหมายทางด้านสุขภาพ คือ การมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขสบายใจท่ามกลางครอบครัวและชุมชน มีความมั่นคงของชีวิต และมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีพและหล่อเลี้ยงชุมชนหรือการมีสุขภาพดี คือ การมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญตามความหมายของชาวบ้านมีดังนี้

ก. ความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติมีองค์ประกอบคือ แม่น้ำที่ใสสะอาด ที่ดิน ป่าไม้ อุดมสมบูรณ์ เกาะแก่งไม่อุดตัน มีปลาหลากหลายชนิดหมุนเวียนขึ้นลงตามฤดูกาล มีพืชผักสมุนไพรตามธรรมชาติ หลายชนิด

ข. ความมั่นคงทางอาหารมีองค์ประกอบ คือ มีอาหารที่หลากหลาย หาได้ตามธรรมชาติ สะอาดปลอดภัย มีคุณภาพ และเพียงพอต่อการบริโภค

ค. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจมีองค์ประกอบ คือ รายได้เพียงพอกับรายจ่าย ไม่มีหนี้สิน สามารถเก็บออมไว้ใช้จ่ายจำเป็น โดยไม่ต้องอพยพไปทำงานต่างถิ่น

ง. ความมั่นคงทางสภาพแวดล้อมมีองค์ประกอบ คือ ชุมชนมีความปลอดภัย ได้อยู่บ้าน ใกล้เคียงกัน มีกิจกรรมร่วมกัน ใกล้วัดใกล้แหล่งทำมาหากิน

จ. ความมั่นคงทางสังคมมีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ ด้านประเพณี วัฒนธรรม ที่มีองค์ประกอบ การร่วมทำบุญ และมีงานบุญประเพณี ด้านสัมพันธภาพ มีองค์ประกอบ คือ การอยู่ร่วมกัน ใช้เวลาร่วมกัน มีความพันธ์อันดีต่อกันทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

๓.๒ การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพ จากการประเมินผลกระทบ ทางด้านสุขภาพของเขื่อนปากมูลพบว่าโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยที่กำหนดสุขภาพตามความหมายและ ความเข้าใจของชาวบ้าน จากการศึกษาพบว่าก่อนการสร้างเขื่อน ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านอยู่ในภาวะที่ดี ชาวบ้านจึงมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข แต่การสร้างเขื่อนปากมูล ส่งผลกระทบทำให้ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญสุขภาพของชาวบ้านเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เริ่มจากการเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมเป็นผลให้ชาวบ้านสูญเสียความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ รวมถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน สุขภาพของชาวบ้านจึงทรุดโทรมลงไปด้วย แต่เมื่อมีการทดลองเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูลปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านฟื้นตัวกลับคืนมาอย่างรวดเร็วในทุกด้าน แม้ว่าจะไม่ได้เท่า ก่อนการสร้างเขื่อน แต่ก็เพียงพอที่ทำให้สุขภาพตามความหมายของชาวบ้านโดยภาพรวมแล้วดีขึ้นกว่าในช่วงที่เขื่อนปิดประตูน้ำ

จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำมาพิจารณาเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านในช่วงก่อนการสร้างเขื่อน ช่วงหลังการสร้างเขื่อนและช่วงทดลองเปิดประตูน้ำได้ดังนี้

ก.ความมั่นคงด้านทรัพยากร ทรัพยากรเป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูน ชาวบ้านในชุมชนจะอาศัยทรัพยากรเป็นแหล่งอาหาร แหล่งที่มาของรายได้ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรตามช่วงฤดูกาล วิถีชีวิตของชาวบ้านก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านประกอบด้วย แม่น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ เกาะ แก่ง ปลา และพืชผักสมุนไพร ช่วงก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ทรัพยากรแม่น้ำมูนมีความอุดมสมบูรณ์ ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการทำการเกษตร และอุดมไปด้วยพืชผักสมุนไพร แม่น้ำมูนใสสะอาด มีแก่งหินธรรมชาติทำหน้าที่ฟอกน้ำให้ใสสะอาดและยังเป็นแหล่งอาหารแหล่งหลบภัยและแหล่งวางไข่ของปลา ทำให้พบปลาธรรมชาติถึง ๒๓๐ ชนิด(ดร.ไทสัน อาร์ โรเบิร์ต, ๒๕๓๖)บริเวณปากมูน แต่หลังจากการสร้างเขื่อนปากมูล ที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ เกาะแก่งธรรมชาติ ป่าทามและพืชผักสมุนไพรถูกน้ำท่วม เสียหาย แม่น้ำเน่าเสีย ชนิดปลาลดจำนวนลงเหลือเพียง ๙๖ ชนิด แต่เมื่อมีการทดลองเปิดประตูระบายน้ำ ที่ดินริมน้ำกลับคืนมา ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ แก่งหินธรรมชาติเริ่มฟื้นคืนสู่สภาพเดิม แม้ว่าจะมีตะกอนอุดตัน แต่ก็เริ่มลดลงเมื่อเวลาผ่านไป ป่าทามและพืชผักสมุนไพร ที่สูญเสียไปเพราะถูกน้ำท่วม เริ่มเกิดขึ้นใหม่แต่ยังมีขนาดเล็ก แม่น้ำคืนสู่ความใสสะอาด พบพันธุ์ปลาถึง ๑๕๒ ชนิด (วิจัยไทบ้าน , ๒๕๔๕)

ข.ความมั่นคงทางอาหาร แหล่งอาหารของชาวบ้านในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูน อยู่ที่ทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของ แม่น้ำ ป่าไม้ ที่ดิน และสัตว์น้ำ หากจะพิจารณาถึงความมั่นคงทางอาหาร องค์ประกอบคือ ๑) ความหลากหลายของชนิดอาหารที่บริโภคในแต่ละวัน ๒) คุณภาพของอาหาร คุณค่าและความปลอดภัย ๓) ความพอเพียงต่อการบริโภคและแบ่งปันญาติพี่น้อง เพื่อนพ้องโดยช่วงก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ชาวบ้านอาศัยแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ทำให้มีอาหารหลากหลายตามฤดูกาล เช่น ปลา เห็ด หน่อไม้ พืชผักสมุนไพร

เป็นต้น เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน สามารถหาได้ง่าย ไม่เสียค่าใช้จ่ายและไม่มีความเสี่ยงต่อสารเคมี และสารพิษตกค้าง หลังจากสร้างเขื่อนปากมูลแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านสูญเสียไป ต้องพึ่งพาอาหารจากตลาด ความพอเพียงของอาหารจึง ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว และเนื่องจากเป็นอาหารที่ผลิตจากภายนอกจึงไม่มี ความมั่นใจในการบริโภค แต่เมื่อทดลองเปิดประตูระบายน้ำชาวบ้านสามารถหาอาหารธรรมชาติได้ มากกว่าช่วงปิดเขื่อน สามารถบริโภคได้อย่างพอเพียงแม้ว่าอาหารจะไม่หลากหลายเท่าก่อนการสร้างเขื่อน ลดการพึ่งพาจากอาหารภายนอกและความเสี่ยงในการบริโภคลดลง

ค.ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จากการศึกษาด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร ทั้ง ๔ ชุมชนพบว่า ก่อนการสร้างเขื่อนรายได้จากการประมงเป็นรายได้หลัก โดยรายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมงเฉลี่ยครอบครัวละ ๘๙,๕๑๓ บาท หลังจากการสร้างเขื่อนอาชีพประมงยังคงเป็นรายได้หลัก แต่รายได้ที่เป็นเงินสดลดลงเหลือเพียงครอบครัวละ ๒๒,๖๑๒ บาท ส่วนรายได้จากแหล่งอื่นมีสัดส่วน เพิ่มขึ้น แต่หลังจากการทดลองเปิดประตูระบายน้ำ พบว่า รายได้ที่เป็นเงินสดจากอาชีพประมงของครัวเรือนเฉลี่ยเพิ่มขึ้น เป็น ๔๗,๕๑๔ บาท การเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เป็นเงินสดสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่ไม่เป็นเงินสด ซึ่งคำนวณจากปริมาณปลาที่ครัวเรือนใช้ในลักษณะต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการประมงเป็นรายได้หลักของชาวบ้านตลอดมา การเปลี่ยนแปลงของรายได้จากการประมง ทำให้การอพยพแรงงานที่เคยอพยพในท้องถิ่นใกล้ๆ เมื่อก่อนสร้างเขื่อนเปลี่ยนเป็นการอพยพไปรับจ้างทั่วไป เห็นได้จากปริมาณรายได้มาจากแหล่งอื่น นอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น เป็นการยืนยันการอพยพแรงงานที่เพิ่มขึ้น แม้ในช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำรายได้จากการประมงจะเพิ่มขึ้น แต่รายได้จากแหล่งอื่นนอกภาคเกษตรยังไม่เปลี่ยนแปลงมาก แสดงว่าการอพยพ แรงงานยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก

ส่วนด้านรายจ่ายพบว่าครัวเรือนมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากหลังการสร้างเขื่อน แต่ในช่วงการทดลองเปิดประตูน้ำรายจ่ายก็เปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เพราะพฤติกรรมบริโภคที่เปลี่ยนไป จากการเข้าไปผูกพันกับระบบตลาด

ด้านการออมและหนี้สิน ก่อนสร้างเขื่อน วัว ควาย และที่ดิน คือรูปแบบการออมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นทั้งการออมและการผลิตที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ หลังการสร้างเขื่อนชาวบ้านเปลี่ยนรูปแบบการออมไปฝากธนาคาร และซื้อทอง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร และการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัว ควาย ที่ดินจึงแปรสภาพเป็นสินค้า เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน หลังการสร้างเขื่อนนอกจากรูปแบบการออมจะเปลี่ยนไปแล้ว ปริมาณการออมก็ลดลงตามรายได้ที่เป็นตัวเงิน แต่ปริมาณหนี้สินกลับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะหนี้สินจากโครงการของรัฐ ทั้งโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน โครงการกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

ง.สภาพแวดล้อมของชุมชน จากกรณีศึกษาพื้นที่บ้านหัวเหว ช่วงก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลชุมชน วัด โรงเรียน อยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยจะอยู่เรียงรายตามสายน้ำมูน ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากร ในการยัง

ชีพที่สำคัญ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อแบ่งปันกัน ช่วยกันดูแลบ้านเรือน ความร่วมมือภายในชุมชนดี ใกล้วัด ใกล้โรงเรียนแต่การสร้างเขื่อนทำให้บ้านหัวเหว่ต้องมีการอพยพ บ้านเรือน กระจายเป็นหลายคุ่ม ไม่สามารถช่วยเหลือกันได้เหมือนเดิม บ้านเรือนที่ย้ายไปใหม่ห่างจากชุมชนเดิม ๒ - ๓ กิโลเมตร แต่ วัด โรงเรียน ยังอยู่ที่เดิมทำให้การไปวัด ไปโรงเรียนลำบากมากขึ้น ช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

๑.ความมั่นคงทางสังคม ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ทำให้มีการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำรงชีวิตระหว่าง คนรุ่น พ่อรุ่นแม่ต่อคนรุ่นลูกหลาน และมีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ชุมชนก็มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น มีการลงแรงร่วมกันในกิจกรรมของชุมชน วัด โรงเรียน นอกจากนั้น การหาปลาร่วมกัน และกิจกรรมตามประเพณี เป็นเงื่อนไขร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน แต่เมื่อสร้างเขื่อนปากมูล คนในวัยแรงงานต้องออกหารับจ้างทำงานนอกบ้าน ปล่อยคนแก่ อยู่บ้านเลี้ยงหลาน บางครอบครัวที่เคยเป็นครอบครัวใหญ่ ลูกหลานต้องแยกครอบครัวไปหากินที่ใหม่เพื่อความอยู่รอด จึงต้องแก้ปัญหาตามลำพังของตนเอง ส่วนความสัมพันธ์ในชุมชนพบว่า ที่ตั้งของชุมชนกระจัดกระจายไม่สามารถพึ่งพากันได้เช่นในอดีต เกิดความขัดแย้ง แบ่งเป็นกลุ่มค้ำเขื่อนและกลุ่มสนับสนุนเขื่อน ความเข้มข้นของความขัดแย้งมีปัจจัยขึ้นอยู่กัระยะทางใกล้ไกลจากเขื่อน บ้านหัวเหว่ ซึ่งเป็นที่ตั้งเขื่อนจึงเป็นจุดที่มีความขัดแย้งรุนแรงที่สุด แม้ในช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เห็นความแตกต่างในทาง ที่ดีขึ้น แต่มีการพบปะกันในระหว่างหาปลามากขึ้น

๓.๓ ผลจากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เมื่อนำข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาในช่วงก่อนการสร้างเขื่อน ช่วงหลังการสร้างเขื่อนและ ช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำ มาเปรียบเทียบกับกันแล้วสามารถระบุได้ว่า โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านอย่างรุนแรง และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพตามความหมายของชาวบ้านในมิติต่างๆ ดังนี้

(๑) สุขภาพทางกาย หากพิจารณาตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชนและระดับสาธารณชนจะพบว่า ในระดับปัจเจกสุขภาพกายของชาวบ้านในช่วงก่อนสร้างเขื่อน ส่วนมากชาวบ้านจะมีอาการเจ็บป่วยที่ไม่ซับซ้อน เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการพึ่งพิงทรัพยากร ธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ ทำให้ชาวบ้านได้รับประทานอาหารที่สด ปลอดภัย ทำมาหากินอยู่ในชุมชน ส่งผลต่อการมีสุขภาพแข็งแรง มีความสุขกายและใจ หลังจากการสร้างเขื่อนทรัพยากร ธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงไป เช่น เกาะแก่ง ทำให้ความสมดุลของ

ระบบนิเวศในแม่น้ำมูนได้ลดน้อยลง และทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไป แหล่งอาหารของชุมชนอยู่ที่ตลาดหรือรถเร่ขายตามหมู่บ้าน แหล่งรายได้ของชาวบ้านขึ้นอยู่กับการทำงานนอกภาคเกษตรเป็นหลัก ทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวได้ลดลง เพราะสมาชิกภายในครอบครัวได้ตื่นเช้าทำงานเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ทำให้บางครอบครัวที่มีสมาชิกอพยพไป ขยายแรงได้ประสบกับปัญหาด้านต่างๆ เช่น ทางด้านสุขภาพ ทำให้เกิดโรคเครียด ซึ่งเป็นความเครียดที่เกิดจากความกดดันจากนายจ้างและกังวลกับครอบครัว หรือโรคกระเพาะ เพราะต้องประหยัดเพื่อจะเก็บเงินส่งมาเป็นค่าใช้จ่ายให้กับครอบครัว เป็นต้น และมีบางรายที่เป็นต่อเนื่องมาจากการระเหิดหนีเพื่อทำการก่อสร้างเขื่อน เช่น โรคคันตามผิวหนัง โรคภูมิแพ้ ส่งผลต่อ สุขภาพทางกาย ประสบความอ่อนแอและสภาวะจิตเครียด วิตกกังวล ทำให้ง่ายต่อการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ แต่เมื่อมีการเปิดประตูเขื่อนทำให้บางโรคที่เกิดกับชาวบ้าน ได้ลดลง คือ โรคคันตามผิวหนัง เพราะแม่น้ำมูนได้มีการไหลถ่ายเทสิ่งสกปรกลงสู่แม่น้ำโขง

ระดับครอบครัว ก่อนสร้างเขื่อน พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สมาชิกมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ช่วยกันหาปลา พ่อบาปล่ากับลูก แม่ทำเกษตรริมมูน เป็นต้น ทำให้ไม่มีความทุกข์กังวลในการทำมาหากิน ทำให้ความขัดแย้งหรือหวาดระแวงภายในครอบครัวมีน้อย หลังการสร้างเขื่อน พบว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพทรัพยากร ธรรมชาติ ได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สมาชิกของครอบครัวอยู่ในภาวะวิตกกังวลเรื่อง การทำมาหากิน บางครอบครัวได้เกิดความขัดแย้งทางความคิดที่เกิดจากการสร้างเขื่อน การรับภาระในการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่ป่วยเป็นโรค เช่น โรคเอดส์ ตับ เบาหวาน ส่งผลต่อสุขภาพกายระดับครอบครัว มีสมาชิกที่เจ็บป่วยทางกายและความวิตกกังวลต่อการทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว รวมทั้งมีภาระในการดูแลการเจ็บป่วยของสมาชิกภายในครอบครัว ถึงแม้จะมีการเปิดประตูเขื่อน แต่ระดับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวยังไม่ดีขึ้น

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อนชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงทรัพยากร ธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่แข็งแรงเพราะมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีบวชตามเกาะแก่ง แข่งเรือ เป็นต้น ทำให้ชุมชนได้มีการช่วยเหลือและทำกิจกรรมด้วยกัน แต่หลังสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์ ของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ ได้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นการขัดแย้งที่เกิดจากการสร้างเขื่อน ทำให้บางครอบครัวต้องถูกตัดขาดจากเครือญาติเพราะไปร่วมเรียกร้องกับกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ส่งผลต่อความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน ได้ลดลง ถึงแม้จะมีการทดลองเปิดประตูระบายน้ำความสัมพันธ์ภายในชุมชนยังไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ส่งผลให้ชุมชนที่เคยดูแลกัน ในยามเจ็บป่วยและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาผู้ป่วยแบบพื้นฐาน ได้ขาดหายไปจากชุมชน

ระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนสร้างเขื่อน ปากมูนเป็นแหล่งอาหารที่มีปลาหลากหลายชนิด สามารถกระจายไปได้ทั่วประเทศ และมีการแลกเปลี่ยน ข้าว พริก เกลือ ปลา ร้า ระหว่าง ชุมชน ส่งผลต่อสาธารณะให้มีอาหารธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพทางกายระดับสาธารณะ หลังการสร้างเขื่อน ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย จำนวนปลาทั้งปริมาณและความหลากหลายลดลง ทำให้ชาวบ้านปากมูน ขาดแคลนอาหาร ส่งผลต่อชุมชนภายนอกและสาธารณะที่ขาดอาหารจากธรรมชาติ รวมทั้งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมจังหวัดอุบลราชธานี ๓ ปีซ้อน (๒๕๔๓ - ๒๕๔๕) เนื่องจากแก่งใน แม่น้ำมูนถูกโคลนตมทับถมเป็นเวลานาน ส่งผลต่อการไหลของน้ำช้าลง ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูน ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากการเปิดระยะสั้นๆ

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนด สุขภาพ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อ ทรัพยากร ธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ส่งผลต่อการขาดฐานการผลิตของชุมชน และขาดความมั่นคง ด้านต่างๆ คือ ด้านอาหาร เศรษฐกิจ ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านปากมูนเกิดความเครียด วิดกกังวลสูงในเรื่องความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ความวิตกกังวลต่อความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน การรับภาระ ในการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยของ สมาชิกในครอบครัว และเกิด ข้อห่วงใยต่อ โรคภัยที่เกิดขึ้น เช่น โรคเอดส์ เบาหวาน ตับ กระเพาะ พยาธิ เป็นต้น รวมทั้งส่งผลต่อ สุขภาพทางกายระดับชุมชน ที่ทำให้ลดการดูแลสุขภาพเจ็บป่วย ภายในชุมชน และระดับสาธารณะที่ขาดแคลนอาหารธรรมชาติจากปากมูน

(๒) สุขภาพทางจิตใจ ระดับปัจเจกบุคคล พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนภายในครอบครัว ไม่ได้มีการวิตกกังวลกับการทำมาหากิน เพราะหากินได้ง่ายและมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้สภาพจิตใจอยู่ในภาวะที่ดีและเป็นสุข ซึ่งแตกต่างกับปัจจุบันที่ชาวบ้านได้อยู่ในภาวะวิตกกังวลและเครียด เพราะแหล่งรายได้แหล่งอาหาร ได้เปลี่ยนแปลง ทำให้หาเงินลำบากมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมีความเครียด มีความวิตกกังวลสูงต่อการหาอยู่หากินภายในครอบครัว ช่วงเปิดประตูระบายน้ำความกังวล ของชาวบ้านได้ผ่อนคลายกว่าช่วงปิดประตูระบายน้ำเพราะสามารถหาปลาได้มากกว่าช่วงปิดเขื่อนทำให้มีการทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น ภายในครอบครัว

ระดับครอบครัว พบว่าก่อนสร้างเขื่อน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีความอบอุ่น เพราะส่วนมากชาวบ้านจะอยู่แบบครอบครัวใหญ่ ที่ประกอบด้วย ปู่ ยาย ตา ย่า และพ่อ แม่ ลูก ทำให้มีการช่วยกันทำมาหากิน ร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เช่น งานประเพณีต่างๆ ส่งผลให้ระดับครอบครัว มีสุขภาพจิตที่ดี มีความสุข แต่หลังก่อสร้างเขื่อนได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อครอบครัว คือ เกิดภาวะความวิตกกังวลและความเครียดในเรื่องการทำมาหากิน เพราะสมาชิกภายในครอบครัวได้มีการอพยพ ไปรับจ้างนอกชุมชน ทำให้

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไม่อบอุ่น เพราะบางครอบครัวพ่อ แม่ ไปรับจ้างที่อื่น ทิ้งลูกไว้กับญาติ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างลูกและพ่อแม่ บางครอบครัวประสบปัญหาลูกติดยาเสพติด หรือปัญหาสุขภาพจิตทรพีสิน เป็นต้น ส่งผลให้ระดับครอบครัวมีสุขภาพจิตย่ำแย่ ไม่มีความสุขความรื่นเริง ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ชาวบ้านสามารถจับปลาได้มากขึ้นทำให้ความวิตกกังวลกับการทำมาหากินได้ลดลง ส่งผลให้สุขภาพจิตระดับครอบครัวผ่อนคลายจากความวิตกกังวลได้เล็กน้อย เพราะยังไม่มี ความมั่นใจในการเปิด - ปิดเขื่อน

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนสร้างเขื่อน ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีมีการร่วมกันทำ กิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน เช่น ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน ทำงานบุญประเพณี เมื่อครอบครัวไหนเดือดร้อน จะช่วยกันแก้ปัญหาโดยใช้กลไกต่างๆ ภายในชุมชน ทำให้เกิดความอบอุ่นและความปลอดภัย ส่งผลให้สุขภาพจิตระดับชุมชนมีความสุข ไม่มีความกังวลและหวาดระแวงต่อกันและมีความรักเมตตาต่อกัน แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลง เขื่อนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้าน มีทัศนคติไม่ตรงกันจนนำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชน มีการแบ่งกลุ่มที่ชัดเจนระหว่างกลุ่มที่เห็นด้วย กับการสร้างเขื่อนและกลุ่มผู้คัดค้านการสร้างเขื่อน จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวและเผชิญหน้ากันเอง การลอบทำร้ายกัน ทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่เว้นแม้แต่พี่น้องและญาติสนิทกัน ทำให้ชาวบ้านดำรงอยู่บน ความหวาดระแวง รู้สึกไม่มั่นคงในการหาอยู่ หา กิน รวมทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ส่งผลให้ชุมชนมีสุขภาพจิตที่มีความหวาดระแวงต่อกัน ขาดความรักและเมตตาต่อกัน ชุมชนไม่มีบรรยากาศของความรื่นเริงและสุขสบาย ภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล สภาพจิตใจผ่อนคลายลงในเรื่องการทำมาหากิน แต่ยังคงมีความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการเปิดหรือปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ความรู้สึกไม่มั่นใจ ในการลงทุนในการประกอบอาชีพ

ระดับสาธารณะ พบว่าในระดับก่อนสร้างเขื่อน สาธารณะมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชน ชาวบ้าน ปากมูน เห็นว่าเป็นชุมชนหาปลาและเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ มีความชื่นชม และมี ความสุขเมื่อได้มาปากมูน หลังการก่อสร้างเขื่อนสาธารณะหรือคนทั่วไปมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกลุ่มชาวบ้าน ที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อน ความรู้สึกที่ไม่อยากเข้าไปยุ่งเกี่ยว มีความเบื่อหน่ายต่อข้อมูลข่าวสาร เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง มีความวิตกกังวลในการทำงาน กลัวจะได้รับผลกระทบต่อความมั่นคงใน หน้าที่การงาน ชาวบ้านรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ หวาดกลัว หวั่นวิตก เพราะรู้สึกว่ารัฐนั้นยิ่งใหญ่ ภายหลัง การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล สาธารณะมีความสงสัยต่อข้อมูลข่าวสารว่า การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ปลาสามารถขึ้นมาวางไข่จริงหรือไม่ ทัศนคติต่อเรื่องเขื่อนปากมูนมีทั้งเห็นใจและรู้สึกอิจฉา ครอบนาย

จะเห็นว่าการสร้างเขื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสุขภาพจิตของระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ เพราะทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงทำให้ฐานการผลิตและรายได้ของชาวบ้านได้ลดลง ส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร ความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัว และชุมชน ความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้

ชาวบ้านสามารถเกิดโรคบกพร่องทางจิต เช่น โรคซึมเศร้า โรควิตกกังวล ซึ่งจะนำไปสู่การเป็น โรคประสาท ชุมชนขาดความสงบสุขและบรรยากาศรื่นเริง สาธารณะเบื่อหน่ายต่อข้อมูลข่าวสารเรื่องเขียนปากมุล และมีทัศนคติไม่ดีต่อชาวบ้านปากมุล

(๓) สุขภาพทางสังคม ในระดับปัจเจกบุคคล พบว่าก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ในแต่ละชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี ส่งผลต่อสุขภาพทางสังคมคนยากจนในชุมชน ที่ได้รับการดูแล เชื้ออาหาร และแบ่งปันอาหาร การดูแลในยามเจ็บป่วย มีโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนอย่างเสมอภาคกัน เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป การช่วยเหลือซึ่งภายใน ชุมชนมีน้อย ส่งผลต่อสุขภาพทางสังคมย่ำแย่ ขาดการเกื้อกูลแบ่งปันคนทุกข์ยากในหมู่บ้าน มีการกีดกันการเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มของตนเอง (กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มสมัชชาคนจน) แต่ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงเล็กน้อยแต่เป็นกลุ่มของ ชาวประมง เพราะมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ร่วมกันทำ "สาวลงมอง" แต่เป็นเพียงความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น และชุมชนยังไม่สามารถดูแลแบ่งปันคนในชุมชน เช่นเดียวกับเมื่อก่อนสร้างเขื่อน

ระดับครอบครัว พบว่าก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ระดับครอบครัวมีความอบอุ่น ทุกคนช่วยกันทำมาหากิน ส่งผลให้ครอบครัวมีเวลาได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้สุขภาพทางสังคมระดับครอบครัวมีความสุขกายและสุขใจ แต่หลังจากสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป มีการทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง เพราะทุกคนต่างดิ้นรนทำมาหากิน ส่งผลให้ครอบครัวขาดการดูแลกัน เนื่องจากต้องอพยพแรงงาน ขาดความอบอุ่นในครอบครัว ถึงแม้จะมี การเปิดประตูระบายน้ำ ความสัมพันธ์ของครอบครัวไม่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่มั่นใจในการเปิด - ปิด ประตูระบายน้ำ

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนชุมชนอยู่กันอย่างแนบแน่น มีความเอื้ออาทรและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนและดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของวัฒนธรรม เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ทุกคนต่างอยู่ในสภาวะต่างคน ต่างอยู่เพราะต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ชุมชนไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้สุขภาพทางสังคมขาดความเอื้ออาทร เกื้อกูล แบ่งปันกัน การไม่ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาและละเลยประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามทำให้ความหลากหลายของวัฒนธรรมลดลง ขาดการร้อยรัดความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ถึงแม้จะมีการเปิดประตูระบายน้ำไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ทำให้ชาวประมงได้มีการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น หรือการร่วมบุญประเพณีก็มีเฉพาะกลุ่มที่คัดค้านเขื่อน หรือกลุ่มสมัชชาคนจน

ระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อน แม่น้ำมูนเป็นสายสัมพันธ์ที่ เชื่อมร้อยให้คนต่างถิ่นได้มีกิจกรรมร่วมกัน เช่น บุญประเพณี วัฒนธรรมแลกข้าวแลกปลา ส่งผลให้ สุขภาพทางสังคมของสาธารณะอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล แบ่งปันบนความพึงพอใจทุกฝ่าย สร้างสันติสุขแก่คนปากมูนและสาธารณะ เมื่อมีการสร้างเขื่อน วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเกี่ยวกับแม่น้ำได้หายไป เช่น การสาวลงมองบุญเนาแก่ง แข่งเรือ แห่แข่งแพผ่อง ขณะเดียวกัน เกิดเครือข่ายระดับสาธารณะของกลุ่มคัดค้านเขื่อนที่มีเครือข่ายระดับจังหวัด ภาค ประเทศ และระดับโลก เกิดเครือข่ายนักวิชาการเพื่อคนจนที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคัดค้านเขื่อน ส่งผลให้เกิดการร่วมกิจกรรมทางสังคมกับสาธารณะ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีความกดดันในสังคมต่อทุกกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนปากมูน ในช่วงการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูน ชุมชนเริ่มมีกิจกรรมร่วมกันในการทำบุญประเพณีเกี่ยวกับ แม่น้ำมูน และสาธารณะให้ความสนใจต่อการศึกษาผลการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูน อย่างไรก็ตาม ความเครียดวิตกกังวล หวาดระแวงกัน เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องเรื่องเขื่อนปากมูน

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพทางด้านสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวหรือภายในชุมชนบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดความหวาดระแวงภายในครอบครัวหรือภายในชุมชน และสาธารณะ เพราะมีทัศนคติที่ไม่ตรงกันในเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อน แม้กระทั่งในช่วงเปิดเขื่อนทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งที่เห็นชัดเจน มีการลอบทำร้ายร่างกาย เป็นต้น ความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเครียด วิตกกังวลและความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน

(๔) สุขภาพจิตวิญญาณ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับครอบครัว พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อน จิตวิญญาณของชาวบ้านขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพาแม่น้ำมูน เพราะแม่น้ำมูนเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม ประเพณี ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในครอบครัว ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพ แต่หลังจากการสร้างเขื่อนทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงไปทำให้ความคิดเชื่อต่อแม่น้ำมูนได้ลงหายไป เพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จาก แม่น้ำมูนได้ลดลง ส่งผลต่อความรู้สึกไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพ แต่ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำถึงแม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ฟื้นคืนกลับมา ทำให้ชาวบ้านได้เริ่มใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมูนมากขึ้น ทั้งในด้านหาลา แห่แข่งแพผ่อง แต่ เป็นเพียงระยะเวลาที่สั้นๆ

และทั้งในระดับชุมชนและระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ส่วนมากของชุมชนจะขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ภายในครอบครัวจะมีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การไถ่แม่ย่านาง แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ทำให้ความเชื่อและภูมิปัญญาได้ถูกละเลยจากคนรุ่นหลังในการเรียนรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติ การหาอยู่หากิน วิถีชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ ประเพณี

พิธีกรรมในแม่น้ำ ภายหลังการเปิดประตูเชื่อมปากมูลส่งผลให้ธรรมชาติเริ่มฟื้นคืนตัว ผู้คนเริ่มกลับมาเรียนรู้ และมีวิถีอยู่กับธรรมชาติอีกครั้ง การถ่ายทอดสืบต่อความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมกลับมาอีกครั้ง นับเป็น การเริ่มต้นที่ผู้คน ชุมชน จะได้กลับมาเชื่อมร้อยความเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองและมีวิถีอยู่อย่างสงบ

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อ สุขภาพจิตวิญญาณของชาวบ้านปากมูลเปลี่ยนแปลงไป เช่น การมีวิถีที่พึ่งพาธรรมชาติ การมีความ หลากหลายทาง วัฒนธรรม การมีความเอื้ออาทรเกื้อกูลและแบ่งปันซึ่งกันและกัน การมีความสัมพันธ์ที่ดี ภายใน ครอบครัว ชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน การมีพื้นที่ที่ใช้ร่วมกัน เช่น วัด หรือมี กิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบุญ การพักผ่อน การพัฒนาชุมชน และการมีชีวิตอยู่อย่างสงบร่มเย็นและเป็นสุข วิถี ดังกล่าวได้หายไป ทำให้ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธาณณะอยู่ในสภาวะที่มีชีวิตอยู่อย่างดิ้นรน มีความขัดแย้ง ขาดความสงบสุข สันติภาพ มีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข

๓.๔ สุขภาพในแง่ความหมายและการเปลี่ยนแปลงในส่วนของการ ถึงแม้ว่า ความหมายตามร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ มีแนวคิดเรื่องสุขภาพแบบองค์รวม มีมิติทาง สุขภาพ คือ สุขภาพทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ แต่ในการปฏิบัติจริงจะพบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมี ทศนะเรื่องสุขภาพที่จะต้องปราศจากโรคเท่านั้น ทำให้มองชาวบ้านที่ประสบปัญหาด้านสุขภาพว่าเกิดจากการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคและเป็นไปตามกระแสของสังคมเท่านั้น และมองว่าสุขภาพของชาวบ้านได้ดี ขึ้นเพราะพฤติกรรมบริโภคบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น ไม่รับประทานอาหารที่สุกๆ ดิบๆ และทางเลือก ในการหาอาหารจะมีมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้นการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขจึงไม่สามารถดำเนินงานให้ สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ได้ ทำให้หน่วยงานในพื้นที่ไม่มีแผนงานและกิจกรรมที่รองรับ ปัญหาของชาวบ้านที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐ ทั้งเรื่องข้อมูล ระบบการเก็บข้อมูลและการเผยแพร่ข้อมูลต่อ สาธาณชน ยังไม่สอดคล้องกับปัญหาและวิถีของชุมชน ทำให้ไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งหมดทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ

๔. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาครั้งนี้ ได้ค้นพบบทเรียนและองค์ความรู้ที่สำคัญที่น่าจะเป็นข้อพิจารณาสำหรับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจต่อการศึกษากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพและเป็นแนวทางในการ วางแผนและกำหนดนโยบายในการดำเนินงานโครงการขนาดใหญ่

๔.๑ ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการ

๑. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ต้องดำเนินการโดย การมีส่วนร่วมของชุมชน เริ่มตั้งแต่การกำหนดขอบเขตการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ การสร้างตัวชี้วัด ทางสุขภาพ กระบวนการศึกษา ตลอดจนการสรุปผลการศึกษา ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านมีองค์ความรู้ด้านแนวคิดสุขภาพแบบองค์รวม และสามารถชี้ประเด็นผลกระทบในรายละเอียดต่างไป จากการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป (EIA)

๒. รัฐบาลต้องมีมาตรการในการฟื้นฟูชีวิตชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปาก มูล โดยชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในฐานะผู้ริเริ่ม และดำเนินการภายใต้การสนับสนุนของรัฐ

๓. การป้องกัน บรรเทาปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ การปิด - เปิดเขื่อนถือเป็นเงื่อนไขที่ สำคัญอย่างยิ่งที่จะป้องกัน ลด หรือ บรรเทาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ ทางเลือกต่างๆที่รัฐบาล ตัดสินใจ ควรคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้ผลการวิจัยนี้คาดว่าในระหว่างทางเลือกผลวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนั้น ทางเลือกที่ ๓ ("การเปิดเขื่อนถาวร") เป็นทางเลือกที่สามารถลดปัญหาที่เกิดกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ สุขภาพ มากที่สุดในระยะยาว ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และสอดคล้องกับผลการวิจัยจาก การทดลองเปิดเขื่อน ๑ ปี

๔. ต้องมีการสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็นในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพอย่าง กว้างขวางและผลักดันให้มีระเบียบกฎหมายรองรับ

๕. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จะต้องมีการประเมินผลทั้งก่อนและหลัง โครงการ โดยจะต้องมีระยะเวลาในการศึกษาอย่างน้อย ๑ ปี

๔.๒ ข้อเสนอเชิงนโยบาย

๑. ก่อนก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ต้องมีการศึกษาผลกระทบอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพที่มีปัจจัยกำหนดสุขภาพ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งคือ ปัจจัยใน การดำรงชีวิตอย่างชัดเจน ซึ่งมีองค์ประกอบการประเมินชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนเชิงลึก ต่างกับการ ประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่เน้นลักษณะทางกายภาพและสังคมโดยภาพรวม ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อเสนอแนะภาคประชาชนในการลดผลกระทบทางสุขภาพ โดยการศึกษาเป็นการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายภาคประชาชน ฝ่ายหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ และสถาบันการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของทั้งภาค ประชาชนและหน่วยงานราชการ

๒. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จะต้องมีสถานะและความสำคัญเท่าเทียมกับการ ประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสังคม แต่จะต้องมีการประเมินควบคู่กันไป

๓. โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพของชุมชน ดังนั้น จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อให้คนทุกส่วนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมตามวิถีปฏิบัติของท้องถิ่น

๔. ให้มีการปรับปรุงนโยบายเชิงโครงสร้าง บทบาท ภารกิจ และกลไกของหน่วยงานสาธารณะสุขให้เอื้ออำนวยต่อการคุ้มครองและสร้างเสริมสุขภาพของชาวบ้าน รวมทั้งให้มีองค์ความรู้ทางด้านแนวคิดเรื่องสุขภาพองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับสุขภาพตามความหมายของชาวบ้าน

กิตติกรรมประกาศ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เป็นอย่างไรบ้างนั้น ประเด็นต่างๆ เหล่านี้ ได้รับคำตอบจากการศึกษา กรณีชุมชนริมมูล ๔ แห่ง คือ บ้านหัวเหว หมู่ ๔, ๑๑ บ้านท่าแพ บ้านวังสะแบงใต้ อำเภอโขงเจียม และบ้านหนองโพธิ์ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

งานการศึกษาครั้งนี้เสร็จสิ้นลงได้ด้วยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ที่สนับสนุนการดำเนินการศึกษา ขอขอบพระคุณอาจารย์เดชรัตน์ สุขกำเนิด ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะในการวางแผนคิด และในการศึกษา มาตลอด

คณะผู้ศึกษาขอขอบคุณชาวบ้านทั้ง ๔ หมู่บ้าน ที่ได้ร่วมกันศึกษาวางแผนทาง การค้นหาตัวชี้วัดทางสุขภาพในมุมมองของชาวบ้าน การเก็บข้อมูล และตรวจสอบผลการศึกษา ขอขอบคุณคุณนนท์โชติ ชัยรัตน์ ที่ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่องานการศึกษา

และขอบคุณเสมสิกขาลัย อุบลราชธานี ที่เอื้อเฟื้อภาพถ่าย คุณพเยาว์ อุปวันดี ช่วยในการจัดพิมพ์รายงาน และทุกท่านที่สนับสนุน และเป็นกำลังใจ แต่มีอาจกล่าวนามได้ทั้งหมด

และท้ายสุดขอขอบพระคุณพี่น้องปากมูลทุกท่าน ที่ต่อสู้เพื่อยืนหยัดในการเลือกที่จะดำรงอยู่กับแม่น้ำอย่างที่เคยอยู่ในอดีต และต่อสู้ปกป้องแม่น้ำมูลให้คนทั้งลุ่มน้ำในอีสาน

กลุ่มศึกษาและบูรณาการชุมชนลุ่มน้ำมูล

สิงหาคม ๒๕๔๖

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฉ
บทสรุปสำหรับประชาชน.....	ฐ
บทที่	
๑. ความเป็นมาและวิธีการศึกษา.....	๑
๑. บทนำ.....	๑
๒. วัตถุประสงค์.....	๒
๓. ขอบเขตการศึกษา.....	๒
๔. ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	๓
๕. ขอบเขตการศึกษา.....	๓
๖. ระยะเวลาศึกษา.....	๓
๗. วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๓
๘. หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕
๙. พื้นที่ในการวิจัย.....	๕
๑๐. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๖
๑๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗
๑๒. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘
๒. ความเป็นมาและปัญหาผลกระทบต่อชุมชนจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อน	
ปากมูล.....	๙
๑. ความเป็นมาของโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล.....	๙

๒. ลักษณะของโครงการ.....	๑๐
๓. ผลประโยชน์ที่แท้จริงของโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล.....	๑๒
๔. ลำดับเหตุการณ์ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล.....	๑๓
๕. รัฐ : ชาวบ้าน กับการแก้ปัญหาผลกระทบจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อนปากมูล.....	๑๕
๖. เมื่อกลไกทางวิชาการเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหา บทเรียนจากกรณี เขื่อนปากมูล.....	๑๙
๗. จากบทเรียนของโครงการเขื่อนปากมูล.....	๒๕
๓ ปัจจัยกำหนดสุขภาพ : ความหมายและการเปลี่ยนแปลง.....	๒๗
๑. สุขภาพ นิยามของชาวบ้าน.....	๒๗
๒. ปัจจัยกำหนดสุขภาพในมุมมองของชาวบ้าน.....	๒๙
๓. การเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพ.....	๓๒
๔ ผลกระทบทางสุขภาพจากการสร้างเขื่อนปากมูล : มิติสุขภาพองค์รวม.....	๕๖
๑. ผลกระทบทางสุขภาพจากการสร้างเขื่อนปากมูล.....	๕๖
๒. ข้อเสนอแนะภาคประชาชนในการลดผลกระทบทางสุขภาพ.....	๘๔
๕ สุขภาพ : ความหมาย และกระบวนการของราชการ.....	๘๖
๑. สุขภาพในความหมายหมายของหน่วยงานการบริการด้านสุขภาพ.....	๘๖
๒. กระบวนการทำงานและการบริการสาธารณสุขของหน่วยงานท้องถิ่น.....	๘๗
๓. ข้อจำกัดของกลไกภาครัฐ.....	๘๘
๖ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๙๒
๑. ปัจจัยกำหนดสุขภาพ : ความหมาย และการเปลี่ยนแปลง.....	๙๒
๒. ผลจากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล.....	๙๕
๓. สุขภาพ: ความหมายและกระบวนการราชการ.....	๑๐๑
๔. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพกับการตัดสินใจเชิงนโยบาย.....	๑๐๑
๒. ข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
บรรณานุกรม.....	
ภาคผนวก.....	
ก. แผนที่แสดงสภาพภูมิศาสตร์แม่น้ำมูลตอนปลาย.....	๑๑๐

ข. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๓
ค. สรุปกระบวนการทำงาน.....	๑๓๓
ง. รายชื่อผู้ให้ข้อมูล	๑๓๕

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓.๑ แสดงความเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติ.....	๓๙
๓.๒. สภาพทางเศรษฐกิจ ของ ๔ ชุมชน.....	๔๗
๔.๑. แสดงสถานะสุขภาพด้านสุขภาพทางจิต.....	๖๖
๕.๑. รายงานการปฏิบัติงานโครงการเฝ้าระวังโรคพยาธิเขื่อนปากมูล.....	๘๙
๕.๒.สรุปผลการปฏิบัติงานการตรวจและรักษาโรคพยาธิลำไส้และพยาธิใบไม้ในตับสถานีนอนมัย โชน	
๑	๙๐

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๓.๑ สุขภาพในความหมายของชาวบ้าน.....	๒๘
๓.๒ ทรัพยากรชุมชนก่อนและหลังการสร้างเขื่อนปากมูล.....	๓๓
๓.๓ แสดงเกาะแก่งตามธรรมชาติ.....	๓๔
๓.๔ เกาะแก่งธรรมชาติและประเพณีการเนา บริเวณแม่น้ำมูลหลังเปิดประตูเขื่อนปากมูล.....	๓๖
๓.๕ ปลาที่จับได้จากแม่น้ำมูลหลังเปิดเขื่อนปากมูล.....	๓๘
๓.๖ อาหารที่หาได้หลังเปิดประตูเขื่อน.....	๔๐
๓.๗ แสดงสภาพแวดล้อมของชุมชน.....	๔๙
๓.๘ แสดงความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนหลังการสร้างเขื่อน.....	๕๕
๔.๑ การเคลื่อนไหวคัดค้านกรณีเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล.....	๗๒
๔.๒ ประเพณีบุญเนาแก่ง.....	๘๔
๔.๓ การหวนคืนสู่วิถีคนลุ่มน้ำมูล.....	๘๔
๔.๔ เด็กกับการเรียนรู้วิถีชีวิตคนลุ่มน้ำมูล.....	๘๕

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๓.๑ ปัจจัยกำหนดสุขภาพ.....	๓๑

บทที่ ๑

ความเป็นมาและวิธีการศึกษา

๑. บทนำ

โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ ทำการก่อสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมูลบริเวณบ้านหัวเหว อำเภอลำทะเมนชัย ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานี ๘๒.๕ กิโลเมตร เหนือจุดที่แม่น้ำมูลบรรจบกับแม่น้ำโขง (ปากมูล) ๕.๕ กิโลเมตร (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘) การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ดำเนินก่อสร้างในช่วงที่มีการประกาศกฎอัยการศึก โดยก่อสร้างในปี ๒๕๓๓ และก่อสร้างเสร็จในปี ๒๕๓๗ แต่โครงการนี้ถูกชาวบ้านคัดค้านมาตั้งแต่เริ่มวางแผนและอนุมัติโครงการ (พ.ศ. ๒๕๓๒) จนกระทั่งปัจจุบัน โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าการสร้างเขื่อนปากมูล จะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและผลกระทบทางสังคมอย่างรุนแรง เช่น ทำให้ชาวบ้านถูกอพยพจากถิ่นฐานเดิม ต้องสูญเสียพื้นที่ทำกิน นอกจากนี้ การสร้างเขื่อนปากมุลยังเป็นการปิดกั้นเส้นทางเดินทางของปลาจากแม่น้ำโขงที่อพยพเข้าสู่แม่น้ำมูล เกาะแก่งขนาดใหญ่ในลำน้ำมูล กว่า ๒๐ แห่ง ที่เป็นที่อยู่อาศัย ที่วางไข่ของปลานานาชนิด ได้จมอยู่ใต้น้ำ พร้อมวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตมาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านได้พยายามเรียกร้องให้ รัฐบาลศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทุกด้าน แต่ไม่ได้รับการตอบสนอง (บุษิตา สังข์แก้ว, ๒๕๔๐)

การคัดค้านการสร้างเขื่อนของชาวบ้านดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เขื่อนปากมูลปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ และสื่อมวลชนแขนงต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งการเรียกร้องของกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนได้รับความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยรัฐบาลได้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้ได้รับผลกระทบต่ออาชีพประมงรายละ ๙๐,๐๐๐ บาท โดยมีเงื่อนไขการจ่ายคือ เป็นเงินสด ๓๐,๐๐๐ บาท และเข้ากองทุนพัฒนาอาชีพรายละ ๖๐,๐๐๐ บาท (โครงการพัฒนาบทเรียนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง : กรณีของสมัชชาคนจน, ๒๕๔๐)

อย่างไรก็ตามการจ่ายค่าทดแทนความเสียหายเป็นเพียงการบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้านเท่านั้น แต่ไม่สามารถทำให้ชาวบ้านดำรงวิถีชีวิตอยู่อย่างพอเพียงเหมือนก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลได้ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ขาดหลักประกันในการดำรงชีวิต ขาดความมั่นคงทางอาหาร ความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยฮักแพงกันกลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงยากที่จะเยียวยา ครอบครัวที่เคยอยู่กันพร้อมหน้า ต้องแยกย้ายออกขายแรงงานเพื่อหาเงินประทังชีวิตไปวันๆ วัฒนธรรมที่เกื้อกูลและพึ่งพาซึ่งกันและกันหายไป ปัญหาดังกล่าวล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านทั้งสุขภาพกาย สุขภาพใจ สุขภาพทางสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ

ปัญหาเขื่อนปากมูลนับเป็นบทเรียนที่สำคัญต่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ ที่ตัดสินใจโดยไม่ศึกษาผลกระทบที่รอบด้านและละเลยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อรวบรวมและประมวลปัญหา ข้อห่วงใย และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับสุขภาพของประชาชน และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๒.๒ เพื่อวิเคราะห์และประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการลดผลกระทบในระดับสุขภาพบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรบริหารท้องถิ่น องค์กรราชการหรือรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง และนโยบายการจัดการทรัพยากรในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ตามแนวคิดในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

๓. ขอบเขตการศึกษา

๓.๑ ด้านเนื้อหา

ก) รวบรวมและประมวลปัญหา ข้อห่วงใย และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับสุขภาพของประชาชน และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลอย่างเป็นระบบ

ข) ประสานและจัดการให้เกิดการประชุมหารือระหว่างประชาชนและชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ เกี่ยวกับปัญหาและข้อห่วงใยเกี่ยวกับสุขภาพเพื่อให้ได้ถึงข้อเสนอแนวปฏิบัติ และกลไกในการคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพ

ค) วิเคราะห์และประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการลดผลกระทบในระดับสุขภาพบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรบริหารท้องถิ่น องค์กรราชการหรือรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง และนโยบายการจัดการทรัพยากรในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ ตามแนวคิดในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

ง) เผยแพร่และประสานงานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางสุขภาพ จากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตไฟฟ้าในแหล่งอื่นแก่ประชาชนและชุมชนรอบโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล และจากประชาชนรอบโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลสู่สาธารณชนในวงกว้าง รวมถึงการเข้าร่วมและนำเสนอในการประชุม/สัมมนาที่เกี่ยวข้อง

จ) ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยเฉพาะจากประสบการณ์และบทเรียนที่ได้จากกรณีศึกษา

๔. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๔.๑ ได้รูปแบบหรือกระบวนการ การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

๔.๒ ได้ทราบปัญหา ข้อห่วงใย แนวปฏิบัติเกี่ยวกับสุขภาพ กลไกการคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพ
ของประชาชนและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๔.๓ ได้แนวทางการลดผลกระทบทางสุขภาพในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน อบต. ฯลฯ

๕. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างก่อนเปิดเขื่อนปากมูลและภายหลังการ
เปิดประตูเขื่อนปากมูล

๖. ระยะเวลาศึกษา

ในการศึกษานี้ใช้เวลาจำนวน ๖ เดือน ตั้งแต่เดือน กันยายน ๒๕๕๔ - กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

๗. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ (Qualitative and Quantitative Method)
เพื่อให้สามารถค้นหารูปแบบและเหตุผล ตลอดจนกลไกการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนที่ส่งผลกระทบ
ทางด้านสุขภาพได้ชัดเจน

๗.๑ กระบวนการเก็บข้อมูล

เป็นการเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยมีทีมศึกษาที่เป็นผู้เคยร่วมทำงานกับ
ชาวบ้านมาก่อนเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุน โดยมีการจัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

ก) การค้นหาผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินสุขภาพ เพื่อร่วมกันในการตัดสินใจ กำหนด
วิธีการประเมิน และวัตถุประสงค์ร่วมกัน กรณีเขื่อนปากมูลผู้เกี่ยวข้องมีทั้งชาวบ้านที่เป็นตัวแทนกลุ่มผู้ที่ได้รับ
ผลกระทบอยู่ในชุมชนก่อนการก่อสร้างเขื่อนปากมูลจนถึงปัจจุบัน (ช่วงเก็บข้อมูล) ต้องครอบคลุมทุกกลุ่มของ
ผู้ที่ได้รับผลกระทบ (ผู้สูญเสียทรัพย์สินและอพยพโยกย้าย ผู้สูญเสียทรัพย์สิน ผู้สูญเสียโอกาสในการดำเนิน
หรือการประกอบอาชีพ) ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักวิชาการ

ข) การค้นหาตัวชี้วัดที่แสดงผลกระทบทางสุขภาพ เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาผลกระทบ ที่จะทำให้รู้ขอบเขตและเป้าหมายในการประเมิน ซึ่งต้องมีความเหมาะสม เพียงตรงตามต้องการการประเมิน

ค) วิธีการสร้างตัวชี้วัดภาคประชาชน โดยการระดมความคิดจากผู้เกี่ยวข้องกันโครงการกรณีเชื่อนปากมูล มีการระดมมาจากที่ประชุมโดยเฉพาะกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งทำให้ได้ขอบเขตการประเมินสุขภาพตามความหมายของชาวบ้าน ที่ได้มองเรื่องสุขภาพอย่างเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันทั้งเรื่องร่างกาย จิตใจ และสภาวะแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยองค์ประกอบในแต่ละด้านมาจากมุมมองของชาวบ้าน การวัดข้อมูลความเปลี่ยนแปลงดูจากไม่เคยมีมาก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อน แล้วเกิดขึ้นภายหลังมีการสร้างเขื่อน ทั้งเชิงปริมาณ คุณภาพ เวลา สถานที่

ง) จัดเวทีระดมการวางขอบเขตการประเมินผลกระทบและตัวชี้วัด "สุขภาพ"

จ) จัดเวทีการพัฒนาแนวทางการสัมภาษณ์

ฉ) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เช่น การร่วมกิจกรรมของกลุ่มในชุมชน การสังเกตสภาพกายภาพ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ช) การสัมภาษณ์เชิงลึก กรณีศึกษาจากการเสนอแนะของชุมชน ที่มาจากเกณฑ์การคัดเลือก ผู้ที่ได้รับผลกระทบ

ซ) การจัดเวทีวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบสุขภาพจากเขื่อนปากมูล

ฌ) เก็บแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ โดยการสุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๖๘ ชุด

ญ) การจัดเวทีผู้เกี่ยวข้องมีทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สาธารณสุข นักพัฒนา นักวิชาการ

ฎ) การจัดเวทีตรวจสอบข้อมูล ผลการศึกษาร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด (ระดับชุมชนและระดับจังหวัด)

ฏ) เวทีการนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณชนและหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ

๘. หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล (Unit of Analysis)

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้จะใช้ทั้งวิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ หน่วยการศึกษาได้แยกตามการศึกษาได้ดังนี้

๘.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งหน่วยในการวิเคราะห์เป็น ๒ ระดับ คือ

ก) การวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งหน่วยการวิเคราะห์เป็น ๒ ระดับ คือ

๑. การวิเคราะห์ในระดับหมู่บ้าน โดยศึกษาบริบท (Context) ของชุมชน เพื่อวิเคราะห์ถึงบริบทของหมู่บ้าน โดยเฉพาะสภาพกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์คือเป็นหมู่บ้าน

๒. การวิเคราะห์ในระดับครอบครัว โดยวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นครอบครัว

ข) การวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อศึกษาทางด้านเศรษฐกิจของของครอบครัวโดยเปรียบเทียบในแต่ละช่วงเวลา หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นครอบครัว

๙. พื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้าน ๔ หมู่บ้าน ในเขตอำเภอโขงเจียมและอำเภอบึงสามพัน คือ

๙.๑ บ้านวังสะแบงใต้ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณอ่างเก็บน้ำ ที่ถูกอพยพโยกย้าย สูญเสียที่ทำกินและสูญเสียอาชีพประมง

๙.๒ บ้านท่าแพ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ท้ายเขื่อน ที่ถูกอพยพโยกย้าย สูญเสียที่ทำกินและสูญเสียอาชีพประมง

๙.๓ บ้านหัวเหว อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณห้วยงานหรือที่ตั้งของเขื่อน ที่ถูกอพยพโยกย้าย สูญเสียที่ทำกิน และสูญเสียอาชีพประมง

๙.๔ บ้านหนองโพธิ์ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่เหนืออ่างเก็บน้ำ ที่สูญเสียอาชีพประมง

โดยมีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ดังนี้

- ๑) เป็นชุมชนที่สูญเสียอาชีพประมง
- ๒) เป็นชุมชนที่ถูกอพยพ สูญเสียที่ทำกินและสูญเสียอาชีพประมง
- ๓) ที่ตั้งของชุมชนอยู่บริเวณท้ายเขื่อน ห้วยงาน อ่างเก็บน้ำ และเหนืออ่างเก็บน้ำ

๑๐. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างของการวิจัย แบ่งตามรูปแบบของการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑๐.๑ ข้อมูลเชิงคุณภาพ

กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้าน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้รู้ระดับหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานหรือกรรมการกลุ่ม/องค์กรชุมชน ภายในชุมชนเป็นต้น และผู้รู้ที่ไม่ได้อยู่ในชุมชน คือ เจ้าหน้าที่ที่ทำงานในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น

ส่วนข้อมูลในระดับครอบครัว ผู้วิจัยหัวหน้าครอบครัวที่เคยทำอาชีพภายในชุมชนประมงหรือยังคงทำอาชีพนี้ ครอบครัวที่มีสมาชิกอพยพไปทำประมงในพื้นที่อื่นหรือทำงานต่างๆ ในที่อื่น

๑๐.๒ ข้อมูลเชิงปริมาณ

ก) ประชากร ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ ครอบครัวในหมู่บ้านที่ทำการศึกษาในเชิงคุณภาพ

ข) กลุ่มตัวอย่าง การคำนวณขนาดตัวอย่าง (Sample Size) ได้จากวิธีการคำนวณหาตัวอย่างของ Taro Yamane (อ้างถึงใน สำเริง จันทรสวรรณ & สวรรณ บัวทวน, ๒๕๔๑) โดยคำนวณจากครัวเรือนในหมู่บ้านที่ศึกษาเชิงคุณภาพ ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นตัวแทนในการวิจัยคำนวณได้จำนวนทั้งสิ้น ๒๖๔ คน โดยกำหนดให้ขนาดตัวอย่างมีความคลาดเคลื่อนได้ไม่เกิน ๐.๐๕ ดังนี้

$$\text{สูตร} \quad n = \frac{N}{1 + Nd^2}$$

เมื่อ n = ขนาดตัวอย่างที่ต้องการ

N = จำนวนประชากรทั้งหมด

d^2 = ค่าสัดส่วนที่ผิดพลาดได้ไม่เกิน ๐.๐๕

เมื่อนำมาแทนค่าในสูตรข้างต้นได้ผลดังนี้

$$n = \frac{805}{1 + (805)(0.05)^2}$$

$$n = 264 \text{ คน}$$

เมื่อได้ขนาดตัวอย่าง จำนวน 264 ตัวอย่าง แล้วจึงนำมาเปรียบเทียบค่านวณหาสัดส่วนกับจำนวนประชากรในแต่ละชุมชน

ค) แบบการสุ่มตัวอย่าง (Type of Sampling) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณมีขั้นตอนในการสุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ สุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อหาหมู่บ้านที่จะเป็นตัวแทนในการศึกษาจำนวน ๔ หมู่บ้าน

ขั้นที่ ๒ สุ่มครอบครัวจากชุมชนตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยผู้วิจัยเลือกครัวเรือนที่มีหัวหน้าของประชากรที่จะเลือกกลุ่มตัวอย่าง รวม 264 คน โดยใช้วิธีการสุ่มสุ่ม ดังตารางที่ ๑.๑

ตารางที่ ๑.๑ จำนวนประชากรและจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	กลุ่มตัวอย่าง
ท่าแพ	๑๔๐	๔๗
หัวเหว	๒๐๐	๖๗
วังสะแบงใต้	๑๑๒	๓๗
หนองโพธิ์	๓๕๓	๑๑๗
รวม	๘๐๕	๒๖๔

ที่มา: จากการสำรวจ ปี ๒๕๔๕

๑.๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ต้องเก็บข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑.๑.๑ เครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยแบ่งการวิจัยเป็น ๒ ระดับ คือ

ก) ข้อมูลระดับหมู่บ้าน เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ บริบทของหมู่บ้าน และประเด็นเกี่ยวกับความหมายทางด้านสุขภาพ ใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม โดยยึดแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guide)

ที่กำหนดประเด็นศึกษาไว้ดังนี้ สภาพทางกายภาพ สภาพทางด้านชีวภาพ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ประวัติชุมชน ประชากร การศึกษา องค์การชุมชน การเมืองการปกครอง การสาธารณสุข สาธารณูปโภค ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ด้านเศรษฐกิจ เช่น อาชีพ รายได้หลัก รายจ่าย เป็นต้น ทิศนะของชาวบ้านเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนปากมูล เช่น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสร้างเขื่อน การช่วยเหลือจากหน่วยงานที่ผ่านมา เป็นต้น

ข) ข้อมูลระดับครอบครัว ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งได้กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ดังนี้ ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัว คือ จำนวนสมาชิก อายุ เพศ ระดับการศึกษา แรงงานภายในครอบครัว ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน เป็นต้น ด้านเศรษฐกิจ คือ อาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ทิศนะด้านสุขภาพ คือ ความหมายของสุขภาพ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพภายหลังการสร้างเขื่อน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ การดำเนินการของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาและแนวทางในการแก้ไข ปัญหา

ในการเก็บข้อมูลทั้ง ๒ ระดับ ผู้วิจัยได้ถามข้อมูลในแต่ละด้านโดยเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างก่อนเปิดเขื่อนและภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล

๑๑.๒ เครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลในระดับครัวเรือน เพื่อที่จะเปรียบเทียบข้อมูลด้านเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลาของการศึกษาในแต่ละชุมชน โดยใช้แบบสอบถามซึ่งพัฒนามาจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ซึ่งกำหนดประเด็นแบบสอบถามดังนี้ ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัว คือ จำนวนสมาชิก เพศ อายุ ระดับการศึกษา การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน อาชีพ รายได้และแหล่งรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ด้านสุขภาพ

๑๒. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ แยกวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการวิจัยดังนี้

๑๒.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จัดหมวดหมู่ แยกแยะเกี่ยวกับบริบทของหมู่บ้าน ทิศนะเกี่ยวกับสุขภาพ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ

๑๒.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เบื้องต้น ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และนำเสนอด้วยตารางเปรียบเทียบ ปีก่อนสร้างเขื่อน หลังมีเขื่อน และหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล

บทที่ ๒

ความเป็นมาและปัญหาผลกระทบต่อชุมชนจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๑. ความเป็นมาของโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

โครงการเขื่อนปากมูลเป็นโครงการเขื่อนอเนกประสงค์ภายใต้แผนการลงทุนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ภายในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ มีวัตถุประสงค์ เพื่อผลิตไฟฟ้าเพื่อการชลประทานเพื่อการประมงและการท่องเที่ยว สร้างกันแม่น้ำมูลที่บริเวณบ้านหัวเหว อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานี ห่างจากจุดที่แม่น้ำมูลไหลบรรจบกับแม่น้ำโขง ประมาณ ๕.๕ กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดไปทางตะวันออก ประมาณ ๘๒.๕ กิโลเมตร

จากการที่สำนักงานพลังงานแห่งชาติ (กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ในปัจจุบัน) ได้จัดทำ "โครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง" โดยเริ่มทำการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๐ ภายใต้ความร่วมมือกับรัฐบาลฝรั่งเศส โดยในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ทำสรุปผลการสำรวจเบื้องต้นว่าจะสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมูล ที่ระดับ ๑๑๒ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง บริเวณแก่งตะนะห่างจากจุดที่แม่น้ำมูลบรรจบกับแม่น้ำโขง ประมาณ ๔ กิโลเมตร

ต่อมาการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้รับโอนโครงการเขื่อนปากมูล จากสำนักงานพลังงานแห่งชาติ เป็นผู้ดำเนินการ ในปี พ.ศ.๒๕๒๓ โดยในปี พ.ศ.๒๕๒๕ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้ว่าจ้างบริษัททีเอ็มคอนซัลติง เอ็นจิเนียริ่งจำกัด ศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม จากผลการศึกษาพบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากและที่สำคัญต้องอพยพราษฎรมากกว่า ๔,๐๐๐ ครอบครัว การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จึงต้องชะลอโครงการไว้ก่อน

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้นำโครงการเขื่อนปากมูลขึ้นมาศึกษาทบทวนอีกครั้ง ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ โดยทำการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและจัดทำแผนลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยลดขนาดของโครงการ ย้ายสถานที่ก่อสร้างจากจุดเดิมขึ้นไปทางตอนเหนือของแม่น้ำ มาก่อสร้างบริเวณบ้านหัวเหว ห่างจากจุดเดิมประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร และลดระดับกักเก็บน้ำลงมาที่ ๑๐๘ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เพื่อจำกัดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและลดจำนวนราษฎรที่ถูกอพยพเหลือ ๒๕๐ ครอบครัว โดยวางแผนการก่อสร้างในปี พ.ศ.๒๕๓๒ และเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณารับหลักการในคราวประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรที่จังหวัดขอนแก่น ในเดือนเมษายน ๒๕๓๒

โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล จึงถูกจัดอยู่ในแผนพัฒนาไฟฟ้าของ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ ระหว่างปี ๒๕๓๐ - ๒๕๓๔ และคณะรัฐมนตรีโดยคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติงบประมาณให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓ โดยใช้เงินลงทุนทั้งสิ้น ๓,๘๘๐ ล้านบาท เป็นเงินกู้ต่างประเทศจำนวน ๑,๙๔๐ ล้านบาท เป็นเงินกู้ภายในประเทศหรือรายได้ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ๑๙๔๐.๒ ล้านบาท และเงินงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล ๑๘๘.๘ ล้านบาท โดยคาดว่าจะใช้ประโยชน์ในปี ๒๕๓๖ แต่เริ่มทำการก่อสร้างได้จริงในเดือนมิถุนายน ๒๕๓๓ แล้วเสร็จในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๓๗ ได้ติดตั้งและนำเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าจ่ายเข้าระบบเป็นครั้งแรกเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๗

๒. ลักษณะของโครงการ

เขื่อนปากมูลเป็นเขื่อนคอนกรีตบดอัดแน่น (RCC) ความสูง ๑๗ เมตร สันเขื่อนยาว ๒๕๕ เมตร ระดับสันเขื่อน ๑๑๑ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง (ม.รทก.) เพื่อกักเก็บน้ำระดับปกติ ๑๐๘ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้าขนาด ๓๔ เมกกะวัตต์ จำนวน ๔ เครื่อง ระยะเวลาก่อสร้างหากได้รับอนุมัติจากรัฐบาลจะเริ่มสร้างประมาณปี ๒๕๓๓ แล้วเสร็จปี ๒๕๓๖ (สร้างเสร็จเมื่อ พฤศจิกายน ๒๕๓๗)

๒.๑ ต้นทุนของโครงการ ต้นทุนที่ได้ประเมินไว้ครั้งสุดท้ายก่อนที่จะมีการตัดสินใจสร้างเขื่อนและก่อนที่ธนาคารโลกจะอนุมัติเงินกู้ คือ ๑๓๕ ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งรวม ๑๑ ล้านดอลลาร์สหรัฐสำหรับการลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมระหว่างที่ธนาคารโลกอนุมัติโครงการในปี ๒๕๓๓ ต้นทุนโครงการฯ ได้เพิ่มเป็น ๑๖๙ ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งรวม ๒๔ ล้านดอลลาร์สหรัฐ สำหรับการลดผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย ต้นทุนการก่อสร้างที่แท้จริงได้เพิ่มขึ้นเป็น ๒๓๓ ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งรวม ๓๒ ล้านดอลลาร์สหรัฐ สำหรับการลดผลกระทบต้นทุนที่แสดงทั้งหมดในปี ๒๕๓๗ ได้สมมุติให้เพิ่มขึ้น ๒% ต่อปี ขณะที่ดอกเบี้ยระหว่าง การก่อสร้างก็ไม่ได้ถูกรวมไว้ด้วย (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, ๒๕๔๓)

๒.๒ ประโยชน์ของโครงการ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๓๓)

(ก) **ด้านชลประทาน** จะมีน้ำอุดมสมบูรณ์ในลุ่มน้ำมูลจากจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นไปจนถึงจังหวัดศรีสะเกษ อันจะเป็นประโยชน์กับการสูบน้ำให้กับพื้นที่การเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตในระยะแรกได้ ๕,๐๐๐ ไร่ และสามารถขยายเต็มโครงการได้ถึง ๑๖๐,๐๐๐ ไร่ นอกจากนี้ยังสามารถทำการสูบน้ำรายย่อยได้ตลอด ๒ ฝั่งแม่น้ำเป็นการสนับสนุนโครงการอีสานเขียวอีกทางหนึ่ง

(ข) **ด้านพลังงานไฟฟ้า** มีกำลังผลิตไฟฟ้ารวม ๑๓๖,๐๐๐ กิโลวัตต์ โดยผลิตพลังงานไฟฟ้าปีละ ๒๘๐ ล้านกิโลวัตต์-ชั่วโมง ซึ่งเสริมให้ระบบไฟฟ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมั่นคงขึ้น เนื่องจากกำลังผลิตในภาคนี้มีน้อยกว่าการใช้ไฟฟ้าเป็นอันมากและต้องพึ่งพาไฟฟ้าจากในและนอกประเทศมา

สมทบ ทั้งยังสามารถเดินเครื่องจ่ายไฟฟ้าได้เร็วและมีความคล่องตัวในการปรับตัว (เพิ่ม - ลดการผลิต) ช่วยเสริมให้การผลิตและส่งไฟฟ้าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(ค) **ด้านการประมง** น้ำเหนือเขื่อนปากมูลจะเหมาะแก่การเพาะพันธุ์ปลาประมงน้ำจืด ซึ่งจะให้ผลผลิตประมาณปีละ ๑,๓๐๐,๐๐๐ กิโลกรัม คิดเป็นมูลค่าประมาณ ๑๙ ล้านบาท เป็นการเพิ่มพูนรายได้แก่ประชาชนตลอดสองฝั่งแม่น้ำ

(ง) **ด้านการท่องเที่ยว** จะเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวใหม่อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากมีภูมิประเทศเกาะและแก่งในลำน้ำที่สวยงาม อันจะนำประโยชน์มาให้กับประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะแก่งตะนะจะได้มีการพัฒนาให้เกิดประโยชน์เร็วขึ้น

(จ) **ด้านการสนับสนุนโครงการโขง - ชี - มูล** ซึ่งเป็นการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงขึ้นมา และมีการสูบน้ำส่งต่อเป็นช่วงๆ ต่อไปอีก เพื่อนำน้ำส่งไปใช้ในพื้นที่การเกษตร ดังนั้นจะมีน้ำส่วนหนึ่งที่เหลือใช้จากพื้นที่การเกษตรไหลลงสู่แม่น้ำมูล และจะออกทางเขื่อนปากมูลทำให้สามารถเพิ่มการผลิตไฟฟ้าเพิ่มเติมได้อีก

(ฉ) **ด้านการส่งเสริมการลงทุน** จะส่งเสริมเศรษฐกิจและการลงทุนในจังหวัดอุบลราชธานีทั้งในช่วงเวลาทำการก่อสร้างและภายหลังโครงการแล้วเสร็จ โดยเฉพาะด้านแรงงาน ก่อให้เกิดการสร้างงาน มีกระแสเงินหมุนเวียนและมีอาชีพต่อเนื่องต่างๆ ขยายตัวออกไป ทำให้เกิดการกระจายรายได้สู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง

(ช) **ด้านการคมนาคมทางบก** สันเขื่อนจะสร้างใช้เป็นสะพานข้ามแม่น้ำมูล ซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในเขตอำเภอโขงเจียมที่กำลังพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดอุบลราชธานี

เขื่อนปากมูลจะสร้างกันแม่น้ำมูลตอนล่าง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณเหนือจุดที่แม่น้ำมูลบรรจบกับแม่น้ำโขง (ปากมูล) ๕.๕ กิโลเมตร หากเปรียบเทียบกับเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำล่าสุดที่ถูกสร้างขึ้นในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (ไทย ลาว เวียดนาม และกัมพูชา) เขื่อนปากมูลจะแตกต่างกับเขื่อนอื่นๆ ดังนี้

- เขื่อนปากมูลเป็นเขื่อนแบบน้ำไหลผ่าน (run of the river) เขื่อนแรกในประเทศไทย ขณะที่เขื่อนอื่นๆ เป็นเขื่อนที่มีอ่างเก็บน้ำ (storage reservoir) โดยทั่วไปแล้วเขื่อนแบบน้ำไหลผ่านนั้นในแต่ละวันจะมีปริมาณน้ำที่ไหลเข้าอ่างเท่ากับที่ไหลออกจากอ่างและอ่างเก็บน้ำมีการเปลี่ยนแปลงในรอบปีทีน้อยมาก

- เขื่อนปากมูลเป็นเขื่อนผลิตไฟฟ้าแห่งแรกในลุ่มน้ำโขงที่มีการสร้างบันไดปลาโจน

- เขื่อนปากมูลสร้างขึ้นทางตอนล่างของลุ่มน้ำสาขาที่ใหญ่ที่สุดของแม่น้ำโขง มีพื้นที่รับน้ำที่ใหญ่มาก โดยรวมเอาลุ่มน้ำชีและน้ำมูลเข้าด้วยกันแล้ว ลุ่มน้ำนี้มีขนาดถึง ๑๑๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

๓. ผลประโยชน์ที่แท้จริงของโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

จากรายงานเอกสารรายงานของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยระบุว่าผลประโยชน์จากเขื่อนปากมูล ไว้ ๓ ด้านคือ ด้านการผลิตกระแสไฟฟ้า ด้านการชลประทาน และด้านการประมง แต่จากรายงานผลการศึกษาของคณะกรรมการเขื่อนโลก ได้กล่าวถึงผลประโยชน์จากเขื่อนปากมูลไว้ดังนี้

๓.๑ ด้านการผลิตพลังงานไฟฟ้า

จากการศึกษาของคณะกรรมการเขื่อนโลกพบว่า โรงไฟฟ้าขนาด ๑๓๖ เมกะวัตต์ของเขื่อนปากมูลได้ออกแบบให้เป็นโรงไฟฟ้าที่เดินเครื่องในช่วงที่มีความต้องการสูงสุด(peaking plant) โดยการใช้เวลาที่กักเก็บในอ่างสำหรับการเดินเครื่องในแต่ละวัน ในฤดูฝน เขื่อนปากมูลไม่สามารถเดินเครื่องได้ตลอดทั้ง ๔ ชั่วโมงที่เป็นช่วงที่มีความต้องการกระแสไฟฟ้าสูงสุดของแต่ละวัน

จากการตรวจสอบกระแสไฟฟ้าที่เขื่อนปากมูลผลิตได้ในแต่ละเดือน พบว่าในเดือนเมษายนและพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงที่วิกฤตเนื่องจากความต้องการกระแสไฟฟ้าของระบบสูงสุดและปริมาณน้ำมีความเหมาะสม ปรากฏว่าเขื่อนปากมูลผลิตกระแสไฟฟ้าได้ไม่เกิน ๕ จิกะวัตต์/ชั่วโมง หากให้กระแสไฟฟ้าที่ผลิตได้นี้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอด ๔ ชั่วโมงของช่วงเวลาที่มีความต้องการกระแสไฟฟ้าสูงสุดและนำไปเทียบเป็นกำลังผลิตติดตั้งที่มีการเดินเครื่องแล้ว ก็จะเท่ากับว่าเขื่อนปากมูลมีการเดินเครื่องประมาณ ๔๐ เมกะวัตต์ แน่นอนว่าอาจจะมีการเดินเครื่องมากกว่านี้ได้แต่ช่วงเวลากการเดินเครื่องก็จะต่ำกว่า ๔ ชั่วโมง

๓.๒ ด้านการชลประทาน

จากการศึกษาของคณะกรรมการเขื่อนโลกระบุว่า รายงานการศึกษาล่าสุดของ กฟผ. ได้อ้างว่า ๓% ของผลประโยชน์ของเขื่อนนั้นมาจากการชลประทาน แต่ในความเป็นจริงผลประโยชน์นี้มีค่าเท่ากับศูนย์ แม้แต่รายงานการประเมินของเจ้าหน้าที่ของธนาคารโลก (SAR) ในปี ๒๕๓๔ เอง ก็ไม่นับรวมเอาผลประโยชน์ด้านชลประทานเข้าวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ไว้ด้วย

๓.๓ ด้านการประมง

จากการศึกษาของคณะกรรมการเขื่อนโลกระบุว่าได้คาดการณ์ไว้ว่า ผลประโยชน์ด้านการประมงของเขื่อนปากมูลคิดเป็น ๗% ของผลประโยชน์โครงการทั้งหมด อ่างเก็บน้ำ ๖๐ ตารางกิโลเมตร ถูกคาดหวังว่าจะให้ผลผลิตปลา ๑๐๐ กิโลกรัม/เฮกเตอร์ (๖.๒๕ ไร่) /ปี ถ้าหากไม่มีการปล่อยพันธุ์ปลาลงไป และถ้าหากมี โครงการปล่อยพันธุ์ปลาจะให้ผลผลิตปลาเป็น ๒๒๐ กิโลกรัม/เฮกเตอร์/ปี แต่ผลผลิตปลาที่ได้จริงๆ มีเพียง ๑๐ กิโลกรัม/เฮกเตอร์

๔. ลำดับเหตุการณ์ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล

โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เป็นโครงการพัฒนาที่มีการคัดค้านตั้งแต่นั้น ทางกรมไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจึงไม่เผยแพร่ข้อมูลทั้งด้านผลกระทบและผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการต่อสาธารณะมาตั้งแต่ต้น

- ๘ เมษายน ๒๕๓๒ คณะรัฐมนตรีเมื่อคราวประชุมสัณฐ์ที่จังหวัดขอนแก่น อนุมัติหลักการ ให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยสร้างเขื่อนปากมูล
- ๑๓ เมษายน ๒๕๓๒ กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อำเภอพิบูลมังสาหาร ประกอบด้วย กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุบลราชธานี กลุ่มพิทักษ์แก่งสะพือ กลุ่มหนุ่มสาวลำน้ำมูล กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าแก่งสะพือ ชมรมพ่อค้าแม่ค้าแก่งสะพือ ชมรมพ่อค้าชาว พิบูลมังสาหาร ชมรมนักเรียนนักศึกษาอุบลราชธานี กลุ่มพิทักษ์ความยุติธรรมอำเภอ พิบูลมังสาหาร ได้เดินขบวนแจกแถลงการณ์ในพื้นที่เทศบาลตำบลพิบูลมังสาหาร พร้อมทั้งยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ผ่านรัฐมนตรีสุทัศน์ เงินหมื่น เพื่อขอให้ทบทวนมติคณะรัฐมนตรี เรื่องการอนุมัติให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ สร้างเขื่อนปากมูล
- ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๒ ตัวแทนชาวบ้านหาดคูเดื่อ ตัวแทนชาวบ้านพิบูลมังสาหาร สมาชิกสภาเทศบาลพิบูลมังสาหาร สมาคมสิทธิเสรีภาพประชาชนภาคอีสาน ทนายความ พ่อค้า นักธุรกิจ ในจังหวัดอุบลราชธานี ได้รวมตัวกัน มีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการรณรงค์คัดค้านเขื่อนปากมูล (กคข.) โดยมีนายไพฑูรย์ ขอบเสียง เป็นประธาน
- ๑๑-๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๓ ราษฎรจากอ.โขงเจียมและ อ.พิบูลย์ประมาณ ๒,๐๐๐ คน ชุมนุมที่แก่งสะพือและเคลื่อนตัวไปที่ศาลากลางจังหวัดอุบลฯ เพื่อยื่นหนังสือเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนและระงับโครงการเขื่อนปากมูล ผ่านนายสายสิทธิ์ พรแก้ว ผวจ.อุบลฯ การชุมนุมได้ดำเนินไป ๓ วัน ๓ คืน ในระหว่างการชุมนุม ทางจังหวัดได้ ตัดน้ำ ตัดไฟ บริเวณที่ชุมนุม นำลวดหนามมาล้อมที่ชุมนุม ระดมกำลังตำรวจ ทหาร อาสาสมัครไทยอาสาป้องกันชาติ พร้อมอาวุธครบมือมาล้อมกลุ่มผู้ชุมนุม มีใบปลิวโจมตีกล่าวหาผู้ชุมนุมว่าเป็นคอมมิวนิสต์ นอกจากนั้น ยังระดมชาวบ้านมาสนับสนุนการสร้างเขื่อนปากมูลด้วย
- ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๓ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ดร.นายอนุวรรต วัฒนพงศ์ศิริ ซึ่งกำกับดูแลการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ประสานงานมายังกลุ่มผู้ชุมนุมว่าจะทบทวนโครงการเขื่อนปากมูลอีกครั้งหนึ่ง ผู้ชุมนุมจึงสลายตัวกลับสู่ภูมิลำเนา
- ๒๗ มีนาคม ๒๕๓๓ นายไชยศิริ เรืองกาญจน์เศรษฐ์ ได้นำคณะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี สมาชิกสภาจังหวัดอุบลราชธานี ประมาณ ๓๐ คน เข้าพบพล.อ.ชาติชาย

		ชุดหะว็ดน นายกรัฐมนตรี ที่ทำเนียบรัฐบาล เพื่อขอให้เร่งรัดสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งทางนายกรัฐมนตรี ได้ยืนยันว่ารัฐบาลมีนโยบายที่จะสร้างเขื่อนปากมูลอยู่แล้ว
๓๐ มีนาคม ๒๕๓๓	ราษฎร ๓,๐๐๐ คน	นำโดยกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนมกัณเพื่อสนับสนุนให้มีการสร้างเขื่อนปากมูล ที่บริเวณสนามหน้าศาลากลาง จังหวัดอุบลราชธานี
๒ เมษายน ๒๕๓๓	ชาวบ้านจากอำเภอโขงเจียม และอำเภอพิบูลมังสาหาร ประมาณ ๒๕๐ คน	ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพึ่งพระบารมีในการระงับโครงการเขื่อนปากมูล
๑๔ พฤษภาคม ๒๕๓๓	ชาวบ้านจากอำเภอโขงเจียม และอำเภอพิบูลมังสาหาร ประมาณ ๓๐ คน	ได้ชุมนุมกันที่แก่งสะพือ ประกาศเจตนารมณ์คัดค้านการอนุมัติงบประมาณเพื่อก่อสร้างโครงการเขื่อนปากมูล
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓	คณะรัฐมนตรีอนุมัติงบประมาณจำนวน ๓,๔๘๐ ล้านบาท	ให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตดำเนินโครงการเขื่อนปากมูล
๑๖-๑๗ พฤษภาคม ๒๕๓๓	ชาวบ้าน ๗๐๐ คน	ได้ชุมนุมที่แก่งสะพือ เพื่อคัดค้านมติคณะรัฐมนตรี แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี นายสายสิทธิ์ พรแก้ว สั่งให้หน่วยปฏิบัติการพิเศษหลายการชุมนุมภายใน ๒๔ ชั่วโมง
๑๘ พฤษภาคม ๒๕๓๓	ชาวบ้านเคลื่อนขบวนจากแก่งสะพือไปที่บ้านห้วยเหว	เพื่อทำพิธีทางศาสนาและก่อตั้งศาลเพียงตา เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้องแม่น้ำมูลแล้วจึงสลายตัวไป
๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔	คณะรัฐมนตรีมีมติให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ	เข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะจำนวน ๑๒๕ ไร่ เพื่อใช้ประโยชน์ตามโครงการเขื่อนปากมูล
๑๙ มีนาคม ๒๕๓๔	ตัวแทนชาวบ้านยื่นจดหมายต่อตัวแทนธนาคารโลกประจำประเทศไทย	พร้อมทั้งรายชื่อชาวบ้าน ๑๒,๐๐๐ คนที่คัดค้านโครงการเขื่อนปากมูล
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๔	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ	เริ่มลงมือก่อสร้างเขื่อน โดยนำแทริกเตอร์เข้าปรับที่และรื้อศาลเพียงตาที่ชาวบ้านสร้างขึ้น
๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๔	ชาวบ้าน ๑,๐๐๐ คน	รวมตัวกันที่สะพานข้ามห้วยตุงหลุ อ.โขงเจียม โดยเรียกร้องให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เปิดเผยแพร่ข้อมูลพื้นที่น้ำท่วมและให้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง ๔ ฝ่าย ที่ประกอบด้วยตัวแทนชาวบ้าน ฝ่ายรัฐบาล การไฟฟ้าฝ่ายผลิตและนักวิชาการ เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง
๒๙ พฤษภาคม ๒๕๓๔	การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ	เริ่มระเบิดหินบริเวณหัวงาน บ้านเรือนราษฎรได้รับความเสียหาย
๓ มิถุนายน ๒๕๓๔	ชาวบ้าน ๘๐๐ คน	มุ่งหน้าไปหัวงานเขื่อนปากมูล แต่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจใช้กำลังเข้าขัดขวาง ชาวบ้านตัดสินใจปิดสะพานข้ามห้วยตุงหลุ หลังจากนั้นได้ส่งตัวแทน

		ชาวบ้าน ๑๕๐ คน เข้าไปเรียกร้องที่ทำเนียบรัฐบาล ส่วนที่เหลือสลายการชุมนุม แยกย้ายกันกลับบ้าน
๔ มิถุนายน ๒๕๓๔		ชาวบ้าน ๑๕๐ คนปักหลักชุมนุมอยู่ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายไพจิตร เอื้อทวีกุล ให้ตัวแทนชาวบ้าน ๖ คนเข้าพบ โดยมีข้อสรุปว่าจะแต่งตั้งคณะกรรมการ ๔ ฝ่าย ภายใน ๒ เดือน แต่การก่อสร้างเขื่อนยังดำเนินต่อไป ยกเว้นหากผลการสำรวจพบว่ามีผู้ได้รับผลกระทบ ๑,๐๐๐ ครอบครัว ขึ้นไป จะทบทวนโครงการทันที
๑๓ ตุลาคม ๒๕๓๔		นายสุพิณ ปัญญามาก กล่าวอ้างว่า คณะกรรมการ ๔ ฝ่าย นำผลสรุปเสนอต่อ นายไพจิตร เอื้อทวีกุล ระบุมีพื้นที่น้ำท่วม ๑,๑๐๐ แปลง รวม ๙๐๓ ครอบครัว เป็นที่อยู่อาศัย ๒๔๔ ครอบครัว ที่ทำกิน ๖๕๕ ครอบครัว ครอบพื้นที่ ๕,๗๐๐ ไร่ ซึ่งรายงานเดิมของ กฟผ. ระบุเพียง ๔๐๐ ครอบครัว ทั้งที่ความจริงคณะกรรมการฯ ยังไม่ได้สรุปข้อมูลอย่างเป็นทางการ นายไพจิตร เอื้อทวีกุล ยืนยันว่าโครงการเขื่อนปากมูลจะไม่มีการล้มเลิกอย่างเด็ดขาด ถ้าไม่ได้เงินกู้จากธนาคารโลกก็สามารถจะหาได้จากที่อื่น
๑๐ ธันวาคม ๒๕๓๔		ที่ประชุมธนาคารโลกอนุมัติเงินกู้รัฐบาลไทยจำนวน ๒๒ ล้านดอลลาร์ หรือ ๕๖๗ ล้านบาท ด้วยมติไม่เป็นเอกฉันท์ โดยมีประเทศใหญ่ๆ คือ สหรัฐอเมริกา เยอรมันและออสเตรเลีย ได้โหวตไม่อนุมัติและประเทศอังกฤษงดออกเสียง
๒๙ เมษายน ๒๕๓๕		ชาวบ้านจำนวน ๒๐๐ คน ได้เดินเท้าไปยังหัวงานเขื่อนปากมูล เพื่อเรียกร้องให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ยุติการระเบิดแก่งคันเหว ในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ

๕. รัฐ : ชาวบ้าน กับการแก้ปัญหาผลกระทบจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

เมื่อการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเขื่อนปากมูล ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐ และการก่อสร้างเขื่อนก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจำต้องยอมรับข้อเสนอของรัฐบาล ในการรับค่าชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน แต่ก็ยังเกิดข้อพิพาทเมื่อกรอบการชดเชยของรัฐยึดตามกฎหมายแต่ชาวบ้านยืนยันว่ารัฐบาลต้องจ่ายค่าชดเชยจากความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง โดยสรุปข้อขัดแย้งได้ดังนี้

๕.๑ กรณีการประเมินมูลค่าเสียหาย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ยืนยันว่าจะต้องจ่ายตามราคาประเมินของกรมที่ดินขณะที่ชาวบ้านยืนยันว่าจะต้องจ่ายตามราคาที่ซื้อขายจริงในท้องถิ่น

๕.๒ กรณีพื้นที่ผลกระทบ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จะยอมรับความเสียหายเฉพาะพื้นที่หัวงานและพื้นที่ น้ำท่วม ที่มีเอกสารสิทธิ์เท่านั้น แต่ชาวบ้านระบุว่าพื้นที่เสียหายต้องรวมถึงพื้นที่ที่ถูกน้ำล้น และ

พื้นที่ที่อยู่ในระดับ ๑๐๘.๕ จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งถือว่าอยู่ในพื้นที่เสี่ยง โดยจะมีเอกสารสิทธิ์หรือไม่ก็ตาม

๕.๓ ขอบเขตความเสียหาย ทางกรไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ กำหนดขอบเขตความเสียหายไว้เพียงบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้าง ที่ดินและต้นไม้เท่านั้น ในขณะที่ขอบเขตความเสียหายของชาวบ้านต้องรวมทั้งค่าเสียโอกาสในการประกอบอาชีพประมงด้วย

๕.๔ กลไกในการประเมินความเสียหาย ชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วมพิจารณาดำเนินการในทุกขั้นตอน ขณะที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ พยายามผลักดันให้กำหนด ผู้ใหญ่บ้านและส่วนราชการเป็น ผู้ชี้ขาด

ในขณะที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จะยอมจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้านเพิ่มเติมจากกรอบของกฎหมาย แต่ ชาวบ้านระบุว่าไม่คุ้มค่างับความเสียหายที่เสียไป โดยเฉพาะกรณีค่าชดเชยในการสูญเสียอาชีพประมง การไฟฟ้า ฝ่ายผลิตฯ พยายามปฏิเสธความรับผิดชอบ และอ้างว่าไม่มีระเบียบปฏิบัติ แต่เนื่องจากในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำมูน การหาปลาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้านซึ่งเป็นที่มาของอาหารและรายได้ การเรียกร้องค่าสูญเสียโอกาสในการประกอบอาชีพประมง จึงได้รับการตอบรับจากชาวบ้าน ๖๕ หมู่บ้าน ที่เข้าร่วม การต่อสู้และได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรในนามคณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชนลุ่มน้ำมูน (ชชช.) โดยมีนายทองเจริญ สีหารธรรม เป็นประธาน

๑๔ ตุลาคม ๒๕๓๗ ชาวบ้านจาก ๖๕ หมู่บ้านได้มารวมตัวกันอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจ่ายค่าชดเชยจากการสูญเสียอาชีพประมงให้ชาวบ้านครอบครัวละ ๓๕,๐๐๐ บาทต่อปี เป็นเวลา ๓ ปี

๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๗ คณะกรรมการช่วยเหลือราษฎร ที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานพิจารณาจ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้านเพียง ๑๐,๐๐๐ บาทต่อ ๓ ปี คิดเป็นวันละ ๙ บาท

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๗ ชาวบ้านประกาศไม่ยอมรับมติดังกล่าว และเดินเท้าจากศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีโดยมีจุดหมายอยู่ที่เขื่อนปากมูล ด้วยคิดว่าเป็นจุดต้นเหตุแห่งปัญหา

๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๗ ขบวนเดินเท้าของชาวบ้านถึงสันเขื่อนปากมูล

๒๓ มีนาคม ๒๕๓๘ คณะกรรมการช่วยเหลือและพัฒนาอาชีพประมง ได้มีมติว่าจะจ่ายค่าชดเชยอาชีพประมงให้กับชาวบ้านที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนจริง โดยจะชดเชยให้เป็นเงินสดครอบครัวละ ๓๐,๐๐๐ บาท และชดเชยในรูปหุ้นสหกรณ์การเกษตร ที่ชาวบ้านจะจัดตั้งขึ้นและบริหารด้วยตนเอง ครอบครัวละ ๖๐,๐๐๐ บาท โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ จะจ่ายให้ปีละ ๒๐,๐๐๐ บาท เป็นเวลา ๓ ปี การชุมนุมจึงยุติลง รวมระยะเวลาทั้งสิ้น ๕ เดือน ๙ วัน

ต่อมาหลังจากได้รับค่าชดเชยในการเสียโอกาสในการประกอบอาชีพประมง ในระหว่างการก่อสร้างเขื่อน เป็นเวลา ๓ ปีแล้ว ชาวบ้านยังรอคุณภาพของบันไดปลาโจนที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ อ้างมาตลอด

ว่าจะเป็นเส้นทางสัญจรของปลาทำให้เขื่อนปากมูลไม่เกิดผลกระทบด้านประมง การรอคอยด้วยความอดอยาก เนื่องจากหลังการสร้างเขื่อน ชาวบ้านไม่สามารถทำการประมงได้ จึงได้ตัดสินใจร่วมกับสมาชิกคนจน ชุมชนที่ทำเนียบรัฐบาลในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๔๐ โดยเรียกร้องให้รัฐบาลจัดสรรที่ดินให้ครอบครัวละ ๑๕ ไร่เพื่อทดแทนอาชีพที่สูญเสียไป และในการแก้ไขปัญหา กรณีเขื่อนปากมูล ได้ถูกจัดให้เป็นกรณีปัญหาหนึ่งในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ได้มอบหมายให้ ฯพณฯ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม นายอดิศร เพียงเกษ เป็นประธานการเจรจา โดยผลการเจรจากรณีเขื่อนปากมูลได้ข้อยุติโดยให้จัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบครอบครัวละ ๑๕ ไร่ โดยให้ชาวบ้านไปซื้อด้วยตนเองในอัตราไร่ละ ๓๕, ๐๐๐ บาท โดยตั้งคณะกรรมการ ตรวจสอบคุณสมบัติชาวประมงเพื่อทำการตรวจสอบคุณสมบัติชาวบ้านที่มาเรียกร้อง

๒๙ เมษายน ๒๕๔๐ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบการเจรจาแก้ไขปัญหาสมาชิกคนจนกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน โดยกรณีเขื่อนปากมูล และเขื่อนสิรินธร รัฐบาลจะจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อแก้ไขปัญหาระยะยาว โดยมอบหมายให้กระทรวงการคลังยกย่องกองทุนดังกล่าว โดยในระหว่างที่มีการยกย่องกองทุน คณะกรรมการตรวจสอบคุณสมบัติฯ ได้ดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติผู้เรียกร้องทั้ง ๓, ๐๔๔ ครอบครัว จนแล้วเสร็จ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ลาออกจากตำแหน่ง การแก้ไขปัญหาของชาวปากมูนจึงหยุดชะงักลงอีกครั้งหนึ่ง

๓๐ ธันวาคม ๒๕๔๐ คณะรัฐมนตรีโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เสนอเรื่องการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนมาเพื่อให้ ครม.พิจารณาเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2540 ครม.ได้ประชุมปรึกษาแล้วลงมติเห็นชอบดังนี้

ก. ในหลักการ เห็นควรจัดโครงสร้างองค์กรแก้ไขปัญหาในรูปแบบเดิม โดยมอบให้หน่วยงานรับผิดชอบดำเนินงานแต่งตั้งคณะกรรมการ และคณะทำงานต่างๆ โดยประสานกับผู้แทนเกษตรกรที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงองค์ประกอบต่อไป

ข. มาตรการตามมติคณะรัฐมนตรีที่เป็นการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และอยู่ในระหว่างการดำเนินการของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้คงดำเนินการต่อไป

ค. การจัดตั้งองค์กรเพื่อบริหารให้เป็นไปตามข้อ ๑. เห็นควรให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบหลักการแก้ไขปัญหาตามแนวทางนี้ และให้มีการเปิดประชุมครั้งแรกภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้มีการแต่งตั้ง

๕ เมษายน ๒๕๔๑ สมาชิกคนจนกว่า ๓,๐๐๐ คน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนเดินทางมาชุมนุมอยู่ที่บ้านมนังคศิลา เพื่อรอคอยการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี กรณีปัญหาเขื่อนปากมูล และเขื่อนสิรินธร

๗ เมษายน ๒๕๔๑ ไม่มีกรณีปัญหาของสมาชิกคนจนเข้าสู่การพิจารณาของคณะรัฐมนตรี

๒๑ เมษายน ๒๕๔๑ การแก้ไขปัญหาผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนคณะรัฐมนตรีเห็นชอบตามข้อเสนอของคณะกรรมการกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร

ก. การใช้เงินกองทุนสงเคราะห์เกษตรกรในการจัดหาที่ดินให้กับเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อน

๑) ไม่ควรจ่ายค่าชดเชยหรือค่าทดแทนซ้ำซ้อน หรือย้อนหลัง เนื่องจากจะทำให้มีการเรียกร้องของเขื่อนที่สร้างเสร็จไปแล้วตามมาอีกมากมาย ซึ่งจะทำให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไม่รู้จบ

๒) การจ่ายเงินค่าชดเชยหรือทดแทนควรจ่ายให้เฉพาะเขื่อนที่สร้างใหม่ในอนาคตเท่านั้น

๓) เนื่องจากปัจจุบันการช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอิงพระราชบัญญัติเวนคืนที่ดินและมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องเป็นหลักอยู่แล้วซึ่งการจ่ายค่าชดเชยเงินทดแทน เช่น จ่ายค่า ต้นไม้ ค่าบ้าน ค่าที่ดิน ตลอดจนการจัดที่ให้เช่าทำกิน ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเหมาะสมชัดเจนและเป็นธรรม อยู่แล้ว ดังนั้นเห็นควรใช้กฎหมาย ระเบียบ หลักเกณฑ์และมติคณะรัฐมนตรีที่มีอยู่แล้วช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

๔) สำหรับการดำเนินการจ่ายค่าชดเชยและค่าทดแทนนั้น หน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องจะดำเนินการเอง โดยนำเรื่องที่ผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีแล้วเบิกจ่ายต่อกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร เพื่อนำไปจ่ายค่าชดเชยหรือค่าทดแทน อย่างไรก็ตามคณะรัฐมนตรีมีข้อสังเกตว่า มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๔๐ ซึ่งอนุมัติและให้ดำเนินการตามที่กระทรวงการคลังเสนอนั้น ได้กำหนดในการพิจารณาจัดสรรเงินดังกล่าว เป็นไปตามมาตรา ๑๑ วรรค ๒ แห่งพระราชบัญญัติกองทุนเกษตรกร พ.ศ.๒๕๑๗ ด้วย ซึ่งอาจมีปัญหาในข้อกฎหมายว่าจะสามารถจัดสรรเงินดังกล่าวตาม ข้อ ๑.๔ และตามข้อเรียกร้องได้เพียงใด จึงขอให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พิจารณากำหนดแนวทางในการดำเนินการให้สอดคล้องกับกฎหมายด้วย

ข. ในกรณีที่มีเกษตรกรร้องเรียนว่า ได้รับความเดือดร้อนจากเขื่อนที่ได้สร้างเสร็จไปแล้ว ให้คณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหากลุ่มเขื่อน ซึ่งแต่งตั้งตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๕๐/๒๕๔๑ ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ ตรวจสอบพิสูจน์ หากคณะกรรมการดังกล่าวเห็นว่าได้รับความเดือดร้อนอย่างแท้จริง ให้แจ้งผลการพิจารณาของคณะกรรมการให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อพิจารณาดำเนินการให้ความช่วยเหลือเป็นรายๆ ต่อไป

๖. เมื่อกลไกทางวิชาการเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหา บทเรียนจากกรณีเขื่อนปากมูล

ด้วยอำนาจตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อคราวประชุมวันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๔๑ การแก้ไขปัญหามลพิษจากเขื่อนปากมูล กรมชลประทานได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์โดยพื้นที่ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล ก็อพยพขึ้นสู่ภูมิลำเนาด้วยความผิหวาง

๒๓ มีนาคม ๒๕๔๒ ชาวบ้านจากกรณีปัญหาเขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร เขื่อนลำคันทน์ เขื่อนโป่งขุนเพชร เขื่อนห้วยละเห้า เขื่อนลำโดมใหญ่ โครงการพัฒนาด้านช่องเม็ก ปาสงวนแห่งชาติป่าหลังภู ปาสงวนแห่งชาติ ปาดงภูโหล่น ปาสงวนแห่งชาติดงหินกอง อุทยานแห่งชาติผาแต้ม อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ ปากุดชมภู ที่สาธารณะประโยชน์ต่งสูง ที่สาธารณะประโยชน์วังใหม่ รวมตัวกันในนามสมัชชาคนจนจัดตั้งเป็นหมู่บ้านชุมชนอยู่ที่บริเวณสันเขื่อนปากมูล ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เพื่อสื่อสารความทุกข์ยากที่เกิดจากผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐต่อสาธารณะ

๑๓ - ๑๕ เมษายน ๒๕๔๒ สมัชชาคนจนได้จัดงานสงกรานต์ในหมู่บ้าน ในงานดังกล่าวได้มีการประกวดตั้งชื่อหมู่บ้าน โดยชื่อที่ชนะการประกวดคือชื่อ “หมู่บ้านแม่มนม้นเย็น”

๑๗ - ๑๘ เมษายน ๒๕๔๒ สมัชชาคนจนจัดประชุมพ่อครัวใหญ่ ที่หมู่บ้านแม่มนม้นเย็น

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี นายคิระ แสงมณี เดินทางมาตรวจเยี่ยมหมู่บ้านแม่มนม้นเย็น

๖ - ๘ มิถุนายน ๒๕๔๒ ชาวบ้านหมู่บ้านแม่มนม้นเย็น ได้จัดกิจกรรมรณรงค์เนื่องในวันสิ่งแวดล้อมโลก โดยจัดขบวนรณรงค์ทั้งทางบกและทางน้ำ ที่จังหวัดอุบลราชธานี

๑๓ กันยายน ๒๕๔๒ ชาวบ้านหมู่บ้านแม่มนม้นเย็น ประมาณ ๔,๐๐๐ คน เริ่มปฏิบัติการสันติวิธี ด้วยการส่งจดหมายร้องทุกข์ ถึงนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย ผ่านอำเภอโขงเจียม โดยชาวบ้านแต่ละคนจะทำจดหมายของตนเองเพื่อบอกเล่าความเดือดร้อนของแต่ละครอบครัว การส่งจดหมายร้องทุกข์ครั้งนี้ต้องใช้เวลายาวนานถึง ๒ เดือน จึงจะส่งกันได้ครบทุกคน

เมื่อชาวบ้านเริ่มส่งจดหมายถึงนายกรัฐมนตรีไม่กี่วันสถานการณ์ก็เริ่มตึงเครียดขึ้นดังนี้

๒๐ กันยายน ๒๕๔๒ มีการลอบวางเพลิงเวทีกลางของหมู่บ้านแม่มนม้นเย็น

พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ตลอดทั้งเดือนมีการปล่อยข่าว ช่มชู้ชาวบ้านว่าทางราชการจะสลายการชุมนุมและจับกุมแกนนำชาวบ้านที่ชุมนุมอยู่ในหมู่บ้านแม่มนม้นเย็น

๒ ธันวาคม ๒๕๔๒ ทางกรไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้จัดกิจกรรมปล่อยปลา และปลูกป่า โดยการระดมกำลังทหาร ตำรวจ อปพร. และเจ้าพนักงานของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตประมาณ ๒,๐๐๐ คน โดยรวมกันบริเวณ สนามโรงเรียนบ้านหัวเหว และสวนหย่อมโรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูล ขณะที่ชาวบ้านอ้างว่าการระดมกำลังของทางราชการในครั้งนี้ไม่มีกิจกรรมการปลูกป่าและปล่อยปลาตามที่การไฟฟ้ากล่าวอ้างแต่อย่างใด

๗ มกราคม ๒๕๔๓ ชาวบ้านหมู่บ้านแม่มน่มันเย็น ประมาณ ๑,๐๐๐ คน เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ด้วยรถไฟ เพื่อรณรงค์สร้างความเข้าใจกับคนกรุงและสื่อสารกับสาธารณะ พร้อมทั้งขอติดตามจดหมายร้องทุกข์ต่อนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาล โดยการเดินทางครั้งนี้ชาวบ้านไม่ได้ซื้อตั๋วรถไฟ

๒๑ - ๒๒ เมษายน ๒๕๔๓ ชาวบ้านหมู่บ้านแม่มน่มันเย็น ร่วมกับสมาคมนักวิชาการเพื่อคนจน ได้จัดการสัมมนาเรื่อง คนจนกับทางออกของสังคมไทย ที่หมู่บ้านแม่มน่มันเย็น การสัมมนาในครั้งนี้ นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิเช่น ศ.เสนห์ จามริก ศ.ประเวศ วะสี ศ.ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์ ศ.นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ.สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ นายอานันท์ ปันยารชุน อ.บัณฑิต อ่อนดำ รศ.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง มาร่วมเวทีดังกล่าว โดยชาวบ้านพยายามนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหากรณีเขื่อนปากมูลอย่างยั่งยืนโดยมีข้อเสนอ ๓ ข้อคือ

- ก) เปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลอย่างถาวร
- ข) พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศแม่น้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล
- ค) พื้นฟูชีวิตและชุมชนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล

แนวทางดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากคณะนักวิชาการที่เข้าร่วมเวทีดังกล่าว

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๓ ชาวบ้านแม่มน่มันเย็นปฏิบัติการสันติวิธีเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เพื่อให้ปลาขึ้นวางไข่ โดยเข้าไปชุมนุมที่บริเวณลานจอดรถเหนือโรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูล

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๓ ชาวบ้านที่ชุมนุมอยู่บริเวณลานจอดรถเหนือโรงไฟฟ้าเขื่อนปากมูลได้ประกาศจัดตั้งหมู่บ้านแม่มน่มันเย็น ๗ โดยมีข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลดังนี้

- ก) เปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลอย่างถาวร
- ข) พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศแม่น้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล
- ค) พื้นฟูชีวิตและชุมชนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๓ วุฒิสภาได้เป็นตัวกลางประสานงานเพื่อให้เกิดการประชุมหารือระหว่างสมาชิกสภาคนจนหมู่บ้านแม่มน่มันเย็น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง

๒ มิถุนายน ๒๕๔๓ คณะกรรมการช่วยเหลือประชาชน ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการกลางเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกสภาคนจน ๑๖ กรณีปัญหา โดยนายบัญญัติ บรรทัดฐาน ประธานคณะกรรมการช่วยเหลือ ประชาชนได้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยนักวิชาการ ๑๐ ท่านที่รัฐบาลและสมาชิกสภาคนจนเห็นชอบร่วมกัน

๖ มิถุนายน ๒๕๔๓ คณะกรรมการกลางแก้ไขปัญหาของสมาชิกสภาคนจนครั้งที่ ๑ /๒๕๔๓ มีมติตั้งอนุกรรมการ ๓ ชุด คือ ๑) อนุกรรมการแก้ไขปัญหาของเขื่อนปากมูลโดยเฉพาะ ๒) อนุกรรมการแก้ไข

ปัญหา ๑๕ กรณีของสมัชชาคนจน ๓) อนุกรรมการดูแลการแก้ไขปัญหาระยะยาว คณะกรรมการมีความเห็นเรื่องเขียนปากมูลว่า

ก) เสนอให้ กฟผ.เปิดประตูระบายน้ำทั้ง ๔ บาน เป็นเวลา ๓ - ๔ เดือน เพื่อให้ปลาขึ้นมาวางไข่ตามที่ชาวบ้านเรียกร้อง

ข) เสนอให้ที่ชุมนุมอนุญาตให้ กฟผ.ลงไปดูแลเครื่องปั่นไฟได้

ค) ศึกษาผลกระทบระยะยาวที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

ง) ให้ กฟผ.และผู้ชุมนุมยุติการให้ข่าวที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง

๑๒ มิถุนายน ๒๕๔๓ คณะกรรมการกลางมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ รัฐบาลสั่งการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตเปิดประตูระบายน้ำเขียนปากมูลทั้ง ๔ บาน เป็นเวลา ๔ เดือน

๗ กรกฎาคม ๒๕๔๓ ประธานคณะกรรมการกลางและเลขานุการเดินทางเข้าพบรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนายบุญญิต บวรทัตฐาน เพื่อรายงานผลการดำเนินงานของคณะกรรมการกลาง และเสนอให้รัฐบาลสั่งการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เปิดประตูระบายน้ำเขียนปากมูลโดยเร็ว

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ สมัชชาคนจน จำนวน ๘๐๐ คนได้เดินทางเข้าสู่กรุงเทพมหานคร แต่การ เดินทางเข้ากรุงเทพฯครั้งนี้ทางการรถไฟแห่งประเทศไทย ไม่ยอมนำรถเข้าเทียบขบวนขบวนที่สถานีอุบลราชธานี เนื่องจากกลัวว่าชาวบ้านจะขึ้นรถไฟฟรี จึงต้องนอนรออยู่ที่สถานีรถไฟอุบลราชธานี ต่อมาได้รับการบริจาคคาร์ตไฟฟ้าจากเครือข่ายชุมชนแออัด จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อซื้อตั๋วรถไฟแต่ทางสถานีก็ยังไม่ยอมขาย จึงต้องประสานงานกับสหภาพแรงงานการรถไฟแห่งประเทศไทย จึงสามารถซื้อตั๋วรถไฟเดินทางมากรุงเทพฯ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามข้อเสนอของคณะกรรมการฯ โดยชุมนุมอยู่ด้านหน้าทำเนียบรัฐบาล ริมคลองเปรมประชากรด้านโรงเรียนพณิชยการพระนคร

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๔๓ สมัชชาคนจนปฏิบัติการสันติวิธี ปีนทำเนียบรัฐบาล เข้าพบนายกรัฐมนตรี หลังกลับจากเวียนเทียนที่วัดเบญจมบพิตร ชาวบ้านจำนวน ๒๒๕ คน ใช้บันไดไม้ไผ่ปีนเข้าทำเนียบรัฐบาล เพื่อเข้าพบนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย และเรียกร้องให้นำข้อเสนอแนะของคณะกรรมการกลางฯ ไปปฏิบัติโดยการให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาเห็นชอบ

๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๓ เจ้าหน้าที่ตำรวจ ดำเนินการจับกุม ชาวบ้านจำนวน ๒๒๕ คน ที่อยู่ในทำเนียบรัฐบาลพร้อมทั้งสลายการชุมนุมของชาวบ้านที่ชุมนุมอยู่ด้านถนนพิษณุโลก คณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนได้ประชุมพิจารณาข้อเสนอของคณะกรรมการกลางฯ โดยการพิจารณาในครั้งนี้ทางคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชน ได้พิจารณาร่วมกับตัวแทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโดยไม่เปิดโอกาสให้ตัวแทนของ คณะกรรมการกลางฯ และตัวแทนชาวบ้านเข้าชี้แจง

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ คณะรัฐมนตรีพิจารณาข้อเสนอของคณะกรรมการกลางฯ ตามที่คณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนพิจารณามาแล้ว โดยคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบข้อเสนอแนะของคณะกรรมการกลางฯ แต่เนื่องจากข้อเสนอแนะของคณะกรรมการกลางฯ ถูกคณะกรรมการช่วยเหลือประชาชนเปลี่ยนแปลงส่วนที่เป็นสาระสำคัญหลายประเด็น เช่น กรณีเงื่อนไขปากมูล คณะกรรมการกลางเสนอให้แต่งตั้งคณะทำงานลักษณะพหุภาคีเพื่อประเมินผลการเปิดประตูน้ำ แต่คณะรัฐมนตรีกลับมอบหมายให้ทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแกนกลางในการประสานงานเพื่อการศึกษา

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๓ สมัชชาคนจนแถลงข่าวไม่ยอมรับมติคณะรัฐมนตรี ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๖ พร้อมทั้งเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดเวทีสาธารณะ ๓ ฝ่าย คือรัฐบาล คณะกรรมการกลางฯ และสมัชชาคนจน

๑๗ สิงหาคม ๒๕๔๓ ดร.สมชัย ศรีสุทธิยากร ได้เป็นกรรมการจัดเวทีสาธารณะที่ห้องประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยถ่ายทอดสดทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๑๑

๑๙ - ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ คณะบุคคลที่อ้างตัวว่าเป็นกองกำลังรักษาเงื่อนไขของการไฟฟ้าฯ ประมาณ ๒๐๐ กว่าคน ได้บุกเข้าทำร้ายร่างกาย และทำลายทรัพย์สิน พร้อมทั้งเผาหมู่บ้านแม่มนมื่นยืน ๑ และ ๗

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ หลังจากที่ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้รับการโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยเริ่มต้นภารกิจของนายกรัฐมนตรีด้วยการเดินทางไปร่วมรับประทานอาหารกับชาวบ้าน ที่ชุมชนอยู่ข้างท่าเทียบรัฐบาล พร้อมทั้งสัญญาว่าการแก้ไขปัญหาคือยึดปัญหาเป็นตัวตั้ง ถ้าติดที่กฎหมายก็จะแก้กฎหมาย ถ้าติดที่ระเบียบก็แก้ไขระเบียบ

๒๐ มีนาคม ๒๕๔๔ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๕๐/๒๕๔๔ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน โดยมีรองนายกรัฐมนตรี นายปองพล อดิเรกสาร เป็นประธาน

๑๖ มีนาคม ๒๕๔๔ คณะกรรมการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน ประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๔๔ มีมติ มอบหมายให้รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับสมัชชาคนจนในแต่ละเรื่อง ปรึกษากับตัวแทนสมัชชาคนจนเพื่อกำหนด แนวทางการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน ภายใน ๑๕ วัน โดยกรณีเงื่อนไขปากมูล

ต่อมา รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายจาตุรนต์ ฉายแสง ที่กำกับดูแลการไฟฟ้าฯ ได้หารือกับตัวแทนสมัชชาคนจนและมีข้อสรุปว่า เพื่อให้กระบวนการแก้ไขปัญหามีความโปร่งใสเป็นไปตามหลักวิชาการ จึงให้มีการแต่งตั้งอนุกรรมการที่ประกอบด้วยนักวิชาการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายยอมรับจำนวน ๑๑ คนเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหและคลี่คลายความขัดแย้งในกรณีดังกล่าว

๓ เมษายน ๒๕๔๔ คณะรัฐมนตรีรับทราบแนวทางการแก้ไขปัญหสมัชชาคนจน ตามที่คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหสมัชชาคนจนเสนอ โดยกรณีเงื่อนไขปากมูลคณะกรรมการเสนอให้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นมาพิจารณาแก้ไขปัญหต่อไป

๙ เมษายน ๒๕๔๔ คณะกรรมการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน ได้มีคำสั่งที่ ๑/๒๕๔๔ เรื่อง แต่งตั้งอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน กรณีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิต แห่งประเทศไทย โดยประกอบด้วยนักวิชาการ ๑๑ ท่าน มี ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เป็นประธาน โดยการ ประชุมครั้งที่ ๑ ของอนุกรรมการฯ ได้เห็นชอบตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการกลางเพื่อแก้ไขปัญหา สมัชชาคนจน โดยกรณี เชื้อนปากมูล อนุกรรมการฯ เสนอให้เปิดประตูน้ำเชื้อนปากมูลทั้ง ๔ บานสุดบาน ประตู เป็นเวลา ๔ เดือน (พฤษภาคม – สิงหาคม) เพื่อให้แม่น้ำมูลคืนสู่สภาพปกติ และดำเนิน การศึกษาลุ่มน้ำธรรมชาติจากการเปิดประตูระบายน้ำทั้ง ๔ บาน และเพิ่มกลไกให้การดำเนินงานมี ประสิทธิภาพโดย

ก) ตั้งคณะทำงานทดลองเปิดประตูระบายน้ำ

ข) ตั้งคณะทำงานเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเชื้อน ปากมูล

๑๒ เมษายน ๒๕๔๔ สมัชชาคนจนประกาศยุติการชุมนุมและเคลื่อนขบวนคืนสู่มาตุภูมิ

๑๗ เมษายน ๒๕๔๔ คณะรัฐมนตรี รับทราบข้อเสนองานของอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของ สมัชชาคนจนกรณีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยต่อมาอนุกรรมการแก้ไข ปัญหาสมัชชาคนจน กรณีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เสนอให้มหาวิทยาลัย อุบลราชธานีทำการศึกษา ผลกระทบจากการเปิดประตูน้ำและจัดทำข้อเสนอเพื่อการตัดสินใจ

ต่อมานายกรัฐมนตรีได้อนุมัติงบกลางฯ จำนวน ๑๐.๒ ล้านบาทให้มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ทำการศึกษาขณะที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ว่าจ้างสำนักงานวิจัยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี แห่งประเทศไทย ทำการศึกษาควบคู่กับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี นอกจากนั้น ชาวบ้านหมู่บ้านแม่มน มั่นยืนร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้จัดตั้งคณะนักวิจัยไทบ้านขึ้น เพื่อทำการศึกษาดูตาม ภูมิปัญญาของไทยบ้านเช่นเดียวกัน

๑๘ พฤษภาคม ๒๕๔๔ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายจาตุรนต์ ฉายแสง ได้ เดินทางมาตรวจราชการที่เชื้อนปากมูล เพื่อเร่งรัดให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตเปิดประตูระบายน้ำทั้ง ๔ บาน ตามมติคณะรัฐมนตรี พร้อมทั้งเดินทางมาพบชาวบ้านที่หมู่บ้านแม่มนมั่นยืน

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๔ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เดินทางมาตรวจราชการที่ เชื้อนปากมูล เพื่อเร่งรัดให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เปิดประตูน้ำเชื้อนปากมูล ตามมติคณะรัฐมนตรี พร้อมทั้ง เดินทางมาปราศรัยที่หมู่บ้านแม่มนมั่นยืน

๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๔ เชื้อนปากมูลเปิดประตูระบายน้ำทั้ง ๔ บาน สุดบานประตูตามมติ คณะรัฐมนตรี

๖ ตุลาคม ๒๕๔๔ เชื้อนปากมูลปิดประตูน้ำและเปิดใหม่ในระยะเวลาที่ไม่ห่างกัน

๙ ตุลาคม ๒๕๔๔ ชาวบ้านจากหมู่บ้านแม่มน่มันยื่น เติมนรงค์ตามสายน้ำมนเพื่อเผยแพร่ข้อมูล ผลการเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูลต่อสาธารณะชนและคนลุ่มน้ำมน

๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๔ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้ขยายเวลาการเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูลให้ครบ ๑ ปี เพื่อให้มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ทำการศึกษาครบรอบตามวิธีการผลิต และฤดูกาล ตามหลักวิชาการ

สมัชชาคนจน ส่งตัวแทนมาติดตามเร่งรัดให้คณะกรรมการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจนเรียกประชุม พร้อมทั้งขอส่งตัวแทนเข้าชี้แจงในที่ประชุมหลังจากว่างเว้นจากการประชุมมา ๑ ปีเต็ม

คณะกรรมการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน ได้มีการประชุมครั้งที่ ๒ โดยปฏิเสธไม่ให้ตัวแทนของสมัชชาคนจนเข้าไปในที่ประชุม แต่กลับเชิญตัวแทนส่วนราชการเข้าร่วมประชุม

ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้แต่งตั้งคณะกรรมการกำกับและติดตามการแก้ไขปัญหสมัชชาคนจนขึ้น เพื่อวินิจฉัยชี้ขาดข้อขัดแย้งและกลั่นกรองเรื่องของสมัชชาคนจน ก่อนนำเสนอคณะรัฐมนตรี โดยมี ฯพณฯ รองนายกรัฐมนตรี พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธเป็นประธาน และรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องร่วมกับผู้แทนสมัชชาคนจนเป็นคณะทำงานในสัดส่วนที่เท่ากัน

คณะกรรมการกำกับและติดตามการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน มีคำสั่ง เรื่องการแต่งตั้งคณะทำงานกลั่นกรองผล การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกรณีเขื่อนปากมูลขึ้น เพื่อรวบรวม วิเคราะห์ รายงาน ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนปากมูลและตรวจสอบรายงานผลการศึกษา หลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เพื่อกลั่นกรองผลการศึกษาและจัดทำข้อเสนอเพื่อประกอบการตัดสินใจ โดยมี นักวิชาการและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นคณะทำงาน

๒๓ กันยายน ๒๕๔๕ คณะกรรมการแก้ไขปัญหของสมัชชาคนจน ประชุมพิจารณากรณีเขื่อนปากมูล และมีมติให้มีการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เป็นเวลา ๔ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม - ๓๑ ตุลาคม ของทุกปี และให้ปิดประตูระบายน้ำเป็นเวลา ๘ เดือน โดยอ้างว่าเป็นการตัดสินใจตามข้อเสนอของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

๓๐ กันยายน ๒๕๔๕ รายงานผลการศึกษาฉบับสมบูรณ์ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีถูกนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณะ ปรากฏว่ารายงานผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไม่มีข้อเสนอให้เปิดประตูระบายน้ำเป็นเวลา ๔ เดือน ที่สำคัญในรายงานดังกล่าวกลับระบุว่าแม้เพียงการเปิดประตูระบายน้ำตลอดปีเท่านั้น ก็จะทำได้สามารถฟื้นฟูระบบนิเวศ เศรษฐกิจ และวิถีชุมชนได้โดยไม่ส่งผลกระทบด้านพลังงาน ไฟฟ้า เพราะสามารถแก้ไขปัญหทางเทคนิคได้

๑ ตุลาคม ๒๕๔๕ คณะรัฐมนตรีรับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการแก้ไขปัญหสมัชชาคนจน

๘ ตุลาคม ๒๕๔๕ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ได้มีหนังสือที่ กฟผ.๕๖๐๐/๗๔๗ แจ้งมติคณะรัฐมนตรี ดังกล่าวไปยังกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่ รอบบริเวณเขื่อนปากมูล

๗. จากบทเรียนของโครงการเชื่อมปากมูล จะพบว่า ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจากสาเหตุสำคัญดังนี้

๗.๑ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน จากบทเรียนกรณีเชื่อมปากมูลพบว่า

ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง ไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ แม้ว่าจะเคลื่อนไหวกดดันอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมีโอกาสอาจจะเข้าไปมีส่วนร่วมบ้างในช่วงของการจ่าย ค่าทดแทนความเสียหายแต่ก็เป็นการเข้าร่วมภายใต้การตัดสินใจแล้วว่าเชื่อมต้องสร้างต่อไป ส่วนการจ่ายค่าทดแทนต่างๆ ก็ต้องดำเนินไปภายใต้กรอบของกฎหมายที่กำหนดไว้ แม้ว่าการเชื่อมปากมูลชาวบ้านจะเรียกร้องจนรัฐบาลต้องยอมจ่ายค่าเสียโอกาสในการประกอบอาชีพประมงโดยทางพฤตินัย แต่ในทางนิตินัยเงินดังกล่าวเป็นเงิน ช่วยเหลือในการพัฒนาอาชีพประมง

แม้หลังจากที่รัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๔๐ มีผลบังคับใช้ แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนในทางปฏิบัติยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง คณะกรรมการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน ยังพิจารณาตัดสินใจบริหารเชื่อมปากมูล โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในฐานะผู้ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจ เช่นเดียวกับที่ผ่านมา

๗.๒ ความรู้ ความจริง ที่ใช้ในกระบวนการตัดสินใจ บทเรียนจากกรณีเชื่อมปากมูลเห็นได้ว่า ผลกระทบและผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการมีความคาดเคลื่อนกับความเป็นจริงมาก ทำให้ต้องกลับมาตั้งคำถามต่อกระบวนการตัดสินใจ โครงการเชื่อมปากมูลมีเกณฑ์ในการตัดสินใจอย่างไร จากข้อมูลข้างต้นเห็นได้ว่า ผลประโยชน์ของโครงการไม่ว่าจะเป็นในด้านใดก็ตามไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ ขณะที่การศึกษาของสถาบันวิชาการและคณะกรรมการเชื่อมโลก ล้วนระบุถึงความเสียหายที่ได้รับผลกระทบจากเชื่อมปากมูลรุนแรงกว่าที่คาดการณ์และเมื่อพิจารณาจากการตัดสินใจของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน และคณะกรรมการ ๔ ฝ่าย แล้วจะพบว่าความรู้ที่ได้จากการศึกษาไม่ได้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการตัดสินใจ แต่การตัดสินใจ มุ่งสนองต่อนโยบายของรัฐบาลเป็นสำคัญ

เมื่อการตัดสินใจของรัฐไม่ได้อิงความรู้ และความจริงตามหลักวิชาการ ตลอดเวลาที่มีข้อพิพาทระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ทางรัฐบาลจึงไม่มีคำตอบที่มีน้ำหนักเพียงพอที่ชาวบ้านจะให้ความเชื่อมั่นได้และรุกรลามเป็นการเผชิญหน้าอยู่เสมอ ที่สำคัญคือเมื่อโครงการส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และทรัพยากรแม่น้ำมูนรัฐบาลก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้และอาจไม่รู้ด้วยว่าเป็นผลกระทบจากโครงการเชื่อมปากมูลหรือไม่

๗.๓ ทศนคติและมุมมอง ความแตกต่างในทางทัศนคติ และมุมมองจากบทเรียนกรณีเชื่อมปากมูล รัฐบาลยังให้ความสำคัญโครงการที่ดำเนินการไปแล้ว จะใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างไรมากกว่าที่จะพิจารณาผลกระทบต่อชาวบ้าน และทรัพยากร กระบวนการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจึงมุ่งที่จะรักษาเชื่อมไว้เป็นหลัก ในขณะที่ชาวบ้าน มองว่าความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างเชื่อม และเมื่อเชื่อมไม่มีความ

จำเป็น และเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า รัฐบาลก็ควรที่จะคืนวิถีชีวิตและทรัพยากรให้กับชาวบ้าน ความแตกต่างของทัศนคติเช่นนี้นำมาสู่ความขัดแย้งและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและชุมชนเสมอมา

แต่อย่างไรก็ตามบทเรียนจากกรณีเขื่อนปากมูลได้นำมาสู่กระบวนการปรับตัวของรัฐในการสร้างโครงการพัฒนา นำมาสู่บทเรียนของสาธารณะที่จะต้องเข้ามาตรวจสอบโครงการพัฒนาและนโยบายสาธารณะ และเป็นบทเรียนที่สร้างการเรียนรู้ของชาวบ้าน ที่จะเห็นชอบหรือคัดค้านโครงการพัฒนาอย่างมีเหตุผลต่อไป

บทที่ ๓

ปัจจัยกำหนดสุขภาพ : ความหมายและการเปลี่ยนแปลง

๑. สุขภาพ นิยามของชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเรื่อง นิยามและความหมายของคำว่า "สุขภาพ" ชาวบ้านให้ความหมายคือ

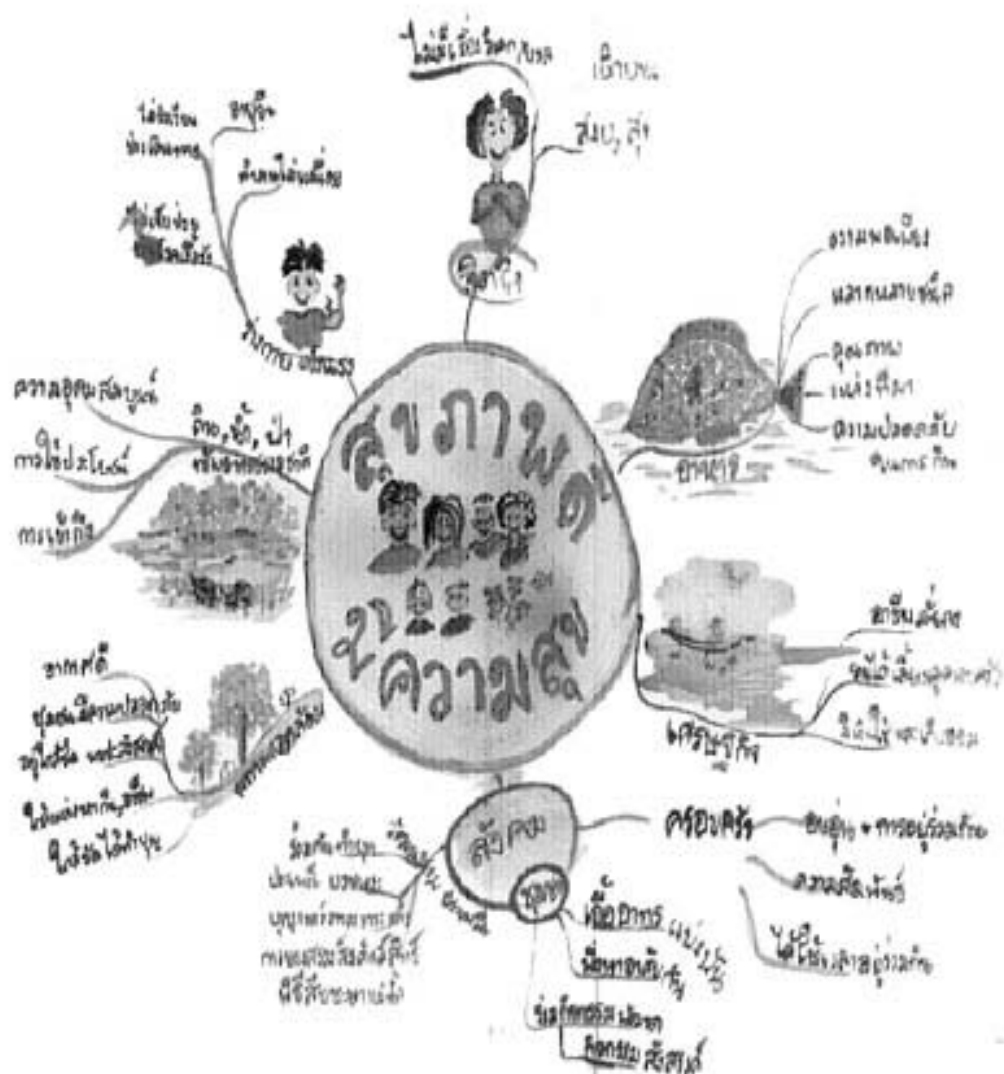
สุขภาพ คือ การมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขกาย สบายใจและสงบใจท่ามกลางครอบครัวและชุมชน มีความมั่นคงของชีวิต และมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีพและหล่อเลี้ยงชุมชน

นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้กล่าวว่าการมีสุขภาพที่ดีมีชีวิตรอยู่อย่างมีความสุข ต้องประกอบไปด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- การมีอยู่มีกินอย่างเพียงพอ อาหารการกินเพียงพอปลอดภัย คำว่าเพียงพอของชาวบ้านยังได้ครอบคลุมไปถึงการมีเพียงพอสำหรับแจกจ่าย แบ่งปันสำหรับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน และการทำบุญสุนทาน
- การมีอาชีพที่มั่นคง ไม่ต้องกังวลเรื่องเงินทอง มีเงินทองเพียงพอสำหรับการรักษาพยาบาล สำหรับการศึกษาของบุตรธิดา มีการสะสมทรัพย์สินเงินทองในรูปของที่ดิน สัตว์เลี้ยงและเงินสดบ้างตามอัธยาศัย
- มีครอบครัวที่อบอุ่น อยู่กันพร้อมหน้า พ่อแม่ลูก ปู่ย่าตายาย เครือญาติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความเคารพนับถือกัน มีปัญหาหันหน้าปรึกษาหารือกัน ช่วยกันแก้ไขปัญหาลูกหลานเรียนรู้การทำมาหากินจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย มีการถ่ายทอดภูมิความรู้ทุกด้านจากรุ่นต่อรุ่น คนเฒ่าคนแก่อบอุ่นอยู่ในวงล้อมความรักของลูกหลาน
- มีร่างกายแข็งแรง มีสภาพร่างกายที่แข็งแรง มีวิถีชีวิตที่ต้องออกกำลังกายเสมอ เช่น ได้เดินได้ทำงาน ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรค ที่ร้ายแรงและเรื้อรัง สามารถทำงานได้นานๆ ขึ้นรถลงเรือไม่มีอาการเวียนศีรษะ นั่งฟังพระเทศน์ไม่ปวดขา
- มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบาน และสงบ ไม่วิตกกังวล ไม่ต้องกังวลเรื่องอาหารการกิน ไม่ต้องกลัวโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ต้องกังวลเรื่องเงินทองจะมีใช้หรือไม่มี ไม่ต้องกังวลเรื่องใครจะเกลียดจะชัง ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ได้ไปวัดทำบุญทำทานร่วมกัน

- อยู่ในชุมชนที่เอื้ออารีต่อกัน แบ่งปันกัน บ้านติดกันเหมือนญาติกัน อบอุ่นปลอดภัย ช่วยกัน พัฒนาดูแลหมู่บ้าน ร่วมกันทำบุญเทศกาล และร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ตามธรรมเนียมประเพณีด้วยความ ร่วมแรงร่วมใจ

กล่าวโดยสรุปชาวบ้านให้คำนิยามว่า"สุขภาพ"คือการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขกาย และสุขใจ



แผนภาพที่ ๓.๑ สุขภาพ ในความหมายของชาวบ้าน

ที่มา : รายงานจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านและการประชุมกลุ่มในแต่ละชุมชน ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕
บ้านวังสะแบงใต้ หัวเหว่ ท่าแพ หนองโพธิ์ จัดโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

๒. ปัจจัยกำหนดสุขภาพในมุมมองของชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า สุขภาพดีของชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานในการดำรงชีพและสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อสุขภาพ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ในมุมมองของชาวบ้านปัจจัยกำหนดสุขภาพมีหลายปัจจัยและแต่ละปัจจัยต้องมีความมั่นคง กล่าวคือ ชาวบ้านสามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่และต่อเนื่อง และเอื้อต่อการดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชนอย่างพอเพียงและสงบสุข

ปัจจัยกำหนดสุขภาพของชาวบ้าน ได้แก่ ปัจจัยความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงด้านสัมพันธภาพในครอบครัวและชุมชนและวัฒนธรรม ความมั่นคงทางสภาพแวดล้อม แต่ละปัจจัยยังมีองค์ประกอบดังรายละเอียด และแผนภูมิที่ ๓.๑ ดังนี้

๒.๑ ปัจจัยความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติชาวบ้านได้ให้องค์ประกอบดังนี้

- ก) ที่ดิน เป็นที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อย่างเต็มที่
- ข) แม่น้ำ แม่น้ำจะต้องมีสภาพที่สะอาด ไม่มีกลิ่น และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทั้งทางด้านอุปโภคและบริโภคได้
- ค) ป่าไม้ มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถใช้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด
- ง) เกาะแก่ง มีสภาพที่สมบูรณ์ ไม่อุดตัน และเป็นแหล่งพักผ่อนและประกอบพิธีกรรมของชุมชนได้
- จ) ปลา มีปลาที่หลากหลายชนิด หมุนเวียนขึ้นลงตามฤดูกาล เป็นแหล่งอาหาร และเป็นที่มาของรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน
- ฉ) พืชผัก มีพืชผักสมุนไพรที่ขึ้นตามธรรมชาติหลายชนิด สามารถนำมาใช้ประกอบอาหารและรักษาโรค

๒.๒ ปัจจัยความมั่นคงทางด้านอาหาร ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

- ก) ชนิดของอาหาร อาหารที่บริโภคแต่ละวันต้องมีหลากหลายชนิด
- ข) คุณภาพของอาหาร มีสารอาหารที่ให้ประโยชน์ต่อร่างกาย
- ค) แหล่งที่มาของอาหาร จะต้องเป็นอาหารที่สะอาดปราศจากสารพิษหรือสารตกค้างต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อร่างกาย

ง) ความพอเพียงต่อการบริโภคภายในครอบครัวสามารถหาอาหารได้อย่างพอเพียงต่อสมาชิกและแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านได้ เก็บออมไว้ในการประกอบการทำบุญเทศกาลและงานต่าง ๆ ตลอดปี

จ) ความปลอดภัยในการบริโภค สามารถกินอาหารได้อย่างมีความสุข ไม่วิตกกังวลกับแหล่งที่มาของอาหาร

๒.๓ ปัจจัยความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีองค์ประกอบดังนี้

- ก) รายได้
- ข) รายจ่าย
- ค) การออม
- ง) หนี้สิน
- จ) การอพยพแรงงาน

๒.๔ ปัจจัยความมั่นคงทางสังคม มีองค์ประกอบคือ

- ๑) ด้านสัมพันธภาพของครอบครัวและชุมชน
 - ก) การอยู่ร่วมกัน
 - ข) การใช้เวลาร่วมกัน/ประกอบกิจกรรมต่างๆร่วมกันมี
 - ค) การถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นต่อรุ่น
 - ง) ความสัมพันธ์อันดี / ช่วยกันแก้ปัญหา / การเกื้อกูล
- ๒) ด้านประเพณี วัฒนธรรม
 - ก) งานบุญประเพณี
 - ข) ความร่วมมือ/การปฏิบัติงานบุญ/ประเพณี

๒.๕ ปัจจัยความมั่นคงทางสภาพแวดล้อม มีองค์ประกอบ คือ

- ก) ชุมชนมีความปลอดภัย
- ข) ได้อยู่ใกล้ชิดกัน บ้านใกล้เคียงกัน
- ค) มีความสะอาด ร่มเย็น ปราศจากมลพิษ สภาพผู้คนที่เปี่ยมมิตร
- ง) ใกล้แหล่งทำมาหากิน ใกล้แหล่งน้ำ
- จ) ใกล้วัดได้ทำบุญ

แผนภูมิที่ ๓.๑ ปัจจัยกำหนดสุขภาพของชาวบ้าน



ที่มา : รายงานผลจากการประชุมระดมความคิดเห็นชุมชน วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๔๕ ณ. อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ

จังหวัดอุบลราชธานี จัดโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

๓. การเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพ

จากการศึกษาพบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงปัจจัยที่กำหนดสุขภาพของชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

๓.๑ การเปลี่ยนแปลงปัจจัยด้านความมั่นคงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนปากมูลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติดังนี้

ก) **ที่ดิน** ก่อนการสร้างเขื่อนที่ดินบริเวณ ๒ ฝั่งแม่น้ำมูลจะมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ คือ (๑) เป็นที่อยู่อาศัย จะสร้างบ้านไปตามความยาวของลำน้ำมูล เช่น บ้านวังสะแบง บ้านหัวเหว บ้านท่าแพ เป็นต้น (๒) ปลูกผักกิมมูน ที่ดินในการปลูกผักกิมมูนจะไม่มีเอกสารสิทธิ์แต่เป็นการจับจองเป็นที่รู้ภายในชุมชน ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งในเรื่องการจัดการที่ดินภายในชุมชน ชาวบ้านสามารถขอใช้ที่ดินชั่วคราวได้ถ้าเจ้าของเดิมไม่ได้ใช้ประโยชน์ เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาก็จะแบ่งปันกัน

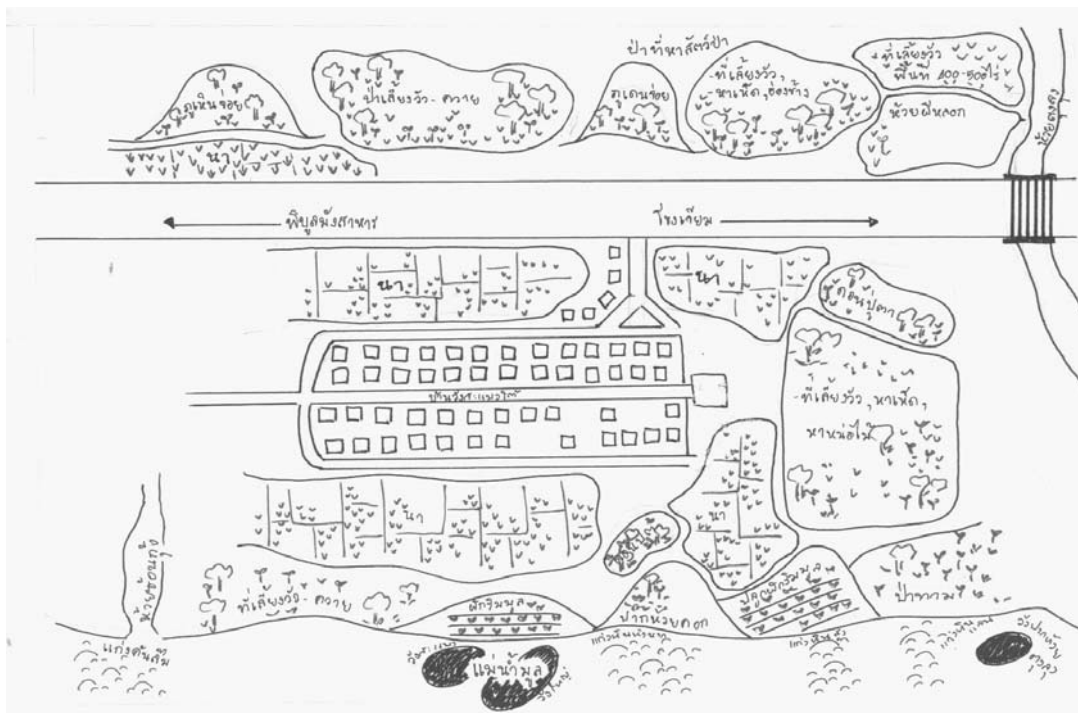
หลังสร้างเขื่อนทำให้การใช้ที่ดิน มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

- **ที่ดินริมฝั่งมูล** ชาวบ้านไม่สามารถใช้ปลูกผักกิมมูนได้เหมือนเดิม เพราะการสร้างเขื่อนได้ระเบิดเกาะแก่งและนำหินมาถมตลิ่งบริเวณริมมูล ที่ดินบางส่วนได้ถูกน้ำท่วม ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ ในการปลูกผักและหาพืชผักตามธรรมชาติ เช่น ต้นไคร้ น้ำ กระโดนน้ำ หน่อไม้ เป็นต้น

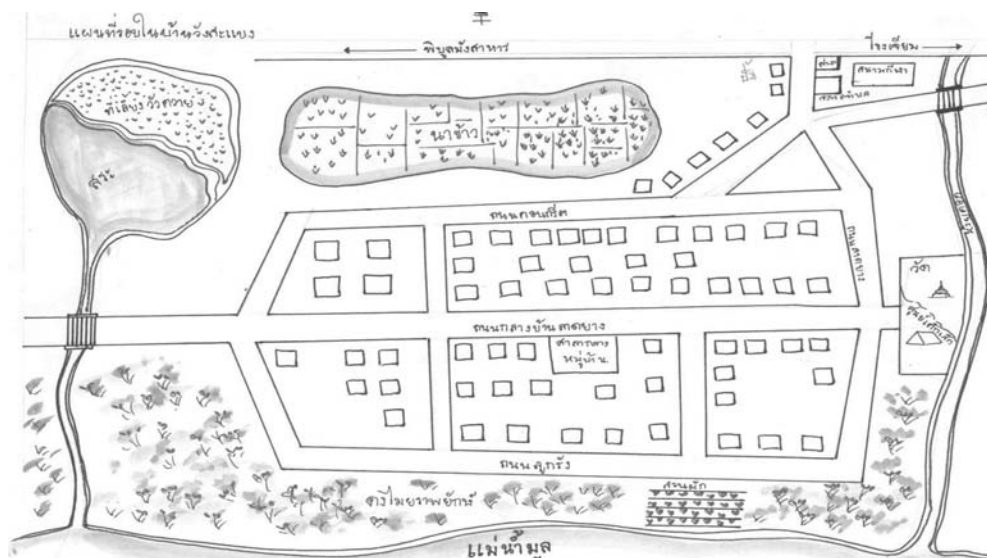
- **ที่ดินทำกินและที่สร้างบ้านได้ลดจำนวนลง** เพราะที่ดินบางส่วนของชาวบ้านได้ถูกนำไปสร้างเขื่อนปากมูลและที่ดินบางส่วนได้ถูกน้ำท่วม ดังกรณีของชาวบ้านบ้านหัวเหว ได้อพยพออกทั้งหมดหมู่บ้านเพราะที่ดินบางส่วนของชาวบ้านถูกใช้เป็นที่สร้างเขื่อนปากมูล ทำให้มีการอพยพออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ ห่างจากที่เดิมประมาณ ๓ - ๔ กิโลเมตร และบ้านวังสะแบงได้ ที่ดินบางส่วนได้เกิดน้ำท่วมเพราะน้ำจากเขื่อนปากมูลไหลเข้าท่วมที่ทำกินของชาวบ้าน ที่ดินใหม่เป็นดานหิน ไม่เหมาะกับการเพาะปลูก

หลังจากที่มีการทดลองเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ที่ดินที่เคยถูกน้ำท่วมได้ฟื้นคืนคือเริ่มพบต้นไม้ที่เคยมี แต่ถูกน้ำท่วมไป เช่น ต้นไคร้ น้ำ ต้นกระโดนน้ำ เป็นต้น ได้เริ่มฟื้นคืนสภาพ แต่พื้นที่ดังกล่าว ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ เพราะมีต้นไม้ยวดยักษ์เป็นจำนวนมากกระจายอยู่ในบริเวณพื้นที่น้ำท่วมตั้งแต่บริเวณสันเขื่อนและกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณลำน้ำมูลและแม่น้ำสาขา โดยจะเป็นทุ่งไมยราพยักษ์ (Mimosa Pigra) ขนาดใหญ่ไปจนถึงบ้านตูลุง อำเภอลำทะเมนชัย ซึ่งยากต่อการทำลาย

ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล



หลังการสร้างเขื่อนปากมูล



แผนภาพที่ ๓.๒ แสดงทรัพยากรของชุมชนก่อนและหลังการสร้างเขื่อนปากมูล

ที่มา : จากการสำรวจเมื่อ มกราคม ๒๕๕๕

ข) **แม่น้ำ** ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ชุมชนที่อาศัยอยู่ในริมฝั่งแม่น้ำมูลจะใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเพื่อการอุปโภค - บริโภค เช่น ชักผ้า อาบน้ำ บางครอบครัวนำน้ำมาดื่ม เพราะแม่น้ำมูลจะใสสะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็น อีกทั้งเป็นที่ท่องเที่ยวพักผ่อนของสาธารณชนทั่วไป เพราะมีเกาะแก่งที่สวยงาม เช่น แก่งตะนะ แก่งสะพือ แก่งตุ่งสูง เป็นต้น

หลังสร้างเขื่อนทำให้สภาพของแม่น้ำมูลได้เปลี่ยนแปลงไป น้ำไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น เพราะไม่มีการระบายน้ำเนื่องจากเขื่อนได้กั้นลำน้ำไว้และส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ไม่สามารถใช้น้ำมาอุปโภค - บริโภคภายในครัวเรือนได้เหมือนแต่ก่อน ทำให้ชาวประมงที่หาปลาทุกวัน มีอาการเป็นโรคผิวหนัง โดยเฉพาะที่บ้านท่าแพจะมีชาวบ้านประมาณ ๒๐ คนที่เป็นโรคตุ่มและคันตามผิวหนัง

ช่วงที่มีการเปิดประตูระบายน้ำแม่น้ำมูล มีสภาพที่ใสสะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็น ชาวบ้านสามารถลงเล่นน้ำได้โดยที่ไม่มีตุ่มและอาการคันตามผิวหนัง ดังแผนภาพที่ ๓.๓



แผนภาพที่ ๓.๓ แสดงเกาะแก่งตามธรรมชาติหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล

ค) **ป่าไม้** พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำมูล จะมีป่าที่เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน เช่น ป่าโคก ซึ่งเป็นป่าที่พบอยู่ตลอดสองฝั่งของลำน้ำมูล ป่าดอนปู่ตา ป่าดอนกลางน้ำ และป่าบุงป่าทาม เป็นต้น ชาวบ้านจะใช้เป็นแหล่งหาอาหาร เช่น เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ หาฟืน มาใช้ในครัวเรือน เป็นต้น และเป็นแหล่งยาสมุนไพรต่างๆ

การสร้างเขื่อนทำให้ป่าทามส่วนมากถูกน้ำท่วมชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ทำให้แหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านลดลง ไม่สามารถหาเห็ด หานน่อไม้ ได้เหมือนเดิม หลังเปิดประตูระบายน้ำพื้นที่ป่าริมน้ำ ป่าทาม ได้ฟื้นคืนสภาพ แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ จากรายงานการศึกษานิเวศป่าไม้และพื้นที่ป่าชุมชนภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ของนายวิสูตร อยู่คง (๒๕๔๕) พบว่าพื้นที่กักเก็บน้ำในช่วงต้นของเขื่อนสภาพเดิมภายหลังปิดเขื่อน (มิถุนายน ๒๕๔๔) ชายตลิ่งมีสภาพเป็นดินโล่ง ไม่มีพืชพรรณขึ้น แต่ภายหลังจากเปิดเขื่อนจนถึงพฤษภาคม ๒๕๔๕ ยังคงมีสภาพเป็นดินโล่งไม่มีพืชพรรณขึ้นอยู่ยกเว้นบริเวณด้านบนของชายตลิ่งในช่วงน้ำขึ้นลงปกติ เมื่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเปิด - ปิดเขื่อน เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าพบไมยราบยักษ์และมีไม้ขึ้น ๒ - ๓ ชนิด ที่พบ ได้แก่ น้าวน้ำ แพงพวย - หญ้าแพรก และในบริเวณ แก่งตาดไฮ ถึง แก่งไก่เขี่ย พบพรรณไม้ น้ำเพิ่มมากขึ้นอยู่เฉพาะพื้นที่บริเวณริมชายตลิ่งของเกาะทั้ง ๔ เกาะ ภายหลังจากน้ำลดมีพรรณไม้ขึ้นมาทดแทนในบริเวณชายฝั่งที่เป็นดินเหนียวรอบ ๆ เกาะ พรรณไม้ ขนาดใหญ่ ที่พบได้แก่ ไม้ไคร้ น้ำ กุ่มน้ำ พืชล้มลุกที่พบได้แก่ หน้างวงช้าง กระตกรก หญ้าแพรก ต้นตะขาบ เองนา ผักปราบ ผักบุ้ง หญ้าอังกาบ กระเม็ง หิงห้อย บวบขม กระดุมทอง กกดอกปุม มณีเทวา สลิก ไหลนา ผักเบ็ด ผักแว่น แพงพวย โตงเตงเครือ จมูกปลาหลด สำหรับพื้นที่ชายตลิ่งด้านบนของเกาะที่ติดกับ ชายป่าบกไม่มีการเปลี่ยนแปลง พบไมยราบยักษ์ ขึ้นหนาแน่น เช่นเดียวกับตอนเปิดเขื่อนใหม่

ง) เกาะแก่ง เป็นที่สำคัญของระบบนิเวศแม่น้ำมูล ที่ทำหน้าที่ในการฟอกน้ำเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและวางไข่ของปลาและเป็นที่ประกอบกิจกรรมตามประเพณี เช่น จัดงานเนา เป็นต้น แต่ก่อนการสร้างเขื่อนมีเกาะแก่งอยู่เป็นจำนวนมาก แต่การสร้างเขื่อนได้มีการระเบิดทำลายเกาะแก่ง และบางส่วนของที่อยู่อาศัยของปลาได้ถูกทำลายลงไปด้วยและส่งผลให้ชาวประมงจับปลาได้น้อยลง สภาพการไหลแรงของน้ำไม่เอื้อต่อการจับปลาและการใช้สอย

ช่วงเปิดประตูระบายน้ำเกาะแก่งต่างๆ ที่อยู่ใต้น้ำได้โผล่ขึ้นมา แต่มีสภาพที่อุดม เพราะจมอยู่ใต้น้ำเป็นเวลานาน ในช่วงฤดูน้ำหลากเกาะแก่งจะเป็นที่พักผ่อนของสาธารณชน เช่น แก่งตุงสูง แก่งสุวรรณาวรี แก่งคันลิ้ม เป็นต้น โดยเฉพาะช่วงวันสงกรานต์ได้มีนักท่องเที่ยวมาเล่นน้ำเป็นจำนวนมาก และในบริเวณแก่งต่างๆ จะมีพรรณพืชไม้ขึ้น จะเห็นจากรายงานการศึกษานิเวศวิทยาป่าไม้และพื้นที่ป่าชุมชนภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ของนายวิสูตร อยู่คง (๒๕๔๕) พบว่า บริเวณแก่งคำพวง จนถึงแก่งตาดไฮ จะพบพรรณไม้ ๑๒ ชนิด ได้แก่ กกขึ้นมา กระเม็ง กระดุมทอง เบ็นน้ำ ไคร้ น้ำ มณีเทวา กุ่มน้ำ มะเดื่อน้ำ ก้านเหลือง ไคร้หางนาค สนิ และผักเบ็ดไทย เป็นต้น

เกาะแก่งตามธรรมชาติ เด็ก ๆ เล่นน้ำช่วงการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล



ประเพณีการเนา จัดขึ้นหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล



แผนภาพที่ ๓.๔ แสดงประเพณีการเนาบ้านหัวเหว หลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล

๑) **พืชผัก** ก่อนการสร้างเขื่อนตามเกาะแก่งต่างๆ จะมีพืชผักสมุนไพรเป็นจำนวนมาก จากงานวิจัยไต้หวัน (๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๕) ได้แบ่งพืชในแม่น้ำมูลตามระบบนิเวศ ดังนี้คือ

๑) **พืชที่ขึ้นตามแก่ง** เป็นพืชที่ชอบน้ำ มีทั้งพืชล้มลุกและพืชยืนต้น รวมทั้ง พืชเถาวัลย์หลายชนิดจะขึ้นเมื่อน้ำลดแก่งโผล่เหนือน้ำในหน้าแล้งและจะตายในน้ำท่วมหน้าฝน ส่วนพืชยืนต้นและเถาวัลย์ยืนหลายชนิด เช่น ไค้ขึ้นาค ไค้ชืดอก ไค้หนู เบ็นน้ำ เบ็นหิน เป็นต้น แต่ยังมีชีวิตอยู่เมื่อน้ำท่วมและจะแตกกิ่งยอดใหม่เมื่อน้ำลด พืชบางชนิดผลจะเป็นอาหารของปลาได้เมื่อน้ำท่วม เช่น ยอดน้ำ หรือยอดหิน ซึ่งจะเป็นวงจรที่สำคัญ

๒) **พืชที่ขึ้นในดอน** มีทั้งพืชที่ขึ้นในดอนโดยเฉพาะ พืชป่าบุ่งป่าทามรอบดอน พืชริมน้ำและพืชที่ขึ้นตามป่าทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่กลางดอน พืชส่วนใหญ่จะชอบดินชุ่มน้ำมีระบบนิเวศที่สมบูรณ์มีพรรณพืชที่หลากหลายตั้งแต่พืชล้มลุกจนถึงไม้ใหญ่ สามารถเพาะพันธุ์พืชตามธรรมชาติได้

๓) **พืชที่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำ** จะมีทั้งพืชริมน้ำและพืชที่ขึ้นทั่วไป

๔) **พืชที่ขึ้นในน้ำ** มีทั้งพืชน้ำ เฟอร์น และสาหร่าย มีทั้งพืชอายุสั้นและอายุยาว จะขึ้นบริเวณน้ำตื้นมีแดดส่องถึง เป็นแหล่งหลบภัยและอาหารของสัตว์น้ำได้ดี พืชเหล่านี้จะอยู่ในปริมาณที่สมดุลเมื่อน้ำไหล และจะเพิ่มปริมาณอย่างรวดเร็วเมื่อน้ำนิ่ง

แต่หลังจากการสร้างเขื่อนพื้นที่ริมมูล ป่าริมน้ำและป่าทามได้ถูกน้ำท่วมทำให้พืชผักสมุนไพรได้หายไปและตลิ่งพังทลายตลอดแนว ระบบนิเวศได้ถูกทำลายลง เมื่อมีการเปิดประตูน้ำ ระบบนิเวศและความสมดุลของธรรมชาติได้คืนมา หลังเปิดประตูระบายน้ำ ระดับน้ำได้ลดลง ทำให้พืชผักธรรมชาติที่ถูกน้ำท่วมได้เริ่มฟื้นคืนสภาพขึ้น ดังจะเห็นจากงานวิจัยไต้หวัน (๒๕๔๕) ที่ได้สำรวจพรรณพืชที่กลับมาหลังจากการเปิดประตูเขื่อนเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๕ พบว่ามีทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ กว่าชนิด โดยแบ่งออกเป็นพืชที่ขึ้นในแก่ง ๕๐ ชนิด พืชที่ขึ้นในดอนประมาณ ๒๖๐ ชนิด พืชที่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำมูล ประมาณ ๒๐๐ กว่าชนิด

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าด้านที่ดิน แม่น้ำ เกาะแก่ง พืชผัก และปลา ได้ส่งผลต่อสุขภาพของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านริมมูลได้อาศัยทรัพยากรเป็นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต เช่น เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งพักผ่อน เป็นต้น

๕) **ปลา** ก่อนการสร้างเขื่อนปลาในแม่น้ำมูลมีหลายชนิด เห็นได้จากงานวิจัยของไทสัน โรเบิร์ต (๒๕๒๔) ที่พบว่าในแม่น้ำมูลมีปลา ๒๓๐ ชนิด ทำให้ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำมูลมีอาชีพประมงเป็นหลัก เมื่อมีการสร้างเขื่อนได้กั้นลำน้ำมูลทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป เกาะแก่งที่เป็นแหล่งอาหารหรือแหล่งหลบภัยของปลาได้ถูกทำลายลง ทำให้ปริมาณปลาได้ลดลงเมื่อมีการเปิดประตูระบายน้ำ ปลาหลายชนิด

ได้กลับมา จะเห็นได้จากงานวิจัยที่บ้านที่สำรวจถึงวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๔๕ พบว่าหลังการเปิดประตูระบายน้ำมีพันธุ์ปลาในแม่น้ำทั้งหมด ๑๕๒ ชนิด เป็นปลารวมชาติที่อยู่ในแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง ๑๔๕ ชนิด ที่เหลือเป็นปลาต่างถิ่น ๗ ชนิด ได้แก่ ปลาดุก ปลานิล ปลาไนแดง ปลาจีน ปลากะพง ปลาสร้อย และปลาไม่ทราบชื่อ พันธุ์ปลาที่พบเป็นปลาที่อพยพมาจากแม่น้ำโขง ๑๓๔ ชนิด และเป็นปลาที่อพยพช่วงสั้นๆ ในแม่น้ำมูล ๑๘ ชนิด และพบปลาที่หายากได้กลับมาหลังการเปิดประตูระบายน้ำคือ ปลาบึก ปลาดองกราย ปลาบู๋หิน ปลาแซ่หินและปลาเอียนหู ซึ่งเป็นปลาที่วางไข่บริเวณทะเลจีนใต้บริเวณน้ำลึกประมาณ ๑ กิโลเมตร จากปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ทำให้ชาวบ้านที่อยู่บริเวณฝั่งน้ำมูลได้กลับมาหาปลาเพิ่มขึ้นหลังจากที่ชาวประมงได้หยุดหาปลาเป็นจำนวนมากและชาวบ้านได้เตรียมซื้ออุปกรณ์ในการหาปลา เช่น มอง เบ็ด ซ่อมแซมและต่อเรือใหม่ เป็นต้น

แผนภาพที่ ๓.๕ ปลาที่จับได้จากแม่น้ำมูลหลังจากเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล



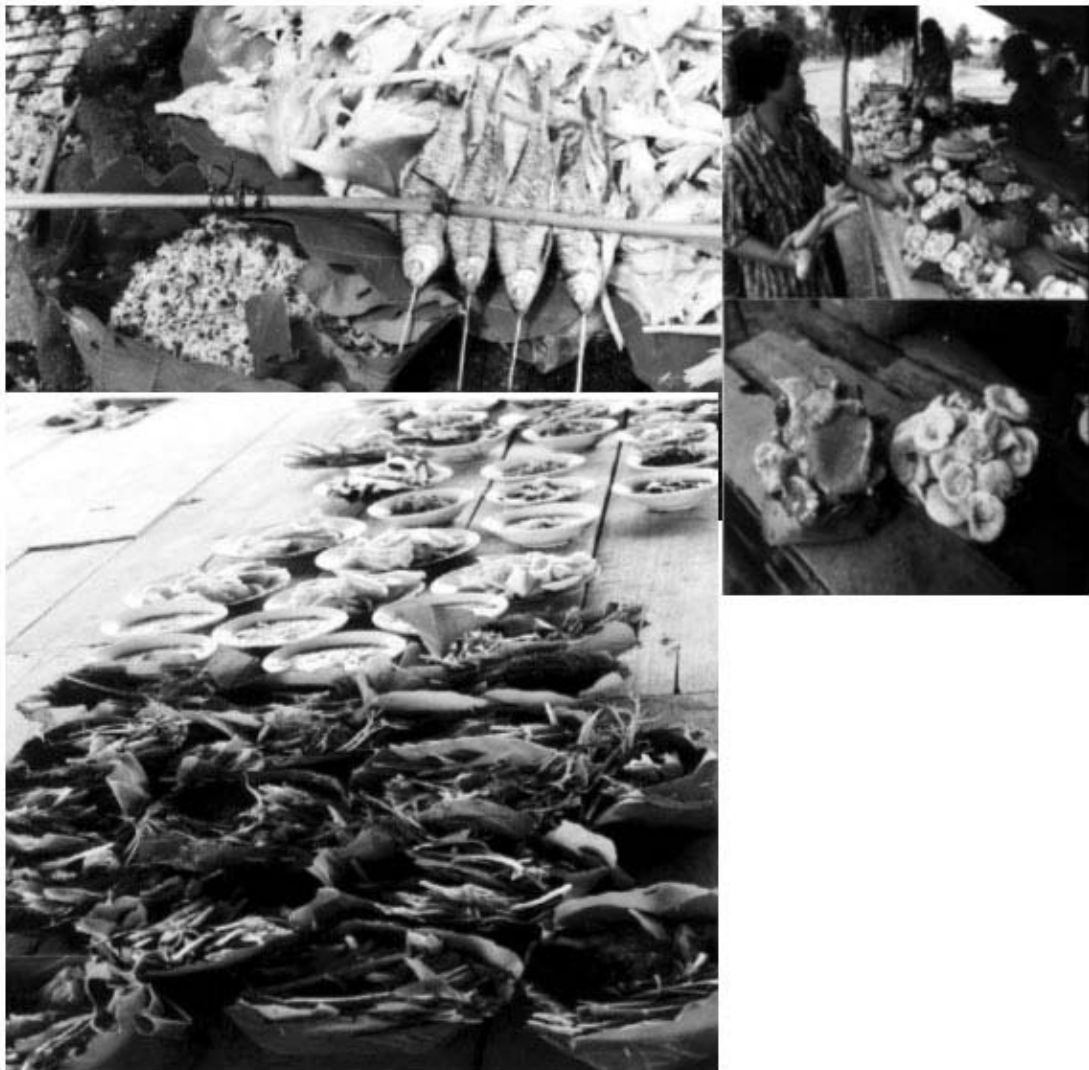
ตารางที่ ๓.๑ แสดงความเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติ ที่ได้รับผลกระทบทางสุขภาพ จากการ
สร้าง เขื่อนปากมูล

ประเภท	ก่อนสร้างเขื่อน	หลังการสร้างเขื่อน	หลังการเปิดประตูน้ำ
ที่ดิน	ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำมูนมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่เลี้ยงสัตว์	ที่ดินริมแม่น้ำถูกน้ำท่วม ตลิ่งทรุด ชาวบ้านต้องอพยพโยกย้ายจากที่เดิม และสูญเสียพื้นที่ทำการเกษตร และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ บางพื้นที่ถูกนำไปสร้างโรงงานและ กฟผ. นำหินมาถม	ที่ดินริมแม่น้ำกลับคืนมา ชาวบ้านเริ่มใช้ประโยชน์ในการทำสวนผัก ริมมูน
แม่น้ำ	แม่น้ำใสสะอาดชาวบ้านใช้ในการอุปโภคบริโภค และเป็นแหล่งอาหาร	แม่น้ำเน่าเสีย ทำให้เกิดโรคผื่นคัน ชาวบ้านไม่สามารถใช้ในการอุปโภคบริโภค	แม่น้ำเริ่มคืนสู่สภาพเหมือนก่อนการสร้างเขื่อน ชาวบ้านเริ่มลงอาบน้ำในแม่น้ำ เด็กลงเล่นตามแก่ง แต่ยังไม่ค่อยใช้ในการบริโภค
ป่าไม้	ป่าริมน้ำ ป่าดอนกลางน้ำ ป่าทาม เป็นแหล่งอาหาร แหล่งพลังงาน แหล่งสมุนไพร ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน	พื้นที่ริมน้ำ ป่าทามส่วนมาก ถูกน้ำท่วมหมด ส่วนพื้นที่ดอนกลางน้ำ ถูกน้ำท่วมเฉพาะชายขอบ แต่ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากน้ำเชี่ยว	พื้นที่ป่าริมน้ำป่าทามฟื้นคืนมา แต่ยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้และมีไมยราบยักษ์มายึดพื้นที่แทน ส่วนป่าดอนชาวบ้านเริ่มกลับมาใช้ประโยชน์ได้
เกาะแก่ง	เป็นส่วนที่สำคัญของระบบนิเวศน์แม่น้ำมูนทำหน้าที่ฟอกน้ำ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและวางไข่ของปลา และเป็นที่ประกอบกิจกรรมตามประเพณี เช่น บุญเนา แหล่งพักผ่อน	เกาะแก่งถูกระเบิดทำลายและจม บางส่วนอยู่ใต้น้ำ ไม่สามารถทำหน้าที่ฟอกน้ำได้ดังเดิมและเมื่อเขื่อนเก็บน้ำเป็นที่รองรับตะกอน ทำให้เกิดการอุดตัน	เมื่อเริ่มเปิดเขื่อนเกาะแก่งมีการอุดตันทำให้ไม่สามารถเป็นที่อยู่อาศัยและวางไข่ของปลาได้ แต่เมื่อผ่านช่วงฤดูน้ำหลากสภาพเดิมก็เริ่มคืนมาและเป็นที่พักผ่อนของคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและวัยรุ่น
ปลา	มีชนิดที่หลากหลายและมีปริมาณมากหมุนเวียนขึ้นลงตามฤดูกาล เป็นแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้ที่สำคัญของชาวบ้าน (พันธุ์ปลา ๒๓๐ ชนิด ; ไทสัน โรเบิร์ต)	ชนิดปลาลดลงและมีปริมาณปลาลดลง คุณภาพไม่ดี เนื้อเละ เน่าเร็ว มีเห็บปลาระบาด พบพันธุ์ปลา ๙๖ ชนิด พันธุ์ปลาที่หายไป ๕๖ ชนิด (คณะกรรมการเขื่อนโลก, ๒๕๓๗)	ปลานานาชนิดกลับคืนมา แต่การเดินทางของปลายังไม่เป็นไปตามปกติ แต่มีปริมาณมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน มีพันธุ์ปลา ๑๕๒ ชนิด (งานวิจัยไต้หวัน, ๒๕๔๕)
พืชผัก	มีพืชผัก สมุนไพรหลากหลายชนิดที่ชาวบ้านใช้ประกอบอาหารและรักษาโรค	พืชผักสมุนไพรที่อยู่ในป่าริมน้ำและป่าทามหายไป	พืชผักหลายชนิดที่หายไปเพราะน้ำท่วม เริ่มฟื้นคืนเมื่อน้ำลดลง แต่ยังมียาขนาดเล็ก พืชที่กลับคืนมามี

			ประมาณ ๕๐๐ ชนิด (งานวิจัยไต้หวัน , ๒๕๔๕)
--	--	--	--

๓.๒ การเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านความมั่นคงทางด้านอาหาร จากการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านคือความมั่นคงทางด้านอาหาร ในที่นี้จะมียอดประกอบ ๕ อย่าง ดังนี้ ก) ชนิดของอาหาร ข) คุณภาพของอาหาร ค) แหล่งที่มาของอาหาร ง) ความพอเพียงต่อการบริโภค จ) ความปลอดภัยในการบริโภค โดยมีเนื้อหารายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๖ อาหารที่หาได้หลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล



๑) ชนิดของอาหาร ก่อนการสร้างเขื่อนแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้อาหารมีความหลากหลายตามฤดูกาล เช่น เห็ด ได้แก่ เห็ดปลวก เห็ดไค เห็ดระโงกขาว เห็ดถ่าน เห็ดตาโล่ เห็ดเผาะ และเห็ดระโงกแดง หน่อไม้ ได้แก่ หน่อไม้สร้างไฟ หน่อไม้ไผ่หวาน และไผ่ตง ปลา มี ๒๓๐ ชนิด แผลงต่างๆ ได้แก่ กี่นูน กุดจี และพืชผักต่างๆ ได้แก่ ผักกระโดนน้ำ ไคร่น้ำ เป็นต้น การหาอาหารของชาวบ้านส่วนมากจะนำมาบริโภคภายในครัวเรือน ถ้ามีเป็นจำนวนมากจะนำไปขายภายในชุมชนหรือตลาดที่ใกล้กับชุมชน เช่น ตลาดบ้านด่าน อำเภอโขงเจียม หรือตลาดอำเภอพิบูลมังสาหาร

หลังจากการสร้างเขื่อนแหล่งอาหารของชาวบ้านได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพราะฐานทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการสร้างเขื่อนได้มีการระเบิดแก่ง และนำหินที่ระเบิดมาถมริมตลิ่งของชาวบ้านที่เคยทำการปลูกผักสวนครัว และชาวบ้านไม่สามารถทำการปลูกผักริมฝั่งมูน การระเบิดแก่งได้ส่งผลกระทบต่อการเดินทางของปลาเพราะเกาะแก่งซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่หลบภัย เป็นแหล่งหาอาหารของปลา ได้ถูกทำลายลง ทำให้อาหารประมงไม่สามารถจับปลาได้เหมือนกับช่วงที่ยังไม่มีเขื่อน ทำให้อาหารบ้านมีการพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น เช่น จะมีรถขายอาหารสดเข้าไปขายในหมู่บ้าน ชนิดของอาหารจะมี ปลาทุบ เนื้อ ผักต่างๆ เช่น กระหล่ำปลี ผักกาด เป็นต้น

หลังการเปิดประตูระบายน้ำระดับน้ำเริ่มปกติทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้เริ่มฟื้นคืนสภาพที่ใกล้เคียงกับช่วงก่อนสร้างเขื่อน เช่น แม่น้ำใสสะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็น เกาะแก่งที่จมอยู่ใต้น้ำ ได้โผล่ในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้กลายเป็นที่พักผ่อนของชุมชนและสาธารณชนทั่วไป และเป็นที่หาปลาของชาวบ้าน เช่น แก่งตุงสูง แก่งสุวรรณวาริ แก่งคันลิม เป็นต้น ทำให้อาหารบ้านได้พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น อีกทั้งเริ่มมีพืชผักธรรมชาติบางชนิดได้ฟื้นคืนกลับมา เช่น กระโดนน้ำ ต้นไคร่น้ำ และปลา ทำให้อาหารบ้านได้บริโภคอาหารหลากหลายชนิดมากขึ้นกว่าช่วงปิดเขื่อน แต่ชาวบ้านยังมีการพึ่งพาตลาดภายนอกอยู่ เช่น ซื้อผักต่างๆ เนื้อสัตว์ เป็นต้น

๒) แหล่งที่มาของอาหาร

ก่อนการสร้างเขื่อนแหล่งที่มาของอาหารจะมาจากธรรมชาติเป็นหลัก เช่น จากป่า เกาะแก่ง ป่าริมน้ำ แม่น้ำ แต่หลังจากสร้างเขื่อนแหล่งที่มาของอาหารของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะฐานทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไป ทำให้แหล่งที่มาของอาหารได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยจากที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้ปรับเปลี่ยนมาพึ่งพาตลาดภายนอกมากขึ้น เช่น ซื้ออาหารจากรถตลาด จากร้านค้าภายในชุมชน จากตลาดอำเภอใกล้เคียง เป็นต้น

หลังการเปิดประตูระบายน้ำ แหล่งที่มาของอาหารได้มีการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านได้หาอาหารจากธรรมชาติมากกว่าช่วงปิดเขื่อน เพราะเปิดเขื่อนเกาะแก่ง แม่น้ำ ได้ฟื้นคืนสภาพทำให้อาหารและ

ผักพื้นบ้านต่างๆ ได้รื้อฟื้นคืนกลับมาแต่ยังไม่หลากหลายชนิดเพราะสภาพของเกาะแก่งยังมีสภาพไม่เหมือนเดิม เนื่องจากจมอยู่ใต้น้ำเป็นเวลานาน

๓) **คุณภาพของอาหาร** ก่อนการสร้างเขื่อนแหล่งอาหารของชาวบ้านมาจากทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านบอกว่าเป็นอาหารที่มีคุณภาพเพราะไม่มีสารเคมี ไม่มีสารพิษตกค้าง จึงทำให้มีคุณค่าต่อร่างกาย หลังการสร้างเขื่อน ชาวบ้านบอกว่าเป็นอาหารมีคุณภาพแย่กว่าก่อนสร้างเขื่อน เพราะเป็นอาหารที่ได้มาจากนอก ชุมชน เช่น ซื้อจากรถที่เข้ามาขายในชุมชน ซื้อจากร้านค้าชุมชน เป็นต้น และเป็นอาหารที่อาจจะมียาฆ่าแมลงตกค้าง เพราะมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง จึงทำให้อาหารมีคุณภาพไม่ดีเท่ากับอาหารที่ได้มาจากธรรมชาติ

ช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติได้เริ่มฟื้นคืนสภาพ ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารมีมากขึ้น เพราะเกาะแก่งได้โผล่ขึ้น ทำให้ชาวบ้านสามารถจับปลาได้มากขึ้น และตามเกาะแก่ง มีพืชผักธรรมชาติ เช่น แก้งคำพวง จะพบพรรณพืชเป็นจำนวนมาก ได้แก่ กกจีหมา กระเม็ง กระดุมทอง เป็นต้น ใคร่น้ำ เป็นต้น ทำให้คนที่มาหาปลาและชาวบ้านในชุมชนได้มีอาหารจากธรรมชาติมากขึ้น

๔) **ความพอเพียงต่อการบริโภค** ก่อนสร้างเขื่อนอาหารแต่ละมื้อของชาวบ้านจะมีความพอเพียงต่อความต้องการของแต่ละครอบครัว เพราะสามารถหาได้ง่ายและไม่ได้ซื้อ ส่วนมากจะเป็นอาหารที่ได้จากธรรมชาติ หลังสร้างเขื่อนปากมูลทำให้ฐานทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปทำให้ปริมาณอาหารที่ได้จากธรรมชาติลดลงความพอเพียงของอาหารจะขึ้นอยู่กับฐานเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว นางสุดใจ มหาไชย ชาวบ้านหัวหว่ ได้เล่าว่า "อาหารแต่ละมื้อจะมีไม่หลากหลายชนิด เช่น มีแกงหน่อไม้เพียงอย่างเดียว หรือน้ำพริกปลา เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากช่วงที่ไม่มีเขื่อนการหาทำกินง่ายทำให้มีอาหารหลากหลายชนิด"

ช่วงที่เปิดประตูระบายน้ำ ระบบนิเวศได้เปลี่ยนแปลง เกาะแก่งโผล่ขึ้น ผักที่ถูกน้ำท่วมเริ่มฟื้นคืนสภาพ ทำให้ชาวบ้านสามารถหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติได้มากกว่าช่วงที่ปิดเขื่อน

๕) **ความปลอดภัยในการบริโภค** ก่อนการสร้างเขื่อนอาหารที่ชาวบ้านนำมาบริโภคมีความปลอดภัยมากกว่าปัจจุบัน เพราะเป็นอาหารที่ได้มาจากธรรมชาติไม่มีสารพิษตกค้างเหมือนกับปัจจุบัน หลังการสร้างเขื่อนชาวบ้านบอกว่าการบริโภคมีความปลอดภัยน้อยลง เพราะเป็นอาหารที่ซื้อจากตลาดภายนอก ทำให้ไม่มั่นใจในกระบวนการผลิต หลังการเปิดประตูเขื่อนระบบนิเวศได้ค่อยฟื้นคืนสภาพ ทำให้มีอาหารจากธรรมชาติมากขึ้นส่งผลให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในการบริโภคอาหารมากขึ้น

วิธีการหาอยู่หากินที่เปลี่ยนไป : ก่อนและหลังการสร้างเขื่อนปากมูล

นางทอง ทองหล่อ อายุ ๕๖ ปี บ้านหัวเหว หมู่ ๔ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เล่าว่า "ในอดีตการไป หาปลาหรือ การไปหาของป่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะห่อข้าวไปกินด้วย ซึ่งการออกไปที่ป่าชาวบ้านก็จะมีเกลือ พริกแห้ง หรือบางคนก็ทำแจ่วบอง ไปด้วย อาหารออกไปหาเอาข้างหน้า ผักต่างๆ ที่หาได้ตามป่าก็มี เช่น ผักหนาม (ชาวบ้านจะทำให้สุกก่อนแล้วจึงค่อยกิน เพราะกินดิบไม่ได้) ผักที่หาได้ตามป่าก็มีผักกระโดน ผักกูด ดอกกระเจียว ผักเม็ก อาหารกินตามที่หาได้ เช่น ไข่มดแดง ก็นำมากินสดๆ เลย หากไปหาใน เขตใกล้ๆ เช่น หาดนอไม้ตามริมมูน ก็จะกลับมากินข้าวที่บ้าน ในการออกไปหาปลา ก็เช่นเดียวกัน หากจะต้องไปเป็นหมู่คณะหรือไป ตอนเย็นก็จะห่อข้าวไปกินด้วย และชาวบ้านก็จะเตรียมเครื่อง เช่น ปลาร้า พริกป่น ต้นหอม ผักชี ที่พึ่งปลูกเองและบางคนก็ซื้อจากพ่อค้า แม่ค้า ในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะทำแจ่วปลาร้าไปด้วย บางคนได้ปลามากก็นำมาขยำปิ้ง บางคนก็เอามื้อไปด้วย ก็จะทำการต้มปลาแบบง่าย หากลิ้มมะขามก็จะเอาไปไม้ที่หาได้ "ใบส้มป่อย" ซึ่งมีรสเปรี้ยว หากมีหอยก็จะนำมาทุบเอาหัวล้างน้ำคั้นใส่หมดแดง การใส่หมดแดงทำให้ ได้รสเปรี้ยว แล้วเอามาท້อรวมกับปลา ซึ่งปลาที่นำมาลวกก็จะเป็นปลาอืดู ปลาปาก ปลาเปี่ยน ก็ทำแบบเดียวกันกับหอย ซึ่งหอยที่ หาได้จะนำมาทำอาหารไม่เหมือนกัน เช่น หอยกิบก็ (ขนาดเล็ก) ก็นำมาต้มและผัดกิน หอยโข่ง หอยตaling นำมาทุบเลือกเอาแต่หัว มา ทำก้อยดิบ ชาวบ้านในอดีตนิยมกินก้อย กินลาบดิบกัน เพราะมีรสชาติดีและอร่อยกว่าทำสุก อีกทั้งแต่ก่อนชาวบ้านสืบทอดการกินมา ตั้งแต่ปู่ย่าก็ไม่เห็นว่าเป็นโรคอะไร แต่ก่อนน้ำสะอาด น้ำไหลถ่ายเท ทำให้ดูเหมือนว่าปลาสะอาด ชาวบ้านจึงกล้ากิน ผักที่กินกับ ลาบก็ตามที่หาได้ ผักกระโดนน้ำ ใบกอก ผักโสม ผักกูดน้ำ ใบโหรน้ำ ผู้ชายจะใส่เบ็ด ผู้หญิงจะขีดเบ็ด หอยหอย หากุ้ง เวลากินข้าวก็จะ มาทำร่วมกัน ในช่วงที่มีการสร้างเขื่อนและปิดประตูเขื่อนลงไปแล้วนั้น การออกไปหาของป่า หรือการออกไปหาปลาแบบเดิม เริ่มมีการ เปลี่ยนแปลง เพราะปริมาณน้ำที่เพิ่มมากขึ้นจากการกักเก็บน้ำของเขื่อน และการกินของ ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากสื่อโทรทัศน์ และการประชาสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ทำให้ชาวบ้านตื่นตัว ในเรื่องการบริโภคมากขึ้น ลดการกินดิบลงไป แต่ก็ยังมีบางคน บางครอบครัวที่ยังคงกินดิบอยู่ เนื่องจากปลาที่หาได้น้ำเขื่อนน้ำนิ่ง ไม่ไหลเวียน ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าที่จะกินปลาดิบ หอยดิบ อย่างเช่นแต่ก่อน แต่ในเรื่องของเนื้อวัว ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังกินดิบกันอยู่ การประกอบอาหารส่วนใหญ่จึงทำกันที่บ้าน การกิน ก็ยังมีต้ม มีลาบ (สุก) ปิ้ง ย่าง จะเปลี่ยนไปอยู่ ๒ ด้าน ๑) บริโภคดิบ (ปลา) น้อยลง ๒) การไปทำอาหารกินทั้งที่ป่า - เกาะแก่ง หายไป ซึ่งบางคนบอกว่ากินปลาเอิบจากตลาดไม่ค่อยได้ พอกินแล้วจะปวดตามกระดูก นอนไม่หลับ บางคนก็กินดิบแต่จะมียาที่ใช้กิน ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งเป็นยาถ่ายพยาธิในช่วงแรกๆ หมอมาแจกยา (๓ - ๔ ปี ที่ผ่านมา) แต่ปัจจุบันหากกินดิบก็จะซื้อยาถ่ายพยาธิจากร้านค้ามากินเอง เพราะหมอบอกให้ระวังเรื่องการกินดิบ โรคที่มากับน้ำเยอะ การกินผักห่อเวลามีกับข้าว ก็จะได้กินผักจากตลาดเป็น ส่วนใหญ่ ซึ่งผักมีมุนบางส่วนก็โดนน้ำท่วม"

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๕ ณ บ้านหัวเหว่ หมู่.๔ ต.หัวเหว่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

๓.๓ การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ

องค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ คือ ๑) รายได้ ๒) รายจ่าย ๓) การออม ๔) หนี้สิน
๕) การอพยพแรงงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

จากการศึกษาพบว่าชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณแม่น้ำมูนส่วนมากมีการพึ่งพาทรัพยากรจากแม่น้ำมูนสูง ทำให้เป็นแหล่งรายได้และแหล่งอาหารของชุมชน เช่น หาลาปลา ทำเกษตร ริมมูน และเป็น

สถานที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้าน เพราะส่วนมากชาวบ้านจะมีซื้อวัว-ควายไว้เพื่อขายและทำนา ซึ่งการทำนาจะเป็นการทำนาเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น เพราะที่ดินส่วนมากจะไม่มีกรรมสิทธิ์สมบูรณ์ จึงทำให้อาชีพหลักของชาวบ้านขึ้นอยู่กับการทำปลา ทำให้ชุมชนมีอาชีพหลากหลายที่เชื่อมโยงกับการทำปลา เช่น ทำเครื่องมือประมง พ่อค้า-แม่ค้าปลา ต่อเรือ แปรรูปปลา เป็นต้น จากการรวบรวมข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนโดยทำการเปรียบเทียบ ๓ ช่วงเวลา คือ ๑) ช่วงก่อนสร้างเขื่อน ๒) ช่วงหลังสร้างเขื่อน ๓) หลังเปิดประตูระบายน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) **รายได้** จากการศึกษาพบว่าก่อนสร้างเขื่อนในปี ๒๕๓๓ ชุมชนมีรายได้จากการประมงเป็นหลัก โดยมีรายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมงของครัวเรือนเฉลี่ย ๘๙,๕๑๓ บาทต่อครัวเรือนต่อปี รองลงมาคือรายได้จากการเกษตร โดยมีรายได้เฉลี่ย ๑๓,๐๖๘ บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนรายได้จากแหล่งอื่นๆ (เช่น รับจ้างทั่วไป ทำไม้กวาด ทอผ้า ลูกหลานส่งให้ ขายของชำ เป็นต้น) เฉลี่ย ๑๐,๗๙๑ บาทต่อครัวเรือนต่อปี คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๕๘.๖๙, ๘.๕๗ และ ๗.๐๘ ตามลำดับ จากข้อมูลเศรษฐกิจภายหลังการสร้างเขื่อนในปี ๒๕๔๓ พบว่าชุมชนมีรายได้ส่วนมากจากประมง แต่รายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมงของครัวเรือนเฉลี่ยลดลงเหลือ ๒๒,๖๑๒ บาทต่อครัวเรือนต่อปี รองลงมาคือรายได้จากการเกษตร เฉลี่ย ๑๑,๓๑๐ บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนรายได้จากแหล่งอื่นๆ เฉลี่ยเพิ่มขึ้น ๒๗,๕๓๖ บาทต่อครัวเรือนต่อปี คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๒๗.๙๑, ๑๓.๙๖ และ ๓๓.๙๘ ตามลำดับ และภายหลังการทดลองเปิดเขื่อนในปี ๒๕๔๔ รายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมงของครัวเรือนเฉลี่ยเพิ่มขึ้น ๔๗,๕๑๔ บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนรายได้จากการเกษตรในปี ๒๕๔๔ เฉลี่ย ๑๑,๔๑๖ บาทต่อครัวเรือนต่อปี รายได้จากแหล่งอื่นๆ เฉลี่ย ๒๕,๔๑๔ บาทต่อครัวเรือนต่อปี คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ ๕๑.๖๗, ๑๒.๔๒ และ ๒๗.๖๔ ตามลำดับ

ซึ่งรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากประมง คือ รายได้ที่คำนวณจากปริมาณปลาที่ครัวเรือนใช้ในการบริโภค แจกจ่ายญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน และแลกเปลี่ยนผลผลิต มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับรายได้ที่เป็นเงินสดโดยในปี ๒๕๓๓ ครัวเรือนมีรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากการประมงเฉลี่ย ๒๐,๐๓๙ บาทต่อครัวเรือนต่อปี ภายหลังการสร้างเขื่อนในปี ๒๕๔๓ มีรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากการประมงลดลงเหลือ ๑๐,๔๖๒ บาทต่อครัวเรือนต่อปี และในช่วงทดลองเปิดเขื่อนมีรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจากการประมงเพิ่มขึ้นเล็กน้อยเป็น ๑๑,๙๓๕ บาทต่อครัวเรือนต่อปี

จากการศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจพบว่าครัวเรือนเกษตรทั้ง ๔ ชุมชน มีรายได้เงินสดจากประมงลดลงร้อยละ ๗๔.๗๔ ภายหลังการปิดเขื่อนปากมูล และกลับมีรายได้เงินสดจากประมงเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕๗.๓๕ ภายหลังการทดลองเปิดเขื่อน แต่รายได้เงินสดจากประมงหลังการทดลองเปิดเขื่อนได้น้อยกว่าเมื่อก่อนการสร้างเขื่อนในปี ๒๕๓๓ ซึ่งรายได้ที่ไม่เป็นเงินสดจาก

ประมวงมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับรายได้เงินสดจากประมวง ในขณะที่รายได้จากแหล่งอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงในทางตรงข้ามคือ รายได้จากแหล่งอื่นๆ ในปี ๒๕๔๓ สูงกว่าปี ๒๕๓๓ ร้อยละ ๑๕๕.๑๗ และเมื่อมีการทดลองเปิดเชิอนในปี ๒๕๔๔ พบว่ารายได้จากแหล่งอื่นๆ ลดลงร้อยละ ๗.๗๐ สาเหตุที่รายได้จากแหล่งอื่นๆ เพิ่มภายหลังการสร้างเชิอนเพราะมีการอพยพแรงงาน ประกอบอาชีพอื่นๆ ที่นำมาซึ่งรายได้ที่เป็นเงินสดแทนการทำประมวง แต่ภายหลังการทดลองเปิดเชิอนรายได้จากแหล่งอื่นๆ ลดลงเพราะมีการอพยพแรงงานกลับมาประกอบอาชีพประมวงมากขึ้นและหันไปพึ่งรายได้ที่เป็นเงินสดจากแหล่งอื่นๆ น้อยลง ส่วนรายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนภายหลังการสร้างเชิอนครัวเรือนไม่สามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอาศัยได้จากแม่น้ำมูลทำให้ขาดความมั่นคงทางอาหารจำเป็นต้องพึ่งแหล่งอาหารจากภายนอก เช่น รถตลาด ตลาดในอำเภอพิบูลฯหรืออำเภอโขงเจียม และตลาดนัดในหมู่บ้าน เป็นต้น ทำให้รายจ่ายค่าอาหารเพิ่มขึ้นร้อยละ ๑๒๒.๘๗ และเมื่อมีการทดลองเปิดเชิอนรายจ่ายค่าอาหารเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพราะแม้จะมีปลาให้จับบริโภคมากขึ้น แต่พฤติกรรมการบริโภค ความสะดวกในการซื้ออาหารกรกิน ได้เปลี่ยนแปลงไปและมีอีกหลายสาเหตุ จึงทำให้รายจ่ายค่าอาหารเปลี่ยนแปลงน้อย

ผลกระทบจากการสร้างเชิอนที่ชัดเจนสำหรับชาวชุมชนทั้ง ๔ คือ หนี้สินของครัวเรือน ที่เพิ่มขึ้น เพราะในอดีตครัวเรือนส่วนใหญ่พึ่งพารายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมวงแต่ภายหลังการสร้างเชิอนรายได้ที่เป็นเงินสดของครัวเรือนลดลงมาก ในขณะที่ความมั่นคงทางอาหารที่เคยได้รับการประมวงกลับได้น้อยลง ผลกระทบต่อมาคือ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายจ่ายค่าอาหารเพิ่มขึ้น เมื่อรายได้และรายจ่ายไม่สมดุลกัน ผลคือ ครัวเรือนเกษตรกรต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อบริโภคเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น ต้องกู้ยืมเงินมาใช้ ในการลงทุนการเกษตร การศึกษา ฯลฯ เพราะรายได้จากการประมวงที่เป็นแหล่งรายได้เดิมของทั้ง ๔ ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านลบภายหลังการสร้างเชิอน

จากการศึกษาพบว่าก่อนการสร้างเชิอนชาวบ้านทั้ง ๔ ชุมชน มีการพึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติสูง โดยเฉพาะน้ำเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ทำให้ชุมชนมีรายได้หลักจากการประมวง รองลงมา คือ รายได้จากการเกษตร ลำดับที่สาม คือ รายได้จากแหล่งอื่นๆ เช่น ขายของชำ ลูกส่งเงินมา เป็นต้น รายได้หลังการสร้างเชิอน (ปี พ.ศ.๒๕๔๔) รายได้หลักของชาวบ้านมาจากแหล่งอื่นๆ เช่น ลูกส่งเงินมาให้ ไปรับจ้างทำงานที่อื่น ทำไม้กวาดขาย ทอผ้า เป็นต้น หลังการเปิดประตู่ระบายน้ำ ในช่วงที่สำรวจยังไม่ถึง ๑ ปี ผลการศึกษาพบว่าแหล่งรายได้ของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากช่วงปิดเชิอน จะเห็นได้ว่าแหล่งรายได้ในช่วงนี้คือ มาจากการประมวงเป็นหลัก รองลงมาคือ แหล่งรายได้อื่นๆ

๒) **รายจ่ายของครัวเรือน** จากการศึกษาพบว่ารายจ่ายของครัวเรือนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาการศึกษา เช่น รายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนทั้ง ๔ ชุมชนก่อนการสร้างเชิอนในปี พ.ศ.๒๕๓๓ เฉลี่ย ๘,๗๘๔ บาทต่อครัวเรือนต่อปี ภายหลังการสร้างเชิอนรายจ่ายค่าอาหารเพิ่มขึ้นเฉลี่ย

๑๙,๕๗๘ บาทต่อครัวเรือนต่อปี และช่วงทดลองเปิดเขื่อนในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ใช้จ่ายค่าอาหารใกล้เคียงกับ ปี พ.ศ.๒๕๔๓ เฉลี่ยประมาณ ๒๑,๑๑๘ บาทต่อครัวเรือนต่อปี นอกจากรายได้และรายจ่ายของ ครัวเรือนที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล หนี้สินของครัวเรือนได้รับผลกระทบ เช่นเดียวกัน โดยในปี พ.ศ.๒๕๓๓ ครัวเรือนมีหนี้สินเฉลี่ย ๔,๘๙๙ บาทต่อครัวเรือนต่อปี หลังการสร้างเขื่อนในปี พ.ศ.๒๕๔๓ ครัวเรือนมีหนี้สินเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น ๒๘,๒๔๙ บาทต่อครัวเรือนต่อปี และช่วงทดลอง เปิดเขื่อนในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ หนี้สินของครัวเรือนมีค่าเฉลี่ยใกล้เคียงกับปี พ.ศ.๒๕๔๓ คือประมาณ ๓๓,๔๔๑ บาทต่อครัวเรือนต่อปี

จะเห็นได้ว่ารายจ่ายค่าอาหารของครัวเรือนภายหลังการสร้างเขื่อน ไม่สามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอาศัยได้จากแม่น้ำมูล ทำให้ขาดความมั่นคงทางอาหาร จำเป็นต้องพึ่งแหล่งอาหารจากภายนอก เช่น รถตลาด ตลาดในอำเภอพิบูลมังสาหารหรืออำเภอโขงเจียม และตลาดนัดในหมู่บ้าน เป็นต้น ทำให้รายจ่ายค่าอาหารเพิ่มขึ้น และเมื่อมีการทดลองเปิดเขื่อนรายจ่ายค่าอาหารเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย แม้มีปลาให้จับบริโภคมากขึ้นแต่พฤติกรรมการบริโภค ความสะดวกในการซื้ออาหารการกินได้เปลี่ยนแปลงไป และมีอีกหลายสาเหตุ จึงทำให้รายจ่ายค่าอาหารเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย

๓) การออม รูปแบบการออมของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าช่วงก่อนสร้างเขื่อนรูปแบบการออมของชาวบ้าน คือ ซื้อมัน - ควาย ที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต หลังการสร้างเขื่อนชาวบ้านส่วนมากจะขายวัว ควาย เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน อีกทั้งสถานที่ในการเลี้ยงวัว ควาย ได้ลดลงเพราะถูกน้ำท่วมจากเขื่อน การออมจึงอยู่ในรูปแบบซื้อทอง ฝากธนาคารเป็นส่วนมาก หลังการทดลองเปิดประตูปแบบการออมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๔) หนี้สิน การที่ฐานทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปได้ส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่ ก่อนสร้างเขื่อนชาวบ้านมีรายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมง แต่ภายหลังสร้างเขื่อนรายได้ที่เป็นเงินสดของครัวเรือนลดลงมาก ในขณะที่ความมั่นคงทางอาหารที่เคยได้รับการประมง กลับลดน้อยลง ทำให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นในด้านต่างๆ รายจ่ายของครัวเรือนในช่วงก่อนสร้างเขื่อนส่วนมากจะใช้จ่าย ในเรื่องรักษาพยาบาล การศึกษา บุญประเพณีต่างๆ ในช่วงหลังสร้างเขื่อนรายจ่ายของชาวบ้านส่วนมากคือ ค่ารักษาพยาบาล บุญประเพณี ค่าอาหาร ค่าไฟฟ้า และค่าใช้จ่ายในช่วงทดลองเปิดประตู คือ ค่ารักษาพยาบาล การศึกษา บุญประเพณี ค่าน้ำ ค่าไฟ ทำให้มีการกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนการเกษตร การศึกษา การรักษาพยาบาล เป็นต้น และแนวโน้มหนี้สินของชาวบ้านจะเป็นกองทุนของรัฐ เช่น กองทุนเงินสแตมป์ กองทุนเงินล้าน โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นต้น

๕) การอพยพแรงงาน ก่อนสร้างเขื่อนชาวบ้านมีการอพยพแรงงานแต่เป็นการอพยพแรงงานภายในท้องถิ่นและมีจำนวนน้อยที่อพยพไปทำงานที่อื่นเป็นรายได้หลัก เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว ดำนา เป็นต้น ดูจากแหล่งรายได้จะพบว่ารายได้ที่สำคัญในช่วงก่อนการสร้างเขื่อน คือ เกษตร แต่แตกต่างจากช่วงหลังสร้างเขื่อน คือ แหล่งรายได้มาจากที่อื่นๆ เช่น รับจ้างทั่วไป ลูกหลานส่งเงินมาให้ แสดงให้เห็นว่ามีการอพยพแรงงานมากขึ้น ถึงแม้ว่าภายหลังการทดลองเปิดประตูน้ำรายได้จากประมงจะเป็นแหล่งรายได้ ที่สำคัญเพราะสามารถหาปลาได้มากขึ้น แต่รายได้จากแหล่งอื่นๆ ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากเพราะชาวบ้านบางส่วนยังไม่แน่ใจในการเปิด - ปิดประตูเขื่อน

ตารางที่ ๓.๒ สภาพทางเศรษฐกิจของ ๔ ชุมชน ตามช่วงเวลา

รายการ	บาทต่อครัวเรือนต่อปี			ร้อยละ		
	ปี ๒๕๓๓	ปี ๒๕๔๓	ปี ๒๕๔๔	ปี ๒๕๓๓	ปี ๒๕๔๓	ปี ๒๕๔๔
๑. รายได้จากการเกษตร	๑๓,๐๖๘	๑๑,๓๑๐	๑๑,๔๑๖	๘.๕๗	๑๓.๙๖	๑๒.๔๒
๒. รายได้จากการเลี้ยงสัตว์	๑๔,๐๙๖	๔,๘๖๙	๒,๗๔๓	๙.๒๔	๖.๐๑	๒.๙๘
๓. รายได้จากการประมง	๑๐๙,๕๕๓	๓๓,๐๗๕	๔๗,๕๑๔	๗๑.๘๓	๔๐.๘๒	๕๑.๖๗
๓.๑ รายได้เงินสดจากประมง	๘๙,๕๑๓	๒๒,๖๑๒	๓๕,๕๘๐	๕๘.๖๙	๒๗.๙๑	๓๘.๖๙
๓.๒ รายได้ไม่เป็นเงินสดจากประมง	๒๐,๐๓๙	๑๐,๔๖๒	๑๑,๙๓๔	๑๓.๑๔	๑๒.๙๑	๑๒.๙๘
๔. รายได้จากแหล่งอื่นๆ	๑๐,๗๙๑	๒๗,๕๓๖	๒๕,๔๑๔	๗.๐๘	๓๓.๙๘	๒๗.๖๔
๕. รายได้จากป่าทาม	๕,๐๐๙	๔,๒๓๘	๔,๘๖๗	๓.๒๘	๕.๒๓	๕.๒๙
รวมรายได้โดยเฉลี่ยทั้งหมด	๑๕๒,๕๑๗	๘๑,๐๒๘	๙๑,๙๕๕	๑๐๐.๐๐	๑๐๐.๐๐	๑๐๐.๐๐
๖. รายจ่ายค่าอาหาร	๘,๗๘๔	๑๙,๕๗๘	๒๑,๑๑๘	๖.๐๒๒	๖๔.๐๕	๖๖.๖๑
๗. รายจ่ายในครัวเรือนอื่นๆ	๕,๘๐๓	๑๐,๙๙๐	๑๐,๕๘๖	๓๙.๗๘	๓๕.๙๕	๓๓.๓๙
รวมรายจ่ายในการดำรงชีวิต	๑๔,๕๘๗	๓๐,๕๖๘	๓๑,๗๐๔	๑๐๐.๐๐	๑๐๐.๐๐	๑๐๐.๐๐
๘. หนี้สิน	๔,๘๙๙	๒๘,๒๔๙	๓๓,๔๔๑			

ที่มา : จากการสำรวจ เมื่อ มกราคม ๒๕๔๕ โดย โครงการศึกษาการพัฒนาแนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ
โดยภาคประชาชน กรณีศึกษาโครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล สนับสนุนโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนหาปลา : ก่อนและหลังการสร้างเขื่อน

นางสาวจันทร์เพ็ญ ไชยสิทธิ์ อายุ ๓๖ ปี บ้านท่าแพ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อน ชาวบ้านที่มาก่อตั้งบ้านท่าแพมาด้วยวัตถุประสงค์ในการหาปลา อาชีพหลักก่อนสร้างเขื่อนจึงเป็นอาชีพประมง ชาวบ้านบางคนมีอาชีพหาของป่าเป็นอาชีพรอง เนื่องจากภูมิประเทศส่วนใหญ่ของบ้านท่าแพเป็นโคก มีการทำการเกษตรในพื้นที่ริมูนและห้วย และทำนาหว่านในพื้นที่ที่เป็นเขตป่าสงวนในปัจจุบัน อาชีพรับจ้างชาวบ้านที่ประกอบอาชีพรับจ้างส่วนใหญ่เป็นชาวลาวที่อพยพมาอยู่ ชาวลาวกลุ่มนี้ยังออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ด้วยหลังเหตุการณ์หาปลา ชาวบ้านท่าแพไม่นิยมออกไปหาปลานอกพื้นที่เนื่องจากปลาที่บริเวณปากมูน ซึ่งประกอบด้วยชุม เกาะแก่งต่างๆ จำนวนมากถือว่าเป็นจุดที่ปลาชุมที่สุด ชาวบ้านท่าแพหาปลาเพียงฤดูกาลปลาขึ้น (พฤษภาคม - สิงหาคม) ก็เพียงพอแล้ว นอกจากชาวบ้านที่บ้านท่าแพแล้ว ในฤดูกาลหาปลาจะมีชาวบ้านจากถิ่นอื่นมาร่วมหาปลาในบริเวณแก่งตะนะจนถึงบริเวณปากมูน โดยมาจากหมู่บ้านใกล้เคียงและมาจากที่ไกลๆ เช่น มาจากอุบลฯ มาจากศรีสะเกษ มาปลูกเพิงพักอยู่บริเวณแก่งตะนะ

ช่วงก่อสร้างเขื่อนหาปลาลำบากมากเพราะน้ำมีลักษณะขุ่น เนื่องจากปูนจากการก่อสร้างและทำให้เกิดอาการคันตามร่างกาย แต่ยังต้องหาปลาเพราะเป็นแหล่งรายได้หลักของชาวบ้านเพียงแหล่งเดียว ทำให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจลดลง จากที่เคยเห็นปลากำเป็นฝูงหนาแน่นเหมือนปลาเลี้ยงในกระชังที่อาศัยอยู่ตามเกาะแก่งต่างๆ ได้เบาบางลง จากเคยหาแค่ 3 เดือนแล้วเลี้ยงครอบครัวได้ กลับต้องใช้ระยะเวลาในการหามากขึ้น

ภายหลังปิดประตูเขื่อนในระยะ 2 ปีแรก ชาวบ้านท่าแพบางส่วนหาปลาได้ดีขึ้น โดยไปคอยดักจับปลาทำเขื่อนหลังจากการไฟฟ้าปล่อยให้น้ำไหลเพื่อปั่นไฟ แต่การจับปลาทำเขื่อนจะมีอุปสรรคมากกว่าก่อนการสร้างเขื่อน เพราะที่บริเวณท้ายเขื่อนเป็นที่หาปลาของชาวบ้านหัวเหวเวลาบ้านท่าแพจะไปหาจึงถูกกีดกันบ้าง อุปสรรคที่สำคัญอีกอย่างที่ชาวประมงบ้านท่าแพได้รับ คือความเสี่ยงที่เกิดกับการขาดทุนสูญเสียอุปกรณ์เครื่องมือประมงต่างๆ เนื่องจากการไฟฟ้าไม่บอกเตือนล่วงหน้าถึงเวลาปิดเปิดเขื่อน พอเปิดช่องระบายน้ำ ชาวบ้านไม่รู้ตัวก่อนล่วงหน้าจึงเก็บอุปกรณ์และเรือไม่ทัน และมีอันตรายเพิ่มขึ้นในการประกอบอาชีพประมง เนื่องจากเกาะแก่งไม่มีทำให้น้ำไหลเชี่ยว และสถานที่ที่เคยเป็นบริเวณหาปลาเดิมเปลี่ยนแปลงไปหลังการระเบิดแก่ง ส่งผลให้บริเวณหาปลาของชาวประมงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งการหาปลาทำเขื่อนสามารถหาปลาในระยะ 2 ปีแรกเท่านั้น เพราะปลามันก็รู้ว่าขึ้นมา ก็ไปตอไม่ได้จึงไม่ขึ้นมา

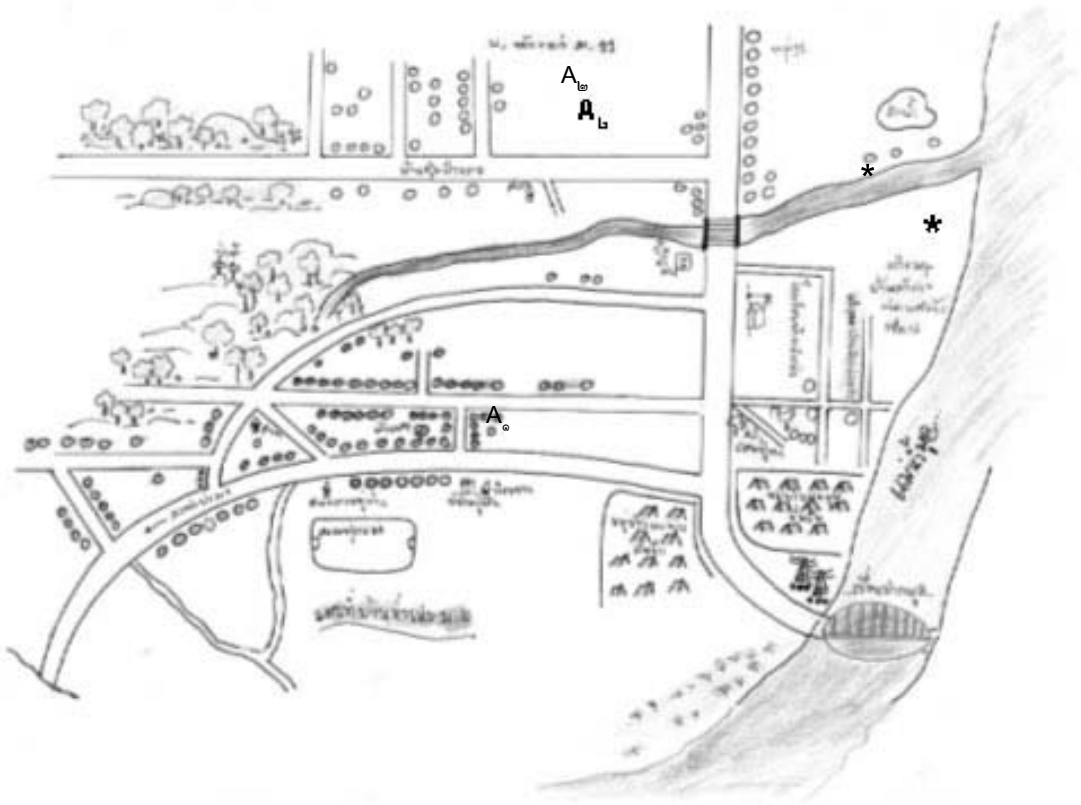
ช่วงปิดประตูเขื่อนชาวบ้านเริ่มหันไปประกอบอาชีพรับจ้างกับทำนากันมากขึ้น บางคนกลับไปทำนาที่บ้านเกิด เนื่องจากพื้นที่บริเวณบ้านท่าแพไม่เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพทำนา ในบริเวณบ้านท่าแพมีที่เหมาะสมต่อการทำนาเพียง 2 แปลง ๗ 5 ไร่ การทำนาในบ้านท่าแพได้ผลไม่เต็มที่เนื่องจากพื้นที่เป็นหินไม่เหมาะแก่การทำเกษตรผลผลิตที่ได้เพียงลดภาระในการซื้อข้าวให้น้อยลง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไปรับจ้างในกรุงเทพฯ และไปรับจ้างตัดอ้อยที่จังหวัดเพชรบุรี กาญจนบุรี การไปรับจ้างในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่จะเป็นคนหนุ่มสาวและหัวหน้าครอบครัว แต่การไปรับจ้างตัดอ้อยจะไปกันทั้งครอบครัว โดยย้ายโรงเรียนให้บุตรติดตามไปด้วย พอสิ้นฤดูกาลจึงย้ายโรงเรียนกลับ ซึ่งมีผลต่อการเรียนของเด็กที่ไม่ต่อเนื่อง ในขณะที่อาชีพการตัดอ้อยของชาวบ้านเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ให้ได้เพราะอย่างน้อยสามารถเบิกเงินล่วงหน้ามาซื้อข้าวปลาอาหารและทำงานชดเชย พอสิ้นฤดูกาลการตัดอ้อยจะกลับมาที่บ้านท่าแพ ผลตอบแทนที่ได้จะนำมาใช้นี้สินเดิมหมดพอดีไม่มีเงินเหลือกลับบ้าน แต่ชาวบ้านสามารถเบิกเงินค่าแรงของปีต่อไปมาใช้ก่อนได้ ทำให้ต้องกลับมาตัดอ้อยในปีต่อไป พอไปถึงจึงเบิกเงินล่วงหน้าอีก และในปีต่อไปต้องทำงานให้หนักขึ้นถึงสองเท่าจึงจะพอใช้หนี้เก่าและหนี้ใหม่ได้ เมื่อสิ้นฤดูกาลตัดอ้อยจึงเบิกล่วงหน้ากลับบ้านอีก ซึ่งทำให้เกิดวงจรหนี้สินซ้ำซาก

ช่วงทดลองเปิดประตูเขื่อน ชาวบ้านจับปลาได้มากขึ้นกว่าช่วงปิดเขื่อน โดยในช่วงแรกที่เปิดประตูเขื่อนชาวบ้านท่าแพ ยังไม่สามารถจับปลาได้เนื่องจากน้ำไหลเชี่ยวมาก เพราะเกาะแก่งไม่มี ร่องน้ำลึกกว่าเดิม ประมาณเดือนพฤศจิกายน จึงสามารถลงจับปลาได้เพราะน้ำลดระดับลงจนสามารถลงจับได้แล้ว แต่ชาวบ้านสูญเสียอุปกรณ์ไปมากและอุปกรณ์บางอย่างสูญหายไป ในช่วงปิดเขื่อน การจะลงทุนใหม่อีกครั้งชาวบ้านจึงยังไม่กล้าตัดสินใจ ส่วนคนที่ออกไปรับจ้างนอกชุมชนได้ถ้ามถึงระยะเวลาในการเปิดประตู เพราะถ้าเปิดนานจะกลับมาอยู่บ้าน แต่ถ้าเปิดไม่นานจะยังไม่กลับเพราะไม่กล้าเสี่ยงที่จะลาออกจากงาน

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕ บ้านท่าแพ ต.โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

๓.๔ การเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม

ชาวบ้านได้ให้ความหมายคำว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนว่า จะต้องมียอดประกอบดังนี้ ก) ชุมชนมีความปลอดภัย ข) ได้อยู่บ้านใกล้เคียงกัน ค) มีกิจกรรมร่วมกัน ง) ใกล้แหล่งทำมาหากิน จ) ใกล้วัด ได้ทำบุญ จากการศึกษาพบว่าการก่อสร้างเขื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพแวดล้อม ทำให้มีผลต่อด้านต่างๆ ต่อชุมชน เช่น หมู่บ้านหัวเหว่ก่อนสร้างเขื่อน การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจะอยู่ติดกันและตั้งตามความยาวของลำแม่น้ำ ทำให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น มีการแบ่งปันข้าวปลาอาหาร ดูแลบ้านเรือนช่วยกันเมื่อเจ้าของบ้านติดธุระ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านภายในชุมชนให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ อย่างดี แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้มีการอพยพชาวบ้านหัวเหว่แยกย้ายตั้งบ้านเรือนตามเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว ส่วนมากย้ายไปตั้งบ้านเรือนจากหมู่บ้านเก่าประมาณ ๓ ถึง ๔ กิโลเมตร ทำให้ยากต่อการปกครองและลำบากในการทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย เพราะมีการย้ายเฉพาะบ้านแต่ไม่มีการย้ายวัดและโรงเรียน จึงทำให้ลำบากต่อคนแก่และเด็กที่ไม่มีพาหนะเดินทางไปทำบุญและไปโรงเรียนได้สะดวก



แผนภาพที่ ๓.๗ แสดงสภาพแวดล้อมของชุมชนริมน้ำมูน

๓.๕ การเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านสังคม จะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) ด้านวัฒนธรรม/บุญประเพณี โดยดูที่ ๑) งานบุญประเพณี ๒) การร่วมกันทำบุญ

๒) ด้านสัมพันธภาพ ชาวบ้านให้ความหมาย ดังนี้ การอยู่ร่วมกัน การใช้เวลาร่วมกัน

ความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งสัมพันธภาพในที่นี้จะมอง ๒ ระดับคือ ๒.๑) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ๒.๒) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

๑) ด้านวัฒนธรรม/บุญประเพณี

* บริเวณหมู่บ้านหัวเหวก่อนสร้างเขื่อน

* A๑, A๒ หลังการสร้างเขื่อน ชุมชนถูกย้ายตั้งที่ใหม่เป็นบ้านหัวเหวหมู่ ๔ และหมู่ ๑๑ ตามลำดับ

ก่อนสร้างเขื่อน ชาวบ้านภายในชุมชนได้มีการร่วมกันทำบุญประเพณีต่างๆ อย่างพร้อมเพรียง และชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำมูล จะมีการทำกิจกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงความเคารพนับถือ โดยจะมีกิจกรรมที่สำคัญเกี่ยวกับแม่น้ำมูลดังนี้

การเนา จะทำในช่วงเดือนเมษายนชาวบ้านจะมีการละเล่นมี การตบประทาย การเนา ทำหลังจากวันสงกรานต์ภายใน ๑๕ วัน โดยผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านได้ปรึกษาหารือเพื่อเตรียมงานและแบ่งงานทำ แต่ละหมู่บ้านอาจจะมีการบอกกล่าวหมู่บ้านอื่นเข้าร่วมการเนาได้ ในการเนาจะมีการทำพิธีกรรมทางศาสนา จะนิมนต์พระมาสวดและฉันเพล หลังจากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันรับประทานอาหารที่ช่วยกันทำเสร็จแล้วจะมีการเล่นน้ำ และก่อกองทรายให้พระครูสวดให้ (ตบประทาย)

ก) การบวชนาค จะมีการทำพิธีทุกอย่างในหมู่บ้าน พอรุ่งเช้าจะไปทำพิธีบวชนาคที่คันดอนกลาง เพราะวัดบ้านหัวเหวไม่มีโบสถ์ จึงต้องใช้สถานที่แ่งเป็นที่จัดพิธีแทน

ข) ประเพณีการไหว้เจ้าแม่ปากโดม จะทำก่อนออกหาปลา โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับเรือและเจ้าของเรือ โดยจะมีการแต่งขัน ๕ ประกอบด้วย ผ้าผืนแพรวา และนำผ้าไปผูกหัวเรือ มีการประน้ำอบน้ำหอม ฐูปเทียนและดอกไม้ และห้ามเหยียบหัวเรือ โดยเด็ดขาด

ค) ประเพณีแข่งเรือ ทำในช่วงวันออกพรรษา(เดือนกรกฎาคม) จะแข่งในบริเวณแม่น้ำมูลใกล้หมู่บ้าน และบางปีจะส่งเรือไปแข่งที่อำเภอโขงเจียม ชาวบ้านจะใช้เรือที่หาปลาแข่งกันเองเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์และมีการแข่งกีฬาภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือทุกคน

ง) การสาวलगมอง คือการทำความสะอาดบริเวณใต้ น้ำ โดยเก็บเอาเศษซากมอง แ่งหิน ที่เป็นอุปสรรคต่อการหาไหลมองของชาวบ้าน ซึ่งส่วนมากชาวบ้านจะทำในเดือนเมษายน ของทุกปี เพราะระดับน้ำจะลดลงสะดวกต่อการดำน้ำลงไปทำความสะอาดเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมอุปกรณ์หรืออุปกรณ์ประมงใหม่ และเป็นการเตรียมการต้อนรับปลาที่จะล่องขึ้นมาในเดือนพฤษภาคม **การไหว้เรือก่อนหาปลา** ก่อนสร้างเขื่อนชาวบ้านจะมีการทำพิธีไหว้เรือก่อนออกหาปลา เพื่อให้สามารถหาปลาได้มาก และให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ส่วนมากผู้ชายจะเป็นคนไหว้

หลังการสร้างเขื่อนปากมูล ประเพณีกิจกรรมหลายอย่างได้เปลี่ยนแปลงและสูญหายไป เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศของแม่น้ำมูล คือ

ก) ประเพณีการเนา เพราะแต่ก่อนชาวบ้านที่อาศัยบริเวณริมแม่น้ำมูลจะไปเนาตามเกาะแก่งต่างๆ ในช่วงเดือนเมษายน แต่หลังจากสร้างเขื่อนเกาะแก่งได้ถูกระเบิดเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่มีเกาะแก่งที่จะทำการเนา การเนาของชาวบ้านจึงต้องหาสถานที่ใหม่ เช่น เนาในบริเวณวัด หรือเนาในบริเวณศาลากลางบ้าน เป็นต้น

ข) **ประเพณีการบวชนาค** ปัจจุบันไม่มีการไปทำตามเกาะแก่งหรือ "ลิมน้ำ" เพราะเกาะแก่งบางส่วนได้จมอยู่ใต้น้ำและบางส่วนได้ถูกระเบิด การบวชของชาวบ้านจึงทำที่วัดเป็นส่วนใหญ่ เพราะปัจจุบันจะมีทุกวัดหมู่บ้าน

ค) **ประเพณีการไหว้เรือก่อนออกหาปลา** ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับการไหว้เรือก่อนออกหาปลา แต่ช่วงปิดเขื่อนชาวประมงหาปลาได้จำนวนน้อย จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่สนใจที่จะปฏิบัติตามเรือเหมือนกับที่ผ่านมา

ง) **ประเพณีการแข่งขันเรือ** ปัจจุบันชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำมูล ไม่ได้มีประเพณีการแข่งขันเรือเพราะไม่สามารถแข่งเรือในแม่น้ำมูลได้เนื่องจากระดับน้ำเหนือเขื่อนจะมาก ทำน้ำจะชันกว่าเดิม และการไหลของน้ำได้เปลี่ยนแปลงทำให้ไม่สามารถแข่งเรือได้

จ) **ประเพณีการสาวลงมอง** ช่วงหลังการสร้างเขื่อน ประเพณีการสาวลงมองได้หายไป สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่ชาวบ้านจับปลาได้น้อย ประกอบทั้งในเดือนเมษายนระดับน้ำแม่น้ำมูลจะมากและไหลเชี่ยว ทำให้ไม่มีการทำสาวลงมอง

เห็นได้ว่า การร่วมมือทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณี/วัฒนธรรมหลังสร้างเขื่อนได้ลดน้อยลงกว่าช่วงก่อนสร้างเขื่อน เพราะส่วนมากประเพณี วัฒนธรรมเกี่ยวกับแม่น้ำได้สูญหายไป เพราะระบบนิเวศได้เปลี่ยนแปลงทำให้ชาวประมงจากที่ต่างๆ ไม่ได้มีกิจกรรมที่จะเชื่อมโยงระหว่างชาวประมงจากแต่ละหมู่บ้าน

ช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับระบบนิเวศ เพราะการเปิดเขื่อนทำให้ระบบการไหลของแม่น้ำได้คล้ายกับช่วงก่อนสร้างเขื่อน ทำให้เกาะแก่งต่างๆ ที่จมอยู่ใต้น้ำได้โผล่ขึ้นเหนือพื้นน้ำ ทำให้มีสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชนได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะบริเวณแก่งสะพือ ระดับน้ำได้ลดลงและน้ำสะอาดไม่มีกลิ่น ทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวเป็นจำนวนมากตามเกาะแก่งต่างๆ เช่น แก่งตุ่ง ลุง แก่งสุวรรณาวรี เป็นต้น กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชนและสาธารณชน ทำให้เกิดรายได้ขึ้นภายในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่เกิดจากการเปิดประตูระบายน้ำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านบุญประเพณีและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลง ดังนี้

๑) **บุญเนา** ช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำทำให้ระดับน้ำได้ลดลง เกาะแก่งที่จมอยู่ใต้น้ำได้โผล่ขึ้นเหนือผิวน้ำ ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในริมแม่น้ำมูลได้มีการประกอบพิธีการเนาตามบริเวณเกาะแก่งแม่น้ำมูล และมีชาวบ้านจากหลายพื้นที่มาร่วมงานเนา เพราะสามารถเล่นน้ำได้ อย่างเหลือเฟือ

๒) **งานสาวลงมอง** ชาวประมงได้รื้อฟื้นงานสาวลงมองในช่วงเปิดประตูระบายน้ำเพราะระดับน้ำได้ลดลงในช่วงเดือนเมษายน ทำให้สามารถหาปลาได้มากกว่าเดิม ชาวประมงจึงได้รวมกัน

ทำความสะอาดสถานที่หาปลาหลังจากที่ไม่เคยทำมาตั้งแต่สร้างเขื่อน จึงทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างคนหาปลาได้กลับคืนมาอีกครั้ง

จะเห็นได้ว่าการร่วมมือของชาวบ้านในการร่วมประเพณีและวัฒนธรรมของแม่น้ำชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือดีกว่าช่วงหลังสร้างเขื่อน เพราะชาวบ้านสามารถหาปลาได้ สามารถปลูกผักสวนครัวตามริมฝั่งแม่น้ำ ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ดีขึ้นกว่าเดิม ส่งผลต่อความร่วมมือในการทำบุญประเพณีต่างๆ

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป : ก่อนและหลังการสร้างเขื่อนปากมูล

นางสมปอง เวียงจันทร์ บ้านวังสะแบงใต้ ต.หนองแสงใหญ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เล่าว่า "แม่น้ำมูลเคยเป็นสถานที่ที่ชุมชนไปทำกิจกรรมร่วมกัน ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงก็คือ "การเนา" จากที่เคยทำที่เกาะแก่งเปลี่ยนมาทำที่วัด จากที่เคยหาปลา หากุ้ง หอยหอย หนูน้สาวเกี่ยวพาราสักกัน และได้เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน คนก็อยู่และร่วมงานกันเยอะ หากบ้านไหนเป็นเจ้าภาพจะลงมือหาปลา ทำอาหารไว้รอ บ้านอื่นจะเอาอาหารมาร่วมงาน ปัจจุบันทำที่วัดซื้อของจากตลาดไปหรือใครหากับข้าวอาหารได้ก็จะเอาไปร่วม ไม่ค่อยสนุกสนานเหมือนแต่ก่อน และปีนี้คาดว่าจะมีการเนาที่เกาะแก่งช่วงเดือนเมษายนอย่างแน่นอน และประเพณีที่กลับมาหลังจากการเปิดประตูระบายน้ำคือ การทำความสะอาดบริเวณใต้เขื่อน โดยเอาเศษซากมอง ตอไม้ แ่งหิน ที่เป็นอุปสรรคต่อการไหลของชาวบ้าน ซึ่งส่วนมากชาวบ้านจะทำในเดือนเมษายนของทุกปี เพราะระดับน้ำจะลดลงสะดวกต่อการดำน้ำลงไปทำความสะอาดเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมอุปกรณ์หรืออุปกรณ์ประมงใหม่ และเป็นการเตรียมการต้อนรับปลาที่จะล่องขึ้นมาในเดือนพฤษภาคม ชาวบ้านจะเรียกวิธีการนี้ว่า "การสาวลงมอง" โดยชาวบ้านที่มาช่วยกันจะเป็นคนหาปลาที่มาจากหลายหมู่บ้านที่หาปลาในบริเวณนั้น จะมีการห่อข้าวมากินร่วมกัน ถ้าใครไม่สามารถมาได้จะออกเงินหรือสิ่งของต่างๆ เพื่อความสะดวกในการทำสาวมอง เช่น ให้ยืมเรือ บริจาคน้ำมัน เป็นต้น การสาวมองจะมีวิธีการคือ คนหาปลาจะรู้จุดไหนที่มีแ่งไม้หรือเศษซาก จะดำน้ำลงไปผูกเชือกกับตอไม้หรือขอนไต้ น้ำก่อนลากขึ้นฝั่ง ถ้าตรงจุดไหนลึกหรืออันตรายจะจ้างคนที่มีความชำนาญมาดำน้ำ ซึ่งประเพณีนี้ได้สูญหายไปในช่วงปิดเขื่อนและกลับมาใหม่ในช่วงทดลองเปิดเขื่อน"

จากการสัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕ ณ บ้านวังสะแบงใต้

๒.๖) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ก่อนการสร้างเขื่อน ภายในครอบครัวจะเป็นครอบครัวที่ใหญ่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำให้มีการทอดพระสมภารณ์การเรียนรู้วิถีชีวิตด้านต่างๆ เช่น เรียนรู้วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำมูล เด็กๆ ๔ - ๕ ขวบ ติดตามพ่อแม่ไปหาปลา ทำให้เด็กอายุประมาณ ๔ - ๙ ขวบ สามารถช่วยครอบครัวได้ ทำให้ภายในครอบครัวมีเวลาทำกิจกรรมด้วยกัน เช่น พ่อ ลูกออกไปหาปลา กลับมาแม่บ้านจะคัดเลือกปลาหรือนำปลาไปขาย เป็นต้น

หลังการสร้างเขื่อน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการใช้เวลาร่วมกันจะน้อยลง เพราะหลังจากสร้างเขื่อนปลาในแม่น้ำน้อยลง บ้านวังสะแบงใต้ ๙๐% เป็นชาวประมงเมื่อหาปลาไม่ได้ก็มี

สภาพเหมือนคนตกงาน ต้องออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เช่น ไปตัดอ้อย ไปรับจ้างดำนา ไปขายแรงงาน ที่กรุงเทพฯ ปล่อยให้คนแก่อยู่บ้านเลี้ยงหลาน บางครอบครัวลูกแยกครอบครัวออกไปทำมาหากินนอกชุมชน สุดท้ายก็ไม่ได้มีรายได้มากพอที่จะเลี้ยงหรือดูแลพ่อแม่ที่อยู่ทางบ้านพ่อแม่ลูกหลานจึงต่างคนต่างแก้ปัญหา ของตนเอง

หลังเปิดประตูเขื่อน ภายในครอบครัวที่เป็นชาวประมง จะมีกิจกรรมทำด้วยกัน เหมือนช่วงก่อนสร้างเขื่อน และกรณีชาวบ้านที่ไปทำงานนอกชุมชน มักจะถามถึงระยะเวลาในการปิด - เปิด เขื่อน เพราะไม่มีความมั่นใจในการเปิดประตูเขื่อน

๒.๒) ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ก่อนสร้างเขื่อน ความสัมพันธ์ภายในชุมชนจะแน่นแฟ้น มีความสามัคคีกันช่วยงาน บุญงานบวช ในอดีตไม่ถือว่าเป็นการสร้างวัดหรือสร้างโรงเรียน ต่างก็อาศัยการลงแรงของชาวบ้าน ไม่ได้มีการจัดจ้างกัน การติดต่อกันระหว่างชุมชนจะเป็นลักษณะการหาปลาร่วมกัน การขายปลา การเอาปลาไปแลก ข้าว หรือที่อื่นเอาข้าวมาแลกปลา เทศกาลงานสงกรานต์ก็นัดการไปเนา จะนัดกินข้าวป่าตามเกาะแก่ง ประมาณเดือนเมษายนของทุกปี ชาวบ้านไม่ว่าจะจากหมู่บ้านไปไหนหากได้มาหาปลาในบริเวณวังสะแบงก็จะรวมตัวกันนัดทำกิจกรรม ทำ “สาวลงมอง” คือการทำความสะอาดใต้พื้นน้ำ วิธีการคือ ขณะที่หาปลา ไหลมอง หากมองติดรากไม้ก็จะทำเครื่องหมายเอาไว้ จนถึงประมาณเดือนเมษายน ของทุกปี จะเป็นการพบปะกันของชาวประมงจากทุกชุมชนที่มาหาปลาในแต่ละบริเวณ เพื่อทำการลากซอนหรือรากไม้ได้น้ำขึ้น

หลังการสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้เปลี่ยนแปลง เพราะการตั้งหมู่บ้านได้กระจัดกระจาย ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่สามารถพึ่งพากันได้เหมือนในอดีต และเกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ทำให้มีการแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสมัชชาคนจนที่ไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน และกลุ่มที่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน ซึ่งความเข้มข้นของความขัดแย้งขึ้นอยู่กับระยะทางระหว่างหมู่บ้านกับสถานที่ตั้งเขื่อน เช่น บ้านหัวเหวตั้งบ้านอยู่ใกล้กับสันเขื่อนปากมูล จึงทำให้เป็นหมู่บ้านที่มีความขัดแย้งภายในชุมชนที่รุนแรงกว่าทุกหมู่บ้าน เช่น ญาติพี่น้องทะเลาะกันเอง ทำให้ไม่มีการช่วยเหลือและแบ่งปันในด้านต่างๆ ซึ่งกันและกัน เป็นต้น

ช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนระหว่างกลุ่มแทบจะยังมองไม่เห็นความแตกต่างในทางที่ดีขึ้น แต่มีการพบปะกันมีมากขึ้นจากกิจกรรมการหาปลาร่วมกัน แต่ในด้านความสัมพันธ์ทางใจยังเหมือนเดิม

สัมพันธภาพที่เปลี่ยนไป : ก่อนสร้างและหลังสร้างเขื่อน

นายคำไมล์ เกาวนิช อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ ต.โพธิ์ศรี อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อน พอใจกับสภาพแวดล้อม เพราะได้อาบน้ำอาบท่าสะอาด เมื่อก่อนอาบน้ำแม่น้ำแล้วก็อาบน้ำขึ้นมาใช้ กับเพื่อนบ้านก็ชกกันกินได้ ชุมชนก็เอื้อเฟื้อกัน ยาเสพติดก็ไม่มี พ่อแม่ลูก ญาติตายาย อยู่กันพร้อมหน้า หากินก็หาง่าย ทั้งปลาทั้งผัก พืชสมุนไพรต่างๆ เรื่องไม่ดี มีน้อย ถนนหนทางไม่สะดวกแต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคมาก เพราะไม่ค่อยได้ไปไหน แต่พอถนนเข้ามาคนก็หายหน้าไป

ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็อบอุ่น อยู่กันพร้อมหน้า พ่อ แม่ พาลูกไปลงหาปลา ปลุกผัก ทำนา ถ่ายทอดวิถีชีวิต เช่น การหาปลา ปลุกผัก ทำนา สมุนไพรต่างๆ โดยเฉพาะความรู้เรื่องสมุนไพร การรักษาแบบแผนโบราณ ผีฟ้า ผีแถน สืบทอดกันทางสายเลือด มักจะไม่ถ่ายทอดให้คนนอกครอบครัว สามี - ภรรยา ก็ปรองดองกัน ทะเลาะกันบ้างตามธรรมดาเรื่องลูก เป็นห่วงลูก ห่วงครอบครัว แต่ไม่รุนแรงก็ช่วยกันแก้ไข เนื่องจากบ้านหนองโพธิ์เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ สามารถประกอบอาชีพได้หลายอาชีพ และเปลี่ยนได้ทุกฤดู เช่น พื้นที่นาของชาวบ้านสามารถปลุกผักได้หลังการเก็บเกี่ยว และทำอาชีพหาปลาเสริมได้ หรือแม้แต่หาปลาเป็นอาชีพหลักก็ทำได้ ความอุดมสมบูรณ์อันนี้เป็นผลดีกับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เช่น พ่อลงหาปลา แม่ก็ลงไปเก็บผัก ปลุกผักกับลูกๆ เย็นก็ขึ้นมาด้วยกัน เป็นต้น

ในด้านความสัมพันธ์ในชุมชน พี่พาค้ายกัน ไปกินข้าวป่าตามดอน ตามริมหนองด้วยกัน พี่พากันได้ ปลุกผักริมหนองก็ชกกันกิน ร่วมกันไถ่ไร่ทำบุญ ประเพณีต่าง ๆ บ้านหนองโพธิ์จะมีวงหาปลาสำคัญๆ และมีค่าน้ำที่เป็นชวงน้ำลึก เช่น วงชุมบก ชาวบ้านมักจะจับปลาขนาดใหญ่ได้เสมอ เช่น ปลาบึก เป็นต้น สมัยก่อนถ้าจับปลาบึกได้ ถ้าจับได้ด้วยแห (มอง) ที่ทำจากเอ็นจะถือว่าไม่เป็นไรถึงคราวหมดอายุของปลาเอง แต่ถ้าจับได้ด้วยอุปกรณ์อย่างอื่น เช่น กวด (อวน) แหมองที่ทำจากในลอนธรรมดา จะถือว่าเป็นคราวเคราะห์ของคนที่จับปลาได้ และเป็นเคราะห์ใหญ่ที่จะผ่านไปได้ลำบาก ต้องทำบุญสะเดาะเคราะห์ อย่างไรก็ไม่พ้น อาจเพียงทุเลาบรรเทาได้บ้าง เพราะฉะนั้นหากชาวบ้านจับปลาบึกได้ด้วยประการดังกล่าว ก็จะต้องเตรียมตัวเตรียมใจรอรับเหตุเภทภัยที่จะเกิดขึ้น และยังมีประเพณีสาวลงมองที่จะนัดชาวบ้านที่ได้มาหาปลาในเขตรองหาปลาทำน้ำเซตบ้านหนองโพธิ์ มาช่วยกัน สาวลงมอง เป็นการทำความสะอาดพื้นที่น้ำ ลากขอนไม้ กิ่งไม้ที่อยู่ใต้น้ำขึ้นมา จะได้ไหลลงสะดวกไม่ติดขัด มองไม่เสียหาย และมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและอาหารกัน เช่น ชาวบ้านแถวที่ไม่ได้ทำนาก็จะเอาปลามาแลกข้าว เพราะบ้านหนองโพธิ์ ทำนาได้ การร่วมกันทำบุญ เพราะบ้านหนองโพธิ์และบ้านโพธิ์ศรีใช้วัดร่วมกัน และการติดต่อกันลักษณะบ้านญาติพี่น้อง เช่น หนองโพธิ์ ย้ายไปอยู่นาหว้า เทศกาลงานบุญก็ตามไปเยี่ยม ไปเอาบุญ การมาช่วยกันทำสาวลงมอง การหาปลาร่วมกัน เพราะในแม่น้ำไม่ได้แบ่งเป็นของใคร ใครก็มาหาปลาที่ทำบ้านหนองโพธิ์ได้ ทำให้ได้รู้จักกัน นับกันเป็นพี่เป็นน้อง

ในช่วงหลังการสร้างเขื่อนสถานที่อยู่อาศัยก็เหมือนเดิม แต่ชุมชนขัดแย้งกัน ไม่ถูกกัน มียาเสพติดเข้ามาเยอะ เทคโนโลยีเข้ามา รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ผู้คนห่างเหินกันมากขึ้น แม่น้ำเน่าเสีย หากินไม่ได้ อาบก็คัน ไม่มีการเกาะกลุ่มกันกินข้าวป่า กินปลาตามป่าตามดอนเหมือนเคย สภาพแวดล้อมไม่ดี ชาวบ้านปลุกผักใช้สารเคมีเยอะ ควายกินหญ้าในแปลงผักหลายก็ตาย นกบินผ่าน ไก่จิกกินผัก สุนัขเดินผ่านแปลงผักก็ตาย แต่ถ้าไม่ใช่ยาฆ่าแมลงก็ไม่ไหว ผักจะไม่ได้ขาย เพราะว่าแมลงเยอะมาก คนก็หันมาปลุกผักกันเยอะขึ้น เพราะหาปลาไม่ค่อยได้ก็เปลี่ยนอาชีพมาปลุก เมื่อก่อนคนจะปลุกผักก็คือผู้หญิงและครอบครัว ที่หัวหน้าครอบครัวไม่แข็งแรง ไม่เก่งเรื่องหาปลา

ความสัมพันธ์ในครอบครัว การหาปลายากขึ้น ก็ต้องซื้อปลากิน ซื้อทุกอย่าง ทั้งหมู ไก่ ปลา ผัก ค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้น มีการขัดแย้งกันทางความคิดว่าจะไปคัดค้านเขื่อนหรือว่าจะทำมาหากินอยู่ในบ้าน การอยู่ด้วยกันก็น้อยลง ลูกเด็าก็ต้องให้ไปทำงานกรุงเทพฯ ผัวเมียแยกไปมีอบ ครอบครัวขาดความอบอุ่น จิตใจหงุดหงิดง่าย ทำให้ความอดทนต่อการทะเลาะเบาะแว้งในครอบครัวน้อยลง

ในด้านความสัมพันธ์ในชุมชน เกิดความขัดแย้งกันในชุมชน แยกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่เห็นว่าเขื่อนดีและเห็นว่าเขื่อนมีผลกระทบ ทำความเสียหายให้กับชุมชน แต่ความขัดแย้งนี้ไม่รุนแรงเท่ากับบ้านวังสะแบงได้ บ้านท่าแพ และบ้านหัวเหว เนื่องจากอยู่ไกลจากพื้นที่ที่สร้างเขื่อน ผลกระทบทางกายภาพของชุมชนจึงไม่ชัดเจน ความขัดแย้งไม่รุนแรงมาก มีเพียงการพูดจา เสียดสีกัน เห็นว่าพวกที่ไปคัดค้านเป็นพวกมักได้ ได้แล้วก็ไม่รู้จัดพอ แต่ยังไม่ไปงานบุญ งานบวชร่วมกันอยู่ ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น เนื่องจากการดิ้นรนทำมาหากิน มีการติดต่อกันระหว่างผู้ที่ไปคัดค้านการสร้างเขื่อน แต่กลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับการคัดค้านจะไม่ได้ติดต่อกัน เพราะคนที่ไม่ไปชุมนุมคัดค้านที่บ้านหนองโพธิ์เห็นว่าเป็นการเสียเวลาในการทำมาหากิน จึงไม่ไป การติดต่อทาง ประเพณีวัฒนธรรมก็น้อยลง เนื่องจากไม่มีการหาปลาเหมือนเดิม น้ำไม่ลด น้ำเยอะก็ทำชาวลวงมองไม่ได้ งานบุญ งานประเพณี ทุกคนก็ยุ่งทำมาหากินพบปะกันน้อยลง การแลกเปลี่ยนของกันก็ไม่มี เพราะว่าทุกคนจะนำของของตัวเองไปเปลี่ยนเป็นเงินแล้วค่อยนำมาซื้อของที่ตัวเองต้องการ

พอมาช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำเขื่อน การอยู่อาศัยก็คล้ายๆ เดิม เพราะมันเปลี่ยนไปมาก บ้านหนองโพธิ์อยู่นอกเขตผลกระทบที่ทางไฟฟ้าระบุ ทำให้ภาพผลกระทบทางกายภาพน้อยมาก สภาพทั่วไปคล้ายๆ กับก่อนเปิดประตูระบายน้ำเขื่อน

ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความรู้สึกกังวลเกี่ยวกับการทำมาหากิน การหาปลาดีขึ้น ครอบครัวพูดคุยถามไถ่กัน คนอยู่กรุงเทพฯ โทรมาถามว่าเราจะเปิดนานไหม ถ้าเปิดนานหรือเปิดตลอดจะกลับมาอยู่บ้าน ความสัมพันธ์ดีขึ้น

ในด้านความสัมพันธ์ในชุมชนยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่มีการพบปะกันมากขึ้นจากการได้ลงหาปลาอีกครั้ง ตอนเช้าๆ เรือนับเป็นร้อยลำที่เดียวที่ลงหาปลา และได้ฟื้นฟูประเพณีการสาวलगมองขึ้นมาอีกครั้ง โดยการช่วยกันทุกคนที่ได้มาหาปลาในบริเวณของบ้านหนองโพธิ์ วังขุมบก ใครมาไม่ได้ก็ออกเงินช่วยค่าเหล้ายาปลาบ้าง พูดคุยกันเรื่องโครงการฟื้นฟูมากขึ้น แต่ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยก็ว่าเรียกเอาแต่เงิน นอกจากนี้ยังพูดคุยกันเกี่ยวกับการเปิดประตูเขื่อนถาวรมากขึ้น ชาวบ้านหลายคนไปร่วม

กิจกรรมรณรงค์ปัญหาให้กับชุมชนเขตลุ่มน้ำอื่นๆ แต่ความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยก็เหมือนเดิม เพราะยังต้องการหาอยู่หากิน เห็นว่าเคลื่อนไหวเสียเวลาพึ่งพาตัวเองดีกว่า

สัมภาษณ์เมื่อ วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๕ ณ บ้านหนองโพธิ์ ต.โพธิ์ศรี อ.พุนมิ่งสารหาร จ.อุบลราชธานี



แผนภาพที่ ๓.๘ แสดงความสัมพันธ์ในครอบครัว และชุมชนหลังการสร้างเขื่อน

บทที่ ๔

ผลกระทบทางสุขภาพจากการสร้างเขื่อนปากมูล : มิติสุขภาพองค์รวม

๑. ผลกระทบทางสุขภาพจากการสร้างเขื่อนปากมูล

การศึกษานี้เป็นการศึกษาที่มองสุขภาพแบบองค์รวม ซึ่งสามารถสรุปผลกระทบทางสุขภาพจากการสร้างเขื่อนปากมูล ในมิติสุขภาพองค์รวม โดยยึดเอากระบวนการทัศน์หรือมุมมองแบบกว้างขององค์การอนามัยโลกและร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติที่กำหนดคำนิยาม "สุขภาพ" ว่า สุขภาพหมายถึง "สุขภาพะ" หรือภาวะที่มีความพร้อมสมบูรณ์ทั้งสุขภาพ ทางกาย สุขภาพทางจิต สุขภาพทางสังคม สุขภาพทางจิตวิญญาณ ซึ่งแสดงออกในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ (เกษม วัฒนชัยและคณะ, ๒๕๔๔) เมื่อนำมาพิจารณาเกี่ยวกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูลพบว่า เขื่อนปากมูล ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนด สุขภาพของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการดำรงชีวิตและ หล่อเลี้ยง ชุมชน เมื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิม กระทั่งก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบทางสุขภาพแก่ชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำมูลรอบเขื่อนปากมูล

โดยแบ่งช่วงการศึกษาเป็น ก่อนสร้างเขื่อน หลังการสร้างเขื่อน และหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ สุขภาพทางกาย

สุขภาพทางกาย ตามความหมายของร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๔๔) หมายถึง ร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง คล่องแคล่ว ไม่ติดขัด ไม่เป็นโรค ไม่พิการ มีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็น พอเพียง ไม่มีอุบัติเหตุร้าย และมีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพ

ส่วนสุขภาพทางกายตามความหมายของชาวบ้าน หมายถึง การมีสภาพร่างกายที่แข็งแรง ออกกำลังกายเสมอ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคที่ร้ายแรงและเรื้อรัง สามารถทำงานได้นานๆ ขึ้นรถลงเรือไม่มีอาการวิงเวียน นั่งพักเหนื่อยไม่ปวดขา

ก) ระดับปัจเจกบุคคล

ก่อนการสร้างเขื่อน จากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านจะเจ็บป่วยด้วยโรคที่ไม่ซับซ้อนมากนัก เช่น โรคชรา ไข้หวัด ไข้สูก้อไอ มีอาการปวดหัว ตัวร้อน ไอ มีตุ่มใสขึ้นตามตัว เป็นไข้ โรคท้องร่วง มีอาการถ่ายไม่หยุด การรักษาโดยใช้การรักษาแบบแผนโบราณ ใช้สมุนไพรพื้นบ้าน การเป่า หรือแม้แต่พิธีกรรมทางศาสนา เช่น ตัวร้อนเป็นไข้ก็ต้มหัวตะไคร้กิน ฯลฯ การผสมตัวยาก็มีหลายส่วนประกอบกัน หรือไปใช้บริการอนามัยชุมชน ซึ่งเสียค่าบริการโดยหยอดตู้บารุง ถ้าอาการหนัก ก็จะไปใช้บริการที่

โรงพยาบาลประจำอำเภอโขงเจียม สิรินคร และชุมชนจะช่วยกันดูแล ใครมีความรู้เกี่ยวกับยาสูตรอะไร ก็คำแนะนำและมีการไปเยี่ยมเยียนผู้ป่วย บางครั้งกินนอนเป็นเพื่อน ทำให้สุขภาพทางกายของปัจเจกบุคคล อยู่ในภาวะที่ดีสุขภาพกายและใจแข็งแรง

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษา พบว่า การเจ็บป่วยของชาวบ้านมีหลากหลายโรคขึ้น และมีอาการที่ไม่เคยเป็นมาก่อน หรือแม้แต่วัยเด็กก็มีอาการเดียวกัน เช่น โรคปวดตามเนื้อตามตัว เป็นต้น ชาวบ้านได้ให้มุมมองถึงสาเหตุการเจ็บป่วยว่าเกิดจาก การปรับเปลี่ยนการบริโภคจากอาหารธรรมชาติที่หาเองได้ ผลิตเองได้ มาซื้อจากตลาดมากขึ้น บางครั้งอาหารที่ซื้อจากตลาดอาจจะมีสารปนเปื้อนมากขึ้น การทำงานแบบหามรุ่งหามค่ำจนกระทั่งรับประทานอาหารไม่ตรงเวลา ความวิตกกังวลในเรื่องการทำมาหากิน ความวิตกกังวลต่อครอบครัวการไปทำงานนอกชุมชนจนติดโรคกลับมาพักฟื้นในชุมชน และยังพบการเจ็บป่วยเป็นโรค ในระหว่างการก่อสร้าง ระเบิดแก่งหินบ้านหัวเหว ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณหัวงาน หรือที่ตั้งเขื่อน เช่น โรคระบบทางเดินหายใจ โรคคันตามผิวหนัง เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์

นางคำ ทองคุณ อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "เมื่อก่อนไม่ค่อยเจ็บป่วย ส่วนใหญ่ก็จะซบเซาตายกัน ทุกวันนี้มีโรคภัยไข้เจ็บมากมาย สารพัดโรค โรคตับ โรคมะเร็ง โรคเบาหวาน ความดัน โรคกระเพาะ โรคหัวใจ ที่เป็นกันมากคือโรคคัน โรคเปื่อยเป็นแผล จากการลงน้ำน้ำมูน เมื่อก่อนหากเจ็บป่วย รุนแรง ปวดหัวตัวร้อนหาสมุนไพรกินก็หาย ไม่ค่อยมีค่าใช้จ่ายตรงนี้เยอะ ผิดกับทุกวันนี้ ต้องไปหาหมอ กินยา บวกรักษาไปอีก นโยบาย ๓๐ บาทต่อโรค แก้ปัญหาสุขภาพที่เป็นผลกระทบจากเขื่อนไม่ได้เพราะชาวบ้าน สุขภาพไม่ดีเหมือนเก่า เจ็บป่วยบ่อยและเป็นหลายโรค ก็ต้องไปหาหมอ อยู่เรื่อยๆ ครั้งละ ๓๐ บาท และถ้าเป็นหนักกว่าจะส่งตัวได้อาจจะตายก่อนเพราะขั้นตอนยุ่งยาก เขาจะไม่รีบร้อนกับเราเพราะเราจ่ายน้อย"

จะเห็นได้ว่าปัจจัยกำหนดสุขภาพของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ และ ความมั่นคงด้านอาหาร ส่งผลให้สุขภาพทางกายของปัจเจกบุคคลอยู่ในภาวะที่ไม่ดีเกิดโรค และมีข้อวิตกกังวลต่อโรคภัยที่เกิดขึ้น เช่น โรคที่มาจากเขื่อนโดยตรง คือโรคคัน เจริญ ระบบทางเดินหายใจ โรคที่มาจากการปรับพฤติกรรมการกิน การทำงาน ความเครียด คือโรคตับเบาหวาน กระเพาะ ริดสีดวง เป็นต้น

ภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า โรคที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจนนั่นคือ โรคผดผื่นคัน เนื่องจากเมื่อน้ำมูนสะสมมากขึ้น มีการไหลถ่ายเทสิ่งสกปรกลงสู่แม่น้ำโขง ส่วนโรคหรือความเจ็บป่วยอื่นๆ ยังคงเป็นอยู่

อย่างไรก็ตามพบว่า ระดับความรุนแรงของการเจ็บป่วยขึ้นอยู่กับ ระยะทางของชุมชนกับเขื่อน เช่น บ้านหัวเหวเป็นชุมชนที่ตั้งหัวงานหรือที่ตั้งเขื่อน พบว่าระหว่างการสร้างเขื่อนเป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินทางหายใจ และมีภาวะความเครียดสูงเนื่องจากความขัดแย้งเพราะเป็นพื้นที่

ที่กลุ่มคัดค้านใช้เป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมคัดค้านการสร้างเขื่อนและหน่วยงานรัฐ (กฟผ.) ให้การสนับสนุนชุมชนในการพัฒนาต่างๆ ส่วนชุมชนเหนืออ่างบ้านหนองโพธิ์ มีภาวะความเครียดและความขัดแย้งน้อยที่สุด เนื่องจากไกลจากที่ตั้งเขื่อนและใกล้ตลาดตัวเมืองพินุลมังสาหาร รวมทั้งมีการถือครองที่ดินสูงกว่าพื้นที่อื่นทำให้มีทางเลือกในอาชีพมากกว่า ทำให้ความเครียดน้อยกว่าบ้านหัวเหว

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนปากมูล มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพของชาวบ้าน เช่น ปัจจัยความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ สัมพันธภาพของครอบครัวและชุมชน เป็นต้น ทำให้เกิดภาวะความไม่ปกติสุข การหาอยู่หากินแบบใหม่ จากหาปลาเป็นการนั่งถักไม้กวาด รับจ้าง ขณะเดียวกันการบริโภคนิยมการรักความสะดวกสบายมีมากขึ้น ส่งผลต่อสุขภาพทางกายของชาวบ้านระดับปัจเจกทำให้ชาวบ้านเกิดภาวะความวิตกกังวลความเจ็บป่วยและเป็นโรคต่างๆ เกิดขึ้นตามมามากมาย เช่น โรคระบบทางเดินหายใจ โรคคัน โรคเครียด โรคเบาหวาน โรคตับ โรคประสาท เป็นต้น

โรคภัยที่เป็นข้อห่วงใยของชาวบ้าน¹ มีรายละเอียดดังนี้

โรคระบบทางเดินหายใจ พบว่า มีอาการหายใจไม่สะดวก หายใจไม่อิ่ม สาเหตุจากช่วง ก่อสร้างเขื่อนมีการระเบิดแก่งบริเวณแก่งคันเหว แก่งตะนะ ทำให้มีควัน ฝุ่นละออง กระจายฟุ้งเต็มในอากาศ บ้านที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุด คือ บ้านหัวเหว นอกจากต้องประสบกับการสูดดมและหายใจเอาฝุ่นละอองหินแล้ว บ้านเรือนยังเสียหายจากก้อนหินตกมาใส่หลังคาบ้าน มีผู้ป่วยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เกือบทั่วหมู่บ้าน

โรคผดผื่นคัน พบว่า มีอาการคันตามเนื้อตามตัว สาเหตุเนื่องมาจากการปิดประตูเขื่อน ทำให้น้ำไม่ถ่ายเท น้ำเน่าเสีย จากโรงพยาบาลหรือแม้แต่ น้ำปุยและยาฆ่าแมลงจากไร่นา นอกจากนั้น การกักเก็บน้ำทำให้น้ำท่วมป่าและต้นไม้ต่างๆ เกิดการเน่าเสีย จึงเป็นแหล่งรวมเชื้อโรค แม้แต่ปลายังป่วยเป็นโรคเปื่อย ชาวบ้านที่ลงน้ำจึงเป็นโรคคันตามผิวหนัง ชาวบ้านท่าแพเริ่มเป็นโรคคันตั้งแต่เริ่มระเบิดแก่ง ประมาณปี พ.ศ.๒๕๓๓ และระหว่างการก่อสร้าง การเปิดเขื่อน ชาวบ้านท่าแพ หัวเหว จะมีผู้ป่วยที่เป็นโรคคันอย่างรุนแรง

โรคพยาธิ แม่สมบอง เวียงจันทร์ บ้านวังสะแบงได้เล่าว่าก่อนปี พ.ศ.๒๕๓๓ มีชาวบ้านเป็นโรคพยาธิตัวติด ๒ คน หลังจากปี พ.ศ.๒๕๓๓ - ๒๕๓๗ มีชาวบ้านเป็นโรคพยาธิเพิ่มขึ้นเป็น ๕๐ คนในบ้าน วังสะแบงได้ มีกรณีที่เป็นโรคพยาธิตัวแปรรุนแรงเป็นคนไข้ประจำและกรณีศึกษาของโรงพยาบาล ๑ คน อาการมักหิวตลอดเวลา ตัวซีด อาเจียนและอุจจาระเป็นเลือด วิธีการรักษาเมื่อก่อนก็กินตำมะเกลือ กินยาถ่ายพยาธิทุก ปีครึ่ง โรคพยาธิไปไม่ในตับ มีคนในหมู่บ้านตาย

¹ ที่มา : จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๔ - มีนาคม ๒๕๔๕

โรคประสาท นางราตรี ผาเรือง บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ชาวบ้านหลายคนเป็นโรคประสาท หงุดหงิดได้ง่าย อุนเฉียว จิตใจไม่สบาย เบื่อหน่าย สาเหตุก็มาจากการหาอยู่หากินมันยากขึ้น ทำให้ไม่กวาด ก็ถูกกดราคา คิดถึงลูกหลานที่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ เพื่อนบ้านแตกแยกกัน แม้แต่ครอบครัวเดียวกัน ก็ยังขัดแย้งกัน แม่สอน ดันแก้ว บ้านวังสะแบงได้เล่าว่า โกรธลูกชายที่เบื่อหน่ายกับการต่อสู้ จะลาออกจาก สหกรณ์การเกษตรปากมูล จำกัด จนอยากกระโดดต้นไม้ตาย"

โรคกระเพาะ พบว่า มีอาการปวดท้อง กินอะไรเข้าไปก็จะอาเจียน ขึ้นรุนแรงต้องนอนหยอดข้าวต้ม กินอะไรไม่ได้เลย นางไหม อ่อนผิว อายุ ๔๕ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า บ้านหนองโพธิ์เป็นกันมากที่สุด เกือบครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน สาเหตุมาจากทานอาหารไม่ตรงเวลา กลัวงานไม่ทันกับเวลา ต้องเร่งรีบ เช่น กลุ่มแม่บ้านทำไม้กวาด เล่าว่า บางครั้งก็นั่งทำไม้กวาดจนลืมเวลากินข้าว และกลุ่มใจคิดมากที่จะหาเงินเลี้ยงดูครอบครัว

โรคจิตสิดวง พบว่า มีอาการท้องผูก ปวดกัน มีหน่อออกมา สาเหตุที่ทำให้ท้องผูกอาหาร ไม่ย่อย ผู้ป่วยมีเยอะ บ้านหนองโพธิ์ นางไหม อ่อนผิว อายุ ๔๕ ปี เล่าว่า "มีประมาณ ๖๐ คน ที่เป็น แต่ไม่มีใครพูด เวลานั้นก็เป็นเลือด ทั้งผู้หญิงผู้ชาย" การรักษา เนื่องจากเป็นในที่ลับ ชาวบ้านนิยมรักษาสมุนไพร เามาทากัดออก บางหมอกก็ใช้วิธีการเปา การผ่าตัดที่โรงพยาบาลชาวบ้านเชื่อว่าจะไม่หาย ยิ่งจะงอกออกมาอีก

โรคเบาหวาน พบว่า ชาวบ้านมีอาการเริ่มแรกปากแห้ง หิวน้ำบ่อย เหนื่อย หอบง่าย ตามองไม่เห็น ลงน้ำขุ่นหัวลูก ปวดเขี้ยวบ่อย ถ้าไม่ได้ทานข้าวจะมีอาการสั่น หรือทานแล้วก็ยังเหนื่อย โกรธง่าย สาเหตุ คาดว่ามาจากการบริโภคผงชูรส รสดี น้ำตาล ขนมหวาน โดยเฉพาะผงชูรส เริ่มบริโภคกันมาก อย่างทั่วถึงหลังการสร้างเขื่อน รถขายของวิ่งถึงทุกบ้าน ก่อนหน้านั้นยังใช้ไม่มาก ซึ่งผู้ป่วยพบในคนวัยสูงอายุ ๔๐ ปี ขึ้นไป มีบ้างที่พบในเด็ก มีทั้งอ้วนและผอม เช่น บ้านหนองโพธิ์ พอสีทา สมดี อายุ ๖๘ ปี เล่าว่า ผู้เป็นเบาหวานในชุมชนประมาณ ๓๐ - ๔๐ คน และมีเด็ก ๑ คน บ้านวังสะแบงได้ นางสมปอง เวียงจันทร์ เล่าว่า เป็นโรคที่คนในชุมชน เป็นมากที่สุด ประมาณ ๒๐ คน บ้านท่าแพ มี ๒ ราย การดูแลรักษา โดยไปรับบริการของหน่วยงานสาธารณสุข โรงพยาบาลโขงเจียม และพิบูลมังสาหาร

โรคเอดส์ พบว่า มีอาการตัวดำ และซีดลงเรื่อยๆ เจ็บป่วยอยู่เรื่อยๆ และมีตุ่มขึ้นตามตัว คนที่เป็นโรคนี้หากทานเนื้อวัวจะผิโรคมากอย่างเห็นได้ชัด สาเหตุมาจากชาวบ้านที่อพยพไปทำงานรับจ้างที่นอกชุมชน เลยติดโรคนี้ และจะกลับมารักษาและเสียชีวิตในชุมชน คนในครอบครัวจะเป็นโรคนี้ด้วย เช่น เมีย ลูก ผู้ป่วยที่พบส่วนใหญ่เป็นผู้ชายวัย ๒๐ - ๓๐ ปี บ้านหนองโพธิ์มี ๑ ราย และเสียชีวิตแล้ว บ้านวังสะแบงได้ มีประมาณ ๖ คน

โรคฉี่หนู พบว่า มีอาการเจ็บเท้าตรงที่เป็นแผล และเป็นแผลนิดเดียว ปวดหัวมาก เนื่องจากเท้ามีบาดแผลแล้วไปหาหน่อไม้ ลงน้ำ ทำให้เป็นโรคฉี่หนู สาเหตุจากการสัมผัสภาชนะน้ำดื่ม สมดี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "เกิดจากสารพิษ หรือสารเคมี ที่พวกเราฉีดยา หมักหมมจนทำให้เกิดโรคฉี่หนู ที่

จริงแล้ว หนูมีมานานแล้ว หากจับได้ก็จะกินเป็นอาหาร ก็ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น เป็นมากที่อำเภอพิบูลมังสาหาร"

โรคตับ พบว่า มีอาการมีก้อนอยู่ตรงท้อง ปวดท้อง ท้องโต และกัตัวพอง เมื่อเป็นแล้ว ส่วนใหญ่จะเสียชีวิต ป่วยอยู่ ๖ - ๗ เดือน จากการสัมภาษณ์พ่อสีทา สมดี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "โรคตับ ไม่ใช่เป็นเฉพาะคนเท่านั้น ควายวัวก็เป็น ถ้าเอาไปล่ามกินหญ้าในแปลงผักที่เขาเก็บใหม่ๆ ไม่เกิน ๒ - ๓ วัน ก็ต้องตาย ได้ปาด(แล)เนื้อกินอยู่เรื่อย คึ้นละ ๔ - ๕ ตัว (ในระยะ ๔ - ๕ ปีที่ผ่านมา) ตายเพราะโรคตับ ตับจะมีลักษณะแข็งเป็นรูพรุน เป็นเหมือนใบไม้เป็นดวงแห (แหงและมีจุดตามใบ สีนํ้าตาล) ไปปาด (แล) เนื้อแบ่งกันก็ไม่กล้ากินตับ คนที่ชอบกินตับดิบ มาขอเราไม่ให้กินว่า เราหวงก็ให้ไป เคยพาวัวไปกินหญ้าแปลงผัก เขาเพิ่งตัดใหม่ๆ ๖ - ๗ วันก็ป่วย ตัวแข็ง ไม่ยอมกินอะไร ตาย นึกว่าเป็นโรคห่าเอาไปฝังแต่มานึกดูดีๆ ว่า มันคงเป็นเพราะไปกินหญ้าในแปลงผัก เมื่อก่อนไม่เป็น พอคนเริ่มทำสวนมาก เนื่องจากหาปลาไม่ได้ ใช้จ่ายแรง ขวดละ ๑๐๐ - ๒๐๐ เป็นยาชนิดที่แรงมาก หมาแม่ลูกอ่อนก็ป่วยตายนกบิน เข้าไปก็ตาย ชาวบ้านก็เก็บไปขายตลาด ชาวบ้านก็ซื้อไปกินกัน บางครั้งเราก็ซื้อผักจากทางอื่นเอามาขาย ของเขาก็ใช้จ่ายเหมือนกัน ถ้าไม่ใช้จ่ายเราก็ไม่ได้ขาย เพราะผักจะไม่งามสู้แปลงอื่นๆ ไม่มีทางรักษา ถ้าเป็นหมอบอกกินยาที่บ้านก็หาย แต่หายจริงๆ คือ ตายไปเลย ป้องกันโดยการกินสุก ผักสด ลวกก่อน ให้สุกก่อน ล้างพิษออก ไม่ได้เกิดเพราะเหล้า เพราะผู้หญิงไม่ได้ดื่มเหล้าก็เป็นเหมือนกัน"

และจากการสัมภาษณ์แม่อ่อน เวียงจันทร์ อายุ ๗๒ ปี บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ปัจจุบันป่วยเป็นโรคตับจากลาบจากก้อย เพราะกินปลาดิบ เนื้อดิบ จะไปรักษาที่โรงพยาบาลโขงเจียมเป็นส่วนมาก เป็นประมาณ ๒ - ๓ ปี โดยสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่ปลาที่จับจากแม่น้ำมูลมีคุณภาพไม่เหมือนเดิม ดูได้จากปลาจะเนื้อไม่แน่น เนื้อเหลว ทั้งไว้จะเน่าเร็ว เมื่อก่อนสร้างเขื่อนทิ้งไว้ ๑ คึ้น แล้วค่อยแล้งยังไม่เน่าแต่ดีขึ้นกว่าตอนปิดเขื่อน คือมีปลาเยอะกว่าเดิมหาได้มากกว่าตอนปิดเขื่อน ซึ่งปัจจุบันบ้านหัวเหวหากินไม่ได้เหมือนก่อน ปลาจะมีน้อยและขนาดเล็กลง ปัจจุบันได้อะไรมากก็กินหมด เช่น ได้ปลาชิว ได้กุ้งก็กิน เมื่อก่อนเอาไว้เป็นเหยื่อเบ็ด พอสร้างเขื่อนก็เริ่มหาปลาไม่ได้ ก็ต้องซื้อจากตลาดมาเสริม ซื้อปลาทุ หนูเนื้อ ผักตลาด เมื่อก่อนไม่ได้ซื้อกินอะไรสักอย่าง กินปลามูนกินผักธรรมชาติ เมื่อก่อนแม่น้ำมูลอุดมสมบูรณ์ ริมมูนก็ปลูกผัก น้ำเต้า แตง ทุกวันนี้ เขาเอาหินไปถมหมด ซันมาก คนแก่ก็ลงไม่ไหว และโรคภัยไข้เจ็บที่พบในชุมชนคือโรคตับ เบาหวาน ที่เด็กๆ ก็ยังเป็น ซึ่มเศร่า อาหารเป็นพิษ โรคความดัน โรคภูมิแพ้ โรคไต ตั้งแต่ปู่ด้าว ระเบิดหินเข้าไป

โรคตับ มีทั้งโรคตับโต ตับอักเสบ ซึ่งเชื่อว่าสาเหตุมาจากการกินปลาดิบ เมื่อก่อนก็กินปลาดิบ แต่ปลาใน สมัยก่อนสะอาด ไม่มีตัวพยาธิ เพราะน้ำเมื่อก่อนสะอาดกว่า นอกจากนั้นยังเกิดจากการกินผงซูลส กินผัก กินหมู กินเนื้อ ที่มาจากตลาด เพราะอาหารพวกนี้จะใส่ผงกันบูด และเป็นเพราะกรรมพันธุ์ วิธีการรักษา หากใครเป็นโรคตับ วิธีเดียว คือ ไปหาหมอโรงพยาบาล หรือไม่ ถ้ารักษา หมอแผนปัจจุบันไม่หายก็หาหมอยาสมุนไพร ส่วนใหญ่ถ้าเป็นโรคตับมักจะไม่วอด ยกเว้นตับอักเสบจะมีโอกาสหาย ในบ้านวังสะแบงได้มีคนเป็น โรคตับประมาณ ๓ คน ตับอักเสบ 'ไวรัสบี' ๔ คน"

ข) ระดับครอบครัว

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ภายในครอบครัวมีความรัก ความสามัคคี ความอบอุ่น สมาชิกภายในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน มีความสัมพันธ์และใช้เวลาร่วมกันสูง ครอบครัวไหนมีลูกหลานเป็นจำนวนมากและหาปลาเก่ง ทำให้เศรษฐกิจครอบครัวดี มีความสบายใจ ไม่ทุกข์กังวลการทำมาหากิน ในบ้านท่าแพ บ้านหัวเหว เป็นชุมชนที่หาปลาเป็นอาชีพหลัก สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ ส่วนบ้านหนองโพธิ์ บ้านวังสะแบงได้มีอาชีพที่หลากหลายกว่าทำนา หาปลา ทำสวน เป็นต้น

ดังคำสัมภาษณ์ นางสาวท ต้นทอง อายุ ๕๑ ปี บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "สภาพจิตใจดีกว่ามีเขื่อน เพราะอาหารการกินหาง่าย ไม่ค่อยเจ็บป่วย ไม่กังวลเรื่องชีวิตมากนัก ห่วงแต่อนาคตลูก ๆ เพราะอยากให้ลูกเรียนทุกคน หาเงินโดยทำนา หาปลา ปลูกผักริมถนน พอได้กิน อาหารคาวหวาน ทำกินเอง ไม่ค่อยได้ซื้อหรือใช้เงิน"

จะเห็นได้ว่าโรคที่เกิดขึ้นในครอบครัวเป็นเพียงความเจ็บที่ไม่รุนแรงและเรื้อรัง การดูแลกันภายในครอบครัวเพื่อบ้านหรือญาติจะมาช่วยให้กำลังใจและแนะนำวิธีการรักษาโรค หรือหากอาการหนักจริง ๆ จะส่งเข้ารับบริการอนามัยในชุมชนหรือโรงพยาบาลประจำอำเภอโขงเจียม สิรินคร

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษา พบว่า ครอบครัวอยู่ในภาวะวิตกกังวล เพราะ เริ่มหาปลาไม่ได้ในช่วงระหว่างก่อสร้าง ก่อการสูญเสียอาชีพในเรื่องการประกอบอาชีพ ก่อการไม่สามารถเลี้ยงครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต่างแยกย้าย ลูกๆ ไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ พ่อหรือแม่ เข้าร่วมการคัดค้านเขื่อนปากมูล เกิดความขัดแย้งและความไม่เข้าใจกันในครอบครัว จนนำไปสู่การหย่าร้างในที่สุด

ดังคำบอกเล่าแม่สุดใจ มหาไชย อายุ ๔๒ ปี บ้านหัวเหว มีลูก ๓ คน หญิง ๒ คน ชาย ๑ คน ลูกสาวไปทำงานที่ กทม.หลังจบชั้นประถมปีที่ ๖ คน แยกทางกับสามี ปี ๒๕๓๗ เนื่องจากการเข้าร่วมชุมนุม คัดค้านการสร้างเขื่อนและได้เป็นแกนนำ ทำให้ไม่มีเวลาให้กับครอบครัวสร้างความไม่เข้าใจกัน "แต่ก่อนอาศัยอยู่บ้านหัวเหวหมู่ที่ ๔ มีอาชีพหาปลาและไม่มีที่นา หาปลาส่วนมากจะไปหาในบริเวณแก่ง ตะนะ ภายในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน ตนเองและสามีได้ช่วยกันหาปลา รวมทั้งลูกๆ หลังจากเลิกโรงเรียนได้ไปหาปลาร่วมกับพ่อและแม่ทำให้เกิดความอบอุ่นภายในครอบครัว ซึ่งชีวิตของตนเองเหมือนกับคนไม่มีหัวใจ เพราะไม่มีเพื่อนคู่คิด ลูกสาวสองคนก็อยู่ห่างไกลกัน เหลือเพียงลูกชายคนเล็ก"

ปัจจุบันแม่สุดใจไม่ค่อยสบาย เพราะร่างกายอ่อนแอ และแม่สุดใจ เล่าว่า "สาเหตุเนื่องจากความเครียด ที่เกิดจากการทำมาหากินลำบาก ทำให้กินไม่ค่อยจะได้ นอนไม่หลับ ทำให้ร่างกายอ่อนแอและไม่มี ภูมิต้านทานโรค สาเหตุส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากอาหาร เพราะปัจจุบันอาหารที่รับประทานจะได้ สารอาหารไม่ครบถ้วน จะสังเกตเห็น ในแต่ละครั้งอาหารที่กินส่วนมากจะมีเพียงชนิดเดียว เช่น ทำน้ำพริกปลา หรือแกงหน่อไม้ เพราะหาเงินลำบากมากขึ้น จึงทำให้ไม่มีเงินซื้ออาหารหลายอย่าง แต่ก่อนสร้างเขื่อน อาหารแต่ละคาบหาเองได้และนำมาทำได้เลยหลายอย่าง เช่น ทำต้ม บั๊ง เป็นต้น รวมทั้งผักต่างๆ คิดว่าอาหารได้มีผลต่อสุขภาพของ ชาวบ้านในละแวกริมแม่น้ำมูลเหมือนกัน"

หลังการเปิดประตูเชื่อมปากมูล จากการศึกษาพบว่า สภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แต่สภาพจิตใจดีขึ้น เพราะทำมาหากินได้ดีขึ้นกว่าช่วงปิดเขื่อน แต่ยังคงกังวลต่อความไม่แน่นอนของการเปิด - ปิดประตูเขื่อน ทำให้สมาชิกในครอบครัวยังไม่ได้กลับมาอยู่ร่วมกัน แม่หรือพ่อ ที่เข้าร่วมการคัดค้านเขื่อนยังดำเนินกิจกรรมต่อ ส่วนลูกๆ ยังทำงานอยู่ที่เดิม

จะเห็นได้ว่า สุขภาพทางกายของครอบครัวอยู่ที่การมีสุขภาพที่แข็งแรง มีความสัมพันธ์ที่ดี ต่อกัน ปลอดภัยจากโรคภัยและไม่มีความวิตกกังวลในครอบครัว มีเศรษฐกิจที่พอเพียงต่อการเลี้ยงดูภายในครอบครัว จากการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่มีโครงการจะสร้างเขื่อนได้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความวิตกกังวลเรื่องการทำมาหากินที่ขัดสนไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวให้มีอาหารครบทุกมื้อ การแยกย้ายไปทำงานนอกชุมชน ความเห็นห่างและไม่มีเวลาต่อครอบครัว จนกระทั่งนำไปสู่การหย่าร้างของครอบครัว ส่งผลให้เกิดภาวะสุขภาพทางกายที่ไม่ดีต่อครอบครัว คนในครอบครัวป่วยเป็นโรคเนื่องจากภาวะความเครียด และจากการอพยพไปทำงานนอกชุมชน เช่น โรคเอดส์ เป็นต้น

พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบสูง คือ บ้านหัวเหวและบ้านท่าแพ เนื่องจากมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากแม่น้ำมูลสูงกว่าหมู่บ้านอื่นๆ เพราะมีอาชีพหลักคือ การหาปลา มีที่ดินทำนาทำสวนจำนวนน้อย เมื่อสูญเสียอาชีพหลักทำให้ส่งผลต่อความมั่นคงของครอบครัวลดลง

ค) ระดับชุมชน

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพที่ทำให้ได้เคลื่อนไหวออกกำลังกายเป็นนิจ เช่น การเดินทางจากบ้านไปปลูกผักกิมมูน การหาบน้ำ การประกอบกิจกรรมในการหาอาหารเก็บของป่า การประกอบอาชีพประมง การทำนา เลี้ยงสัตว์ การเดินในระยะทาง ๔ - ๕ กิโลเมตรถือเป็นเรื่องปกติ เพราะเป็นวิถีชีวิตที่ยังไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องมากเหมือนเช่นปัจจุบัน ให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงคล่องแคล่ว เพียงการดำเนินชีวิตในปกติประจำวันของชุมชนก็ส่งผลชาวบ้านอายุยืน ส่วนใหญ่ตายด้วยโรคชรา อายุยืน อายุ ๙๐ - ๑๐๕ ปี ก่อนสร้างเขื่อนชาวบ้านได้อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้สุขภาพแข็งแรง ไม่มีมลพิษ เช่น ได้อยู่ในชุมชนที่ร่มเย็น บ้านช่องเรือนชานอยู่ชิดติดกัน อบอุ้น นอนหลับสบาย ไม่กังวลเรื่องโจรภัย ได้ให้वानแบ่งปันเอื้ออาทรกัน ชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่กับดินดี น้ำดี ป่าดี อาหารอุดมสมบูรณ์ ทำให้ปราศจากปัญหาเรื่องลักขโมย ยาเสพติดในชุมชน กรณีเป็นคดีความกันเล็กๆ น้อยๆ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้เฒ่าช่วยกันแก้ไขปัญหภายในชุมชน มีการร่วมกันทำกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม เช่น พิธีทางศาสนา การบวชที่เกาะกลางน้ำ การแข่งเรือ ลอยกระทง กิจกรรมส่วลวงมอ การหาบทายมาสร้างวัดสร้างโบสถ์ให้กับชุมชน ดังคำสัมภาษณ์

นางคำ ทองคุณบ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "แต่ก่อนตื่นขึ้นมาทำงานแต่เช้าเป็นการออกกำลังกาย น้ำดื่ม น้ำใช้ต้องหาบ ฟืนก็อยู่ในปาริหมุนก็ต้องหาบมา ปลุกผักก็ต้องหาบน้ำรดผัก ทุกวันนี้ทันสมัย ออกจากบ้านก็ขึ้นรถ เดินไม่เป็น ไม่ได้ออกกำลังกาย ทุกวันนี้เครื่องใช้เกียจฉ้านหลาย"

หลังการก่อสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของชุมชนลดลง มีความขัดแย้งทางความคิดอย่างชัดเจนเกิดความวิตกกังวลถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

สภาพการดำเนินไปของชุมชนมีความเสี่ยงสูง เช่น การประกอบอาชีพมีความเสี่ยงทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน การหาปลาในกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก เนื่องจากเกาะแก่งถูกทำลาย การปิดเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนที่ไม่เตือนล่วงหน้า ทำให้เครื่องมือประมงเสียหาย และมีการเสียชีวิตจากการหาปลาหน้าเขื่อน ภายหลังการได้รับค่าชดเชยจำนวนมอเตอรีในชุมชนเพิ่มขึ้นทำให้เสี่ยงต่อการสูญเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ใจระโมยทุกชุม เนื่องจากชุมชนขยายออกห่างกันไม่สามารถช่วยเหลือกันและกัน

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความเอื้ออาทรกันแบ่งปันกัน รวมกลุ่มทำ กิจกรรม พบว่าเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน เท่านั้น ในชุมชนไม่ได้ร่วมกันพัฒนาชุมชน ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมบุญประเพณีอย่างเข้มข้นเหมือนที่ก่อนยังไม่มีเขื่อน

จะเห็นได้ว่าจากการสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพด้านสภาพแวดล้อม และสัมพันธภาพของชุมชนลดลง ทำให้ชุมชนขาดความร่วมมือในการแก้ปัญหา ไม่มีความเอื้ออาทร ไม่มีการแบ่งกันหรือมีก็เฉพาะกลุ่ม การทำมาหากินมีความเสี่ยงสูงต่อชีวิตและทรัพย์สิน สภาพไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมให้คนมีสุขภาพแข็งแรง จิตใจปลอดภัยและสงบสุข

ง) ระดับสาธารณะ

ก่อนการสร้างเขื่อน จากงานวิจัยของไทยสัน โรเบิร์ต (๒๕๒๘) ที่พบว่าในแม่น้ำมูลมีปลา ๒๓๐ ชนิด ทำให้จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดที่อยู่ริมแม่น้ำมูล มีความมั่นคงด้านอาหาร เพราะมีปลาในแม่น้ำมูลมีหลากหลายชนิด ชุมชนชาวบ้านจากที่อื่นเมื่อถึงฤดูการจับปลา ก็จะมีการอพยพมาที่ชุมชนปากมูลชั่วคราวเพื่อทำการจับปลา หรือชาวบ้านปากมูลเองก็จะทำปลาแห้งไว้เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับข้าวจากชุมชนอื่น ชาวบ้านปากมูลหลายคนมีอาชีพค้าขายปลาสด โดยวิ่งขึ้นไปขายทางภาคเหนือ เช่น นครสวรรค์ สุโขทัย ปลาจากแม่น้ำมูลถูกกระจายไปทั่วประเทศ ส่งผลต่อการมีอาหารธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพทางกายต่อสาธารณชน

หลังการสร้างเขื่อน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตการทำมาหากินของชุมชนถูกทำลาย ทำให้ชาวบ้านปากมูลขาดแคลนอาหาร ชุมชนภายนอกได้รับผลกระทบเช่นกัน ปริมาณปลาแม่น้ำมูลในตลาลดลง มีการเลี้ยงปลาในกระชังเพิ่มขึ้นในแม่น้ำมูล เป็นปลานิลและปลาตะเพียน รวมทั้งปลาจากทะเลสาบเขมรเข้ามาแทน ส่งผลต่อสาธารณะที่ขาดอาหารจากธรรมชาติ และในแง่ของปริมาณปลาจากแม่น้ำมูลลดลง พ่อค้าปลารายใหญ่ลดลง และยังพบว่าเกาะแก่งในแม่น้ำมูล

ถูกโคลนตมทับถมเป็นเวลานาน ส่งผลทำให้การไหลของน้ำช้าลงมีผลต่อการเกิดความท่วมอุบลติดต่อกัน ๓ ปีซ้อน เกิดผลกระทบต่อชุมชนริมแม่น้ำมูลในจังหวัดอุบลราชธานีต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมที่ยาวนานกว่าปกติ ชาวบ้านต้องอพยพมาอาศัยริมถนนอยู่กันอย่างแออัด และทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บที่ได้รับจากน้ำที่ท่วมขังนาน เช่น โรคคัน โรคตาแดงระบาด เป็นต้น

หลังการเปิดประตูเขื่อน ในแง่ของสุขภาพกายระดับสาธารณะอาจยังไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมาก เนื่องจากการเปิดระยะสั้น

ผลกระทบทางสุขภาพทางกายจากการสร้างเขื่อนปากมูล พบว่า ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากการก่อสร้างได้ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ส่งผลต่อการขาดฐานการผลิตของชุมชน และขาดความมั่นคงด้านต่างๆ คือ ด้านอาหาร เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่าง ครอบครัว ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านปากมูลประสบปัญหา คือ การตกอยู่ในสภาพการสูญเสียอาชีพประมง อาหารผิดเคือง รายได้ขาดสน ภาระหนี้สินเพิ่มพูน ครอบครัวและชุมชนแตกแยก ความขัดแย้ง ความวิตกกังวลต่อความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน และต่อการเลี้ยงดูครอบครัว การอพยพออกไปทำงานนอกชุมชน จนติดโรคและกลับมารักษา พักฟื้นในชุมชน จากความเครียด วิตกกังวล จนเกิดโรคต่างๆ ขึ้นในทุกระดับทางสุขภาพ นอกจากนี้ยังพบว่าพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณหัวงานเขื่อน เช่น บ้านหัวเหว ท่าแพ พบว่าเป็นโรคคัน โรคระบบทางเดินหายใจช่วงก่อสร้างเขื่อน โรคเครียด สูงกว่าพื้นที่ที่อยู่ไกลเขื่อนและใกล้ตลาดหรือตัวอำเภอ เช่น บ้านหนองโพธิ์ บ้านวังสะแบงได้ ซึ่งพบว่าป่วยเป็นโรคตับ เบาหวาน และโรคฉี่หนูมาก

๑.๒ สุขภาพทางจิต

สุขภาพทางจิต ตามความหมายของร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๔๔) หมายถึง จิตใจที่มีความสุข รื่นเริง คล่องแคล่วไม่ติดขัด มีความเมตตา สัมผัสได้กับสรรพสิ่ง มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา รวมถึงลดการเห็นแก่ตัวลงไปด้วย

ชาวบ้านได้ให้ความหมายสุขภาพทางจิตหมายถึง มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบาน และสงบ ไม่วิตกกังวลกลัวในเรื่องอาหารการกิน เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ เรื่องเงินทองจะมีใช้หรือไม่ เรื่องใครจะเกลียดจะชัง ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ได้ไปวัดทำบุญทำทานร่วมกัน

ผลกระทบทางสุขภาพที่เกิดขึ้นต่อสุขภาพทางจิตของชาวบ้านอันเนื่องมาจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ซึ่งแสดงออกในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ ดังนี้

ก) ระดับปัจเจกบุคคล

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข ไม่วิตกกังวล ในการหาอยู่หากิน ไม่หวาดกลัวเรื่องอดยาก ทุกข์ยาก ไม่มีเรื่องทะเลาะกับใคร มีความเป็นอยู่พึงพิง

ธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความเชื่อมั่นกับการลงทุนประกอบอาชีพ ทำมาหากินเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ส่งผลต่อสุขภาพทางจิตระดับปัจเจกบุคคลอยู่ในภาวะที่ดี มีความสุข

ดังคำสัมภาษณ์ นางสาวท ต้นทอง อายุ ๕๑ ปี บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อน สภาพจิตใจดีเพราะอาหารการกินหาง่าย หาปลาในแม่น้ำมูล ผักหาตามธรรมชาติ และปลูกกินเองบ้าง ผักผลไม้ไม่เคยขาด ไม่ค่อยได้ซื้อกิน ไม่ค่อยได้ใช้เงิน บ่เจ็บป่วย กินข้าวแซบ นอนหลับ เพราะไม่มีเรื่องกังวลใจ ไม่มีเรื่องให้คิดมากกินนอนหลับ กังวลเรื่องลูกตามประสาพ่อแม่เพราะลูกเรียนหนังสือ"

นายคำไมล์ เถาวนิช อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อน ไม่มีเรื่องกังวลใจ หาปลาได้กินได้ขาย ทำนาได้ โดยมีลูกเต้าช่วยกันทำมาหากิน ก่อนสร้างเขื่อน ปลูกไปหาอย่างไรก็ได้กิน สภาพจิตใจแจ่มใสดี ไม่มีเรื่องต้องคิดกังวล ต้องให้ห่วง ไม่ได้ขอใครกิน อยากกินก็หา กินมีความสุข ความ พึงพอใจ"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ทรัพยากรที่เป็นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปไม่สามารถเข้าถึงและหาอยู่หากินได้ เกิดความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องเขื่อน เกิดความวิตกกังวลใจเรื่องในชีวิต เรื่องอาหาร การประกอบอาชีพทำมาหากิน กังวลใจเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ถูกกล่าวหาว่าเป็น พวกม็อบไม่รู้จักรพอบคับข้องใจเมื่อถูกถูก กล่าวหาว่าเป็นพวกม็อบเช่นเดียวกัน จากสภาพดังกล่าวส่งผลให้ สุขภาพทางจิตของปัจเจกบุคคลอยู่ในภาวะย่ำแย่

สภาวะจิตใจที่ย่ำแย่ที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการเป็นโรคเกี่ยวกับสภาพจิตบกพร่อง ดังจะเห็นจากสถิติการบริการสาธารณสุขของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอโขงเจียม พบว่า ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณเขื่อนปากมูลมีสถิติเข้าไปรับบริการบริการด้านสุขภาพจิตมากกว่าชุมชนที่อยู่ไกลเขื่อนปากมูล ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่จะสุขภาพจิตเสีย วิตกกังวล เครียดกับปัญหาที่เกิดจากกรณีการสร้างเขื่อน ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงสถานะสุขภาพด้านสุขภาพจิต

ประเภท	โรคจิต	วิตกกังวล	ซึมเศร้า	ปัญหาอื่น	ลมชัก	ติดยาเสพติด	อื่นๆ
รพ.โขงเจียม *	๙๑	๕๙๖	๓	๓	๐	๐	๐
สอ.ตุงสูง *	๑	๐	๒	๒	๑	๑	๓
สอ.เวินบัก *	๑	๒	๐	๐	๐	๐	๑
สอ.นาโพธิ์ใต้	๔	๐	๐	๓	๐	๐	๐
สอ.คันท่าเกวียน	๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐
สสข.ปากลา	๐	๑	๐	๐	๐	๐	๐
สอ.หนองแสงใหญ่ *	๕	๒๕	๐	๒๖	๐	๐	๒
สอ.วังอ่าง	๓	๑๐๘	๓	๐	๑	๑	
สอ.นาบัว	๓	๐	๐	๓	๗	๙๗	๐
สอ.ห้วยไผ่	๓	๒๒	๐	๓	๐	๐	๐
สอ.หนองผือน้อย	๒	๐	๐	๓	๐	๐	๐

งานควบคุมโรคไม่ติดต่อ ปี พ.ศ.๒๕๔๕ * สถานบริการสาธารณสุขที่ชุมชนริมแม่น้ำมูลเข้ารับบริการ

นายทองเจริญ สีหธรรม บ้านวังใหม่ เล่าว่า " ตั้งแต่มีข่าวมาว่าจะสร้างเขื่อน จนเขื่อนสร้างเสร็จ รู้สึกว่าตัวเองมีความวิตกกังวล ไม่สบายใจตกอยู่ในภาวะซึมเศร้า หดหู่ เบื่อหน่ายจน หงุดหงิด หุนหัน โมโหง่าย"

นางราตรี ผาเรือง บ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า "ชาวบ้านหลายคนเป็นโรคประสาท หงุดหงิดได้ง่าย อุนเฉียว จิตใจไม่สบาย เบื่อหน่าย เพราะการหาอยู่หากินมันยากขึ้น ทำให้กวาดก็ถูกกด ราคา คิดถึง ลูกหลานไปทำงานกรุงเทพฯ เพื่อนบ้านแตกแยกกัน แม้แต่ครอบครัวเดียวกันก็ยัง ขัดแย้งกัน"

นายคำไมล์ เกาวนิช อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า หลังการสร้างเขื่อน ประมาณปี ๒๕๓๒-๓๓ ได้ยินว่าเขาจะสร้างเขื่อนก็กังวลกันทั้งหมู่บ้าน พวกกันกลัวน้ำจะท่วมนา การไฟฟ้าฯ ก็บอกว่า น้ำไม่ท่วม พอเริ่มก็สร้างเขื่อนก็เริ่มหาปลาไม่ได้ หากินไม่ได้ ลงน้ำก็คัน ประมาณ ปี ๒๕๓๖ ก็ ตัดสินใจไปร่วมคัดค้านเขื่อนกับมือปากมูน เพราะเห็นว่า เขื่อนได้สร้างความเสียหายแก่ผู้คน พอไปก็กลัว เขาจะจับจะฆ่า แต่ก็ต้องไปเพราะมันจำเป็น ชาวบ้านก็เริ่มทะเลาะกันเอง คนที่ร่วมชุมนุมถูกเหยียดหยาม จากคนที่ไม่ได้ไปด้วยกล่าวหาว่าเป็นพวกไม่รู้จักรบ พวกหัวแข็ง พอเขาเริ่มปิดเขื่อนกักน้ำ รัฐบาลก็จะ

สร้างคลองให้ ก็ไม่ได้มาทำเหมือนคำพูดที่พูดไว้ ปูปลาก็หาไม่ได้ ไม่มีปลากิน ก็คิดกังวลสารพัดอย่าง
กังวลกับการต้องหาเงินมาซื้อกิน กลัวไม่ได้กินของดี

หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า สุขภาพจิตของชาวบ้าน
ผ่อนคลายขึ้นเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเริ่มฟื้นคืนกลับมา สามารถลงทำมาหากินในแม่น้ำมูลและ
เกาะแก่งต่างๆ ได้เช่นเดิม คลายความวิตกกังวลเรื่องอาหาร รายได้ ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านที่
ความคิดเห็นไม่ตรงกันเริ่มดีขึ้น ร่วมกิจกรรมการหาปลาด้วยกัน แต่ความวิตกกังวลต่อการเปิดเขื่อนยังมีอยู่
ไม่มีความมั่นใจว่าเขื่อนจะเปิดนานแค่ไหน ดังคำสัมภาษณ์ของ

นางสมปอง เวียงจันทร์ บ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า "เห็นปลามันเล่นผากๆ ทวนน้ำ
ขึ้นมาจนหลังล้มความปวดหัว มันหายไปซื้อๆ คนหันหน้ายิ้มหัวให้กัน ถามกันว่าไปหาปลาเมื่อไหร่มานับ
(จับปลาได้มากไหม)"

นายคำไมล์ เกาวนิช อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "หลังเปิดประตูเขื่อน
มันดีหลาย ปูปลา เยอะมากขึ้น แต่ยังไม่ถึงครึ่งของเมื่อก่อน ชาวบ้านก็เริ่มลงทุนซื้อเรือ ซื้อมง แต่การ
ต่อสู้ยังไม่สิ้นสุดก็กังวลใจ กลัวต่อสู้ไม่สำเร็จ กลัวเขาจะปิดเขื่อน จะไม่เปิดต่อ"

แม่สอน ต้นแก้ว บ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า "หลังการเปิดเขื่อนจิตใจ จิตสำนึก และ
สุขภาพจิตของชาวบ้านดีขึ้น ผ่อนคลายขึ้น ในเรื่องของการทำมาหากิน เพราะหาปลาได้มากขึ้น การลงน้ำ
ไม่คันเหมือนแต่ก่อน ได้เห็นเกาะแก่งกลับคืนมา ซึ่งการหาปลาได้กินมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีความหวังว่า
หากเปิดนานๆ หรือเปิดตลอด ทุกอย่างจะดีขึ้นกว่าเดิมแน่นอน แต่ที่ยังกังวลก็คือ กลัวจะเปิดประตูเขื่อน
ไม่นานพอ ชาวบ้านที่ออกไปทำงานนอก ชุมชน หรือกรุงเทพฯ ก็รอดูว่า จะเปิดนานแค่ไหน จึงยังไม่ตัดสินใจ
เดินทางกลับ เพราะถ้าหากปิดประตูเขื่อนอีกก็จะตกงาน"

จะเห็นได้ว่า โครงการสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ
สุขภาพจิตของปัจเจกบุคคล เช่น การไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตและ
รายได้ลดลง สัมพันธภาพทั้งในครอบครัวและชุมชนลดลง เกิดความขัดแย้ง อาหารไม่พอเพียง
เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นจนส่งผลทำให้เกิดโรคความบกพร่องทางจิตของชาวบ้านเช่น โรค
ประสาท วิตกกังวล ซึมเศร้าเป็นต้น แม้การทดลองเปิดประตูเขื่อนปากมูล ชาวบ้านจะมีภาวะทางจิตใจที่
ดีขึ้นเกิดความดีใจและสบายใจในการทำมาหากิน แต่ยังอยู่ในภาวะความไม่มั่นใจต่อการเปิดปิดเขื่อน
ดังนั้น สุขภาพจิตแม้จะเริ่มดีขึ้นแต่ยังอยู่ในภาวะจิตใจยังไม่สงบสุข นอกจากนั้น ชาวบ้านยังได้สะท้อนให้
เห็นถึงความเกี่ยวพันกันระหว่าง สุขภาพจิตและสุขภาพกายว่า "จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว" เมื่อจิตใจดี
ร่างกายก็แข็งแรง เมื่อจิตอ่อนแอ ร่างกายก็ขาดภูมิคุ้มกัน ทำให้ป่วยเป็นโรคได้ เช่น โรคความดัน โรคปวด
หัว โรคกระเพาะอาหาร เป็นต้น ในขณะเดียวกัน หากร่างกายเจ็บป่วยบ่อยๆ แดๆ จิตใจก็เสื่อมตาม
นอกจากนี้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม ต่างส่งผลถึงสภาพจิต ฉะนั้นจึงส่งผลถึง
สุขภาพกายโดยปริยาย

ข) ระดับครอบครัว

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข เป็นครอบครัวใหญ่ที่อยู่พร้อมหน้าพร้อมตาทั้ง ย่า ตา ปู่ย่า พ่อแม่ ลูก ร่วมกันทำมาหากิน ช่วยกันแก้ไขปัญหามีความวิตกกังวลเรื่องการหาเลี้ยงครอบครัว มีกิจกรรมการพักผ่อนร่วมกันในครอบครัว การได้มีเวลาไปวัดทำบุญร่วมกัน จากสภาพดังกล่าว ส่งผลให้สุขภาพทางจิตของครอบครัวอยู่ในภาวะมีความสุขและสงบ

ดังคำสัมภาษณ์ของ แม่เจริญ กองสุข บ้านหัวเหว เล่าว่า "ก่อนมีเขื่อนครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ช่วยกันทำมาหากินคนละไม้คนละมือ มีปัญหาช่วยกันแก้ไข ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกหลาน จะไปช่วยงานบุญงานวัดมิได้ขาด ตอนกลางวันหาปลาด้วยกัน ช่วยกันปรุงอาหารกิน ตอนเย็นรวมกลุ่มแะมะขามเปี้ยก"

มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นปู่รุ่นย่าลงสู่รุ่นลูกหลาน ถือเป็นภาระที่คนแก่ทำด้วยความสุข ดังคำสัมภาษณ์ของ พ่อทอง นามสด อายุ ๔๙ ปี บ้านท่าแพ เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อนหาเงินง่าย หาปลาก็ได้คืนละ ๓๐๐ - ๔๐๐ บาท หาทุกวัน หาปลานำไปแลกข้าวเก็บไว้กินยามยาก สภาพจิตใจดีอารมณ์ดีรื่นเริง ไม่ทุกข์กังวลอะไรมาก"

นายทองพูน บุญประสิทธิ์ บ้านท่าแพเล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อนมีความสุข จิตใจเบิกบาน สนุกสนานเฮฮา ชาวบ้านท่าแพมีรถยนต์เกือบทุกหลังคาเรือนเพราะมีเงินจากขายปลา จะไปไหนมีรถ ไปเที่ยวแก่งสะพือ ไปเที่ยวผาแต้ม ไปทั้งครอบครัวและเพื่อนบ้าน ไม่ได้คิดกังวลเรื่องความทุกข์ ความอดยาก"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า นับตั้งแต่โครงการเขื่อนปากมูลเริ่มอนุมัติการสร้างจนกระทั่งสร้างเสร็จ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพ ทำให้ภาวะทางสุขภาพจิตในครอบครัวไม่ปกติสุข ก่อนการสร้างเขื่อนสมาชิกภายในครอบครัวมีเวลาอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกัน แก้ปัญหาร่วมกัน การได้มองเห็นลูกหลานเจริญเติบโต มีความอบอุ่น ไม่มีช่องว่างระหว่างวัยของปู่ ย่า ตา ยาย กับลูกหลาน และลูกหลานมีความเคารพอ่อนน้อมต่อปู่ ย่า ตา ยาย หลังการสร้างเขื่อนความขัดแย้งเริ่มจากความคิดเห็นไม่ตรงกัน เรื่องเขื่อนจะสร้างความเจริญหรือผลกระทบต่อธรรมชาติและชีวิต เมื่อเข้าร่วมการคัดค้านการสร้างเขื่อนกับกลุ่มสมัชชาคนจน ทำให้เกิดความหวาดระแวง ห่วงเหิน และไม่เข้าใจกันในครอบครัว เกิดการทะเลาะกันระหว่างสามีภรรยา เรื่องการหาอยู่หากินเพราะต้องร่วมกิจกรรมการคัดค้านเขื่อน การหึงหวงกัน และความวิตกกังวลต่อเรื่องการทำมาหากิน การหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว สมาชิกในครอบครัวบางคนได้มีการอพยพไปทำงานต่างถิ่น ทำให้ห่วงเหินทั้งสามีภรรยา พ่อแม่ลูก

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้สมาชิกครอบครัวมีสภาพจิตใจอยู่ในภาวะตึงเครียด จิตใจที่ไม่สงบ ชุ่นใจ ทำให้การสื่อสารสัมพันธ์กันในครอบครัวมีปัญหา การสูญเสียอาชีพประมงจนต้องโยกย้าย อพยพไปทำงานต่างถิ่น ก่อปัญหาถึงสุขภาพจิตระดับครอบครัวเช่นกัน การโยกย้าย คิดถึงกัน ความเศร้าเกาะกินจิตใจ คนแก่หลายคนที่มีบ้านกลายเป็นโรคจิตเศร้า เด็กๆ ขาดความอบอุ่น กลายเป็นคนก้าวร้าว หรือมีปัญหาติดยาเสพติด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ไม่รู้จะปรึกษาหรือพึ่งพิงใคร บางครอบครัวสูญเสียสามี บางครอบครัวสูญเสียภรรยา และบางครอบครัวสูญเสียบุตรหลานให้กับ ยาเสพติด และปัญหาการฆ่าตัวตาย ส่งผลให้ สุขภาพจิตในครอบครัว มีความวิตกกังวล และมีภาวะเครียด ดังคำสัมภาษณ์

พ่อทอง นามสด อายุ ๔๙ ปี บ้านท่าแพ อาชีพเดิมหาปลา ปัจจุบัน เผาถ่าน แหะไข่มดแดงขาย เล่าว่า "สภาพจิตใจแย่ แย่ เรือเสีย ปลาไม่ไปตามทางเดิม ปลาไม่ค่อยมี เข้าออก ตั้งแต่ปี ๔ - ๕ หากินไม่ค่อยได้ อยู่บ้าน ต้องทำงานมากขึ้น เผาถ่าน หาเห็ด หาหน่อไม้ ไข่มดแดงมาขาย นำเงินเป็นค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน ไม่ค่อยได้ลงมุน คิดหนักเรื่องหาอยู่หากินเพื่อเลี้ยงครอบครัว"

พ่อทองจันทร์ นุชบง อายุ ๗๒ ปี บ้านท่าแพ เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อนเคยมีวัวเป็นร้อยๆ ตัว หาปลาได้ก็ซื้อวัว เดียวนี้หาปลาไม่ได้ก็ขายวัวกิน ต้องซื้อปลาทุ กูไปรับจ้างตัดอ้อย อยู่กับหลาน กับเมีย วัวเหลือไม่กี่ตัวแล้ว คิดห่วงลูกห่วงหลานบ้ ้านข้างหน้าจะหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัว จ้งได้"

แม่สุดใจ มหาไชย อายุ ๔๒ ปี บ้านหัวเหว เล่าว่า "มีอาชีพหาปลาและไม่มีที่นา หาปลา ส่วนมากจะไปหาในบริเวณแก่งตะนะ ตนเองและสามีได้ช่วยกัน หาปลา รวมทั้งลูกๆ หลังจากเลิกโรงเรียนได้ไปหาปลาร่วมกับพ่อและแม่ หลังสร้างเขื่อน หาปลาไม่ได้ เพราะอยู่ใต้เขื่อน จึงได้ออกไปรับจ้างที่ กทม. และกลับมาเพราะไม่มีใครดูแลลูกชาย กลับมาทำงานรับจ้างทั่วไป เช่น ชักผ้า สานแห เป็นต้น ทำให้ ไม่มีเงินเก็บ และลูกสาวสองคนได้ไปทำงานรับจ้างที่ กทม. ซึ่งปัจจุบัน ในช่วงนี้ ได้เข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มสมัชชาคนจนทำให้ครอบครัวเกิดการแตกหัก ชีวิตของตนเองเหมือนกับคนไม่มีหัวใจ เพราะไม่มีเพื่อนคู่คิด ลูกสาวสองคนก็อยู่ห่างไกลกัน เหลือเพียงลูกชายคนเล็ก" แต่ปัจจุบัน นางสุดใจไม่ค่อยสบาย เพราะร่างกายอ่อนแอ และเล่าว่า "สาเหตุเนื่องจากความเครียด ที่เกิดจากการทำมาหากินลำบาก ทำให้กินไม่ค่อยจะได้ นอนไม่หลับ ทำให้ร่างกายอ่อนแอและไม่มีภูมิคุ้มกันโรค"

หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า สุขภาพทางจิตของครอบครัวดีขึ้นเพียงเล็กน้อย เนื่องจากยังไม่มี ความมั่นใจในการว่าจะมีการเปิดเขื่อนนานแค่ไหน และปัญหาวัยรุ่นที่ถูกผลักดันเข้าสู่กระแสบริโภคนิยมกระแสหลักเต็มที่ กลายเป็นปัญหาที่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ไม่รู้ว่าจะดึงกลับมาได้อย่างไร ดังคำสัมภาษณ์

แม่พร อ่อนสี อายุ ๗๔ ปีบ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า " หลังเปิดเขื่อน ปลาที่พอหาได้ ลูกๆ จะมาอยู่บ้านเขาไปหาทุนมาซื้อมอง(อุปกรณ์หาปลา) แต่ว่าถ้าจะมาก็กลัวเขาปิดเขื่อน มาแล้วเขาปิด

ก็กลัวเสียงงานทางโน้น เขารอฟังข่าวอยู่ไม่รู้ว่าเขาจะปิดเมื่อไร ตอนนี้ลูก ๔ - ๕ คนก็ไม่ได้อยู่ด้วยกัน แยกแยกไปหาความอบอุ่น ลูกไม่อยู่ด้วยกันก็คิดถึง กังวลว่าลูกจะไปทางไหนหนอจะกินยาบ้าบ่ เขาจะเอาตัวเองรอดบ่ จะเลี้ยงลูกกุ่มบ่ (ได้ไหม) คิดว่าเขาจะเลี้ยงลูกไปไม่รอด คิดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง สุขภาพก็เลยไม่แข็งแรง "

พ่อคำไมล์ เถาวนิช อายุ ๕๔ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "หลังเปิดเขื่อนมันดีหลายอย่าง ปลูกยาเยอะมากขึ้น แต่ยังไม่ถึงครึ่งของเมื่อก่อนชาวบ้านเริ่มลงทุนซื้อเรือ ซื้อมง แต่การต่อสู้อย่างไม่สำเร็จ กลัวเขาจะปิดเขื่อนจะไม่เปิดต่อ"

นางสมปอง เวียงจันทร์ บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ลูกชายขอร้องไห้เลิกการต่อสู้ ถามแม่ว่าสู้เพื่ออะไร ลูกชายอยากให้แม่อยู่บ้าน เป็นที่พึ่งของลูก และช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว เพราะที่ผ่านมาปล่อยให้ลูกทำมาหากินเอง และแก้ปัญหาเพียงลำพัง"

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติ อาหาร เศรษฐกิจ และสัมพันธภาพในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากการสร้างเขื่อน ส่งผลต่อสุขภาพทางจิตในระดับครอบครัว ทำให้อยู่ในภาวะวิตกกังวล เครียด สภาพจิตใจไม่เบิกบาน ส่งผลต่อสุขภาพกายอ่อนแอและไม่มีภูมิ ต้านทานโรค เกิดโรคภัยแทรกซ้อนตามมา ทำให้ชีวิตครอบครัวไม่มีความสุข

ค) ระดับชุมชน

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความสุขร่วมกันมีการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ร่วมบุญประเพณี มีกิจกรรมสันตนาการร่วมกัน มีการแก้ปัญหาร่วมกันโดยกลไกภายในชุมชนมีการสื่อสารที่ทำให้ความสัมพันธในชุมชนกระชับแน่นแฟ้นอบอุ่น มีความพึงพอใจในสภาพแวดล้อมของชุมชนที่บ้านเรือนติดกันมีความอบอุ่นปลอดภัย ไม่กังวลเรื่องโจรขโมยหรือเพื่อนบ้านจะเกลียดชังจากปัจจัยในข้างต้นส่งผลให้ สุขภาพจิตของชุมชนอยู่ในภาวะสงบและปกติสุข ดังคำสัมภาษณ์

นางกองแพง มั่นกาล อายุ ๖๐ ปี บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ชุมชนมีความสามัคคีกัน ช่วยเหลืองานบุญงานบวช หน้าสงกรานต์ก็จะนัดกันไปเนาที่เกาะแก่งกลางแม่น้ำมูล และจะรวมตัวกันไป "ชาวลวงมอ" คือ การทำความสะอาดใต้พื้นน้ำ หมอ้งที่เป็นลวงหาปลา (เป็นแหล่งที่หาปลา) เพื่อเอาขนไม้หรือรากไม้ขึ้นมาเพื่อความสะดวกของปลาที่จะขึ้นมาใหม่"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ชุมชนเกิดสภาพปัญหาความเห็นไม่ตรงกัน แบ่งพรรคแบ่งฝ่ายระหว่างผู้สนับสนุนและคัดค้านให้มีการทบทวนโครงการเขื่อน จนนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้นำทางกลางกับชาวบ้าน มีการแบ่งคุ่มอย่างชัดเจน มี ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สนับสนุนการไฟฟ้าและกลุ่มผู้คัดค้านเขื่อน ความขัดแย้งกันรุนแรง จนนำไปสู่การลอบเผาหมู่บ้านของกลุ่มสมาชิกคนจนที่ตั้งอยู่บริเวณหัวเขื่อนบ้านหัวเหว หมู่บ้านย้ายออกไปอยู่ห่างไกลมากขึ้นและแดดร้อน ถนนตัดใหม่ ไม่มีต้นไม้ คนแก่หมดโอกาสในการเดินทางไปทำบุญที่วัด ซึ่งการประกอบกิจกรรมทำบุญถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการรักษาสุขภาพจิตของคนในชุมชน นางอ่อน

เวียงจันทร์ บ้านหัวเหว หมู่ที่ ๑๑ ให้สัมภาษณ์ว่า "บ้านอยู่ห่างจากวัด ๔ - ๕ กิโลเมตร ต้องเดินไปตามถนนลาดยาง แดดร่อน ไม่ร่มรื่น ทำให้ตั้งแต่ย้ายหมู่บ้านใหม่โอกาสในการทำบุญและพบปะกันในขณะไปวัด น้อยลง เรียกว่าห่างวัดห่างวา" อีกทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านไม่ร่วมในงานบุญประเพณี ในการพัฒนาชุมชน หลีกเลี่ยงที่จะแลกเปลี่ยนหรือพูดคุยเรื่องเขื่อน สภาวะที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบทางสุขภาพจิตของชุมชน ทำให้อยู่ในภาวะความตึงเครียด ขัดแย้ง วิตกกังวลต่อความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และอาชีพ มีข้อสังเกตว่าทั้งสองฝ่ายต่างมีกระบวนการในการสร้างพลังกลุ่มให้เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา ทั้งกลุ่มสนับสนุนเขื่อนและกลุ่มผู้คัดค้าน ทำให้เกิดภาวะความ ขัดแย้งรุนแรงอยู่ตลอดเวลาส่งผลให้สุขภาพทางจิตระดับชุมชนมีความเสื่อม

แม่เรณู กองสุข บ้านหัวเหวเล่าว่า "หลังสร้างเขื่อนชุมชนได้แตกสามชานขึ้นอยู่ห่างกัน ความช่วยเหลือกันก็น้อยลง ใครต่างก็เอาตัวของตัวเองให้รอด พี่น้องยังต้องซื้อกันกิน ขอกันไม่ได้ ขัดแย้งกัน เห็นกันเป็นศัตรู ต่างคนต่างหากิน.ห่างไกลวัด เดินไปไม่ไหวก็ไม่ค่อยได้ไปวัด"

และยังพบว่า ชุมชนบ้านหัวเหวและท่าแพ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือหาปลา เมื่อไม่สามารถหาปลาได้ จึงทำให้เกิดความเครียดและวิตกกังวลในเรื่องการหาอยู่หากิน ส่งผลให้ได้รับผลกระทบทางสุขภาพจิตสูงกว่าพื้นที่บ้านวังสะแบงได้และหนองโพธิ์ เพราะทั้งสองชุมชนไม่มีพื้นที่ทางเกษตรสำหรับการทำนาและทำสวน

หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า มีการร่วมมือกันในการทำมาหากินมากขึ้น พบปะสังสรรค์กันในแม่น้ำ ถามไถ่พูดคุย เพราะทั้ง ๒ กลุ่ม ต่างก็เป็นชาวบ้านที่ต้องพึ่งแม่น้ำมูลในการดำรงชีพ

มีการร่วมทำกิจกรรมส่วลงมองกัน แต่ในระยะแรกอาจต้องหลีกเลี่ยงการพูดถึงเขื่อน ทั้ง ๒ ฝ่ายมีความพยายามในการรักษาจุดยืน เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน เห็นว่า เปิดเขื่อนแล้วดี มีปลาเยอะขึ้น น่าจะเปิดตลอด กลุ่มชาวบ้านที่สนับสนุนก็จะมีความเห็นในช่วงนี้ (เปิดเขื่อน) มีปลาเยอะขึ้นดี แต่น่าจะเปิดบ้างปิดบ้าง ไม่เปิดถาวร ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นมิตรกันมากขึ้น แต่ความขัดแย้งกันในเรื่องของการคิดเห็นยังคงมี

ง) ระดับสาธารณะ

ก่อนการสร้างเขื่อน พบว่า สาธารณะมีทัศนคติต่อชาวบ้านปากมูลและชุมชน โดยเห็นว่า เป็นชุมชนหาปลา มีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม เช่นแก่งสะพือ แก่งตะนะ มีเกาะกลางแม่น้ำมูล เช่น ดอนคำพวง เป็นจุดที่แม่น้ำมาบรรจบกันทำให้เกิดแม่น้ำสองสี เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวและการพักผ่อนหย่อนใจ ผู้คนทั่วไปอยากเดินทางมาเที่ยวชมและสัมผัสธรรมชาติในพื้นที่อำเภอโขงเจียม หรือบริเวณปากมูล ทำให้สุขภาพทางจิตระดับสาธารณะมีความชื่นชมและมีความสุขเมื่อได้มาปากมูล

หลังการสร้างเขื่อน พบว่า สาธารณะในระดับจังหวัด ภาคอีสาน และประเทศ เริ่มสนใจข่าวสาร มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ในเรื่องปัญหาผลกระทบด้านลบ ที่นำเสนอโดยชาวบ้าน และผลกระทบด้านบวก ที่นำเสนอโดยหน่วยงานของรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิต แห่งประเทศไทย การต่อสู้และ การเคลื่อนไหวอันยาวนานกว่าปีทำให้สาธารณะเบื่อหน่าย ไม่อยากเข้าไป ยุ่งเกี่ยวและรู้สึกไม่เชื่อมั่นข้อมูลข่าวทั้งจากชาวบ้านและหน่วยงานรัฐ และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวบ้าน ที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อน ส่วนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหา มีความวิตกกังวล ในการทำงาน กลัว ตัวเองจะได้รับผลกระทบต่อความมั่นคงในหน้าที่การงาน และขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็รู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ หวาดกลัว หวั่นวิตก เพราะคู่ต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ในความรู้สึกของ ชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนส่งผลกระทบให้เกิดความหวาดระแวง ความขัดแย้ง ระหว่างชาวบ้านกับสาธารณะ หน่วยงานราชการ และรัฐบาล สุขภาพจิตทุกฝ่ายล้วนได้รับการกดดัน ชาวบ้านได้รับการกดดันจากสาธารณะว่าเป็นพวกก่อความวุ่นวายในสังคม ส่วนรัฐบาลถูกประณาม จากองค์กรสิทธิและสิ่งแวดล้อมทั่วโลก ส่งผลให้สาธารณะมีสุขภาพจิตที่ไม่เป็นสุขเมื่อได้ข่าวสารเรื่อง เขื่อนปากมูล

ภายหลังการเปิดประตู พบว่า สาธารณะมีความสงสัยต่อข้อมูลข่าวสารในเรื่อง การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลว่าปลาสามารถขึ้นมาวางไข่จริงหรือไม่ ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร มีหลายหน่วยงาน หลายองค์กรเข้ามาศึกษาวิจัยการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เช่น มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี นักวิจัยไทบ้านปากมูล อย่างไรก็ตาม ทัศนคติต่อชาวบ้านมีทั้ง ที่เห็นใจและเข้าใจ เช่น มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน และบางกลุ่ม เช่น สื่อท้องถิ่น รู้สึกรำคาญ เบื่อหน่าย โกรธแค้น มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางสถานีวิทยุในจังหวัดอุบลราชธานีที่โจมตีการเคลื่อนไหวของ ชาวบ้านและผลเสียของการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลเกือบทุกสถานี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การก่อสร้างเขื่อนปากมูล ทำให้เกิดผลกระทบสุขภาพจิตระดับ สาธารณะให้มีทัศนคติที่เป็นลบต่อชาวบ้านและพื้นที่ปากมูล การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างชุมชน สาธารณะ หน่วยงานรัฐ ส่งผลต่อสภาวะจิตใจ ไม่มีความสุข ไม่มีความรักเมตตาต่อกัน ระหว่างกัน เกิดขึ้นในสังคมไทย



แผนภาพที่ ๔.๑ การเคลื่อนไหวคัดค้านกรณีเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๑.๓ สุขภาพทางสังคม

องค์การอนามัยโลกและพระราชบัญญัติแห่งชาติได้ให้ความหมายของสุขภาพทางสังคมไว้ว่า สุขภาพที่สมบูรณ์ทางสังคมหมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี มีครอบครัวอันอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมมีความยุติธรรม มีความเสมอภาค มีภราดรภาพ มีสันติภาพ มีความเป็นประชาสังคมซึ่งสอดคล้องกับตัวชี้วัดเกี่ยวกับสุขภาพทางสังคม

ชาวบ้านให้ความหมายสุขภาพทางสังคมไว้ว่า สังคมที่ดีต้องประกอบด้วย ครอบครัว อบอุ่น ชุมชนมีความเอื้ออารีต่อกัน แบ่งปันกัน มีบ้านติดกันเหมือนญาติกัน มีความร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชน สังคม และต้องไม่ละเลยประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม รวมทั้งการมีอาชีพที่มั่นคง มีอาหารกินอย่างเพียงพอ

จากการสร้างเขื่อนปากมูลเกิดผลกระทบต่อสุขภาพทางสังคมในระดับต่างๆ ดังต่อไปนี้

ก) ระดับปัจเจกบุคคล

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า การก่อสร้างบ้านเรือนจะก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน ชุมชนปากมูลส่วนใหญ่ เป็นการอพยพมาเพื่อมาทำมาหากิน ทำอาชีพประมงเป็นหลัก ช่วงแรกๆ ประกอบด้วยไม่กี่ครอบครัว เช่น บ้านท่าแพ แรกมาอยู่เพียง ๔ ครอบครัว ต่อมาจึงมีจำนวนมากขึ้นและก่อตั้งเป็นหมู่บ้าน มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นมา ช่วยกันสร้างวัด โรงเรียน โดยทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วม

ไม่มีปัญหาเรื่องความขัดแย้งรุนแรงกับเพื่อนบ้าน ไม่เอาเปรียบกัน ใครที่จะจับจองที่ดินไว้เยอะจะแบ่งให้กันได้ทำมาหากินด้วย แต่ละคนจะมีหน้าที่ต้องดูแลสังคมให้อยู่กันอย่างมีความสุข

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า มีความขัดแย้งกันระหว่างบุคคลจนเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้คัดค้านและกลุ่มผู้สนับสนุน แต่ละฝ่ายก็ดำเนินการที่ขัดแย้งกัน เกิดปัญหาที่จำเป็นจะต้องรวมกลุ่มคนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในระดับปัจเจกบุคคลก็มีปัญหาครอบครัว ซึ่งส่งผลถึงชุมชนเช่นกัน ทำให้ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลลดลง เช่น การมีงานบุญต่างๆภายในชุมชนต้องพิจารณาว่าอีกฝ่ายเป็นสมาชิกหรือ การไฟฟ้าฯ การเข้าร่วมงานบุญประเพณีก็จะพิจารณาว่าเจ้าภาพเป็นใคร

ภายหลังการเปิดประตูเขื่อน จากการศึกษาพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมีมากขึ้น เช่น การร่วมกันทำสาวลงมอง แต่ก็ยังระวังตัวกันอยู่ เพราะกลุ่มผู้สนับสนุนให้เปิดเขื่อนก็ยังได้รับแรงผลักดันจากทางการไฟฟ้าฯ อยู่อย่างหนัก จะเข้าร่วมกิจกรรมของอีกฝ่ายก็ยังไม่สะดวก

สุขภาพทางสังคมที่สังคมต่อปัจเจกบุคคลจากการประชุมย่อยชาวบ้านวังสะแบงได้ให้เฝ้าว่าดังนี้ (วันที่๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๔)

ชาวบ้านแตกแยกเป็นหลายฝ่าย ทะเลาะกัน คนอพยพออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้น้ำโรคจากภายนอกเข้ามาในชุมชน เช่น โรคเอดส์ ที่วังสะแบงได้มีคนตายเพราะโรคเอดส์ ๒ คน

แล้วส่วนอื่นๆก็เกิดขึ้นเยอะ โดยเฉพาะโรคคันจากน้ำมูไม่สะอาดเหมือนเก่า เพราะน้ำไหลไม่สะดวก ไม่ถ่ายเท ทำให้เวลาลงไปหาปลาแล้วจะเป็นโรคคันตามผิวหนัง น้ำกัดเท้า เท้าเปื่อย โรคฉี่หนู ไมยราพยักษ์ที่ขึ้น

ตามริมฝั่งถ้าโดนก็จะคันและปวดบวมแดง มีปัญหาหอยคัน โรคไล่ไส้อีกเสบ และชาวบ้านจะกลัวเรื่องพยาธิในเลือดมากการหาอยู่หากินก็ยากมากขึ้น ปลาน้อยลงคนหาเยอะขึ้น ไม่มีรายได้จากการทำประมง ชาวบ้านก็หันมาทำไม้กวาดบ้าง ไปรับจ้างเกี่ยวข้าว รับจ้างตัดอ้อย ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ครอบครัแตกกันไปคนละทิศ ละทาง คนเฒ่าคนแก่เหงาคิดถึงลูกหลานไม่อบอุ่นเหมือนก่อน ปลาที่กินไม่แซบเหมือนเก่า ปลาเป็นโรค เน่าเร็ว บางที่ห้วยยังดินอยู่เลยแต่ตาบกับหารแข็งเริ่มเน่าแล้ว เมื่อก่อนทิ้งไว้คืนหนึ่งค่อยเอิบเกลือก็ยังไม่เน่า เวลาปิด - เปิดน้ำของเขื่อนก็ไม่แน่นอน น้ำจะขึ้นจะลงไม่เป็นธรรมชาติต้องคอยระวัง ทั้งเรือหรืออุปกรณ์หาปลาไว้ในน้ำไม่ได้ เหมือนเขาแก่ง เวลาจะเปิดน้ำก็ไม่ส่งสัญญาณเตือน พัดเรือพัดมองสูญเสีย เสียหายหมด สูญเงินไปจำนวนมาก กังวลใจเรื่องการทำมาหากินมันไม่เหมือนเดิม

จะเห็นได้ว่า ในระดับปัจเจกบุคคล การสร้างเขื่อนปากมูล มีผลกระทบต่อการทำมาหากิน และการตัดสินใจร่วมกิจกรรมทางสังคมที่เคยมีมาในอดีต เนื่องจากต้องดิ้นรนทำมาหากิน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากความเห็นไม่ตรงกันในการสร้างเขื่อน ช่วงทดลองเปิดเขื่อนก็มีความพยายามในการลงทุนในการหาปลาและกิจกรรมประเพณีดั้งเดิมที่เคยมีมา เช่น การร่วมทำสาวลงมอง ทำบุญเนาตามเกาะแก่ง แม่น้ำมูน แต่การร่วมก็ยังมีความเฉพาะกลุ่มแค่นั้นเอง

ข) ระดับครอบครัว

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ในครอบครัวมีการประกอบอาชีพหาอยู่หากินในชุมชน และทุกคนช่วยกันทำมาหากิน โดยมีการแบ่งภาระหน้าที่ภายในครอบครัว พ่อออกหาปลา พร้อมลูกชาย แม่ปลูกผักกิมมู หรือเก็บของป่าพร้อมลูกสาว ส่วนลูกๆ ไปเลี้ยงวัว - ควาย บางครอบครัวออกหาปลาด้วยกัน ทั้งแม่และพ่อ ส่งผลให้ครอบครัวมีเวลาได้อยู่ร่วมกัน มีปัญหาที่ช่วยกันแก้ไข มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นและเป็นสุข ดังคำสัมภาษณ์

แม่พร อ่อนสี อายุ ๗๔ ปี บ้านวังสะแบงใต้ ซึ่งเล่าว่า "ก่อนยังไม่มีเขื่อน ครอบครัวอยู่ด้วยกัน ลูกคนเล็ก พวกผู้หญิงก็ไปทำนากับพ่อแม่ ลูกชายก็ไปหาปลา มันก็เลี้ยงกันกุมอยู่ (สามารถเลี้ยงลูกได้) เพราะข้าวปลาอาหาร ผักต่างๆ หากินเอง ไม่ค่อยได้ซื้อ"

นางพรพรรณ จงวัด อายุ ๒๗ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อนครอบครัวใช้เวลาอยู่ร่วมกันตลอด ไม่ได้แยกย้ายไปไหน ช่วยกันทำนา ทำสวน อยู่แบบมีความสุข ทำอะไรก็ทำด้วยกัน ครอบครัวก็อบอุ่น ไม่มีความขัดแย้งกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เวลามีปัญหาที่จะพูดคุยกันว่า จะแก้ไขอย่างไร"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ในครอบครัวมีการแยกย้ายออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เช่น ไปตัดอ้อย ไปรับจ้างดำนา ไปขายแรงงานที่กรุงเทพฯ ให้คนแก่อยู่บ้านเลี้ยงหลาน

บางครอบครัวสมาชิกได้แยกครอบครัว แต่ไม่สามารถเลี้ยงดูหรือดูแลพ่อแม่ที่อยู่ทางบ้านได้ ทำให้ต่างคนต่างแก้ปัญหาของ ตนเอง การทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัวลดน้อยลง

ภายหลังการเปิดประตูเชื่อมปากมูล จากการศึกษาพบว่า ในครอบครัวมีการใช้เวลาร่วมกันในการไปหาปลาของพ่อ แม่ ลูก ลดความวิตกกังวลเรื่องราวได้และอาหารของครอบครัว แต่คนที่ไปทำงานนอกชุมชนยังไม่กลับมา เพราะไม่มั่นใจในการเปิด - ปิดเขื่อน

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ก่อนการสร้างเขื่อนครอบครัวอยู่ในสภาวะทางสังคมระดับครอบครัวอย่างอบอุ่น มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ใช้เวลาร่วมกันทั้งการทำมาหากินและการร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สุขภาพดีมีความสุขและกาย การสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยดังกล่าว หรือเรียกปัจจัยทางสัมพันธภาพของครอบครัวทำให้สัมพันธภาพในครอบครัวลดลง ครอบครัวอยู่ในสภาวะไม่ปกติสุข มีความวิตกกังวล ไม่มีเวลาอยู่ร่วมกันเพื่อเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน

ค) ระดับชุมชน

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นไปอย่างแนบแน่น ชุมชนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การร่วมมือในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางสังคมของชาวบ้านให้มีภาวะ สันติสุขในชุมชน ดังคำสัมภาษณ์

นางราตรี ฝาเรือง บ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า "เมื่อก่อนสร้างเขื่อนชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นก้อน บ้านเรือนติดกันเหมือนญาติกัน รู้สึกรอบอุ่นปลอดภัยสูง มีความสามัคคีกัน ช่วยงานบวชงานบุญ งานสร้างวัดหรือสร้างโรงเรียน ต่างอาศัยลงแรงของชาวบ้าน ไม่มีการจัดจ้าง นัดกันไปกินข้าวป่าตามเกาะแก่ง หน้าสงกรานต์ก็นัดกันไปเนาที่แม่น้ำมูลทุกปี"

นายชมเชย เสนาวรรณ อายุ ๖๒ ปี บ้านหัวเหว เล่าว่า "แต่ก่อนความผูกพันกันดี ขอกินกันได้ ทั้งจากสวน หาปลาด้วยกัน แลกข้าวปลากัน ทั้งในและนอกชุมชน ไม่มีลักษณะ (โดยคนในชุมชน) ทุกคนสนิทกัน ขโมยเข้ามาไม่ได้ ญาติพี่น้องไปล่าสัตว์ก็ไปกันทั้งหมู่บ้านไม่ได้ระแวงใจกัน ชุมชนมีความยึดถือ ต่อกัน (นับถือ)"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนอยู่ในสภาวะต่างคนต่างอยู่ บ้านหัวเหวถูกโยกย้ายแตกออกเป็น ๒ หมู่บ้าน บ้านวังสะแบงใต้ บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำ ย้ายไปอยู่กระจัดกระจายเกิดความขัดแย้งในชุมชน แบ่งฝ่ายชัดเจน คือ กลุ่มสนับสนุนเขื่อนและกลุ่มคัดค้านเขื่อน การแบ่งปันเอื้อเฟื้อ ดูแลกันเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม ไม่รวมกัน การพัฒนาชุมชน ดังคำสัมภาษณ์

นางไพรจิตร บุญแก้ว อายุ ๓๓ ปี บ้านวังสะแบงใต้ เล่าว่า "นับตั้งแต่มีเขื่อนชาวบ้านไม่ค่อยถูกกัน แบ่งพรรคแบ่งพวก พวกไปมือกับพวกไม่ไป แต่ยังพูดคุยกันอยู่ บางคนก็พูดกันแต่ปากกับใจไม่ถูกกัน แต่ถ้ามีปัญหาหลักเล็กขโมยน้อยก็ช่วยเหลือกัน ทุกวันนี้ได้กัวยุ่นติดยา มีปัญหาหลักขโมยแต่ไม่สนใจกัน"

บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนไม่มีเหมือนเดิม ชาวบ้านแตกออกเป็น ๒ พรรค ๒ พวก พวกสมัชชาคนจนถูกมองว่าเป็นพวกไม่รู้จักรบ การไฟฟ้าเขาขดเชยให้แล้ว ก็ยังเรียกร้องต่อไม่มีที่สิ้นสุด แต่ไม่ได้ขัดแย้งกันรุนแรง สังคมมันเปลี่ยนไป ขอกันกินไม่ได้ ต้องซื้อกัน ญาติพี่น้องก็ต้องซื้อกัน เพราะต่างคนต่างลำบาก ก็เลยเกิดการลักกันขึ้น เบี้ยบักพริกยังลักกันเลยทุกวันนี้ (ต้นกล้าพริกยังขโมยกัน) งานบุญหมู่บ้านแต่ก่อนช่วยกันทำขนมเทียน ขนมจีน ทุกวันนี้ซื้อสำเร็จจากตลาด"

ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ โดยเฉพาะมีการจัดทำโครงการฟื้นฟูธรรมชาติชีวิตและชุมชนของสมัชชาคนจนทำให้การไฟฟ้าเข้ามาสนับสนุนกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านและอนุมติงบประมาณ ในขณะที่เดียวกันความขัดแย้งระหว่างกลุ่มก็ยังมากขึ้นเพราะการไฟฟ้าได้อนุมัติเงินสำหรับกลุ่มผู้สนับสนุนตนเองเหมือนกัน

จะเห็นได้ว่า โครงการเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพของชาวบ้าน โดยเฉพาะปัจจัยความมั่นคงทางสังคม ด้านอาหาร เศรษฐกิจ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทางสังคมของชาวบ้านอยู่ในภาวะไม่ปกติสุข ชุมชนขาดความเข้มแข็ง ไม่ช่วยเหลือดูแล แบ่งปันกัน เกิดความขัดแย้ง ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลถึงระดับชุมชน ก่อให้เกิดไม่มีสันติภาพและความสงบสุขในชุมชน

ง) ระดับสาธารณะ

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในลำน้ำมูลตอนปลาย โดยผ่านวัฒนธรรม บุญประเพณีต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และวัฒนธรรมการแลกข้าวแลกปลาจากชาวบ้านต่างถิ่นต่างอำเภอ ที่มีข้าวนำมาแลกปลาแม่น้ำมูล สะท้อนให้เห็นว่าแม่น้ำมูล ปลา เป็นสิ่งที่เชื่อมร้อยให้คนลุ่มน้ำมูล อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล แบ่งปันบนความพึงพอใจทุกฝ่าย สร้างสันติสุขแก่คนปากมูล ดังคำเล่าของ

นายทองเจริญ สีหาธรรม เล่าว่า "ปลา น้ำ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง เราไม่ได้หาปลาเพียงเพื่อกินอย่างเดียว เราไม่ได้ยึดติดอยู่กับเงิน แต่เรายึดถือการพึ่งพิงกัน ถ้าหาปลาได้ เราก็เอาไปฝากพี่ฝากน้อง เอาไปเปลี่ยนเป็นข้าวของอย่างอื่น บั๊จจัยอย่างอื่น ถ้าเราไม่เอาไปเขาก็จะขนเอาข้าวมาแลกปลา ปลาเมื่อนำไปเป็นของฝากตอนจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ผูกพันกัน... ประเพณีวัฒนธรรมย่อมเป็นเครื่องประกอบเข้ามาร้อยรัดความเป็นชุมชน ความเป็นสังคมให้พวกเราอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับแม่น้ำได้หายไป สิ่งเข้ามาแทนคือความขัดแย้งที่มาจากความคิดเห็นไม่ตรงกันและค่อยๆ ถูกแบ่งแยกอย่างชัดเจนโดยกระบวนการอำนาจรัฐ ผ่านกลไกการปกครองท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีหนึ่งกลุ่มที่เชื่อว่าการสร้างเขื่อนจะนำความเจริญมาให้ชุมชนและสังคม และกลุ่มที่เชื่อว่าเขื่อนจะส่งผลกระทบทำลายวิถีชีวิตและธรรมชาติของชุมชน ที่จะส่งผลถึงรุ่นลูกหลาน ความขัดแย้งดำรงมา ๑๓ ปี (พ.ศ.๒๕๓๓ - ๒๕๔๖) และขยายกว้างขวางมากขึ้นเรื่อยๆ จาก ครอบครัวสู่ชุมชน จากชุมชนต่อระหว่างชุมชน สู่สาธารณะ

ระดับจังหวัด ระดับประเทศ และในวงวิชาการ มีนักวิชาการที่แสดงจุดยืนสนับสนุนความคิดความเชื่อ กลุ่มไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน เช่น มหาวิทยาลัย เทียนคืน เป็นต้น

หน่วยงานราชการทุกส่วนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่หรือต้องประสานงานกับชาวบ้านไม่
อยากเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะกลัวความผิดหรือจะกระทบถึงตัวเอง

ความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเครียด วิตกกังวลค่อนข้างสูง ความ
หวาดระแวงกันและกัน ความมีอคติต่อกัน ส่งผลต่อการปฏิบัติต่อกันอย่างไม่เป็นธรรม กลุ่มคัดค้านมัก
ถูก กล่าวหาว่า พวกไม่รู้จักรพอบ รับจ้างมือเบ

อย่างไรก็ตามความเครียดวิตกกังวล หวาดระแวงกันและกัน เกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่
เกี่ยวข้องกับเรื่องเขื่อนปากมูล

ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลง
ต่อทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพได้เริ่มฟื้นฟู ชาวบ้านสามารถทำมาหากินได้
เหมือนก่อนสร้างเขื่อน ในระดับชุมชนความขัดแย้งลดลง ขณะเดียวกัน วงวิชาการได้มีการศึกษาวิจัย
การทดลองเปิดประตูเขื่อน โดยรัฐบาลสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเป็นนักศึกษา ทางรถไฟ
ฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ให้ทางสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นนักศึกษา และชาวบ้าน
ปากมูลได้ทำการศึกษาเองเช่นกัน ผลการศึกษาออกมาในทิศทางเดียวกัน การเปิดเขื่อนทำให้
ทรัพยากรธรรมชาติฟื้นฟู คนกลับมาใช้ชีวิตเดิม อย่างไรก็ดีท้ายสุดรัฐบาลไม่ยอมรับผลการศึกษา
และมีการสำรวจใหม่ ส่งผลให้เกิดการถกเถียงในสังคมอย่างกว้างขวาง

จะเห็นได้ว่าโครงการเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบทางสุขภาพไม่เพียงแต่ในชุมชน แต่
ขยายสู่สาธารณชน การหาทางออกไม่ใช่เรื่องเหตุผล ความถูกต้องเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของ
การเมืองของรัฐ ประชาชน รัฐวิสาหกิจ ใครมีอำนาจก็สามารถกำหนดทิศทางให้เป็นไปตามข้อเสนอของ
ตนเองได้

๑.๔ สุขภาพทางจิตวิญญาณ

สุขภาพที่สมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ ตามความหมายของร่างพระราชบัญญัติสุขภาพ
แห่งชาติหมายถึง สุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อทำความดี หรือมีจิตสัมผัสกับสิ่งที่มีคุณค่าอันสูงส่ง หรือสิ่งสูงสุด
เช่น การเสียสละ มีความเมตตา กรุณา การเข้าถึงพระรัตนตรัย หรือการเข้าถึงพระเจ้า เป็นต้น สุขภาพ
จิตวิญญาณเป็นความสุขที่ไม่ระคนอยู่กับความเห็นแก่ตัว แต่เป็นสุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความหลุด
พ้นจากความมีตัวตนจึงมีอิสรภาพ มีความผ่อนคลายอย่างยิ่ง มีผลดีต่อสุขภาพทั้งทางกาย ทางจิตและ
ทางสังคม

จิตวิญญาณของชุมชนปากมูน ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพาแม่น้ำมูน มีความคิด ความเชื่อ ความรู้ที่สัมพันธ์กับฤดูกาล แม่น้ำมูนเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับประกอบพิธีกรรมประเพณี และเป็นแหล่งเรียนรู้ สืบทอดความรู้สู่คนรุ่นลูกหลาน มีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข เป็นต้น

ก) ระดับปัจเจกบุคคล

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า แม่น้ำมูนนอกจากเป็นสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากิน สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในชีวิตของชาวบ้าน ยังเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้และถ่ายทอดการหาปลาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านพิธีกรรมและบุญประเพณีที่จัดขึ้นในแม่น้ำมูน การติดตามการไปหาปลากับพ่อแม่ เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ของพ่อทองเจริญ สีหาธรรม ชาวบ้านวังใหม่ "คนทั่วไปมักจะเข้าใจคนแม่น้ำมูนว่า มีเพียงการมีข้าวกินกับปลาที่เพียงพอต่อการเลี้ยง ร่างกายและดำรงอยู่ แต่เราเห็นว่า เราต้องมีอาหารทางใจมาหล่อเลี้ยง พวกเราคนแม่น้ำมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอันเรียบง่ายเป็นอาหารทางใจ"

ส่วนการเรียนรู้ในการเลี้ยงชีพหรือดำรงอยู่ ความรู้จะถูกถ่ายทอดจาก พ่อ แม่ สู่ลูก ดังคำสัมภาษณ์ นายบุญหลาย พึ่งดี อายุ ๒๒ ปี บ้านท่าแพ เล่าว่า "การเปิดประตูเขื่อนจะทำให้เด็กรุ่นน้องได้มีโอกาสรู้จักปลาและเรียนการหาปลาในแม่น้ำมูนมากขึ้น ส่วนใหญ่เด็กที่อยู่ใต้เขื่อนยังพอได้รู้จักการหาปลาอยู่ แต่เด็กที่อยู่เหนือเขื่อนจะไม่ค่อยมีโอกาส เพราะช่วงปิดเขื่อนหาปลาลำบาก การเปิดประตูเขื่อนทำให้เด็กในลุ่มน้ำมูนได้รู้จักกันตั้งแต่ท้ายเขื่อนถึงเหนือเขื่อนด้วย เพราะจะไปมาหาสู่กันโดยล่องเรือหาปลาไปกับพ่อแม่"

นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นต่อการประกอบอาชีพ การเป็นคนหาปลาจากแม่น้ำมูนเพียงอย่างเดียวก็สามารถพึ่งตนเองได้ และเลี้ยงครอบครัวได้อย่างมีความสุข จะเห็นได้จากชาวบ้านหัวเหวและท่าแพ เมื่อมาตั้งรกรากไม่คิดจับจองที่ดินเพื่อทำนาเพราะมีรายได้ อาหาร และเครื่อง นุ่งห่มพอเพียงจากการหาปลา ทำให้ชาวบ้านหัวเหวมีที่ดินประมาณ ๒๐ ไร่หลังคาเรือน จาก ๒๐๐ หลังคาเรือน เนื่องจากไม่คิดจะทำการเกษตรหรืออาชีพอื่น

จากการสัมภาษณ์นายพันธ์ อ้นคง อายุ ๗๐ ปี เล่าว่า "คนบ้านหัวเหว มาตั้งบ้านอยู่ที่นี่ เพราะเห็นว่าเป็นที่อุดมสมบูรณ์ หาปลาเป็นอาชีพหลักได้ปลาลำเรือเต็มไห ก็นำไปขายหรือไปแลกข้าวที่บ้าน ตุงลุง บ้านวังสะแบงใต้ ไม่เคยคิดว่า จะตกอยู่ในสภาพหาปลาลำบาก เช่นทุกวันนี้"

นางสุดใจ มหาชัย เล่าว่า "ถ้าคนในครอบครัวอยากได้ข้าวของเสื้อผ้าหรือเงินทอง ก็จะหาปลาแล้วเก็บเงินซื้อ เรารู้ว่าเราจะใช้จ่ายอะไร เราก็หาปลาเก็บเงินหรือนำไปแลกเปลี่ยน"

นางพรพรรณ จงวัด อายุ ๒๗ ปี บ้านหนองโพธิ์ เล่าว่า "ก่อนมีเขื่อนหากินแบบพออยู่พอกิน คิดอยากกินปลาก็ไปหาปลามากิน ไม่ต้องกังวลว่าจะไม่ได้ปลามากิน อยากกินอะไรก็ไปหา มากิน หรือจับปลาไปเปลี่ยนได้ ทุกวันนี้ไม่มั่นใจเท่าไรในการจะไปหากินเพราะอาหารการกินมันไม่เหมือนเดิม"

จะเห็นว่า ก่อนสร้างเขื่อนคนในลุ่มน้ำมูนมีสภาพความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย หาอยู่หากินแบบพอเพียง ถ้ายทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลาน มีความเชื่อมั่นต่อวิถีการหาปลาในลุ่มน้ำมูน มีความสุขท่ามกลางครอบครัวและสังคม

หลังจากสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นบ่อเกิด วัฒนธรรม จิตวิญญาณของคนลุ่มน้ำมูน ได้ถูกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง น้ำท่วมเกาะแก่ง ปลาสูญพันธุ์จากแม่น้ำมูน แหล่งอาหารตามริมฝั่งถูกน้ำท่วม แม่น้ำมูนไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางวัฒนธรรมและการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทำให้ต่างคนต่างดิ้นรนหาเลี้ยงตนเอง ขาดการเรียนรู้ของคนระหว่างรุ่น ดังคำสัมภาษณ์

นางชนทอง นามอาสา อายุ ๔๔ ปี บ้านหัวเหว เล่าว่า "นับตั้งแต่มีโครงการเขื่อนปากมูล ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีความคิดที่ไม่ตรงกันนำไปสู่การทะเลาะกันจนเกือบลงมือทำร้ายชีวิตก็มี มีการอพยพโยกย้ายบ้านหัวเหว ออกเป็น ๒ หมู่บ้าน เพราะที่ดินไม่เพียงพอ ทำให้ความที่เคยมีความเป็นอยู่แบบพี่น้อง มีเชื้อเพื่อเชื้อเผ่าซึ่งกันและกัน พอมีเขื่อนชาวบ้านแตกกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ กลุ่มสร้างกับไม่สร้าง ทำให้ชาวบ้านผิดใจกัน มีความระแวงซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ทำให้ต่างคนต่างอยู่ ไม่สนใจกัน"

นายคำแพง หวังผล อายุ ๑๔ ปี บ้านหัวเหว หมู่ที่ ๑๑ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ได้เล่าว่า "ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล อายุ ๖ - ๗ ขวบ ก็ออกไปหาปลากับพ่อ โดยแรกๆ หนึ่งดูบนเรือ ต่อมาพ่อจะสอนทำเบ็ดขิด และการขิดเบ็ด การสังเกตว่าปลากินเบ็ดมีลักษณะอย่างไร หากเราขิดเบ็ดในแก่ง ถ้าปลากินเบ็ดจะดึงเบ็ดเป็นช่วงๆ การใส่เบ็ดราว การมัดเบ็ดต้องห่างระยะ ๑ เมตร การผูกเชือก (ผูกหินห้า) หินโคน การทำปอม (เครื่องหมายแสดงสัญลักษณ์ว่าเป็นเบ็ดของเรา) การใส่มอง แต่ภายหลังการเริ่มก่อสร้างเขื่อน ครอบครัว (๗ คน) อพยพไปอยู่ช่องเม็ก เพราะที่นี่ไม่มีน้ำ เมื่อหาปลาไม่ได้จึงย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ โดยไปค้าขาย ไปในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๖ และย้ายกลับอีกครั้งในปี พ.ศ.๒๕๔๒ เพราะค้าขายขาดทุน พี่สาวไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ ส่งเงินมาให้ในช่วง คราวละ ๓,๐๐๐ บาท พี่ชายมีครอบครัวอยู่ช่องเม็ก ส่วนพ่อก็เป็นอัมพาต แม่ต้องคอยดูแล และกำลังหัดทำไม้กวาด ส่วนตัวเองเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับสมัชชาคนจน"

แม่สมปอง เวียงจันทร์ อายุ ๔๙ ปี บ้านวังสะแบงใต้ ต.หนองแสงใหญ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี เล่าว่า "ประเพณี วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเนาจากที่เคยทำที่เกาะแก่งเปลี่ยนมาทำที่วัด เดิมจะลงไปเล่นน้ำ หาปลา หาทุ่งหาหอย หนุ่มสาวเกี่ยวพาราสีกัน หลังสร้างเขื่อนจัดงานที่วัดซื้ออาหารจากตลาดไม่ค่อยสนุกสนานเหมือนแต่ก่อน"

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนได้เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อความสงบสุขในครอบครัวและสังคมหายไป รวมถึงการขาดช่วงขาดสืบทอดภูมิปัญญาระหว่างรุ่นหายไป ทำให้คนลุ่มน้ำมูนไม่มีความสุข

หลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่าทรัพยากรธรรมชาติเริ่มกลับคืนมา เกาะแก่งไหลน้ำขึ้นมา ทำให้ชาวบ้านเริ่มหวนกลับสู่วิถีดั้งเดิม คือ คนอยู่กับมูน คนลงหาปลาตามเกาะแก่งต่าง ๆ บางคนไม่เคยตกทายกันก็ได้ตกทายกันกลางแม่น้ำ "มือนี่หมานบ่ ได้ปลาอียัง

ไปหาอยู่ป่อนได้" แม้แต่เด็ก ๆ หรือเยาวชน หลังเลิกเรียนจะลงเล่นน้ำมนุ บางคนออกไปหาปลากับพ่อแม่ ดังคำสัมภาษณ์

คำแพง หวังผล อายุ ๑๘ ปี บ้านหัวเหว "หลังการเปิดประตูเขื่อน น้องชายคนเล็กได้มีโอกาสลงแม่น้ำมนุไปหาปลากับคนข้างบ้าน ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่เคยไปเลย ส่วนใหญ่จะไปหาปลาตามทุ่งนา ทำให้รู้จักแต่การไล่เบ็ดในนาตามห้วยแถวบ้านและยามเย็นก็ลงเล่นแก่งกับเพื่อน ๆ กลุ่มเยาวชนรุ่นเดียวกัน ทุกวันนี้ตอนเย็นหรือเสาร์อาทิตย์ก็จะพากันลงมนุ ไปหว่านแห ลงเรือหาปลาบ้าง ก็พากันไปเที่ยวแก่ง ทำให้ลดการมั่วสุม การเสพยาเสพติด บางครั้งกลุ่มที่เคยยกพวกตีกันก็ไปเจอกันอยู่กลางแม่น้ำมนุพูดคุยกัน มีทั้งที่อยู่บ้านเดียวกันและคนละบ้านอย่างบ้านวังสะแบงได้ ช่วงบุญเนา

ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูลส่งผลให้การทำบุญประเพณีที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติคือ การเนา, การสาวลงมอง การถ่ายทอดความรู้ ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกลับคืนมา ทำให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวร่วมกัน เป็นการเริ่มเชื่อมความผูกพันของคนในชุมชนด้วยกันและธรรมชาติในแม่น้ำมนุ ซึ่งจะส่งผลดีต่อสุขภาพจิตและสังคมต่อไป เป็นต้น ดังคำสัมภาษณ์ของแม่สมปอง เวียงจันทร์ อายุ ๔๙ ปี บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ประเพณีที่กลับคืนมา คือ การทำความสะอาดบริเวณใต้เขื่อน โดยเอาเศษซากมอง แ่งหินที่เป็นอุปสรรคต่อการไหลของของชาวบ้าน ซึ่งส่วนมากชาวบ้านจะทำในเดือนเมษายนของทุกปี เพราะระดับน้ำจะลดลงสะดวกต่อการดำน้ำลงไปทำความสะอาด เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมอุปกรณ์การหาปลา และเป็นการเตรียมการต้อนรับปลาที่จะล่องขึ้นมาในเดือนพฤษภาคม ชาวบ้านจะเรียกวิธีการนี้ว่า "การสาวลงมอง"

จะเห็นได้ว่า จากการสร้างเขื่อนปากมูลทำให้น้ำท่วมเกาะแก่งตลอดปี ส่งผลให้ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับแม่น้ำของชาวบ้านหายไป ขาดช่วงการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่น นับว่าเป็นการก่อให้เกิดปัจจัยทางลบต่อการเกิดจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลในการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย พึ่งพิงและมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ

และยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้ทำลายภาวะการพึ่งตนเองของชาวบ้านและส่งผลกระทบต่อความมั่นใจในการกำหนดชะตากรรมของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดวิถีคิดต่างคนต่างอยู่ดิ้นรนเอาตัวรอดไม่มีเวลาไปสนใจส่วนรวมและความเชื่อมั่นในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

ข) ระดับครอบครัว

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวมีเวลาอยู่ร่วมกันในการทำบุญประเพณีต่างๆ ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้อ่อนน้อมถ่อมตน ให้มีศีลธรรมประจำใจ เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การจะเดินทางจากหมู่บ้านต้องบอกผีปู่ตา การแต่งงานต้องจัดให้ถูกต้องตามหลักประเพณี เป็นต้น

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวแตกแยก พลัดพราก เด็กไม่เคารพ ผู้ใหญ่ เห็นแก่ตัวมากขึ้น การเข้าร่วมบุญประเพณีน้อยลง วิถีชีวิตเมืองเริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน สามีภรรยาไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ลูกขัดแย้งกันกับพ่อแม่ การพึ่งตนเองน้อยลง มีภาระหนี้สิน มีอบายมุขเข้ามามากขึ้น ถอยห่างจากศาสนา เนื่องจากชุมชนใกล้ชิดมากขึ้น ความขัดแย้งกันในชุมชนทำให้โอกาสในการร่วมบุญประเพณีลดลง ส่งผลต่อการมีชีวิตที่ห่างไกลจากธรรมชาติ ลดการพึ่งพาธรรมชาติ

หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า สุขภาพจิตวิญญาณได้มีโอกาสหวนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากชาวบ้านได้มีโอกาสพาลูกหลานไปเที่ยวตามเกาะแก่ง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความผูกพัน กันอีกครั้งหนึ่ง ลูกที่ไปทำงานต่างถิ่นมีโอกาสได้กลับมาบ้านดูแลลูกให้อบอุ่น การที่ได้กินได้ไปเที่ยวสัมผัสธรรมชาติที่ได้กลับคืนมาอย่างใกล้ชิด ทำให้เข้าใจถึงภาระงานต่อผู้ของคนเฒ่าคนแก่ ทำให้ความรัก เชื่อถือดีขึ้น แต่ยังคงสภาวะความเครียด เนื่องจากไม่มีความชัดเจนในการปิด - เปิดเขื่อน

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อปัจจัยที่สนับสนุนการใช้ชีวิตเพื่อการพัฒนาจิตวิญญาณที่ดี เช่น การต้องตกอยู่ในสภาพจิตใจที่เจ็บปวด เครียด และการขาดการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้สุขภาพจิตวิญญาณระดับครอบครัวเสื่อมถอยลงเนื่องจากความสัมพันธ์ ขัดแย้งกัน การพึ่งตนเองของครอบครัวน้อยลง หันไปพึ่งระบบตลาดข้างนอก ทำให้ความเป็นอยู่ของครอบครัวลำบากมากขึ้น ระหว่างช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำเขื่อน มีการทอดทอความรู้ภูมิปัญญาในการหาปลาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่น และการได้มีวิถีชีวิตใกล้กับแม่น้ำมูลอีกครั้ง แต่อย่างไรก็ตาม ในครอบครัวยังมีความกังวลใจเกี่ยวกับการปิด - เปิดเขื่อน

ค) ระดับชุมชน

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า จิตวิญญาณของชุมชนปากมูลขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพิงแม่น้ำมูล มีความคิด ความเชื่อ ความรู้ที่สัมพันธ์กับฤดูกาล แม่น้ำมูลเป็นแหล่งสำหรับประกอบพิธีกรรม ประเพณี ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการเคารพต่อแม่น้ำและการรู้คุณค่า ช่วยกันดูแลแม่น้ำ ร่วมกัน รวมทั้งให้แม่น้ำคุ้มครองรักษาให้ได้ปลาได้ข้าวเยอะๆ เช่น บุญเนา การสวดลงมอง การไหว้เจ้าแม่ ปากโดม เป็นต้น เป็นแหล่งเรียนรู้สืบทอดความรู้สู่คนรุ่นลูกหลาน ดังคำกล่าวของ

นายทองเจริญ สีหาธรรม บ้านวังใหม่ เล่าว่า "ปลา น้ำ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง เราไม่ได้หาปลาเพียงเพื่อกินอย่างเดียว เราไม่ได้ยึดติดอยู่กับเงิน แต่เรายึดถือการพึ่งพิงกัน ถ้าหาปลาได้เราก็กินไปฝากพี่ฝากน้อง เอาไปเปลี่ยนเป็นข้าวของอย่างอื่นหรือปัจจัยอย่างอื่น ถ้าเราไม่เอาไปเขาก็จะขนเอาเข้ามาแลกปลา ปลาเมื่อนำไปเป็นของฝากตอนจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ผูกพันกัน นอกจากนั้น ถ้ามีงานประเพณีงานบุญอื่น เช่น งานบวช งานแต่ง ขึ้นบ้านใหม่ งานบุญเนาแก่ ก็เอาปลาไปร่วมงาน ชีวิตเราไม่ใช่เพียงการกินข้าวกับปลา หรือขายปลาแลกเงิน แต่มันมีวัฒนธรรมที่เข้ามายึดเหนี่ยวจิตใจที่สร้างจิตสำนึก ร่วมกัน วิถีชีวิตพวกเรามากับข้าว ปลา ยากที่คนอื่นจะเข้าใจ จริงอยู่อาหาร

และปัจจัยสี่ทำให้เราดำรงอยู่ได้ แต่ประเพณีวัฒนธรรมย่อมเป็นเครื่องประกอบเข้ามาช่วยรัดความเป็นชุมชน ความเป็นสังคมให้พวกเราอยู่ ร่วมกันได้อย่างปกติสุข"

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า จากการสร้างเขื่อนทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ส่งผลให้คนกับธรรมชาติแยกจากกัน ไม่มีความสัมพันธ์กัน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำได้สูญหายไป วัฒนธรรมการแลกข้าวแลกปลาสูญหายเพราะไม่สามารถหาปลาไม่ได้เหมือนเช่นเคย ชุมชนขาดสิ่งยึดเหนี่ยว ขาดความเป็นกลุ่มเป็นก้อน ความสามัคคี เพราะชุมชนแตกเป็นสองฝ่ายอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มที่สนับสนุนการสร้างเขื่อนและกลุ่มคัดค้านเขื่อน ส่งผลให้ชุมชนขาดความร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชน ขาดสำนึกร่วมในการเสียสละที่จะพัฒนาชุมชนและสร้างสันติสุขในชุมชน ดังคำบอกเล่าของ

นางราตรี ผาเรือง บ้านวังสะแบงได้ เล่าว่า "ชาวบ้านบางส่วนย้ายออกไปอยู่ในที่ไกลออกไปไม่รู้ข้อมูลข่าวสาร ในความเป็นจริง ชาวบ้านได้แยกจากกัน ทั้งทางที่ตั้งบ้านเรือนและทางความคิด กลุ่ม ชาวบ้านที่เห็นว่า เขื่อนได้สร้างความสูญเสียแก่ชุมชน จะมีสมัชชาคนจนเป็นศูนย์กลางกลุ่มที่เห็นว่าการสูญเสียหรือสูญเสียบ้างในปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามปกติไม่เกี่ยวกับเขื่อนจะมี ผู้ใหญ่บ้านเป็นศูนย์กลาง ความขัดแย้งนี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ห่างกันมากขึ้น ความเป็นกลุ่มก้อนลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากเมื่อก่อนมีการรวมตัวกัน เพื่อทำงานช่วยกัน วัดโรงเรียน แต่หลัง การสร้างเขื่อน แม้แต่งงานบุญในวัดยังต้องจ้างแม่ครัว"

หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนประเพณีกลับคืนมา คือ การสวดลงมอและบุญเนาแก่ง ชุมชนได้กลับมาร่วมกิจกรรมประเพณีอีกครั้ง เช่น มีการจัดงานสวดลงมอขึ้น อยู่บ้านหนองโพธิ์ ได้มีการบอกเล่า (แจ้งข่าว) ไปยังบ้านต่างๆ ให้มาร่วมงานหรือการจัดงานบุญเนาแก่งอยู่บ้านหัวเหว ได้มีชาวบ้านได้มารวมตัวกันไปเล่นตามแก่งต่างๆ อย่างไรก็ตาม การรวมกลุ่มเป็นลักษณะกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน

จะเห็นได้ว่า ก่อนสร้างเขื่อนชุมชนได้มีสำนึกร่วมกันและมีสิ่งยึดเหนี่ยว คือ งานบุญประเพณีวัฒนธรรม ภายหลังการสร้างเขื่อนมีสำนึกร่วมใหม่เกิดขึ้น คือ การร่วมกันต่อสู้ เพื่อให้ได้วิถีชีวิตดั้งเดิม (คัดค้านการสร้างเขื่อน) และเพื่อให้ได้ความเจริญ (สนับสนุนการสร้างเขื่อน) นอกจากนี้ยังพบว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนปากมูลได้หยุดชะงักในช่วงปิดเขื่อนปากมูลและฟื้นฟูขึ้นมาในช่วงทดลองเปิดเขื่อน ๑ ปี หากไม่มีการเปิดประตูเขื่อนถาวรมีแนวโน้มว่าวัฒนธรรมที่หลากหลายจะสูญหาย และจิตวิญญาณแห่งความดีงามและเรียบง่ายคงไม่เกิดขึ้น

ง) ระดับสาธารณะ

ก่อนสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่ของชาวบ้านในช่วงเวลาก่อนสร้างเขื่อน เป็นแบบชุมชนดั้งเดิมอีสาน ซึ่งมีลักษณะเอื้ออาทรแบ่งปัน มีการให้ การอุทิศตนเพื่อส่วนรวม

โดยธรรมชาติของชุมชนชาวพุทธ ชาวบ้านหลายๆ หมู่บ้านจึงมีวัฒนธรรมแบบเดียวกันและเชื่อมโยงกัน ด้วยพุทธศาสนา เช่น การเดินทางไปร่วมบุญ ประเพณีในชุมชนอื่น การบริจาคทรัพย์สิ่งของ การร่วมแรงกันในการสร้างโบสถ์วัด และโรงเรียนต่างๆ มีวัฒนธรรมแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน แลกปลา แลกข้าว แลกเกลือ

หลังการสร้างเขื่อน จากการศึกษาพบว่า สุขภาพทางจิตวิญญาณระดับสาธารณะของชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยนเป็นการร่วมแรงและอุทิศตนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม ซึ่งในระยะแรกเป็นการต่อสู้เพื่อตนเอง แต่ในกระบวนการต่อสู้ได้ชักนำและผลักดันชาวบ้านต้องเข้าไปจนเป็นการต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ และวัฒนธรรม ขยายวงกว้างไปถึง ๖๕ หมู่บ้าน ตามลำน้ำสาขา ไปจนถึงเพื่อเปลี่ยนแปลงความไม่ถูกต้องในสังคม

เกิดเครือข่ายในจังหวัดร่วมกับกลุ่มผู้คัดค้าน มีการชุมนุมในจังหวัดอุบลราชธานี มีการรณรงค์ผลเสียของเขื่อนโดยกลุ่มผู้คัดค้าน มีการรณรงค์ผลดีของเขื่อนโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เกิดแนวร่วมของกลุ่มคัดค้านขยายสู่ส่วนกลาง กลุ่มนักศึกษา องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มสิทธิมนุษยชน เกิดกระแสใจเดียวกันภายในจังหวัดรุนแรงขึ้น มีแนวร่วม เจ้าหน้าที่หลายองค์กรเข้าร่วมคัดค้านกับกลุ่มชาวบ้าน การไฟฟ้าใช้สื่อท้องถิ่นโจมตีกลุ่มผู้คัดค้าน เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์กว้างขวางขึ้น ชาวบ้านเดินรณรงค์ผลกระทบตามชุมชนลุ่มน้ำ เผยแพร่ปัญหาสู่สาธารณะ

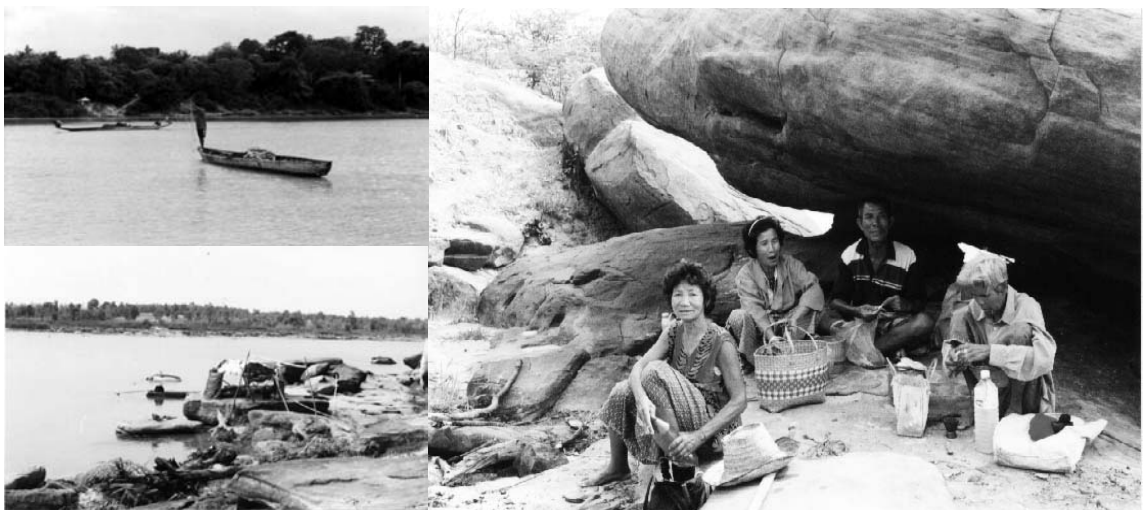
หลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านรณรงค์ตามชุมชนลุ่มน้ำ หาแนวร่วม แต่ยังถูกมองว่าปัญหาเขื่อนปากมูลเป็นปัญหาเฉพาะของชุมชน และเผยแพร่ผลดีของการเปิดเขื่อน และทำวิจัยปลาโดยกลุ่มนำเสนอข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ เชื่อมเครือข่ายกับองค์กร สิ่งแวดล้อม และสิทธิต่างๆ ในประเทศและทั่วโลก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในระดับชุมชน สังคม และสาธารณะ รวมทั้งทั่วโลกแล้วก็ตาม แต่ยังมี การคัดค้านของกลุ่มสนับสนุนการสร้างเขื่อนเช่นกัน ในระดับชุมชน สังคม ความขัดแย้งอันนี้เป็นความเจ็บปวดอย่างยิ่งสำหรับชาวบ้านผู้ร่วมคัดค้าน เพราะประกอบไปด้วยสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้านญาติพี่น้อง ซึ่งถือเป็นผู้หนึ่งเช่นกันที่ได้รับประโยชน์จากการต่อสู้เรียกร้องของกลุ่มผู้คัดค้านการสร้างเขื่อน

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อสุขภาพจิตวิญญาณของชาวบ้านปากมูล คือ การมีวิถีที่พึ่งพาธรรมชาติ การมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีความเอื้ออาทรเกื้อกูลและแบ่งปันซึ่งกันและกัน การมีความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน การมีพื้นที่ที่ใช้ร่วมกัน เช่น วัด หรือมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบุญ การพักผ่อน การพัฒนาชุมชน และการมีชีวิตอยู่อย่างสงบร่มเย็น และเป็นสุข การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะอยู่ในสภาวะที่มีชีวิตอยู่อย่างดิ้นรน มีความขัดแย้ง ขาดความสงบสุข สันติภาพ การมีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข



แผนภาพที่ ๔.๒ ประเพณีบุญเนาแก่ง



แผนภาพที่ ๔.๓ การहनคีนสู่วิถีชีวิตคนลุ่มน้ำ

๒. ข้อเสนอแนะภาคประชาชนในการลดผลกระทบทางสุขภาพ

๒.๑ การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ต้องมีการศึกษาผลกระทบอย่างรอบด้านทั้งก่อนและหลังโครงการโดยชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจะต้องมีส่วนร่วมในการศึกษาทุกขั้นตอนรวมทั้งการประเมินผลของโครงการ

๒.๒ การแก้ปัญหาผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐนั้น รัฐจะต้องรับผิดชอบตามความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง และให้การช่วยเหลือจนกระทั่งชาวบ้านสามารถฟื้นฟูชีวิตชุมชนของตนขึ้นมาได้

๒.๓ ยกเลิกโครงการสร้างเขื่อนทั่วประเทศ โดยยกผลกระทบกรณีเขื่อนปากมูลเป็นกรณีศึกษา

๒.๔ รัฐบาลต้องเปิดประตูเขื่อนถาวรเพื่อฟื้นฟูชีวิต ชุมชน ธรรมชาติให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตเหมือนเดิม

๒.๕ ให้มีอนามัยทุกหมู่บ้านและฟื้นฟูการรักษาโรคแบบดั้งเดิม เพื่อดูแลตนเองเบื้องต้น



แผนภาพที่ ๔.๔ เด็กกับการเรียนรู้วิถีชีวิตคนลุ่มน้ำมูน

บทที่ ๕

สุขภาพ : ความหมาย และกระบวนการของราชการ

ในการศึกษาครั้งนี้ หน่วยงานทางบริการด้านสุขภาพที่ศึกษาอยู่ในพื้นที่อำเภอโขงเจียม คือ โรงพยาบาลโขงเจียม สถานีอนามัยชุมชนหนองแสงใหญ่ ตุงสูง สถานีอนามัยชุมชนเวินบึก และอำเภอพิบูลมังสาหาร หนองโพธิ์ คือ โรงพยาบาลโรงพยาบาลพิบูลมังสาหาร สถานีอนามัยหนองโพธิ์ ซึ่งจากการเก็บข้อมูล พบว่า

๑. สุขภาพในความหมายของหน่วยงานการบริการด้านสุขภาพ

ความหมายสุขภาพในภาพรวมของหน่วยงานราชการ คือ ภาวะของการมีโรคและการดูแลสุขภาพของประชาชน ปรากฏในรูปแบบของการณรงค์เรื่องการดูแลตนเองให้ปราศจากโรค เช่น เรื่องอาหาร การกิน การณรงค์การป้องกันโรคระบาดและการเฝ้าระวัง

นายบัณฑิต ประชุมรักษ์ สาธารณสุขอำเภอโขงเจียม (เอกสารสรุปงานสัมมนา สืบปีกับการเปลี่ยนแปลงสุขภาพของชุมชนปากมูล, ๒๕๔๕) ความหมายสุขภาพ คือ “ประชาชนจะสุขภาพดี ขึ้นอยู่กับอาหาร การกิน”

นายจรรยา ราชวงศ์ ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอพิบูลมังสาหาร (เอกสารสรุปงานสัมมนา สืบปีกับการเปลี่ยนแปลงสุขภาพของชุมชนปากมูล, ๒๕๔๕) กล่าวว่า “หลังจากได้รับการนำเสนอข้อมูลนิยามสุขภาพของชาวบ้านที่ว่า สุขภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการกินการอยู่ การอาชีพ มีรายได้ มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนรักใคร่ ประองคอง ร่างกายแข็งแรง จิตใจเบิกบาน เป็นเรื่องของการอยู่อย่างมีความสุข ทำให้ผมรู้สึกตัวผมเล็กลงไปนิดใจ และต้องกลับมาทบทวนถึงวิธีการทำงานที่เป็นอยู่ของตนว่าถูกต้องตาม ความหมายตามแนวคิดของชาวบ้านแล้วหรือยัง

เรื่องสุขภาพมันยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความศรัทธา ประเพณีวัฒนธรรมจารีตต่างๆ ด้วย

เมื่อผมไปอยู่อนามัยในชนบทแห่งหนึ่ง มีชาวบ้านถูกงูกัดมาที่รักษาตามแบบอย่างที่เราเรียนมาก็คือการล้างแผล ดูดหนอง ก็ดูดหนองออกทุกวันเป็นเดือนก็ไม่หาย วันหนึ่งคนไข้ก็พูดขึ้นด้วยความเกรงใจว่า หมอผมขออนุญาตเป่า (หมายถึงการรักษาโดยการให้หมอยาสมุนไพรและเป็นผู้รู้ทางไสยศาสตร์เป่ามนต์) ผมก็เห็นใจ พูดปัดๆ ไปบอกว่า เอ้าเป่าก็เป่า มันก็น่าอัศจรรย์ใจจริงๆ เพราะว่าหลังจากนั้นวันรุ่งขึ้นแกมาหาผม แผลก็ยุบลงจริงๆ มันทำให้ผมสงสัยและก็พยายามหาเหตุผลมาอธิบายว่าเป็นเพราะอะไร

ซึ่งผมก็ได้คำตอบว่า คนเราจะหายจากโรคได้ก็ต้องมีความเชื่อความศรัทธาว่าจะหาย การหายจากโรคเป็นเรื่องของความเชื่อความศรัทธา โรคที่คนส่วนใหญ่ไปโรงพยาบาลนั้น 80% ล้วนแต่หายเอง และรับยาที่เป็นยาหลอก เพื่อให้คนเชื่อว่าตัวเองจะหาย หลังจากที่ผมทำงานอยู่กับชาวบ้านหลายปี และเฝ้าสังเกตการอยู่

การดูแลตนเองสรุปข้อมูลพื้นฐานก็ได้ข้อสรุปอีกว่า ความสัมพันธ์อันอบอุ่นในครอบครัวก็เป็นส่วนหนึ่งของการรักษา”

นายนิพนธ์ ถาวรธนะ หัวหน้าสถานีนามัยตุงสูง(จากการสัมภาษณ์, ๒๕๔๕) ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า สุขภาพดี คือ "การที่ชาวบ้านไม่เจ็บป่วย ร่างกายแข็งแรง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะดีได้ต้องขึ้นอยู่กับพฤติกรรม การกิน สภาพแวดล้อม และสถาบันครอบครัว"

จากการให้ความหมายของเจ้าหน้าที่ทางด้านสาธารณสุขสามารถสรุปได้ว่า **สุขภาพดี หมายถึง การที่ชาวบ้านไม่เจ็บป่วย ร่างกายแข็งแรง จิตใจเบิกบาน ซึ่งประกอบด้วยการมี พฤติกรรมการกิน สภาพแวดล้อม สถาบันครอบครัว ความเชื่อ ความศรัทธา ประเพณีวัฒนธรรม และจารีตต่างๆ**

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในเขตอำเภอโขงเจียมและอำเภอบึงมูลมั่งสาหาร จะเห็นได้ว่าส่วนมากจะมองสุขภาพเป็นเพียงเรื่องของการปราศจากโรคเท่านั้น แม้จะเห็นด้วยกับความหมายของชาวบ้านแต่ต้องทำตามนโยบายรัฐ ทำให้มองปัญหาชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนไม่เป็นปัญหาทางด้านสุขภาพ เช่น ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนและภายในครอบครัว ปัญหาการอพยพแรงงาน เป็นต้น แต่มองว่าเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคลและพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่ถูกสุขลักษณะ และมองว่าเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่เป็นสาเหตุที่ทำให้พฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป ส่วนการเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนปากมูลเป็นเรื่องการเมืองที่เจ้าหน้าที่ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว

๒. กระบวนการทำงานและการบริการสาธารณสุขของหน่วยงานท้องถิ่น

กระบวนการทำงานของหน่วยงานทางด้านสุขภาพในพื้นที่จะมีกระบวนการทำงานตามการแบ่งงานตามโครงสร้างของกระทรวงสาธารณสุข ดังนี้

๑) **สาธารณสุขระดับตำบล** จะทำหน้าที่ในการบริการขั้นพื้นฐานและให้ความรู้ในการดูแลตนเองและป้องกันตนเองทางด้านสุขภาพ เมื่อพบผู้ป่วยต้องทำการรักษาอย่างเร่งด่วนและจะออกหนังสือส่งตัวไปยังโรงพยาบาลระดับอำเภอซึ่งในพื้นที่ก็จะมี อสม.อยู่ประจำใน แต่ละหมู่บ้านจะมีการ อบรม ปีละ ๑ ครั้ง หน้าพี่ของ อสม. โดยที่ อสม.จะมีหน้าที่ คือ

- ส่งเสริมให้ความรู้
- ฟื้นฟูสุขภาพ
- ป้องกันโรคติดต่อโดยการแจ้งสถานีนามัย
- ประชาสัมพันธ์

แต่ละสถานีนามัยชุมชนจะมีสถิติข้อมูลเปรียบเทียบทุกปี และจะมีการเก็บข้อมูลโดยแบ่งเป็นฝ่ายๆ คือ

๑) ฝ่ายโรคติดต่อโดยเฉพาะ

๒) ฝ่ายสถานีนามัย

๒) สาธารณสุข/โรงพยาบาลระดับอำเภอ เป็นตัวกลางติดต่อประสานงานระหว่างจังหวัดและสาธารณสุขระดับตำบล ให้ความรู้ในการดูแลและป้องกันตนเอง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับอำเภอจะสามารถรับรู้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับสุขภาพและโรคต่างๆ ได้ ก็ต่อเมื่อชาวบ้านเข้าไปรับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นที่สถานีนามัย จากนั้นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลจะส่งข้อมูลประวัติคนไข้กับสาธารณสุขอำเภอ

การให้บริการรักษาพยาบาลจะแบ่งพื้นที่ความรับผิดชอบ แต่ละหมู่บ้านสามารถเข้ารับบริการในแต่ละเขตรับผิดชอบของหน่วยงาน บางครั้งชาวบ้านที่ไม่ได้อยู่ในเขตบริการแต่ไปใช้บริการเพราะชุมชนนั้นตั้งอยู่ไกลจากจุดให้บริการ ดังเช่น กรณีสาธารณสุขประจำบ้านตุงลุง ให้บริการชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านตุงลุง ปากห้วยแคน ดอนสวรรค์ และผาประตู่ทอง แต่จะมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่การบริการมาขอรับบริการ เช่น บ้านหัวเหว อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เพราะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับสาธารณสุขประจำตำบลตุงลุง

๓. ข้อจำกัดของกลไกภาครัฐ

๑. ขาดการมองสุขภาพแบบองค์รวม จะเห็นจากทศนะเรื่องสุขภาพของเจ้าหน้าที่ฯ จะมองว่าสุขภาพเป็นเรื่องการปราศจากโรคเท่านั้น ทำให้ละเลยองค์ประกอบอื่นที่ส่งผลต่อสุขภาพ เช่น องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เป็นต้น

๒. แผนการทำงานที่ไม่ต่อเนื่องและทำตามสถานการณ์ ทำให้การรวบรวมข้อมูล ไม่มีการทำที่ต่อเนื่อง ทำให้ส่งผลต่อการนำข้อมูลมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบได้ ซึ่งนายจรรยา ราชวงศ์ ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอพิบูลมังสาหาร ได้กล่าวว่า “**สถานีนามัย คิดแต่น้ำมนต์มีถึง ๓ - ๔ นามัย มีข้อมูลตัวเลขมากมาย เอาข้อมูลมาเปรียบเทียบให้ดูเป็นเรื่องยาก**” เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีโครงการ เฝ้าระวังโรคพยาธิในพื้นที่โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เนื่องจากชาวบ้านสองริมฝั่งแม่น้ำมูลหวาดวิตกว่าหลังการสร้างเขื่อนปากมูลจะเกิดโรคพยาธิใบไม้ในเลือด การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจึงดำเนินโครงการดังกล่าว ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๖ - ๒๕๔๒ ผลการเฝ้าระวังในปี พ.ศ.๒๕๓๖ ดังแสดงในตารางที่ ๕.๑.

เห็นได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ นายบัณฑิต ประชุมรักษ์ สาธารณสุขอำเภอโขงเจียม กล่าวว่า “**ทางสาธารณสุข ไม่ได้มีการเปรียบเทียบข้อมูลแต่ละปี เพราะฉะนั้นถ้าอยากได้ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบก็ต้องเก็บรายละเอียดอีกครั้ง และส่วนใหญ่จะทำก็ต่อเมื่อมีคำสั่งจากกระทรวงหรือเป็นแนวนโยบายของ**

กระทรวง” ทำให้มีการสำรวจข้อมูลของสถานีนามัยอำเภอ โขงเจียมโซน ๑ เกี่ยวกับการดำเนินการตรวจ และรักษาโรคพยาธิลำไส้และพยาธิใบไม้ตับ ในปี พ.ศ.๒๕๔๔ - ๒๕๔๕ ดังแสดงในตารางที่ ๕.๒

ตารางที่ ๕.๑. รายงานผลการปฏิบัติงานโครงการเฝ้าระวังโรคพยาธิเขื่อนปากมูล ปี ๒๕๓๖

บ้าน	วันที่ ตรวจ	จำนวน ผู้มาตรวจ (คน)	ผลการตรวจ									
			ไม่พบ (คน)		พบ (คน)							
			จำนวน	ร้อยละ	ใบไม้ตับ	ร้อยละ	ปากขอ	ร้อยละ	ตัวตืด	ร้อยละ	อื่นๆ	ร้อยละ
วังสะแบงใต้ วัง สะ แบ ง เหนือ วังใหม่	๒๘ ส.ค. ๒๕๓๖	๖๑๔	๓๕๔	๖๔.๑๗	๒๕	๔.๐๗	๗๓	๑๑.๘๕	๑๒	๑.๙๕	๑๑๐	๑๗.๕๒
หัวเหว		๓๕๓	๑๘๔	๕๒.๘๒	๑๓	๓.๓๑	๘๓	๒๓.๕๒	๘	๒.๒๘	๑๐๕	๒๖.๖๒
คุงคุง คอนสวรรค์ ปากห้วยแคน		๕๖๓	๒๓๑	๔๑.๐๓	๑๖	๒.๘๔	๕๖	๙.๙๕	๑๘	๓.๒๐	๑๔๒	๒๕.๒๒

ตารางที่ ๕.๒. สรุปผลการดำเนินงานการตรวจและรักษาโรคพยาธิไส้และพยาธิใบไม้ตับ สถานีอนามัยโซน ๑
 ระยะเวลาดำเนินงาน ๑ ตุลาคม ๒๕๔๔ - กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕

สถานบริการ	วันที่ตรวจ	จำนวน ผู้มาตรวจ (คน)	ผลการตรวจ										การรักษาโรคพยาธิ ใบไม้ตับ		การรักษาโรค พยาธิชนิดอื่นๆ	
			ไม่พบ (คน)		พบ (คน)								จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
			จำนวน	ร้อยละ	ใบไม้ตับ	ร้อยละ	ปากขอ	ร้อยละ	ตัวตืด	ร้อยละ	อื่นๆ	ร้อยละ				
สอ.วังอ่าง	๒๔ ต.ค. ๒๕๔๔	๑๘	๑๓	๒.๒๒	๕	๒๗.๗๗	๒	๑๑.๑๑	๐	๐	๐	๐	๕	๑๐๐	๒	๑๐๐
	๑๔ พ.ย. ๒๕๔๔	๕๔	๓๗	๖๘.๕๑	๕	๑๖.๖๖	๘	๑๔.๘๑	๐	๐	๐	๐	๕	๑๐๐	๘	๑๐๐
	รวม	๗๒	๐	๖๕.๔๔	๑๔	๑๕.๔๔	๑๐	๑๓.๘๘	๐	๐	๐	๐	๑๔	๑๐๐	๑๐	๑๐๐
สอ.หนองแสงใหญ่		๑๕๕	๒๗	๘๑.๕๔	๒๖	๑๖.๗๗	๖	๓.๘๗	๑	๐.๖๕	๐	๐	๒๖	๑๐๐	๗	๑๐๐
		๘๕	๗๕	๘๘.๗๖	๘	๘.๕๕	๐	๐	๒	๒.๒๕	๐	๐	๘	๑๐๐	๒	๑๐๐
	รวม	๒๔๔	๐๖		๓๔		๖		๓		๐		๓๔	๑๐๐	๙	๑๐๐
สอ.ตุงสูง	๒๗ ต.ค. ๒๕๔๔	๒๗	๑๕	๕๕.๕๖	๑๑	๔๐.๗๔	๑	๓.๗๐	๐	๐	๐	๐	๑๑	๑๐๐	๑	๑๐๐
	๒๗ พ.ค. ๒๕๔๔	๒๗	๑๔	๕๑.๘๕	๑๑	๔๐.๗๔	๒	๗.๔๑	๐	๐	๐	๐	๑๑	๑๐๐	๒	๑๐๐
	รวม	๕๔	๒๙	๕๓.๗๐	๒๒	๔๐.๗๔	๓	๕.๕๖	๐		๐		๒๒	๑๐๐	๓	๑๐๐
สอ.เวินบึก	๑๒ ต.ค. ๒๕๔๔	๓๗	๒๗	๗๒.๕๗	๓	๘.๑๐	๕	๑๓.๕๑	๐	๐	๒ (ไส้มี)	๕.๔๐	๓	๑๐๐	๗	๑๐๐
	๑๕ พ.ย. ๒๕๔๔	๑๔	๑๔	๑๐๐	๐	๐	๐	๐	๐	๐			๐	๐	๐	๐
	รวม	๕๑	๔๑	๘๐.๓๙	๓	๕.๘๘	๕	๙.๘๐	๐		๒	๐	๓	๑๐๐	๗	๑๐๐

๓. ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทางด้านสุขภาพ จึงทำให้นโยบายทางด้านสุขภาพของรัฐเป็นการข่มสุขภาพมากกว่าการสร้างสุขภาพ ทำให้การพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพของชาวบ้านได้ลดน้อยลง

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีทัศนะเรื่องสุขภาพดีจะต้องปราศจากโรคเท่านั้น ทำให้มองชาวบ้านที่ประสบปัญหาด้านสุขภาพว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคและนำไปตามกระแสของสังคมเท่านั้น และมองว่าสุขภาพของชาวบ้านได้ดีขึ้นเพราะพฤติกรรมการบริโภคบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น ไม่รับประทานอาหารที่สุกๆ ดิบๆ และทางเลือกในการหาอาหารจะมีมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้นการแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขจึงไม่สามารถดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ได้ ทำให้หน่วยงานในพื้นที่ไม่มีแผนงานและกิจกรรมที่รองรับปัญหาของชาวบ้านที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐ ทั้งเรื่องข้อมูล ระบบการเก็บข้อมูลและการเผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณชน ยังไม่สอดคล้องกับปัญหาและวิถีของชุมชน ทำให้ไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งหมดทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ ซึ่งประเด็นเรื่องสุขภาพจะต้องสัมพันธ์และเชื่อมโยงทุกๆ ด้าน ดังเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพกายและสุขภาพจิต ซึ่งมักจะพบว่าความเจ็บป่วยหรือความไม่สมบูรณ์ทางกายก็อาจนำมาซึ่งปัญหาความไม่สมบูรณ์ทางจิตใจ ในทางกลับกัน ความเครียดในจิตใจ ไม่ว่าจะเนื่องมาจากความกดดัน ความคับข้องใจ ความขัดแย้ง หรือความวิตกกังวล ก็อาจนำมาซึ่งความไม่สมบูรณ์ทางกายหลายๆ รูปแบบด้วยกัน เช่น เป็นไข้ ปวดหัว ปวดกล้ามเนื้อ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าสุขภาพมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย ภายนอกต่างๆ เป็นจำนวนมาก

อีกทั้งกลไกการทำงานของรัฐบาลไม่สามารถที่จะดำเนินงานได้อย่างอิสระ ตามความคิดความเข้าใจของตนเอง แต่ต้องดำเนินงานตามนโยบายหรือคำสั่ง เรื่องเขียนปากมูลเป็นประเด็นที่หน่วยงานราชการต้องดำเนินงานด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้องค์กรและเจ้าหน้าที่ได้รับผลกระทบ

บทที่ ๖

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

โครงการ การพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลทางสุขภาพจากโครงการการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายของรัฐภาคประชาชน: กรณีศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจาก โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาขอบเขตของการประเมินผลกระทบ ทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เพื่อที่จะสร้างเวทีการนำเสนอข้อคิดเห็นและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ และเป็นการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพของชุมชนริมแม่น้ำมูลจากโครงการพลังน้ำเขื่อนปากมูล ได้ผลการศึกษา ดังนี้

๑. ปัจจัยกำหนดสุขภาพ : ความหมาย และการเปลี่ยนแปลง

๑.๑ ความหมายและความเข้าใจของชาวบ้านเกี่ยวกับสุขภาพและปัจจัยกำหนดสุขภาพ

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านได้ให้ความหมายทางด้านสุขภาพ คือ การมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข สุขกายสบายใจท่ามกลางครอบครัวและชุมชน มีความมั่นคงของชีวิตและมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ที่เอื้อต่อการดำรงชีพและหล่อเลี้ยงชุมชน ซึ่งชาวบ้านมองว่าการมีสุขภาพดีมีชีวิตรอยู่อย่างมีความสุข ต้องประกอบไปด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้ คือ ๑) การมีอยู่มีกินอย่างเพียงพอ คือ มีอาหารการกินที่พอเพียงในแต่ละวันและต้องมีอาหารที่พอเพียงสำหรับแจกจ่ายญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ๒) มีอาชีพที่มั่นคง มีเงินทองและทรัพย์สินสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือน ๓) มีครอบครัวที่อบอุ่น สมาชิกภายในครัวเรือนอยู่ร่วมกัน ๔) ร่างกายแข็งแรง ไม่มีเป็นโรคที่ร้ายแรง สามารถทำงานได้เวลานาน ๕) มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบานและสงบ ๖) อยู่ในชุมชนที่เอื้ออารีต่อกันและมีบ้านเรือนติดกันเหมือนญาติกัน อบอุ่นปลอดภัย ช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน ร่วมทำบุญเทศกาล และร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีด้วยความร่วมแรงร่วมใจ

๑.๒. การเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพ

จากการประเมินผลกระทบทางด้านสุขภาพของเขื่อนปากมูลพบว่าโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงปัจจัยที่กำหนดสุขภาพตามความหมายและความเข้าใจของชาวบ้าน จากการศึกษาก่อนการสร้างเขื่อนปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านอยู่ในภาวะที่ดี ชาวบ้านจึงมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข แต่การสร้างเขื่อนปากมูล ส่งผลกระทบทำให้ปัจจัย

กำหนดสุขภาพที่สำคัญสุขภาพของชาวบ้านเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เริ่มจากการเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมเป็นผลให้ชาวบ้านสูญเสียความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ รวมถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน สุขภาพของชาวบ้านจึงทรุดโทรมลงไปด้วย แต่เมื่อมีการทดลองเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูลปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านฟื้นตัวกลับคืนมาอย่างรวดเร็วในทุกด้าน แม้ว่าจะไม่ดีเท่าก่อนการสร้างเขื่อน แต่ก็เพียงพอที่ทำให้สุขภาพตามความหมายของชาวบ้านโดยภาพรวมแล้วดีขึ้นกว่าในช่วงที่เขื่อนปิดประตูน้ำ

จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำมาพิจารณาเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านในช่วงก่อนการสร้างเขื่อน ช่วงหลังการสร้างเขื่อนและช่วงทดลองเปิดประตูน้ำได้ดังนี้

ก.ความมั่นคงด้านทรัพยากร ทรัพยากรเป็นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูน ชาวบ้านในชุมชนจะอาศัยทรัพยากรเป็นแหล่งอาหาร แหล่งที่มาของรายได้ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรตามช่วงฤดูกาล วิถีชีวิตของชาวบ้านก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านประกอบด้วย แม่น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ เกา้ง ปลา และพืชผักสมุนไพร ช่วง ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ทรัพยากรแม่น้ำมูนมีความอุดมสมบูรณ์ ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการทำการเกษตร และอุดมไปด้วยพืชผักสมุนไพร แม่น้ำมูนใสสะอาด มีแก่งหินธรรมชาติทำหน้าที่ฟอกน้ำให้ใสสะอาดและยังเป็นแหล่งอาหารแหล่งหลบภัยและแหล่งวางไข่ของปลา ทำให้พบปลาธรรมชาติถึง ๒๓๐ ชนิดบริเวณปากมูน แต่หลังจากการสร้างเขื่อนปากมูล ที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ เกา้งแก่งธรรมชาติ ป่าทามและพืชผักสมุนไพรถูกน้ำท่วมเสียหาย แม่น้ำเน่าเสีย ชนิดปลาลดจำนวนลงเหลือเพียง ๘๖ ชนิด แต่เมื่อมีการทดลองเปิดประตูระบายน้ำ ที่ดินริมน้ำกลับคืนมา ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ แก่งหินธรรมชาติเริ่มฟื้นคืนสู่สภาพเดิม แม้ว่าจะมีตะกอนอุดตัน แต่ก็เริ่มลดลงเมื่อเวลาผ่านไป ป่าทามและพืชผักสมุนไพร ที่สูญเสียไปเพราะถูกน้ำท่วม เริ่มเกิดขึ้นใหม่แต่ยังมีขนาดเล็ก แม่น้ำคืนสู่ความใสสะอาด พบพันธุ์ปลาถึง ๑๕๒ ชนิด (วิจัยไพบาน ,2545)

ข.ความมั่นคงทางอาหาร แหล่งอาหารของชาวบ้านในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูน อยู่ที่ทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของ แม่น้ำ ป่าไม้ ที่ดิน และสัตว์น้ำ หากจะพิจารณาถึงความมั่นคงทางอาหาร องค์ประกอบคือ ๑) ความหลากหลายของชนิดอาหารที่บริโภคในแต่ละวัน ๒) คุณภาพของอาหาร คุณค่าและความปลอดภัย ๓) ความพอเพียงต่อการบริโภคและแบ่งปันญาติพี่น้อง เพื่อนพ้องโดยช่วงก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ชาวบ้านอาศัยแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ทำให้มีอาหารหลากหลายตามฤดูกาล เช่น ปลา เห็ด หน่อไม้ พืชผักสมุนไพร เป็นต้น เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน สามารถหาได้ง่ายไม่เสียค่าใช้จ่ายและไม่มีความเสี่ยงต่อสารเคมีและสารพิษตกค้าง หลังจากสร้างเขื่อนปากมูลแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้านสูญเสียไป ต้องพึ่งพา

อาหารจากตลาด ความพอเพียงของอาหารจึงขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัว และเนื่องจากเป็นอาหารที่ผลิตจากภายนอกจึงไม่มีความมั่นใจในการบริโภค แต่เมื่อทดลองเปิดประตูระบายน้ำชาวบ้านสามารถหาอาหารธรรมชาติได้มากกว่าช่วงปิดเขื่อน สามารถบริโภคได้อย่างพอเพียงแม้ว่าอาหาร จะไม่หลากหลายเท่าก่อนการสร้างเขื่อน ลดการพึ่งพาจากอาหารภายนอกและความเสี่ยงในการบริโภคลดลง

ค.ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จากการศึกษาด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรทั้ง ๔ ชุมชนพบว่า ก่อนการสร้างเขื่อนรายได้จากการประมงเป็นรายได้หลัก โดยรายได้ที่เป็นเงินสดจากการประมงเฉลี่ยครอบครัวละ ๘๕,๕๑๓ บาท หลังจากการสร้างเขื่อนอาชีพประมงยังคงเป็นรายได้หลัก แต่รายได้ที่เป็นเงินสดลดลงเหลือเพียงครอบครัวละ ๒๒,๖๑๒ บาท ส่วนรายได้จากแหล่งอื่นมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น แต่หลังจากการทดลองเปิดประตูระบายน้ำ พบว่า รายได้ที่เป็นเงินสดจากอาชีพประมงของครัวเรือนเฉลี่ยเพิ่มขึ้น เป็น ๔๗,๕๑๔ บาท การเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เป็นเงินสดสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่ไม่เป็นเงินสด ซึ่งคำนวณจากปริมาณปลาที่ครัวเรือนใช้ในลักษณะต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการประมงเป็นรายได้หลักของชาวบ้านตลอดมา การเปลี่ยนแปลงของรายได้จากการประมง ทำให้การอพยพแรงงานที่เคยอพยพในท้องถิ่นใกล้เคียงๆ เมื่อก่อนสร้างเขื่อนเปลี่ยนเป็นการอพยพไปรับจ้างทั่วไป เห็นได้จากปริมาณรายได้มาจากแหล่งอื่น นอกภาคเกษตรเพิ่มขึ้น เป็นการยืนยันการอพยพแรงงานที่เพิ่มขึ้น แม้ในช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำรายได้จากการประมงจะเพิ่มขึ้น แต่รายได้จากแหล่งอื่นนอกภาคเกษตรยังไม่เปลี่ยนแปลงมาก แสดงว่าการอพยพ แรงงาน ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

ส่วนด้านรายจ่ายพบว่าครัวเรือนมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากหลังการสร้างเขื่อน แต่ในช่วงการทดลองเปิดประตูน้ำรายจ่ายก็เปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เพราะพฤติกรรมการบริโภคที่เปลี่ยนไป จากการเข้าไปผูกพันกับระบบตลาด

ด้านการออมและหนี้สิน ก่อนสร้างเขื่อน วัว ควาย และที่ดิน คือรูปแบบการออมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นทั้งการออมและการผลิตที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ หลังการสร้างเขื่อนชาวบ้านเปลี่ยนรูปแบบการออมไปฝากธนาคาร และซื้อทอง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร และการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัว ควาย ที่ดินจึงแปรสภาพเป็นสินค้า เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน หลังจากการสร้างเขื่อนนอกจากรูปแบบการออมจะเปลี่ยนไปแล้ว ปริมาณการออมก็ลดลงตามรายได้ที่เป็นตัวเงิน แต่ปริมาณหนี้สินกลับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะหนี้สินจากโครงการของรัฐ ทั้งโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน โครงการกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

ง.สภาพแวดล้อมของชุมชน จากกรณีศึกษาพื้นที่บ้านหัวเหว ช่วงก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ชุมชน วัด โรงเรียน อยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยจะอยู่เรียงรายตามสายน้ำมูล ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรในการ ยังชีพที่สำคัญ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน ช่วยกันดูแลบ้านเรือน ความร่วมมือภายในชุมชนดี ใกล้

วัด ไกลโรงเรียนแต่การสร้างเขื่อนทำให้บ้านหัวเหว่ต้องมีการอพยพบ้านเรือน กระจายเป็นหลายคุ่ม ไม่สามารถช่วยเหลือกันได้เหมือนเดิม บ้านเรือนที่ย้ายไปใหม่ห่างจากชุมชนเดิม ๒ - ๓ กิโลเมตร แต่ วัดโรงเรียน ยังอยู่ที่เดิมทำให้การไปวัด ไปโรงเรียนลำบากมากขึ้น ช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

จ.ความมั่นคงทางสังคม ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ทำให้มีการถ่ายทอดประสบการณ์ในการดำรงชีวิตระหว่างคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ต่อคนรุ่นลูกหลาน และมีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ชุมชนก็มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น มีการลงแรงร่วมกันในกิจกรรมของชุมชน วัด โรงเรียน นอกจากนั้น การหาปลาาร่วมกัน และกิจกรรมตามประเพณีเป็นเงื่อนไขร้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน แต่เมื่อสร้างเขื่อนปากมูล คนในวัยแรงงานต้องออกหารับจ้างทำงานนอกบ้าน ปล่อยคนแก่อยู่บ้านเลี้ยงหลาน บางครอบครัวที่เคยเป็นครอบครัวใหญ่ ลูกหลานต้องแยกครอบครัวไปหากินที่ใหม่เพื่อความอยู่รอด จึงต้องแก้ปัญหาตามลำพังของตนเอง ส่วนความสัมพันธ์ในชุมชนพบว่า ที่ตั้งของชุมชนกระจัดกระจายไม่สามารถพึ่งพากันได้เช่นในอดีต เกิดความขัดแย้งแบ่งเป็นกลุ่มค้ำเขื่อนและกลุ่มสนับสนุนเขื่อน ความเข้มข้นของความขัดแย้งมีปัจจัยขึ้นอยู่กับระยะทางไกลไกลจากเขื่อน บ้านหัวเหว่ซึ่งเป็นที่ตั้งเขื่อนจึงเป็นจุดที่มีความขัดแย้งรุนแรงที่สุด แม้ในช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เห็นความแตกต่างในทางที่ดีขึ้น แต่มีการพบปะกันในระหว่างหาปลามากขึ้น

๒ ผลจากการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล เมื่อนำข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาในช่วงก่อนการสร้างเขื่อน ช่วงหลังการสร้างเขื่อนและช่วงทดลองเปิดประตูระบายน้ำ มาเปรียบเทียบกับกันแล้วสามารถระบุได้ว่า โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญของชาวบ้านอย่างรุนแรง และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพตามความหมายของชาวบ้านในมิติต่างๆ ดังนี้

๒.๑. สุขภาพทางกาย หากพิจารณาตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชนและระดับสาธารณสุขจะพบว่า ในระดับปัจเจกสุขภาพกายของชาวบ้านในช่วงก่อนสร้างเขื่อนส่วนมากชาวบ้านจะมีการเจ็บป่วยที่ไม่ซับซ้อน เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ ทำให้ชาวบ้านได้รับประทานอาหารที่สด ปลอดภัย ทำมาหากินอยู่ในชุมชน ส่งผลต่อการมีสุขภาพแข็งแรง มีความสุขกายและใจ หลังจากการสร้างเขื่อนทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงไป เช่น เกาะแก่ง ทำให้ความสมดุลของระบบนิเวศในแม่น้ำมูลได้ลดน้อยลง และทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้าน

ได้เปลี่ยนแปลงไป แหล่งอาหารของชุมชนอยู่ที่ตลาดหรือรถเร่ขายตามหมู่บ้าน แหล่งรายได้ของชาวบ้าน ขึ้นอยู่กับการจ้างงานนอกภาคเกษตรเป็นหลัก ทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวได้ลดลง เพราะสมาชิกภายในครอบครัวได้ค้นหางานเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ทำให้บางครอบครัวที่มีสมาชิกอพยพไปขายแรงงานได้ประสบกับปัญหาด้านต่างๆ เช่น ทางด้านสุขภาพ ทำให้เกิดโรคเครียด ซึ่งเป็นความเครียดที่เกิดจากความกดดันจากนายจ้างและกีดกันกับครอบครัว หรือโรคกระเพาะ เพราะต้องประหยัดเพื่อจะเก็บเงินส่งมาเป็นค่าใช้จ่ายให้กับครอบครัว เป็นต้น และมีบางรายที่เป็นต่อเนื่องมาจากการระเบิดหินเพื่อทำการก่อสร้างเขื่อน เช่น โรคคันตามผิวหนัง โรคภูมิแพ้ ส่งผลต่อสุขภาพทางกาย ประสบความอ่อนแอและสภาวะจิตเครียด วิดกกังวล ทำให้ง่ายต่อการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ แต่เมื่อมีการเปิดประตูเขื่อนทำให้บางโรคที่เกิดกับชาวบ้าน ได้ลดลง คือ โรคคันตามผิวหนัง เพราะแม่น้ำมูลได้มีการไหลถ่ายเทสิ่งสกปรกลงสู่แม่น้ำโขง

ระดับครอบครัว ก่อนสร้างเขื่อน พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สมาชิกมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ช่วยกันหาปลา พ่อบาปปลาปลากุ้ง แม่ทำเกษตรกรรม เป็นต้น ทำให้ไม่มีความทุกข์กังวลในการทำมาหากิน ทำให้ความขัดแย้งหรือหว่านระแวงภายในครอบครัวมีน้อย หลังการสร้างเขื่อน พบว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพทรัพยากรธรรมชาติได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว สมาชิกของครอบครัวอยู่ในภาวะวิตกกังวลเรื่องการทำมาหากิน บางครอบครัว ได้เกิดความขัดแย้งทางความคิดที่เกิดจากการสร้างเขื่อน การรับภาระในการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่ป่วยเป็นโรค เช่น โรคเอดส์ ดับ เบาหวาน ส่งผลต่อสุขภาพกายระดับครอบครัว มีสมาชิกที่เจ็บป่วยทางกายและความวิตกกังวลต่อการทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว รวมทั้งมีการดูแลการเจ็บป่วยของสมาชิกภายในครอบครัว ถึงแม้จะมีการเปิดประตูเขื่อน แต่ระดับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวยังไม่ดีขึ้น

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อนชุมชนมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่แข็งแรงเพราะมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีบวชตามเกาะแก่ง แข่งเรือ เป็นต้น ทำให้ชุมชนได้มีการช่วยเหลือและทำกิจกรรมด้วยกัน แต่หลังสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำ ได้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นการขัดแย้งที่เกิดจากการสร้างเขื่อน ทำให้บางครอบครัวต้องถูกตัดขาดจากเครือญาติเพราะไปร่วมเรียกร้องกับกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ส่งผลต่อความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนได้ลดลง ถึงแม้จะมีการทดลองเปิดประตูระบายน้ำความสัมพันธ์ภายในชุมชนยังไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น ส่งผลให้ชุมชนที่เคยดูแลกัน ในยามเจ็บป่วยและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาผู้ป่วยแบบพื้นฐานได้ขาดหายไปจากชุมชน

ระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนสร้างเขื่อน ปากมูลเป็นแหล่งอาหารที่มีปลาหลากหลายชนิด สามารถกระจายไปได้ทั่วประเทศ และมีการแลกเปลี่ยน ข้าว พริก เกลือ ปลา ร้า ระหว่างชุมชน ส่งผลต่อสาธารณะให้มีอาหารธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพทางกายระดับสาธารณะ หลังการสร้างเขื่อน

ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย จำนวนปลาทั้งปริมาณและความหลากหลายลดลงทำให้ชาวบ้านปากมูน ขาดแคลนอาหาร ส่งผลต่อชุมชนภายนอกและสาธารณะที่ขาดอาหารจากธรรมชาติ รวมทั้งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมจังหวัดอุบลราชธานี ๓ ปีซ้อน (๒๕๔๓ - ๒๕๔๕) เนื่องจากแก่งในแม่น้ำมูลถูกโคลนตมทับถมเป็นเวลานาน ส่งผลต่อการไหลของน้ำช้าลง ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล ไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากการเปิดระยะสั้นๆ

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยกำหนดสุขภาพ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนทำให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ส่งผลต่อการขาดฐานการผลิตของชุมชน และขาดความมั่นคงด้านต่างๆ คือ ด้านอาหาร เศรษฐกิจ ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านปากมูนเกิดความเครียดวิตกกังวลสูงในเรื่องความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ความวิตกกังวลต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การรับภาระ ในการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว และเกิดข้อห่วงใยต่อ โรคภัยที่เกิดขึ้น เช่น โรคเอดส์ เบาหวาน ดับ กระเพาะ พยาธิ เป็นต้น รวมทั้งส่งผลต่อสุขภาพทางกายระดับชุมชน ที่ทำให้ลดการดูแลสุขภาพภายในชุมชน และระดับสาธารณะที่ขาดแคลนอาหารธรรมชาติจากปากมูน

๒.๒. สุขภาพทางจิตใจ ระดับปัจเจกบุคคล พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนภายในครอบครัว ไม่ได้มีการวิตกกังวลกับการทำมาหากิน เพราะหากินได้ง่ายและมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้สภาพจิตใจอยู่ในภาวะที่ดีและเป็นสุข ซึ่งแตกต่างกับปัจจุบันที่ชาวบ้านได้ออยู่ในภาวะวิตกกังวลและเครียด เพราะแหล่งรายได้แหล่งอาหาร ได้เปลี่ยนแปลง ทำให้หาเงินลำบากมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านมีความเครียด มีความวิตกกังวลสูงต่อการหาอยู่หากินภายในครอบครัว ช่วงเปิดประตูระบายน้ำความกังวลของชาวบ้านได้ผ่อนคลายกว่าช่วงปิดประตูระบายน้ำเพราะสามารถหาปลาได้มากกว่าช่วงปิดเขื่อน ทำให้มีการทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้นภายในครอบครัว

ระดับครอบครัว พบว่าก่อนสร้างเขื่อน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีความอบอุ่น เพราะส่วนมากชาวบ้านจะอยู่แบบครอบครัวใหญ่ ที่ประกอบด้วย ปู่ ยาย ตา ย่า และพ่อ แม่ ลูก ทำให้มีการช่วยกันทำมาหากิน ร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เช่น งานประเพณีต่างๆ ส่งผลให้ระดับครอบครัวมีสุขภาพจิตที่ดี มีความสุข แต่หลังก่อสร้างเขื่อนได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อครอบครัว คือ เกิดภาวะความวิตกกังวลและความเครียดในเรื่องการทำมาหากิน เพราะสมาชิกภายในครอบครัวได้มีการอพยพไปรับจ้างนอกชุมชน ทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวไม่อบอุ่น เพราะบางครอบครัวพ่อ แม่ ไปรับจ้างที่อื่นทิ้งลูกไว้กับญาติ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างลูกและพ่อแม่ บางครอบครัวประสบปัญหาลูกติดยาเสพติด หรือปัญหาถูกขโมยทรัพย์สิน เป็นต้น ส่งผลให้ระดับครอบครัวมีสุขภาพจิตแย่ๆ ไม่มีความสุขความรื่นเริง ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำ

ชาวบ้านสามารถจับปลาได้มากขึ้นทำให้ความวิตกกังวลกับการทำมาหากินได้ลดลง ส่งผลให้สุขภาพจิตระดับครอบครัวผ่อนคลายจากความวิตกกังวลได้เล็กน้อย เพราะยังไม่มีความมั่นใจในการเปิด - ปิดเขื่อน

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนสร้างเขื่อน ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีมีการร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน เช่น ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน ทำงานบุญประเพณี เมื่อครอบครัวไหนเดือดร้อนจะช่วยเหลือแก้ปัญหาโดยใช้กลไกต่างๆ ภายในชุมชน ทำให้เกิดความอบอุ่นและความปลอดภัย ส่งผลให้สุขภาพจิตระดับชุมชนมีความสุข ไม่มีความกังวลและหวาดระแวงต่อกันและมีความรักเมตตาต่อกัน แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลง เขื่อนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติไม่ตรงกันจนนำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชน มีการแบ่งกลุ่มที่ชัดเจนระหว่างกลุ่มที่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนและกลุ่มผู้ที่คัดค้านการสร้างเขื่อน จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวและเผชิญหน้ากันเอง การลอบทำร้ายกัน ทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่เว้นแม้แต่พี่น้องและญาติสนิทกัน ทำให้ชาวบ้านดำรงอยู่บนความหวาดระแวง รู้สึกไม่มั่นคงในการหาอยู่หากิน รวมทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ส่งผลให้ชุมชนมีสุขภาพจิตที่มีความหวาดระแวงต่อกันขาดความรักและเมตตาต่อกัน ชุมชนไม่มีบรรยากาศของความรื่นเริงและสงบสุข ภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล สภาพจิตใจผ่อนคลายลงในเรื่องการทำมาหากิน แต่ยังคงมีความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการเปิดหรือปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ความรู้สึกไม่มั่นใจในการลงทุนในการประกอบอาชีพ

ระดับสาธารณะ พบว่าในระดับก่อนสร้างเขื่อน สาธารณะมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชนชาวบ้าน ปากมูน เห็นว่าเป็นชุมชนหาปลาและเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ มีความชื่นชม และมีความสุขเมื่อได้มาปากมูน พอมีการก่อสร้างเขื่อนสาธารณะหรือคนทั่วไปมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกลุ่มชาวบ้านที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อน ความรู้สึกที่ไม่อยากเข้าไปยุ่งเกี่ยว มีความเบื่อหน่ายต่อข้อมูลข่าวสาร เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องมีความวิตกกังวลในการทำงาน กลัวจะได้รับผลกระทบต่อความมั่นคงในหน้าที่การงาน ชาวบ้านรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ หวาดกลัว หวั่นวิตก เพราะรู้สึกว่ารัฐนั้นยิ่งใหญ่ ภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล สาธารณะมีความสงสัยต่อข้อมูลข่าวสารว่า การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ปลาสามารถขึ้นมาวางไข่จริงหรือไม่ ทัศนคติต่อเรื่องเขื่อนปากมูนมีทั้งเห็นใจและรู้สึกรำคาญ เบื่อหน่าย

จะเห็นว่าการสร้างเขื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสุขภาพจิตของระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ เพราะทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงทำให้ฐาน การผลิตและรายได้ของชาวบ้านได้ลดลง ส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร ความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัวและชุมชน ความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านสามารถเกิดโรคบกพร่องทางจิต เช่น โรคซึมเศร้า โรควิตกกังวล ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นโรคประสาท ชุมชนขาดความสงบสุขและบรรยากาศรื่นเริง สาธารณะเบื่อหน่ายต่อข้อมูลข่าวสารเรื่องเขื่อนปากมูน

๒.๓. สุขภาพทางสังคม ในระดับปัจเจกบุคคล พบว่าก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ในแต่ละชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี ส่งผลต่อสุขภาพทางสังคมคนยากจนในชุมชนที่ได้รับการ

ดูแล เอื้ออาทร และแบ่งปันอาหาร การดูแลในยามเจ็บป่วย มีโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนอย่างเสมอภาคกัน เมื่อมีการสร้างเชื่อทำให้ความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไป การช่วยเหลือซึ่งภายในชุมชนมีน้อย ส่งผลต่อ สุขภาพทางสังคมแย่ ขาดการเกื้อกูลแบ่งปันคนทุกชั้นภายในหมู่บ้าน มีการกีดกันการเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจาก ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มของตนเอง (กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มสมัชชาคนจน) แต่ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงเล็กน้อยแต่เป็นกลุ่มของชาวประมง เพราะมีการทำ กิจกรรมร่วมกัน เช่น ร่วมกันทำ "สาวหลวงมอ" แต่เป็นเพียงความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น และชุมชนยังไม่สามารถดูแลแบ่งปันคนในชุมชนเช่นเดียวกับเมื่อก่อนสร้างเขื่อน

ระดับครอบครัว พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ระดับครอบครัวมีความอบอุ่น ทุกคนช่วยกันทำมาหากิน ส่งผลให้ครอบครัวมีเวลาได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ส่งผลให้สุขภาพทางสังคมระดับครอบครัวมีความสุขและสุขใจ แต่หลังจากสร้างเขื่อนทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป มีการทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง เพราะทุกคนต่างดิ้นรนทำมาหากิน ส่งผลให้ครอบครัวขาดการดูแลกัน เนื่องจากต้องอพยพแรงงาน ขาดความอบอุ่นในครอบครัว ถึงแม้จะมีการเปิดประตูระบายน้ำ ความสัมพันธ์ของครอบครัวไม่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่มั่นใจในการเปิดปิดประตูระบายน้ำ

ระดับชุมชน พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนชุมชนอยู่กันอย่างแนบแน่น มีความเอื้ออาทรและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนและดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของวัฒนธรรม เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ทุกคนต่างอยู่ในสภาวะต่างคนต่างอยู่เพราะต้องดิ้นรนทำมาหากิน ทำให้ชุมชนไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้สุขภาพทางสังคมขาดความเอื้ออาทร เกื้อกูล แบ่งปันกัน การไม่ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาและละเลยประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามทำให้ความหลากหลายของวัฒนธรรมลดลง ขาดการร้อยรัดความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ถึงแม้จะมีการเปิดประตูระบายน้ำไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ทำให้ชาวประมงได้มีการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น หรือการร่วมบุญประเพณีก็มีเฉพาะกลุ่มที่คัดค้านเขื่อน หรือกลุ่มสมัชชาคนจน

ระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อน แม่น้ำมูนเป็นสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงให้คนต่างถิ่นได้มีกิจกรรมร่วมกัน เช่น บุญประเพณี วัฒนธรรมแลกข้าวแลกปลา ส่งผลให้สุขภาพทางสังคมของสาธารณะอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล แบ่งปันบนความพึงพอใจทุกฝ่าย สร้างสันติสุขแก่คนปากมูนและสาธารณะ เมื่อมีการสร้างเขื่อน วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างเกี่ยวกับแม่น้ำได้หายไป เช่น การสาวหลวงมอ บุญเนาแก่ง แข่งเรือ แห่ล่องแพผ่อง พะโยมกัน เกิดเครือข่ายระดับสาธารณะของกลุ่มคัดค้านเขื่อนที่มีเครือข่ายระดับจังหวัด ภาค ประเทศ และระดับโลก เกิดเครือข่ายนักวิชาการเพื่อคนจนที่สนับสนุน การเคลื่อนไหวของ กลุ่มคัดค้านเขื่อน ส่งผลให้เกิดการร่วมกิจกรรมทางสังคมกับสาธารณะ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีความกดดันในสังคมต่อทุกกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวเรื่องเขื่อนปากมูน ในช่วงการเปิดประตูระบายน้ำ เขื่อนปากมูน ชุมชนเริ่มมีกิจกรรมร่วมกันในการทำบุญประเพณีเกี่ยวกับแม่น้ำมูน และสาธารณะให้ความสนใจ

ต่อการศึกษาผลการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล อย่างไรก็ตาม ความเครียดวิตกกังวล หวาดระแวงกัน เกิดขึ้นกับทุกฝ่าย ที่เกี่ยวข้องเรื่องเขื่อนปากมูล

จะเห็นได้ว่าการสร้างเขื่อนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยกำหนดสุขภาพทางด้านสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวหรือภายในชุมชนบางส่วนได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดความหวาดระแวงภายในครอบครัวหรือภายในชุมชน และสาธารณะ เพราะมีทัศนคติที่ไม่ตรงกันในเรื่อง ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อน แม้กระทั่งในช่วงเปิดเขื่อนทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งที่เห็นชัดเจน มีการลอบทำร้ายร่างกาย เป็นต้น ความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเครียด วิตกกังวลและความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน

๒.๔. สุขภาพจิตวิญญาณ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับครอบครัว พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อน จิตวิญญาณของชาวบ้านขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพาแม่น้ำมูล เพราะแม่น้ำมูลเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม ประเพณี ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในครอบครัว ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพ แต่หลังจากการสร้างเขื่อนทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ถูกทำลายลงไปทำให้ความคิดเชื่อต่อแม่น้ำมูลได้ลงหายไป เพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมูลได้ลดลง ส่งผลต่อความรู้สึกไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพ แต่ในช่วงเปิดประตูระบายน้ำถึงแม้ว่าทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนได้ฟื้นคืนกลับมา ทำให้ชาวบ้านได้เริ่มใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมูลมากขึ้น ทั้งในด้านหาปลา แหล่งพักผ่อน แต่เป็นเพียงระยะเวลาที่สั้นๆ

และทั้งในระดับชุมชนและระดับสาธารณะ พบว่า ก่อนสร้างเขื่อนความสัมพันธ์ส่วนมากของชุมชนจะขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ภายในครอบครัวจะมีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น การไถ่แม่ย่านาง แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนทำให้ทำให้ความเชื่อและภูมิปัญญาได้ถูกละเลยจากคนรุ่นหลังในการเรียนรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติ การหาอยู่หากิน วิถีชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ ประเพณีพิธีกรรมในแม่น้ำ ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูลส่งผลให้ธรรมชาติเริ่มฟื้นคืนตัว ผู้คนเริ่มกลับมาเรียนรู้และมีวิถีอยู่กับธรรมชาติอีกครั้ง การถ่ายทอดสืบต่อความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมกลับมาอีกครั้ง นับเป็น การเริ่มต้นที่ผู้คน ชุมชน จะได้กลับมาเชื่อมร้อยความเป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองและมีวิถีอยู่อย่างสงบ

จะเห็นได้ว่า การสร้างเขื่อนปากมูลได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อสุขภาพจิตวิญญาณของชาวบ้านปากมูลเปลี่ยนแปลงไป เช่น การมีวิถีที่พึ่งพาธรรมชาติ การมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีความเชื่ออาถรรพ์ภูตและแบ่งปันซึ่งกันและกัน การมีความสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ชุมชน การสืบทอด ภูมิปัญญาจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน การมีพื้นที่ที่ใช้ร่วมกัน เช่น วัด หรือมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น งานบุญ การพักผ่อน การพัฒนาชุมชน และการมีชีวิตอยู่อย่างสงบร่มเย็นและเป็นสุข วิถีดังกล่าวได้

หายไป หรือลดลง ทำให้ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะอยู่ในสภาวะที่มีชีวิตอยู่อย่างดิ้นรน มีความขัดแย้ง ขาดความสงบสุข สันติภาพ มีชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข

๓. สุขภาพ:ความหมายและกระบวนการส่วนราชการ

ถึงแม้ว่า ความหมายตามร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ มีแนวคิดด้านสุขภาพแบบ องค์กร รวม มีมิติทางสุขภาพ ๔ ด้าน คือ สุขภาพทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ แต่ในการปฏิบัติจริง จะพบว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีทัศนะเรื่องสุขภาพที่จะต้องปราศจากโรคเท่านั้น ทำให้มองชาวบ้านที่ประสบ ปัญหาด้านสุขภาพว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคและเป็นไปตามกระแสของสังคมเท่านั้น และ มองว่าสุขภาพของชาวบ้านได้ดีขึ้นเพราะพฤติกรรมการบริโภคบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น ไม่ รับประทานอาหารที่สุกๆ ดิบๆ และทางเลือกในการหาอาหารจะมีมากขึ้น เป็นต้น ดังนั้น การแก้ไขปัญหา ด้านสาธารณสุขจึงไม่สามารถดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ได้ ทำให้ หน่วยงานในพื้นที่ไม่มีแผนงานและกิจกรรมที่รองรับปัญหาของชาวบ้านที่เกิดจากโครงการพัฒนาของรัฐ ทั้งเรื่องข้อมูล ระบบการเก็บข้อมูลและการเผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณชน ยังไม่สอดคล้องกับปัญหาและวิถีของ ชุมชน ทำให้ไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งหมดทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ

๔. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพกับการตัดสินใจเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบว่าเงื่อนไขปากลมูล ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ ฐาน การ ผลิตของชุมชน และสังคมวัฒนธรรม ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดสุขภาพ ตามความหมาย ของชาวบ้าน ดังนั้น การตัดสินใจเชิงนโยบายในการจัดการเงื่อนไขปากลมูลในอนาคต จะส่งผลกระทบโดยตรงกับการ เปลี่ยนแปลง ทางสุขภาพของชาวบ้าน

ดังนั้น การวิเคราะห์แนวโน้มผลกระทบทางสุขภาพ ในการศึกษาจะวิเคราะห์จากข้อเสนอของ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่รัฐบาลมอบหมายให้ทำการศึกษาเพื่อประกอบการตัดสินใจ ในการจัดการเงื่อนไขในอนาคต โดยข้อเสนอ ๔ ข้อของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี สามารถนำมาคาดการณ์ แนวโน้มผลกระทบต่อสุขภาพได้ดังนี้

๔.๑. การปิดบานประตูระบายน้ำเขื่อนปากลมูลถาวร

ข้อเสนอดังกล่าว เป็นการทำลายฐานการผลิตของชาวบ้าน ซึ่งพึ่งพิงดิน น้ำ ป่า ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติส่งผลต่อการขาดความมั่นคงด้านอาหาร การทำมาหากิน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และชุมชน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ ทำให้เกิดผลกระทบทางสุขภาพในทิศทางลบ ดังจะเห็นได้จาก

จากการก่อสร้างเขื่อนปากมูลนับตั้งแต่การลงมือก่อนสร้างถึงสร้างเสร็จและได้ปิดบานประตูเขื่อนปากมูล รวมระยะเวลากว่า ๑๐ ปี (พ.ศ.๒๕๓๔ - ๒๕๔๔) การเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตชุมชนริมแม่น้ำมูล ส่งผลกระทบทางด้านลบมากกว่าด้านบวก การศึกษาวิจัยของคณะกรรมการเขื่อนโลก พบว่า การจับปลาจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนปากมูลน้อยกว่าก่อนการสร้างเขื่อน และปริมาณปลาที่จับได้ทางตอนล่างของเขื่อนสูงกว่าทางด้านเหนือเขื่อน พันธุ์ปลาในแม่น้ำมูลที่มีการบันทึกไว้ในปี พ.ศ.๒๕๓๔ มีจำนวน ๒๖๕ ชนิด หลังการสร้างเขื่อนพบเพียง ๘๖ ชนิด แก่งธรรมชาติเสื่อมโทรมลง จากการถูกระเบิดและจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำ ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อระบบนิเวศวิทยาสังคม และสูญเสียถิ่นที่อยู่ของพันธุ์สัตว์น้ำ เกิดตะกอนทับถมแก่ง และวัชพืชตามแก่ง นอกจากนี้ยังสูญเสียพืชผักผลไม้ ป่าธรรมชาติ และป่าชุมชน อย่างน้อยที่สุดพืชอาหาร ๔๐ ชนิด ไม้ ๑๐ ชนิด เห็น ๕๐ ชนิด และพืชพันธุ์สมุนไพรมากกว่า ๑๐๐ ชนิด การสูญเสียดังกล่าวเป็นการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการสูญเสียความมั่นคงด้านอาหารและอนามัยของชาวบ้านในท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังพบว่า เศรษฐกิจของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนระหว่างก่อนและหลังการสร้างเขื่อน จากการสำรวจปี พ.ศ.๒๕๔๕ พบว่า ก่อนการสร้างเขื่อนชุมชนมีการพึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติสูง โดยเฉพาะแม่น้ำมูลทำให้มีรายได้หลักจากการประมง รองลงมาเป็นการทำเกษตร แต่ภายหลังการสร้างเขื่อนรายได้หลักมาจากแหล่งอื่น เช่น ลูกหลานส่งมาให้ การรับจ้าง การทำไม้กวาด และยังพบว่ารายจ่ายค่าอาหารเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ ๖๔.๐๕ และมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ซึ่งนำมาใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล อาหาร บุญประเพณี ในด้านการออม ก่อนการสร้างเขื่อนเงินออมของชาวบ้านอยู่ในรูปของทรัพย์สิน เช่น วัว ควาย และที่ดิน แต่หลังจากมีเขื่อนได้นำมาขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครัวเรือน และการออมเปลี่ยนมาเป็นการซื้อทอง และการฝากธนาคาร การอพยพแรงงานมากขึ้น ฐานรายได้ที่ลูกหลานส่งมาให้และเป็นการอพยพระยะเวลานานและไกลท้องถิ่นมากขึ้น

ส่วนทางสังคมและวัฒนธรรม อยู่ในลักษณะสภาพครอบครัวแตกแยก ไปคนละทิศคนละทาง ชุมชนมีความขัดแย้งสูง ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน การอยู่ร่วมกัน เช่น บ้านหัวเหว หมู่บ้านแยกเป็น ๒ หมู่ และอยู่ห่างไกลกัน สัมพันธภาพที่เคยเอื้อเฟื้อต่อกันและแบ่งปันกัน การดูแลกันลดลง หลังการสร้างเขื่อน

ดังนั้น หากมีการปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลถาวร แนวโน้มผลกระทบทางสุขภาพของชาวบ้านปากมูลจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพทางจิต มีความวิตกกังวล และความเครียด ต่อการทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว ผลต่อสุขภาพทางสังคม ทำให้การพัฒนาชุมชนหยุดชะงัก มีการใช้ความรุนแรงใน การ

แก้ปัญหา การลอบวางเพลิงในชุมชนแม่มน่มั่นยืน ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ จากการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ จากการอพยพแรงงาน เช่น โรคพื้นคัน ระบบทางเดินหายใจ โรคเครียด โรคเอดส์ นอกจากนี้ ผลต่อสุขภาพจิตวิญญาณ ทำให้วิถีของชาวบ้านแยกออกจาก ธรรมชาติ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมลดลง ทำให้ขาดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนใน ชุมชน เกิดความขัดแย้งในทุกระดับ ส่งผลต่อการขาดการเกื้อกูลแบ่งปันกัน การเมตตาต่อกัน ความไม่เป็นธรรมในการแก้ไข ปัญหาในสังคม ความยากจน เนื่องจากไม่สามารถหารายได้ได้เหมือนเดิม และจากการเคลื่อนไหว ในการคัดค้าน เชื้อนเป็นเวลายาวนานนับ ๑๐ กว่าปี ส่งผลต่อสุขภาพทางกาย ทำให้เกิดโรคภัยอันเนื่องมาจากการสร้างเชื้อนโดยตรง เช่น โรคคัน ระบบทางเดินหายใจ เครียด และโรคภัยที่เป็นข้อห่วยใยของชาวบ้าน อันเนื่องมาจากเชื้อน เช่น โรคพยาธิ เอดส์ เบาหวาน ดับ กระเพาะ เป็นต้น ผลกระทบทางสุขภาพเกิดขึ้น เนื่องจากปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ คือ ความมั่นคงด้านทรัพยากร ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสภาพแวดล้อม และความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางด้านลบ ทำให้ความมั่นคงต่อชีวิต และคุณภาพชีวิตลดลง สักยภาพของชุมชนลดลง

๔.๒. การเปิดบานประตูระบายน้ำบางช่วงเวลาและปิดบางช่วงเวลา

ข้อเสนอดังกล่าว เป็นข้อเสนอที่ไม่ได้มองความสัมพันธ์ของระบบนิเวศน์อย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และระบบนิเวศน์แม่น้ำมูล หลังการเปิดเขื่อนปากมูล พบว่า พรรณพืชตามแก่ง ริมน้ำมูล ริมห้วยสาขา และรอบดอนกลับคืนมา โดยสำรวจพบว่า มีพรรณพืชที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มากกว่า ๓๔๒ ชนิด มีพันธุ์ปลาธรรมชาติกลับคืนมา ๑๔๘ ชนิด และยังพบอีกว่าปลาจะอพยพขึ้นลงแทบตลอดทั้งปี ยกเว้นเดือนอ้าย (มกราคม) เท่านั้น ที่สำคัญการเปิด บานประตูระบายน้ำ ทำให้ระบบนิเวศแม่น้ำมูลที่สลับซับซ้อนได้ฟื้นฟูสภาพเกือบสมบูรณ์เหมือนก่อนการสร้างเขื่อน (ข้อมูลจากงานวิจัยไต้หวันสมัชชาคนจน) จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการเปิดบานประตูระบายน้ำบางเวลาและปิดบานประตูระบายน้ำบางเวลา จะทำให้พรรณพืช ที่กลับคืนมากกว่า ๓๔๒ ชนิดจะได้รับ ความเสียหาย ล้มตาย ในช่วงที่ปิดบานประตูระบายน้ำ โดยเฉพาะไมยราพยักษ์ที่แพร่ระบาดอย่างรวดเร็วหลังการเปิดบานประตูระบายน้ำ จะเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย และการอุดตันของแก่ง ในอนาคต นอกจากนั้นช่วงที่ปิดบานประตูระบายน้ำเป็นการปิดกั้นทางเดินของปลาและที่สำคัญเมื่อระบบนิเวศของแม่น้ำมูลมีการเปลี่ยนแปลง พันธุ์ปลาธรรมชาติจากแม่น้ำโขงอาจไม่อพยพเข้าสู่แม่น้ำมูล ทำให้สูญเสียความหลากหลายของพันธุ์ปลาในแม่น้ำมูลและแม่น้ำสาขา

การเปลี่ยนแปลงของฐานการผลิตของชาวบ้าน จากข้อค้นพบของงานวิจัยไต้หวันสมัชชาคนจน กรณีเขื่อนปากมูล พบว่า "ชุมชนริมมูลเป็นชุมชนหาปลาเป็นหลัก แตกต่างจากชุมชนอีสานทั่วไป

เพราะข้อจำกัดของที่ดินที่ไม่มีความอุดมสมบูรณ์ และยังคงพบอีกว่าการทำนาของชาวบ้านเป็นการผลิต เพื่อ ยังชีพ คือผลิตข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลักไม่ได้ปลูกข้าวเป็นรายได้ดังเช่นชาวนาในพื้นที่อื่น ขณะที่การจับปลานั้น ทั้งเพื่อการบริโภคและขาย” ดังนั้น แม่น้ำมูลจึงเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้าน ที่ไม่มี ที่ดินทำกิน อาศัยการจับปลาเป็นอาชีพหลัก ในช่วงเวลาที่เขื่อนปากมูลปิดบานประจวบเหมาะ จะทำให้ชาวบ้าน สูญเสียโอกาสในการทำการจับปลาและเก็บพืชผักธรรมชาติ ขณะที่ช่วงเวลาการเปิดบานประจวบเหมาะ ก็ไม่ แน่นกว่าปลาจากแม่น้ำโขงจะอพยพเข้าสู่แม่น้ำมูล เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์แม่น้ำมูล ดังนั้น การเปิดบานประจวบเหมาะบางช่วงเวลาและปิดบานประจวบเหมาะบางช่วงเวลา จะทำให้ชาวบ้านต้อง เปลี่ยนฐานการผลิตอย่างแน่นอน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางอาหาร ของ ชาวบ้าน

ด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชน หลังจากการเปิดบานประจวบเหมาะ พบว่า ชุมชนที่ ทำการศึกษาได้มีการฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำมูลที่หายไปหลังการสร้างเขื่อน เช่น การเนา การสาวลง เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบว่าความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แบ่งหมู่แบ่งพวกได้บรรเทาลง โดยเห็นได้จากทุกกลุ่มมาหาปลาด้วยกัน เคารพและยึดถือปฏิบัติในกฎเกณฑ์ของชุมชนที่มีการถือปฏิบัติ ใน การหาปลาที่มีมาแต่ก่อนร่วมกัน เห็นได้อย่างชัดเจนในการหาปลาที่ลงวังสะแบงได้ ลงหมอบก เป็นต้น ที่ สำคัญเมื่อชาวบ้านกลับมาหาปลาได้ ทำให้ทุกเพศทุกวัยอยู่อย่างมีคุณค่าในชุมชนเพราะสามารถมีส่วนร่วมใน กิจกรรมการผลิตของครอบครัว ดังนั้น ช่วงเวลาการปิดบานประจวบเหมาะความสัมพันธ์ดังกล่าวจะสูญเสียไป ในขณะที่ช่วงการเปิดบานประจวบเหมาะก็อาจจะไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ เพราะความสัมพันธ์ ดังกล่าวอาศัยช่วงเวลาที่มีสัมพันธ์กับทรัพยากรและวิถีการผลิต

ดังนั้น หากมีการเปิดประจวบเหมาะบางช่วงเวลา และปิดบางช่วงเวลา แนวโน้ม ผลกระทบทางสุขภาพของชาวบ้าน จะพบว่า ปัจจัยกำหนดสุขภาพที่สำคัญ คือ ความมั่นคงด้านทรัพยากร มีการ เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลกระทบต่อปัจจัยความมั่นคงทางอาหาร ทำให้ขาดอาหารธรรมชาติจากแม่น้ำมูล ป่าริมมูล และ การเกษตรริมมูล เนื่องจากอาหารธรรมชาติขึ้นกับฤดูกาล การปิด - เปิด ประจวบเหมาะเขื่อนปากมูลบางเวลา อาจ ทำให้การหาอาหาร หรือการผลิตไม่มีความต่อเนื่อง และไม่มี ความมั่นใจในการผลิต การลงทุนในการหาปลา และ ยังส่งผลกระทบต่อปัจจัยความมั่นคงทางเศรษฐกิจลดลง เนื่องจากการไม่สามารถหาปลาได้ตลอดปี หรือการผลิตอื่นๆ ทำ ให้ขาดรายได้ และเพิ่มรายจ่ายมากขึ้น การออมในรูปแบบของสัตว์เลื้อย วัว ควาย ลดลง เพราะไม่มีที่เลี้ยง ทำให้ต้อง อพยพแรงงานและสุดท้ายส่งผลกระทบต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพทางสัมพันธภาพในครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ เพราะความห่างเหินในครอบครัว ความกดดันจากความขัดสนในการหาอยู่หากิน จากความขัดแย้งที่ไม่มีที่สิ้นสุด จากสภาพดังกล่าว ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาธรรมชาติได้เต็มที่ และอาจใช้เวลาอีกยาวนาน ในการเรียนรู้ระบบ นิเวศน์แบบใหม่ ส่งผลกระทบต่อความไม่สมบูรณ์ทางจิต วิตกกังวล การไม่กล้าตัดสินใจ ลังเลใจ ในการ ลงทุน เครื่องมือประมง เพราะผลตอบแทนจากการหาปลาที่ได้มีจำกัด และความกดดันจากความขัดแย้งที่ยังดำรงอยู่

เนื่องจากการปิด - เปิด ประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลบางเวลา ไม่ได้เป็นการแก้ไขปัญหาตามข้อเสนอของชาวบ้าน กลุ่มคัดค้านเขื่อน ซึ่งไม่เอื้อให้เกิดสุขภาวะทางสังคมและทางจิตวิญญาณที่ดีต่อชาวบ้านปากมูล

๔.๓. การเปิดบานประตูเขื่อนปากมูลถาวร

การเปิดบานประตูเขื่อนปากมูลถาวร จะทำให้แนวโน้มด้านสุขภาพของชาวบ้านส่งผลกระทบไปในทิศทางบวก ซึ่งเห็นได้จากการทดลองเปิดบานประตูเขื่อนปากมูลสุดบานประตูทั้ง ๘ บาน ที่ผ่านมา มีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงโดยงานวิจัยไทบ้าน พบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า และปลา กลับคืนมาสู่แม่น้ำมูลอีกครั้ง โดยสำรวจพบพันธุ์ปลาที่มีความหลากหลายอพยพมาจากแม่น้ำโขงกลับมาอาศัยอยู่ในแม่น้ำมูลอีกครั้ง ซึ่งพันธุ์ปลาดังกล่าวพบ ๑๕๒ ชนิด มีทั้งพันธุ์ปลาที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ อย่างไรก็ตามเคยปรากฏมาก่อนในรอบ ๑๐ ปี หลังจากมีการก่อสร้างเขื่อนปากมูล พืชพรรณตามเกาะแก่ง ริมน้ำมูล ริมห้วยสาขา และรอบคอน กลับคืนมามากกว่า ๓๔๒ ชนิด มีการใช้ที่ดินริมน้ำมูลปลูกพืชผัก แต่ยังไม่มากนัก เพราะการพังทลายของหน้าดินและความไม่มั่นใจต่อการเปิด - ปิด บานประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เกาะแก่งตามธรรมชาติ ๓๕ แก่ง ที่เคยจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำได้กลับคืนมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เนื่องจาก น้ำไหลชะตะกอนออกและมีพรรณพืชเกิดขึ้นตามแก่ง

ทางด้านเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า รายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ ๕๑.๖๗ ซึ่งเพิ่มขึ้น ทั้งที่เป็นเงินสดจากการประมงและการเกษตร ส่วนรายจ่าย พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย เนื่องจากพฤติกรรมผู้บริโภค ความสะดวกในการซื้ออาหารได้เปลี่ยนแปลงไป แต่พบว่ามีกรบริโภคปลาเป็นอาหารเพิ่มขึ้น จากการสัมภาษณ์นายสุภกร ภาเรือ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านหนองโพธิ์ ได้เล่าว่า "เด็กในโรงเรียน ก่อนเปิดประตูเขื่อนขาดสารอาหารเฉลี่ยร้อยละ ๔๕ แต่ปี พ.ศ.๒๕๔๕ น้ำหนักขึ้น เพราะอาหารสมบูรณ์ สังเกตจากการห่อข้าวไปโรงเรียน มีอาหารที่หลากหลายขึ้น และส่วนมากจะเป็นอาหารที่ทำมาจากปลา จากการที่นักเรียนได้กินอาหารเสริมและอาหารที่สมบูรณ์ทำให้ภาวะทุพโภชนาการก็ลดลง"

ทางด้านสังคม พบว่า แม้ความขัดแย้งด้านการเปิด - ปิด บานประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ยังคงถกเถียงกันอยู่ แต่การร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นมีมากขึ้น เช่น การร่วมทำบุญเนาเกาะแก่ง การลงเล่นแก่ง และการหาปลาร่วมกัน ตามข่าวคราวถึงการได้ปลาแต่ละวันและแหล่งที่ไปหา เด็ก - เยาวชนได้ออกไปหาปลาร่วมกับพ่อแม่ การถ่ายทอดการเรียนรู้ธรรมชาติ การหาอยู่หากิน ได้กลับมาอีกครั้ง

จะเห็นได้ว่าการเปิดบานประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยที่กำหนดสุขภาพในทิศทางที่ดีขึ้น ทำให้เกิดความมั่นคงด้านอาหาร การทำมาหากิน ครอบครัวยุคใหม่และชุมชนมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน มีจิตใจที่ร่าเริงเบิกบาน และสงบสุข ส่งผลให้ร่างกายแข็งแรง ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตของชาวบ้านได้เริ่มฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวล้วนส่งผลกระทบต่อ

ทางสุขภาพด้านบวกต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคมและสุขภาพจิตวิญญาณ ส่งผลให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่ดี คือ มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขกาย สบายใจ และสงบใจ ท่ามกลางครอบครัวและชุมชน ที่มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีพและหล่อเลี้ยงชุมชน ตลอดจน เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพ

๕. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาครั้งนี้ ได้ค้นพบบทเรียนและองค์ความรู้ที่สำคัญที่น่าจะเป็นข้อพิจารณาสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจต่อการศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพและเป็นแนวทางในการวางแผนและกำหนดนโยบายในการดำเนินงานโครงการขนาดใหญ่

๕.๑ ข้อเสนอเชิงปฏิบัติการ

ก) การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ต้องดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เริ่มตั้งแต่การกำหนดขอบเขตการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ การสร้างตัวชี้วัดทางสุขภาพ กระบวนการศึกษา ตลอดจนการสรุปผลการศึกษา ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีองค์ความรู้ด้านแนวคิดสุขภาพแบบองค์รวม และสามารถชี้ประเด็นผลกระทบในรายละเอียดต่างไปจากการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป (EIA)

ข) รัฐบาลต้องมีมาตรการในการฟื้นฟูชีวิตชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล โดยชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในฐานะผู้ริเริ่ม และดำเนินการภายใต้การสนับสนุนของรัฐ

ค) การป้องกัน บรรเทาปัจจัยที่กำหนดสุขภาพ การปิด - เปิดเขื่อนถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะป้องกัน ลด หรือ บรรเทาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ ทางเลือกต่างๆ ที่รัฐบาล ตัดสินใจควรคำนึงถึงปัจจัยเหล่านี้ ผลการวิจัยนี้คาดว่าในระหว่างทางเลือกผลวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนั้น ทางเลือกที่ ๓ ("การเปิดเขื่อนถาวร") เป็นทางเลือกที่สามารถลดปัญหาที่เกิดกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาพมากที่สุดในระยะยาว ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และสอดคล้องกับผลการวิจัยการทดลองเปิดเขื่อน ๑ ปี

ง) ต้องมีการสัมมนาเพื่อระดมความคิดเห็นในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพอย่างกว้างขวางและผลักดันให้มีระเบียบกฎหมายรองรับ

จ) การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จะต้องมีการประเมินผลทั้งก่อนและหลังโครงการ โดยจะต้องมีระยะเวลาในการศึกษาอย่างน้อย ๑ ปี

๕.๒ ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ก) ก่อนก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ต้องมีการศึกษาผลกระทบอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพที่มีปัจจัยกำหนดสุขภาพ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งคือ ปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างชัดเจน ซึ่งมีองค์ประกอบการประเมินชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนเชิงลึก ต่างกับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่เน้นลักษณะทางกายภาพและสังคมโดยภาพรวม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะภาคประชาชนในการลดผลกระทบทางสุขภาพ โดยการศึกษาเป็นการศึกษาเปรียบเทียบ ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายภาคประชาชน ฝ่ายหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ และสถาบันการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของ ทั้งภาคประชาชนและหน่วยงานราชการ

ข) การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ จะต้องมีสถานะและความสำคัญเท่าเทียมกับการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบด้านสังคม แต่จะต้องมีการประเมินควบคู่กันไป

ค) โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพของชุมชน ดังนั้นจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้คนทุกส่วนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมตามวิถีปฏิบัติของท้องถิ่น

ง) ให้มีการปรับปรุงนโยบายเชิงโครงสร้าง บทบาท ภารกิจ และกลไกของหน่วยงานสาธารณะสุขให้เอื้ออำนวยต่อการคุ้มครองและสร้างเสริมสุขภาพของชาวบ้าน รวมทั้งให้มีองค์ความรู้ทางด้านแนวคิดเรื่องสุขภาพองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับสุขภาพตามความหมายของชาวบ้าน

บรรณานุกรม

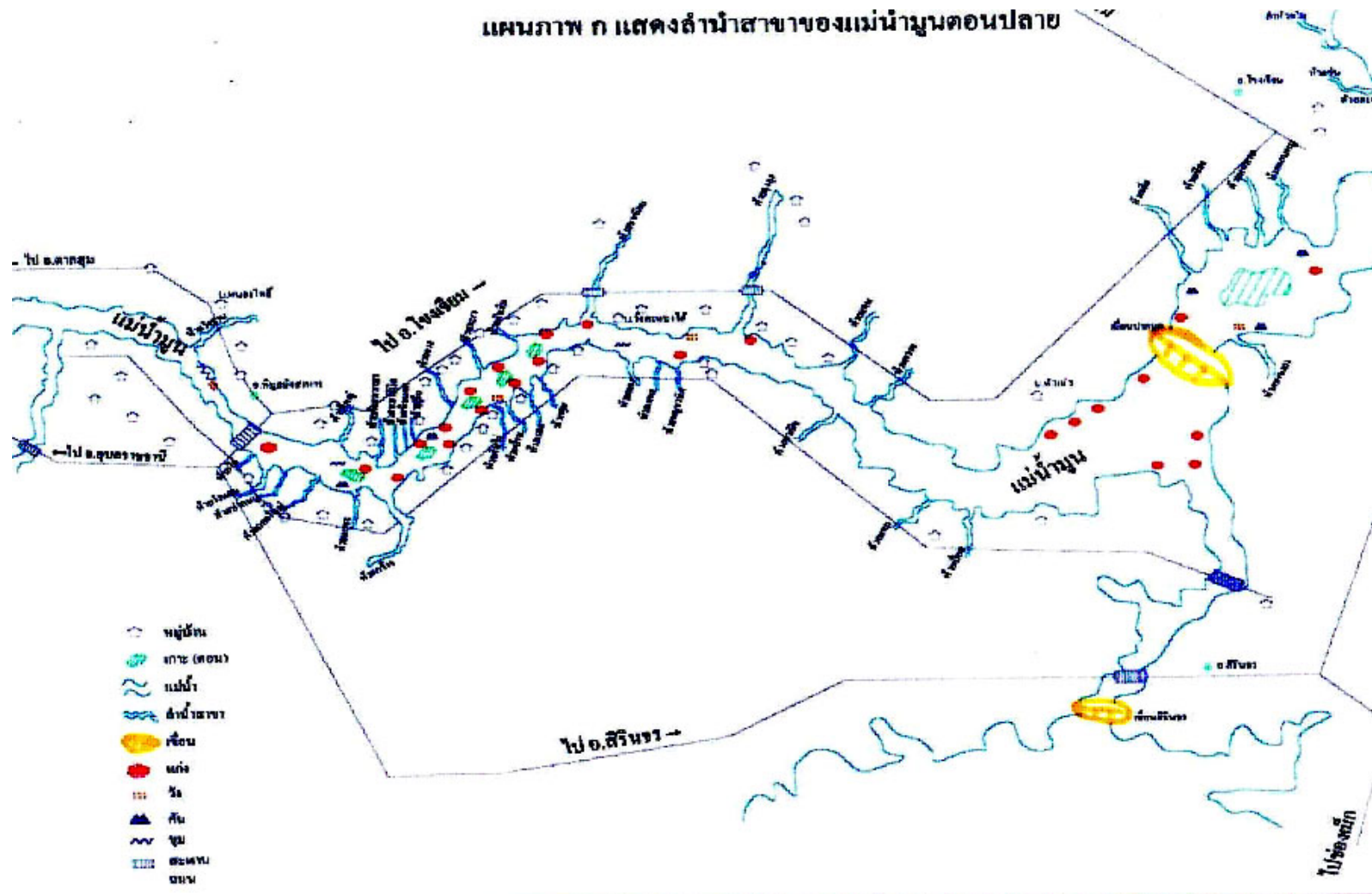
- กองโภชนาการ กรมอนามัย, การศึกษาภาวะโภชนาการของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล อำเภอสิรินธรและอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี : กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๐.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, กระทบโครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลครั้งที่ ๑ ถึง ๔ : นนทบุรี, ๒๕๓๘.
- กาญจนา แก้วเทพ, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการร่วมกันกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและ สังคม . การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , กรุงเทพฯ , ๒๕๔๑.
- กาญจศักดิ์ ผลบุรณ์, การจัดการสิ่งแวดล้อมในระบบสุขภาพ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ , ๒๕๔๓.
- เกษม วัฒนชัย และคณะ, ศูนย์นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพการพัฒนาระบบการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.). ๒๕๔๔.
- คณะกรรมการเขื่อนโลก, บทสรุปผลการศึกษาดูงานเขื่อนปากมูลของคณะกรรมการเขื่อนโลก : ๒๕๔๓.
- คณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, รายงานโครงการวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศวิถีชีวิตและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล.อุบลราชธานี : ๒๕๔๕
- คณะนักวิจัยไทบ้านสมัชชาคนจนและเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม หลังการทดลองเปิดประตูเขื่อนปากมูล. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๕
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด, นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ : การวิเคราะห์ระบบการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพ, นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. ๒๕๔๔
- ไทสัน อาร์ โรเบิร์ต , บทความ"ผลกระทบเขื่อนปากมูลต่อพันธุ์ปลาแม่น้ำโขง". วารสารสยามสมาคม ฉบับที่ ๔๑ : ๒๕๓๖
- นลินี ดันธุวนิตย์ และคณะ, ชาวปากมูลกับการต่อสู้ : ๒๕๔๓.
- บุษิตา สังข์แก้ว, วัฒนธรรมปลาและจุดจบของฟาร์มปลา : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) : กรุงเทพฯ . ๒๕๔๐.
- ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์ และ อนุพงศ์ สุจริยากุล, นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. ๒๕๔๓.

ประเวศ วะสี, สุขภาพในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. ๒๕๔๓.

สำเร็จ จันทรสุวรรณ และสุวรรณ บัวทวน. สถิติสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์. ภาควิชาสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2545.

ภาคผนวก

แผนภาพ ก แสดงลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลตอนปลาย

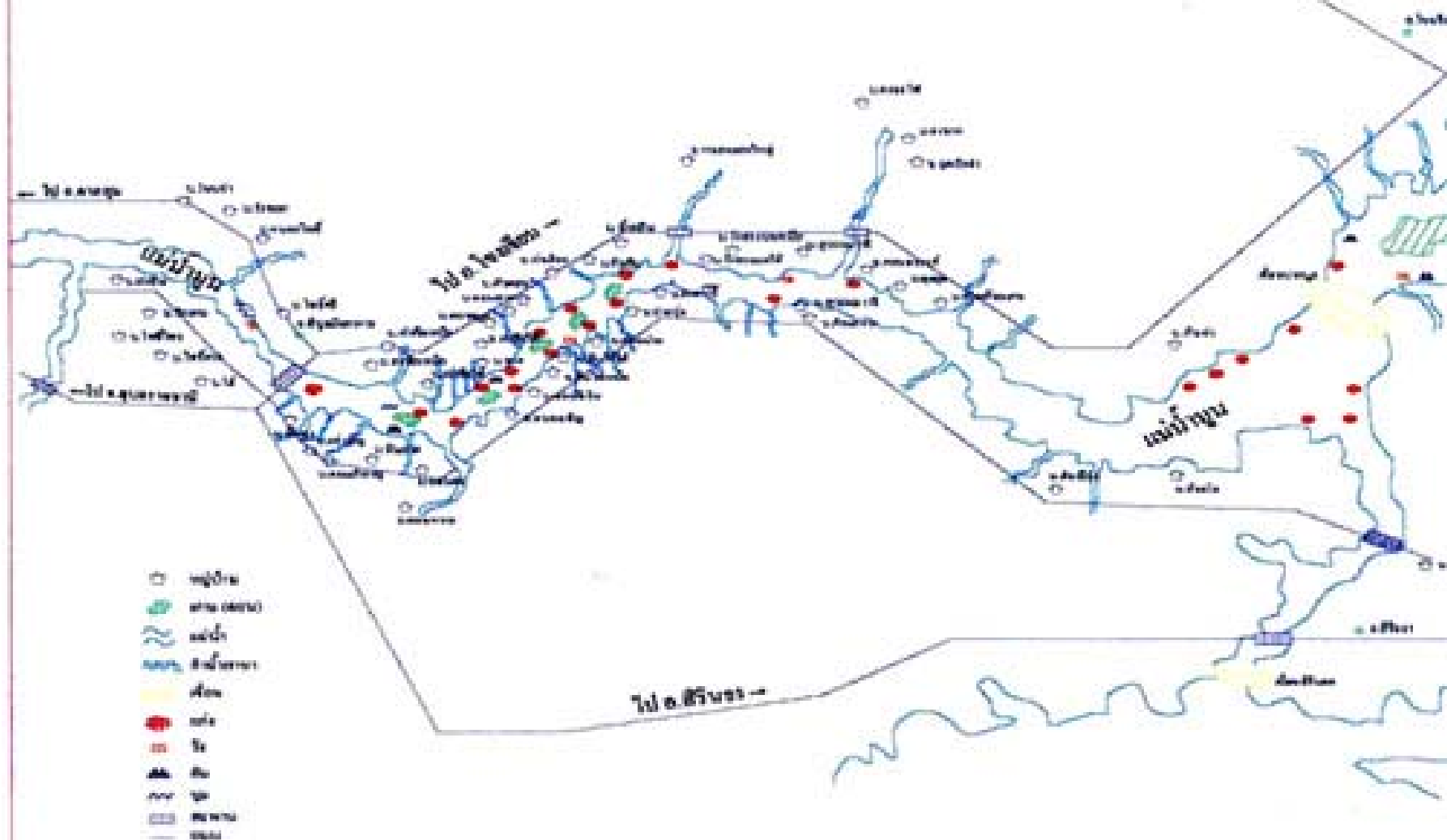


—ไป อ.ศรีเมืองใหม่



ไปห้องแม่

19/07/2019



แนวทางการสัมภาษณ์

โครงการพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการลงทุนและพัฒนาขนาดใหญ่และนโยบายของรัฐภาคประชาชน กรณีศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

๑. ข้อมูลพื้นฐานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

- ชื่อ / เพศ / อายุ / อาชีพ / สถานภาพในครอบครัว/ ถิ่นกำเนิด

๒. สุขภาพกับการเปลี่ยนแปลงและผลต่อวิถีชีวิต

- สุขภาพคืออะไร / สุขภาพเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร
- สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนทางสุขภาพ
- การประเมินสุขภาพจะประเมินจากอะไร
- ตัวชี้วัดว่าสุขภาพดีหรือไม่ดูจากอะไร

๓. ทรัพยากรธรรมชาติ

- การจัดการทรัพยากร / ชนิด/ปริมาณ/การใช้ประโยชน์
- การเข้าถึง (สามารถใช้ได้อย่างที่เคยใช้หรือไม่)
- สภาพ (เสื่อมโทรมหรืออุดมสมบูรณ์)
- รูปแบบและการจัดการที่เปลี่ยนไปส่งผลถึงสุขภาพด้านต่างๆอย่างไร

๔. อาหารการกิน

- แหล่งอาหาร หากจากแหล่งธรรมชาติหรือซื้อจากตลาด
- คุณภาพ(อาหารในแต่ละมื้อ อาหารในพาสต้ามีอะไรบ้าง,เด็กกินอาหารอย่างไร)
- ความพอเพียง (ปริมาณ) / ทักษะต่อการกิน (คิดเรื่องกินอย่างไร)
- พฤติกรรมกรรมการกิน

๕. การอยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

- ความพึงพอใจ / คุณภาพ / สภาพแวดล้อม / ความเป็นกลุ่มเป็นก้อน / ความปลอดภัย / สาธารณูปโภค

๖. ระบบสาธารณสุข

- สถานบริการของรัฐ
- แนวปฏิบัติเกี่ยวกับสุขภาพ
- วิธีการรักษา
- โรคที่พบ -การรักษา
 - ความคิด/ความเชื่อต่อการรักษาพยาบาล
- ข้อห่วงใย
 - (ความกังวลใจเกี่ยวกับโรคที่ไม่แน่ใจว่าจะมาจากเขื่อน หรือโรคที่คาดว่าจะ มาจากเขื่อน)
 - ความกังวลใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล
 - ความกังวลใจเกี่ยวกับการสูญเสียความมั่นคงในครอบครัวจากการเจ็บป่วย
- สาเหตุการเจ็บป่วยและตาย
- พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บไข้ได้ป่วย (ใครทำหน้าที่)
- รายจ่าย ที่มาจากการรักษาพยาบาล
- การระบาดของโรค

ขล้า (ข้อห้าม)

-การพักผ่อน (รูปแบบ/เวลา/สถานที่)

-การรักษาแบบแผนโบราณ/หมอพื้นบ้าน

-การปรับตัว ทางออก

-แหล่งสมุนไพร

-สาเหตุในการเข้ารับการรักษา

-สาเหตุในการเลือกใช้บริการระหว่างการรักษาแบบแผนโบราณและแผนปัจจุบัน

-ชุมชนมีวิธีการรักษาการเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างไร

๗. ความสัมพันธ์ภาพ

-ระดับครอบครัว -การอยู่ร่วมกัน / การใช้เวลาร่วมกัน/ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว

-เมื่อเกิดปัญหาในครอบครัวร่วมกันแก้ไขอย่างไร

-ระดับชุมชน

-การรวมกลุ่มมีกิจกรรมอะไรบ้าง

-แต่ละกลุ่มแก้ไขปัญหอย่างไร

-มีสมาชิกอย่างไร

-พบปะกันในโอกาสใดและใครเป็นศูนย์รวม

-แต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

-ความสัมพันธ์ของคนระหว่างรุ่นต่างเป็นอย่างไร

-พึ่งพากันอย่างไร/มีความขัดแย้งกันหรือไม่

-ระหว่างชุมชน

-มีรูปแบบอย่างไรบ้าง

-การพัฒนาความเชื่อและพิธีกรรม

-โอกาสในการสัมพันธ์กันแบบใด

-ระหว่างชุมชนกับรัฐ

-รูปแบบเนื้อหา/ความสัมพันธ์/ระดับของความสัมพันธ์

-กลไกปกติของรัฐสามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจาก

โครงการนี้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้ควรเป็นอย่างไร

๘. การทำมาหากิน

-อาชีพ / ความปลอดภัย / ความมั่นคงของอาชีพ / ข้อวิตกกังวลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

- การออม รายได้ ใช้จ่าย หนี้สิน / การจัดการผลผลิต / แหล่งการทำมาหากิน

*

*ประเด็นร่วมของทุกคำถาม

-การแก้ปัญหา(การปรับตัว)→การเปลี่ยนแปลง

-ทางออก/การแก้ปัญหา →อนาคต

-ที่บอกว่าเป็นเรื่องสุขภาพนั้นมันเกี่ยวข้องกับสุขภาพอย่างไร(ถามหา ความเชื่อมโยง)

-ความหมายของคำว่า"คนจน"

- ถามทั้ง ๓ช่วงเวลา ก่อนสร้าง หลังสร้างเขื่อน หลังเปิดประตูเขื่อน

แบบสอบถาม

โครงการพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการลงทุนและพัฒนา
ขนาดใหญ่และนโยบายของรัฐภาคประชาชน กรณีศึกษาการประเมินผลทางสุขภาพจากโครงการ
โรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

โดย

กลุ่มศึกษาและบูรณาการชุมชนลุ่มน้ำมูน(ศบม.)

ส่วนที่ ๑ : เศรษฐกิจระดับครัวเรือน

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....ลำดับที่ของผู้สัมภาษณ์.....วันที่สัมภาษณ์.....ชื่อ-นามสกุล.....ผู้ตอบแบบสอบถาม.....

ชื่อ-นามสกุลของหัวหน้าครัวเรือน.....บ้านเลขที่.....หมู่บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

อุปถัมภ์

ชื่อ-นามสกุล	ความสัมพันธ์ใน ครอบครัว (ดูรหัส)	เพศ	อายุ	การศึกษา (ดูรหัส)	ปี ๒๕๓๓ (ก่อนสร้างเขื่อน)					ปี ๒๕๔๓ (ก่อนทดลองเปิดเขื่อน)				
					อาชีพที่ ทำ	จำนวน เดือนที่ทำ	รายได้ ค./ เดือน	รายได้ รวม	จำนวน เงินที่ ส่งกลับ	อาชีพที่ ทำ	จำนวน เดือนที่ทำ	รายได้ ค./ เดือน	รายได้ รวม	จำนวน เงินที่ ส่งกลับ
๑.					๑.									
					๒.									
๒.					๑.									
					๒.									
๓.					๑.									
					๒.									
๔.					๑.									
					๒.									
๕.					๑.									
					๒.									
๖.					๑.									
					๒.									
๗.					๑.									
					๒.									

รหัสความสัมพันธ์กับหัวหน้าครอบครัว

๑ หัวหน้าครอบครัว

๒ ภรรยาหรือสามีหัวหน้าครอบครัว

๓ ลูกชาย

๔ ลูกสาว

๕ ลูกชาย ลูกสะใภ้

๖ เมีย ยาย แม่พี่ แม่ตัว

๗ พ่อตา พ่อตัว พ่อตัว

๘ อื่น ๆ ระบุในช่องคำตอบ

รหัสการศึกษา

๐ ไม่มีการศึกษา

๑ ป.๑ - ป.๓ ๒ ป.๔

๓ ป.๕-ป.๖

๔ ม.ต้น

๕ ม.ปลาย

๖ ปวช.

๗ ปวส. หรือเทียบเท่า

๘ ปริญญาตรี

๙ สูงกว่าปริญญาตรี

ชื่อ-นามสกุล	ความสัมพันธ์ในครอบครัว (คู่รหัส)	เพศ	อายุ	การศึกษา (คู่รหัส)	สถานภาพการศึกษา (คู่รหัส)	ปี ๒๕๔๔ (ช่วงทดลองเปิดเรียน)				
						อาชีพที่ทำ	จำนวนเดือนที่ทำ	รายได้/เดือน	รายได้รวม	จำนวนเงินที่ส่งกลับ
๑.						๑.				
						๒.				
๒.						๑.				
						๒.				
๓.						๑.				
						๒.				
๔.						๑.				
						๒.				
๕.						๑.				
						๒.				
๖.						๑.				
						๒.				
๗.						๑.				
						๒.				

รหัสความสัมพันธ์กับหัวหน้าครอบครัว

๑ หัวหน้าครอบครัว

๒ ภรรยาหรือสามีหัวหน้าครอบครัว

๓ ลูกชาย

๔ ลูกสาว

๕ ลูกเขย ลูกสะใภ้

๖ แม่ยาย แม่ผัว แม่ตัว

๗ พ่อตา พ่อผัว พ่อตัว

๘ อื่น ๆระบุในช่องคำตอบ

รหัสการศึกษา

๐ ไม่มีการศึกษา

๑ ป.๑-ป.๓ ๒ ป.๔

๓ ป.๕-ป.๖

๔ ม.ต้น

๕ ม.ปลาย

๖ ปวช.

๗ ปวส.หรือเทียบเท่า

๘ ปริญญาตรี

รหัสสถานภาพการศึกษา

๑ สิ้นสุดการศึกษา

๒ ยังไม่ได้รับการศึกษา

๓ กำลังศึกษา

๙ สูงกว่าปริญญาตรี

๑. อาชีพที่สร้างรายได้หลักและรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือนของท่าน โดยเรียงลำดับความสำคัญในการสร้างรายได้ คือ

๑ = อาชีพที่สร้างรายได้หลัก

๒ = อาชีพที่สร้างรายได้เสริมลำดับที่ ๑ และ ๓ = อาชีพที่สร้างรายได้เสริมลำดับที่ ๒

ปี ๒๕๓๓ (ก่อนสร้างเขื่อน)	
.....๑) เกษตรกรรม ๑	- เพาะปลูก ได้แก่..... - เลี้ยงสัตว์ ได้แก่.....
.....๒) ประมง	ได้แก่.....
.....๓) ทอผ้า	ได้แก่.....
.....๔) ทำไม้กวาด	ได้แก่.....
.....๕) จักสาน	ได้แก่.....
.....๖) ดอกไม้จีน	
.....๗) ถักขาย	ได้แก่.....
.....๘) รับราชการ	
.....๙) รับจ้างในภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๐) รับจ้างนอกภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๑) อื่น ๆ ระบุ.....	

ปี ๒๕๔๓ (ก่อนทดลองเปิดเขื่อน)	
.....๑) เกษตรกรรม ๑	- เพาะปลูก ได้แก่..... - เลี้ยงสัตว์ ได้แก่.....
.....๒) ประมง	ได้แก่.....
.....๓) ทอผ้า	ได้แก่.....
.....๔) ทำไม้กวาด	ได้แก่.....
.....๕) จักสาน	ได้แก่.....
.....๖) ดอกไม้จีน	
.....๗) ถักขาย	ได้แก่.....
.....๘) รับราชการ	
.....๙) รับจ้างในภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๐) รับจ้างนอกภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๑) อื่น ๆ ระบุ.....	
ระบุสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอาชีพ.....	
.....	
.....	

๑. รหัสการเพาะปลูก ๑ = ทำนา ๒ = ทำไร่ ๓ = ทำสวน ๔ = ปลูกผัก ๕ = อื่น ๆ ระบุ

๒. รหัสประมง ๑ = จับสัตว์น้ำ ๒ = เลี้ยงปลาในบ่อ / สระ ๓ = เลี้ยงปลาในกระชัง ๔ = อื่น ๆ ระบุ

ปี ๒๕๔๔ (ช่วงทดลองเปิดเขื่อน)	
.....๑) เกษตรกรรม ๑	- เพาะปลูก ได้แก่..... - เลี้ยงสัตว์ ได้แก่.....
.....๒) ประมง	ได้แก่.....
.....๓) ทอผ้า	ได้แก่.....
.....๔) ทำไม้กวาด	ได้แก่.....
.....๕) จักสาน	ได้แก่.....
.....๖) ดอกไม้จัน	
.....๗) กำบาย	ได้แก่.....
.....๘) รับราชการ	
.....๙) รับจ้างในภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๐) รับจ้างนอกภาคเกษตร	ได้แก่.....
.....๑๑) อื่น ๆ	ระบุ.....
ระบุสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอาชีพ.....	
.....	
.....	

๑. รหัสการเพาะปลูก ๑ = ทำนา ๒ = ทำไร่ ๓ = ทำสวน ๔ = ปลูกผัก ๕ = อื่น ๆ ระบุ
 ๒. รหัสประมง ๑ = จับสัตว์น้ำ ๒ = เลี้ยงปลาในบ่อ / สระ ๓ = เลี้ยงปลาในกระชัง ๔ = อื่น ๆ ระบุ

๒ รายได้ของครัวเรือน

๒.๑. รายได้จากการเพาะปลูกของครัวเรือน

รายการ	ปี ๒๕๓๓						ปี ๒๕๔๓					
	ทำนา	ทำไร่	ทำสวน	ปลูกผัก	เกษตรริมมูล	อื่น ๆ ระบุ	ทำนา	ทำไร่	ทำสวน	ปลูกผัก	เกษตรริมมูล	อื่น ๆ ระบุ
๑. พื้นที่เพาะปลูกรวม (ไร่)												
- พื้นที่เพาะปลูกที่อุทกน้ำท่วม (ไร่)												
๒ ช่วงเวลาที่เพาะปลูก (เดือน-เดือน)												
๓. ค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกรวมที่เป็นตัวเงิน												
๔. ผลผลิตที่ได้ จำแนกเป็น												
๔.๑. เก็บไว้บริโภค (กก.)												
๔.๒. เก็บไว้จำหน่าย (กก.)												
๔.๓. ขาย (กก.)												
๔.๔. อื่น ๆ (ระบุ).....												
๕. ราคาขายต่อหน่วย												
๖. รายได้ที่เป็นตัวเงินจากการขายผลผลิต												
(ปริมาณที่ขาย x ราคาต่อหน่วย)												
[(๔.๓) x (๕)]												

หมายเหตุ : ค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกที่เป็นตัวเงิน เช่น ค่าไถ ค่ายา ค่าปุ๋ย ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าขนส่ง ค่าจ้าง ฯลฯ

รายการ	ปี ๒๕๕๔					
	ทำนา	ทำไร่	ทำสวน	ปลูกผัก	เกษตรริมมูล	อื่น ๆ ระบุ
๑. พื้นที่เพาะปลูกรวม (ไร่)						
- พื้นที่เพาะปลูกที่ถูกล้ำท่วม (ไร่)						
๒. ช่วงเวลาที่เพาะปลูก (เดือน-เดือน)						
๓. ค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกรวมที่เป็นตัวเงิน						
๔. ผลผลิตที่ได้ จำแนกเป็น						
๔.๑. เก็บไว้บริโภค (กก.)						
๔.๒. เก็บไว้ทำพันธุ์ (กก.)						
๔.๓. ขาย (กก.)						
๔.๔. อื่น ๆ (ระบุ).....						
๕. ราคาขายต่อหน่วย						
๖. รายได้ที่เป็นตัวเงินจากการขายผลผลิต						
(ปริมาณที่ขาย x ราคาต่อหน่วย)						
[(๔.๓) x (๕)]						

๒.๒ รายได้จากการเลี้ยงสัตว์ (กรณีที่เลี้ยงไว้เพื่อขาย) ของครัวเรือน

รายการ	ปี ๒๕๖๓			ปี ๒๕๖๔			ปี ๒๕๖๕		
	(ดูรหัสชนิดสัตว์ที่เลี้ยง)			(ดูรหัสชนิดสัตว์ที่เลี้ยง)			(ดูรหัสชนิดสัตว์ที่เลี้ยง)		
๑. จำนวนที่เลี้ยงต่อรุ่นหรือจำนวนที่เลี้ยงเมื่อต้นปี									
๒. จำนวนรุ่นที่เลี้ยงต่อปี									
๓. จำนวนสัตว์ที่เลี้ยงรวม									
๔. ผลผลิตระหว่างปี (ระบุหน่วย) *									
๕. รายได้จากการขาย (ปริมาณที่ขาย x ราคาต่อหน่วย)									
๖. ค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงิน (บาท / รุ่น)									
๗. ค่าใช้จ่ายรวมทั้งปี [๒ x ๖]									
๘. รายได้สุทธิหลังหักค่าใช้จ่าย									

รหัสชนิดของสัตว์ที่เลี้ยง ๑ = วัว ๒ = ควาย ๓ = หมู ๔ = เป็ด ๕ = ไก่ ๖ = อื่น ๆ ระบุ

* ผลผลิตระหว่างปีที่เกิดขึ้น เช่น ลูกวัว ลูกหมู ฯลฯ

๒.๓ รายได้จากการทำประมงของครัวเรือน

๒.๓.๑ ลักษณะและรายได้จากการทำประมงในปี ๒๕๓๓ (ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล)

ชนิดปลาที่จับ (ระบุชนิดปลา)	เครื่องมือประมง (ครุภัณฑ์)	ปริมาณปลาที่จับได้ รวม (กก.)	ช่วงที่ทำประมง (ใส่เครื่องหมาย □ ในเดือนที่ทำประมง)											
			ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว (เดือน ๑๑ – เดือน ๔)						ฤดูน้ำหลากน้ำไหล (เดือน ๕ – เดือน ๗)			ฤดูน้ำหลากมาก (เดือน ๘ – เดือน ๑๐)		
			ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ธ.ค.	ก.ย.
.....														
.....														
.....														
.....														

รหัสเครื่องมือประมง ๑ = แห ๒ = มอญ ๓ = กวด ๔ = เบ็ดเต้า ๕ = เบ็ดเผือก ๖ = เบ็ดราว ๗ = จีบ(โพงพาง) ๘ = ไซ ๙ = จั่น
๑๐ = คู่ม/ถาน ๑๑ = สวีง ๑๒ = อีหลง ๑๓ = เขาะ ๑๔ = ลอบ ๑๕ = อื่น ๆ ระบุ

รายการ	ปริมาณ (กก.) (๑)	ราคาขาย (บาท/กก.) (๒)	รายได้ (บาท) (๑) x (๒)
ก) รายได้ที่เป็นตัวเงิน แยกเป็น - จากปลาสดที่จับขาย - จากปลาสดที่แปรรูปแล้วขาย			
ข) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน แยกเป็น - จากปลาสดที่กินและ / หรือแจกในแต่ละวัน - จากปลาร้าที่เก็บไว้กินและ/ หรือแจก - จากปลาที่เอาไว้แลกข้าว			
รวมรายได้			

๒.๓.๒ ลักษณะและรายได้จากการทำประมงในปี ๒๕๔๓ (ก่อนทดลองเปิดเขื่อน)

พื้นที่จับปลา (ให้ระบุพื้นที่)	ชนิดปลาที่จับ (ระบุชนิดปลา)	เครื่องมือประมง (คูรหัส)	ปริมาณปลาที่จับได้ รวม (กก.)	ช่วงที่ทำประมง (ใส่เครื่องหมาย ☐ ในเดือนที่ทำประมง)											
				ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว (เดือน ๑๑ – เดือน ๔)						ฤดูน้ำหลากน้ำไหล (เดือน ๕ – เดือน ๗)			ฤดูน้ำหลากมาก (เดือน ๘ – เดือน ๑๐)		
				ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ธ.ค.	ก.ย.
.....															
.....															
.....															
.....															

รหัสเครื่องมือประมง ๑ = แห ๒ = มอง ๓ = กวด ๔ = เบ็ดเต้า ๕ = เบ็ดเคือก ๖ = เบ็ดราว ๗ = จีบ(โพงพาง) ๘ = ไซ ๙ = จั่น
๑๐ = ตุ่ม/ถาน ๑๑ = สวิง ๑๒ = อีหลง ๑๓ = เขาะ ๑๔ = ลอบ ๑๕ = อื่น ๆ ระบุ

รายการ	ปริมาณ (กก.) (๑)	ราคาขาย (บาท/กก.) (๒)	รายได้ (บาท) (๑) x (๒)
ก) รายได้ที่เป็นตัวเงิน แยกเป็น			
- จากปลาสดที่จับขาย			
- จากปลาสดที่แปรรูปแล้วขาย			
ข) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน แยกเป็น			
- จากปลาสดที่กินและ / หรือแจกในแต่ละวัน			
- จากปลาร้าที่เก็บไว้กินและ/ หรือแจก			
- จากปลาที่เอาไว้แลกข้าว			
รวมรายได้			

๒.๓.๓. ลักษณะและรายได้จากการทำประมงในปี ๒๕๔๔ (ช่วงทดลองเปิดเขื่อน)

พื้นที่จับปลา (ให้ระบุพื้นที่)	ชนิดปลาที่จับ (ระบุชนิดปลา)	เครื่องมือประมง (ดูรหัส)	ปริมาณปลาที่จับได้ (กก.)	ช่วงที่ทำประมง (ใส่เครื่องหมาย ☐ ในเดือนที่ทำประมง)											
				ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว (เดือน ๑๑ – เดือน ๔)						ฤดูน้ำหลากน้ำไหล (เดือน ๕ – เดือน ๗)			ฤดูน้ำหลากมาก (เดือน ๘ – เดือน ๑๐)		
				ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ธ.ค.	ก.ย.
.....															
.....															
.....															
.....															

รหัสเครื่องมือประมง ๑ = แห ๒ = มอง ๓ = กวด ๔ = เบ็ดเต้า ๕ = เบ็ดเผือก ๖ = เบ็ดราว ๗ = จีบ(โพงพาง) ๘ = ไซ ๙ = จั่น
๑๐ = คู้ม/ลาน ๑๑ = สวิง ๑๒ = อีหลง ๑๓ = เขาะ ๑๔ = ลอบ ๑๕ = อื่น ๆ ระบุ

รายการ	ปริมาณ (กก.) (๑)	ราคาขาย (บาท/กก.) (๒)	รายได้ (บาท) (๑) x (๒)
ก) รายได้ที่เป็นตัวเงิน แยกเป็น - จากปลาสดที่จับขาย - จากปลาสดที่แปรรูปแล้วขาย			
ข) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน แยกเป็น - จากปลาสดที่กินและ / หรือแจกในแต่ละวัน - จากปลาร้าที่เก็บไว้กินและ/ หรือแจก - จากปลาที่เอาไว้แลกข้าว			
รวมรายได้			

๓. รายจ่ายในการทำประมง

รายการ	ปี ๒๕๓๓				ปี ๒๕๔๓				ปี ๒๕๔๔			
	จำนวน	อายุใช้งาน	ราคาซื้อขาย (บาท)	ต้นทุน (บาท)	จำนวน	อายุใช้งาน	ราคาซื้อขาย (บาท)	ต้นทุน (บาท)	จำนวน	อายุใช้งาน	ราคาซื้อขาย (บาท)	ต้นทุน (บาท)
๑. เรือไม่มีเครื่องยนต์												
๒. เรือมีเครื่องยนต์												
๓. ค่าเช่าเรือ												
๔. แห												
๕. มอง												
๖. กวด												
๗. เบ็ดเต้า												
๘. เบ็ดฝือก												
๙. เบ็ดราว												
๑๐. จีบ(โพงพาง)												
๑๑. ไซ												
๑๒. จั่น												
๑๓. คุ่ม / ลาน												
๑๔. สวิง												
๑๕. อีหลง												
๑๖. เขาะ												
๑๗. ลอบ												
๑๘. คำน้ำมัน												
๑๙. อื่น ๆ												
๒๐. อื่น ๆ.....												

* ต้นทุน หมายถึง ต้นทุนในการออกทำประมงต่อครั้ง และในรอบ ๑ ปี ออกทำประมงกี่ครั้ง

๔. แหล่งรายได้อื่น ๆ ของครัวเรือน

รายการ	ปี ๒๕๖๓			ปี ๒๕๖๔			ปี ๒๕๖๕		
	จำนวนเดือน ที่ทำ (๑)	รายได้/เดือน (๒)	รายได้รวม (๑) x (๒)	จำนวนเดือน ที่ ทำ (๑)	รายได้/เดือน (๒)	รายได้รวม (๑) x (๒)	จำนวนเดือน ที่ ทำ (๑)	รายได้/เดือน (๒)	รายได้รวม (๑) x (๒)
๑. กำไรจากการค้าขายอื่น ๆ									
๒. รับจ้างในภาคเกษตร									
๓. รับจ้างนอกภาคเกษตร									
๔. เงินเดือน (ข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ฯลฯ)									
๕. ค่าเช่าที่ดิน									
๖. ลูกหลาน ญาติพี่น้อง ส่งมาให้									
๗. รายได้จากการทอดผ้า									
๘. รายได้จากการทำไม้กวาด									
๙. รายได้จากการทำดอกไม้จัน									
๑๐. รายได้จากป่านุงป่าทาม									
๑๑. รายได้จากการท่องเที่ยว									
๑๒. รายได้อื่น ๆ ระบุ									
.....									
.....									

๕. รายจ่ายในการดำรงชีวิตของครัวเรือน

รายการ	ปี ๒๕๖๓		ปี ๒๕๖๔		ปี ๒๕๖๕	
	ค่าใช้จ่าย (บาท/เดือน)	ค่าใช้จ่ายรวมต่อปี (บาท)	ค่าใช้จ่าย (บาท/เดือน)	ค่าใช้จ่ายรวมต่อปี (บาท)	ค่าใช้จ่าย (บาท/เดือน)	ค่าใช้จ่ายรวมต่อปี (บาท)
๑. ค่าอาหาร/กับข้าว(ที่ซื้อมา)						
๒. ค่าสาร (ที่ซื้อ)						
ข้าว.....ถึง/เดือน						
ราคาถังละ.....บาท/ถึง						
๓. ค่าเชื้อเพลิงหุงต้ม(ถ่าน,แก๊ส)						
๔. ค่าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม						
๕. สุรา บุหรี่ หมาก						
๖. ค่าโทรศัพท์						
๗. ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของลูกหลาน (ค่าเทอม ค่าหนังสือ สมุด...) ประมาณ.....บาท/เทอม						
๘. ค่าขนมให้ลูกหลานไปโรงเรียน วันละ.....บาท						
๙. ค่าซ่อมแซมบ้าน						
๑๐. ค่าประกอบพิธีกรรม/งานบุญ						
๑๑. ค่าน้ำมันพาหนะ (รถ เรือ)						
๑๒. ภาษี ค่าธรรมเนียม						
๑๓. การพนัน (หวยได้คืน)						
๑๔. ค่ายา/ไปหาหมอ						
๑๕. ค่าสินค้าอุปโภค (สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก...)						
๑๖. อื่น ๆ (ระบุ).....						
.....						

๖. หนี้สินของครัวเรือน

แหล่งหนี้สิน	ก่อนการสร้างเขื่อนปี ๒๕๓๓			หลังการสร้างเขื่อนปี ๒๕๔๓			ทดลองเปิดเขื่อนปี ๒๕๔๔		
	จำนวนหนี้สิน (บาท)	วัตถุประสงค์ การกู้	สิ่งที่ใช้ในการ การค้ำประกัน	จำนวนหนี้สิน (บาท)	วัตถุประสงค์ การกู้	สิ่งที่ใช้ในการ การค้ำประกัน	จำนวนหนี้สิน (บาท)	วัตถุประสงค์ การกู้	สิ่งที่ใช้ในการ การค้ำประกัน
ธ.ก.ส.									
สหกรณ์ปากมูล									
สหกรณ์พิบูล									
สหกรณ์โขงเจียม									
ธนาคาร									
กองทุนหมู่บ้าน									
กลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน									
ญาติพี่น้อง/เพื่อนบ้าน									
นายทุนเงินกู้									
ร้านค้าในหมู่บ้าน									
รถตลาด									
อื่น ๆ									

๗. ทรัพย์สินของครัวเรือน

รายการ	ปี ๒๕๖๓		ปี ๒๕๖๔		ปี ๒๕๖๕		สาเหตุที่เกิดการเปลี่ยนแปลง (เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพราะเหตุใด)
	จำนวน	ราคาประเมินใน การขาย (บาท)	จำนวน	ราคาประเมินใน การขาย (บาท)	จำนวน	ราคาประเมินใน การขาย (บาท)	
๑. ที่ดิน							
๒. บ้าน							
๓. รถยนต์							
๔. รถจักรยานยนต์							
๕. รถจักรยาน							
๖. รถไถ							
๗. ทองคำ							
๘. เงินสด							
๙. เงินฝากธนาคาร (ระบุชื่อ).....							
๑๐. เงินฝากในสหกรณ์ (ระบุชื่อ).....							
๑๑. เงินฝากใน ธกส.							
๑๒. เงินฝากอื่น ๆ							
รวม							

รหัสเครื่องมือประมาณ ๑ = แห ๒ = มอ ๓ = กวด ๔ = เบ็ดเต้า ๕ = เบ็ดฝือก ๖ = เบ็ดราว ๗ = จีบ(โพงพาง) ๘ = ไซ ๙ = จั่น
๑๐ = คุ่ม/ลาน ๑๑ = สวิง ๑๒ = อีหล่ง ๑๓ = เขาะ ๑๔ = ลอบ ๑๕ = อื่น ๆ ระบุ

๘. การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของครัวเรือน

๘.๑ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของครัวเรือนใน ปี ๒๕๓๓ (ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล)

☐ ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ☐ ใช้ โปรดระบุรายละเอียดในตาราง

แหล่งที่ใช้ (ระบุพื้นที่)	ชื่อ / ชนิดของป่าไม้ (ระบุชื่อ / ชนิดป่า)	ระยะทางห่างจากบ้าน (กม.)	ลักษณะการใช้ประโยชน์ (ดูรหัส)	สภาพของป่าไม้ (ดูรหัส)
.....				
.....				
.....				

๘.๒ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของครัวเรือนใน ปี ๒๕๔๓ (หลังสร้างเขื่อนปากมูล)

☐ ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ☐ ใช้ โปรดระบุรายละเอียดในตาราง

แหล่งที่ใช้ (ระบุพื้นที่)	ชื่อ / ชนิดของป่าไม้ (ระบุชื่อ / ชนิดป่า)	ระยะทางห่างจากบ้าน (กม.)	ลักษณะการใช้ประโยชน์ (ดูรหัส)	สภาพของป่าไม้ (ดูรหัส)
.....				
.....				
.....				

๘.๓ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของครัวเรือนใน ปี ๒๕๔๔ (ทดลองเปิดเขื่อน)

☐ ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ☐ ใช้ โปรดระบุรายละเอียดในตาราง

แหล่งที่ใช้ (ระบุพื้นที่)	ชื่อ / ชนิดของป่าไม้ (ระบุชื่อ / ชนิดป่า)	ระยะทางห่างจากบ้าน (กม.)	ลักษณะการใช้ประโยชน์ (ดูรหัส)	สภาพของป่าไม้ (ดูรหัส)
.....				
.....				
.....				

สาเหตุ

.....

รหัสลักษณะการใช้ประโยชน์ ๑= เก็บผัก ๒= เก็บเห็ด ๓= หาหน่อไม้ ๔= เก็บสมุนไพร ๕= จับปลา ๖= จับแมลง ๗= ตัดไม้ซ่อมบ้าน/สร้างบ้าน ๘= เก็บฟืน/เผาถ่าน ๙= อื่น ๆ ระบุ.....

รหัสสภาพป่าไม้ ๑= สมบูรณ์ดี ๒ =เสื่อมโทรม

๕.๔ การใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์ (ไม่รวมเกษตรกรรม) ของครัวเรือน

การใช้ประโยชน์	ปี ๒๕๓๓ (ก่อนสร้างเขื่อน)					ปี ๒๕๔๓ (หลังสร้างเขื่อน)				
	เดือนที่ ไปใช้	เก็บมากิน/ใช้ (ระบุปริมาณ) (๑)	เก็บมาขาย (ระบุปริมาณ) (๒)	ราคาขาย/หน่วย (บาท/หน่วย) (๓)	มูลค่ารวม (บาท) [(๑) + (๒)]x (๓)	เดือนที่ ไปใช้	เก็บมากิน/ใช้ (ระบุปริมาณ) (๑)	เก็บมาขาย (ระบุปริมาณ) (๒)	ราคาขาย/หน่วย (บาท/หน่วย) (๓)	มูลค่ารวม (บาท) [(๑)+(๒)]x(๓)
๑. เก็บผัก										
๒. เก็บเห็ด										
๓. หน่อไม้										
๔. เก็บสมุนไพร										
๕. จับปลา										
๖. จับกบ เขียด อึ่ง										
๗. จับแมลง										
๘. ตัดไม้ซ่อมแซม/สร้างบ้าน										
๑๐. ตัดไม้ทำฟืน/ถ่าน										
๑๑. อื่น ๆ ระบุ.....										

สรุปกระบวนการศึกษา
การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยภาคประชาชน
กรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล

จากการศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล วิธีและกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยภาคประชาชน สามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

กระบวนการประเมิน

- การค้นหาผู้เกี่ยวข้องกับการประเมินสุขภาพ เพื่อร่วมกันในการตัดสินใจ กำหนดวิธีการประเมิน และวัตถุประสงค์ร่วมกัน กรณีเขื่อนปากมูลผู้เกี่ยวข้องมีทั้งชาวบ้านที่เป็นตัวแทนกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบอยู่ในชุมชนก่อนการก่อสร้างเขื่อนปากมูลจนถึงปัจจุบัน (ช่วงเก็บข้อมูล) ต้องครอบคลุมทุกกลุ่มของผู้ที่ได้รับผลกระทบ (ผู้สูญเสียทรัพย์สินและอพยพโยกย้าย ผู้สูญเสียทรัพย์สิน ผู้สูญเสียโอกาสในการดำเนินหรือการประกอบอาชีพ) ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักวิชาการ
- การค้นหาตัวชี้วัดที่แสดงผลกระทบทางสุขภาพ เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาผลกระทบ ที่จะทำให้รู้ขอบเขตและเป้าหมายในการประเมิน ซึ่งต้องมีความเหมาะสม เทียบตรงตามต้องการ การประเมิน
- วิธีการสร้างตัวชี้วัดภาคประชาชน โดยการระดมความคิดจากผู้เกี่ยวข้องกับการโครงการ กรณีเขื่อนปากมูล มีการระดมมาจากที่ประชุมโดยเฉพาะกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งทำให้ได้ขอบเขตการประเมินสุขภาพ ตามความหมายของชาวบ้าน ที่ได้มองเรื่องสุขภาพอย่างเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันทั้งเรื่องกาย จิตใจ และสภาวะแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยองค์ประกอบในแต่ละด้านมาจากมุมมองของชาวบ้าน การวัดข้อมูลความเปลี่ยนแปลงดูจากไม่เคยมีมาก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อน แล้วเกิดขึ้นภายหลังมีการสร้างเขื่อน ทั้งเชิงปริมาณ คุณภาพ เวลา สถานที่

กระบวนการเก็บข้อมูล

เป็นการเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยมีทีมศึกษาที่เป็นผู้เคยร่วมทำงานกับชาวบ้านมาก่อนเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุน โดยมีการจัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

- จัดเวทีสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ
- จัดเวทีระดมการวางขอบเขตการประเมินผลกระทบและตัวชี้วัด "สุขภาพ"
- จัดเวทีการพัฒนาแนวทางการสัมภาษณ์
- การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เช่น การร่วมกิจกรรมของกลุ่มในชุมชน การสังเกตสภาพกายภาพ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

- การสัมภาษณ์เจาะลึก กรณีศึกษาจากการเสนอแนะของชุมชน ที่มาจากเกณฑ์การคัดเลือกผู้ที่ได้รับผลกระทบ
- การจัดเวทีวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบสุขภาพจากเพื่อนปากมด
- เก็บแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ โดยการสุ่มตัวอย่าง จำนวน ๘๗ ชุด (การสุ่มแบบแยกประเภท กรณีที่มีวลประชากรมีจำนวนแน่นอน)
- การจัดเวทีผู้เกี่ยวข้องมีทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน สาธารณสุข นักพัฒนา นักวิชาการ
- การจัดเวทีตรวจสอบข้อมูล ผลการศึกษาร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด (ระดับชุมชน และระดับจังหวัด)
- เวทีการนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณสุขและหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ

การวิเคราะห์

- นำข้อมูลที่ได้มาจัดระเบียบข้อมูลตามหมวดหมู่ แล้วเขียนเรียบเรียงเพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่างๆ และเพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชน
- นำข้อมูลเชิงปริมาณมาวิเคราะห์ และนำเสนอด้วยตารางเปรียบเทียบปีก่อนสร้างเขื่อน หลังมีเขื่อน และหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมด

ผลการศึกษาข้อมูล

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพภาคประชาชน กรณีเขื่อนปากมด เกิดการเรียนรู้ ๒ ระดับ คือ การเรียนรู้กระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยภาคประชาชน สามารถดำเนินการศึกษาได้ด้วยตัวชาวบ้านเอง โดยมีผู้รู้หรือนักวิชาการคอยให้คำแนะนำและสนับสนุน และทำให้รับทราบข้อมูลผลกระทบทางสุขภาพของชาวบ้าน จากการสร้างเขื่อนปากมด ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคม และสุขภาพจิตวิญญาณ ซึ่งสองส่วนสามารถนำการศึกษาไปขยายการเรียนรู้เพิ่มเติมต่อ รวมทั้งนำเสนอผลต่อสาธารณสุขให้รับรู้ปัญหาผลกระทบทางสุขภาพจากเขื่อนปากมด และมุมมองด้านสุขภาพของชาวบ้านที่มองสุขภาพแบบเชื่อมโยงและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบ ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการหาแนวทางแก้ไขปัญหาของเขื่อนปากมดในอนาคต และทิศทางการพัฒนางานด้านสาธารณสุขที่ต้องปรับทิศทางการทำงาน

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล บ้านท่าแพ

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๑	นางพิกุล สมเทพ	บ้านเลขที่ ๗๖	
๒	นางปราณี ผาสุก	บ้านเลขที่ ๑๔	
๓	นายส่วน สนชุม	บ้านเลขที่ ๗๕	
๔	นส.จันทรเพ็ญ ไชยสัคย์	บ้านเลขที่ ๓	
๕	นางบุญเลื่อน บุญบงค์	บ้านเลขที่ ๑๕	
๖	นางรินดา ทองคำ	บ้านเลขที่ ๒๒	
๗	นางลำไย ทองคำ	บ้านเลขที่ ๘๕	
๘	นางทองดี สัตยากุล	บ้านเลขที่ ๓๓	
๙	นางคำไข หมื่นแสน	บ้านเลขที่ ๘	
๑๐	นางทองดี ปทุมชัย	บ้านเลขที่ ๗๘	
๑๑	นางเพ็ญศรี แก้วคูณ	บ้านเลขที่ ๕๗	
๑๒	นางโสพิศ บุญบงค์	บ้านเลขที่ ๔๐	
๑๓	นางวาสนา เครื่องคำ	บ้านเลขที่ ๔๕	
๑๔	นายไพวัลย์ หมื่นแสน	บ้านเลขที่ ๑๐๓	
๑๕	นางอำพร บุญเดิม	บ้านเลขที่ ๕๗	
๑๖	นายนา บัดดา	บ้านเลขที่ ๒๑	
๑๗	นางคำผาย บุญเดิม	บ้านเลขที่ ๘๒	
๑๘	นายเชียว นาคำวงศ์	บ้านเลขที่ ๕๓	
๑๙	นายยุทธ เครื่องคำ	บ้านเลขที่ ๕๔	
๒๐	นายอุ๊ด เครื่องคำ	บ้านเลขที่ ๑๐๖	
๒๑	นางจันทอง นามสด	บ้านเลขที่ ๖๗	
๒๒	นางแดง เชื่องดี	บ้านเลขที่ ๘๓	
๒๓	นายพุทธา หมื่นแสน	บ้านเลขที่ ๔๘	
๒๔	นายจอมศรี คำหา	บ้านเลขที่ ๓๕	
๒๕	นางเพชร วันเพ็ญ	บ้านเลขที่ ๕๐	

๒๖	นายเสาร์ ศิวทน	บ้านเลขที่ ๔๖	
๒๗	นายคำใบ ผาสุก	บ้านเลขที่ ๒๖	
๒๘	นายเลื่อน กระสังข์	บ้านเลขที่ ๖๔	
๒๙	นายจันทรา สายสิงห์	บ้านเลขที่ ๕๑	
ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๓๐	นายราชนัน วงษ์ลา	บ้านเลขที่ ๑๐	
๓๑	นายวิเชียร พิมทอง	บ้านเลขที่ ๑๓	
๓๒	นายทองจันทร์ บุษบงค์	บ้านเลขที่ ๑๕	
๓๓	นายสมชาย บุญเดิม	บ้านเลขที่ ๘๒	
๓๔	นางพร สว่างใจ	บ้านเลขที่ ๕๐	
๓๕	นายจำปี จันทรเต็ม	บ้านเลขที่ ๒๐	
๓๖	นายประกาย บุญเดิม	บ้านเลขที่ ๔๑	
๓๗	นายทองสุข หมั่นแสน	บ้านเลขที่ ๔๒	
๓๘	นายสวัสดิ์ คุณกง	บ้านเลขที่ ๓๐	

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล บ้านหัวเหว หมู่ ๔ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๑	นายบุญตา	เลขที่ ๕๔	
๒	นายทองปาน หงษา	เลขที่ ๒๑๐	
๓	นายสมจิตร นาล้วน	เลขที่ ๘๑	
๔	นายผาด กองสุข	เลขที่ ๑๕๕	
๕	นายสุธี ขลุ่ยแก้ว	เลขที่ ๒๒๑	
๖	นายอำพน เสนาวิน	เลขที่ ๗๓/๑	
๗	นางทองดี นาทอง	เลขที่ ๕๓	
๘	นางจิตรลัดดา วงษ์วัน	เลขที่ ๒๕๘	
๙	สมจิตร คุณดา	เลขที่ ๕๔	
๑๐	นายไข ชันใหญ่	เลขที่ ๕๘	
๑๑	นายอุไร ชันใหญ่	เลขที่ ๒๕๕	
๑๒	ชู หวังผล	เลขที่ ๑๔๕	
๑๓	บุญโถม หวังผล	เลขที่ ๑๖	
๑๔	สมศรี หาพินนา	เลขที่ ๒๖๕	
๑๕	สมัย ผิวเงิน	เลขที่ ๓๐๖	
๑๖	นายวิชัย มหาไชย	เลขที่ ๘๓	
๑๗	นางบัวศรี ชันใหญ่	เลขที่ ๖๑	
๑๘	กัณหา ชันใหญ่	เลขที่ ๒๕๖	
๑๙	นางสัณฤทธิ์ เวียงจันทร์	เลขที่	
๒๐	นางเสวย เชื่องดี	เลขที่ ๕๒	
๒๑	นายดี พุฒตาล	เลขที่ ๒๐๔	
๒๒	นางหนูพร พันธุ์คำ	เลขที่ ๑๑๕	
๒๓	นายเทิม พันธุ์คำ	เลขที่ ๕๒	
๒๔	นายโกศล สิงห์อาจ	เลขที่ ๑๕๖	
๒๕	นายมี ชาตรี	เลขที่ ๒๖	
๒๖	นางจวน อำนางหวัง	เลขที่ ๑๐๑	
๒๗	นางวิไล พงษ์จร	เลขที่ ๑๘๒	

๒๘	นายสุค หวังผล	เลขที่ ๑๔๕	
๒๙	แก้ว กองสุข	เลขที่ ๑๒๒	
๓๐	นายประเสริฐ หวังผล	เลขที่ ๑๓๓	
ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๓๑	นส.สุพัทธา หวังผล	เลขที่ ๑๔๕	
๓๒	นางปุ่น เสนาวัน	เลขที่ ๑๔/๑	
๓๓	นายเขียว ทองห่อ	เลขที่	

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล บ้านหัวเหว หมู่๑๑ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๑	นางวิไลย์ ชันคำ	บ้านเลขที่ ๑๓	
๒	นส.วัชรี หวังผล	บ้านเลขที่ ๙๖	
๓	นายทวีสุข ผิวพรม	บ้านเลขที่ ๙๐	
๔	นายสัมฤทธิ์ สุริยา	บ้านเลขที่ ๕	
๕	นางสมศรี หวังผล	บ้านเลขที่ ๙๓	
๖	นายมนตรี มหาไชย	บ้านเลขที่ ๘๔	
๗	สมจิตร สุริยา	บ้านเลขที่ ๖	
๘	นายสนาม กองกิจ	บ้านเลขที่ ๕๙	
๙	นางพลอย สิงอาจ	บ้านเลขที่	
๑๐	นางวิมล กองสุข	บ้านเลขที่	
๑๑	นายอุทัย กองสุข	บ้านเลขที่	
๑๒	นางจูน	บ้านเลขที่	
๑๓	นางวิมล	บ้านเลขที่	
๑๔	สมดี	บ้านเลขที่	

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล บ้านวังสะแบงใต้

ลำดับที่	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่	
๑	นายสวาสดี ผลดก	บ้านเลขที่ ๑๐๖	
๒	นายกันหา สิงห์แก้ว	บ้านเลขที่ ๘๗	
๓	นายพรมมา จันสีบ	บ้านเลขที่ ๑๓๒	
๔	นายคำผอง วงแดง	บ้านเลขที่ ๑๒๙	
๕	นายชัย ทองคำ	บ้านเลขที่ ๑๐๐	
๖	นายจันทะ เสละทอง	บ้านเลขที่ ๒๒	
๗	นายทองสี ทองทวี	บ้านเลขที่ ๑๖	
๘	นายบุญหอม สุโพภาค	บ้านเลขที่ ๒๘	
๙	นายสำราญ อามรศรี	บ้านเลขที่ ๓	
๑๐	นางราตรี ภาเรือง	บ้านเลขที่ ๖๔	
๑๑	นางลำไย ผลดก	บ้านเลขที่ ๑๑	
๑๒	นายเรืองศรี ตะบัน	บ้านเลขที่ ๑๓๗	
๑๓	นางคำแยง ทองคำ	บ้านเลขที่ ๑๔๐	
๑๔	นางทองพัน ทรายทอง	บ้านเลขที่ ๒๙	
๑๕	นางสุวิมล กันกลีบ	บ้านเลขที่ ๑๐๙	
๑๖	นางจิม ทองคำ	บ้านเลขที่ ๘๑	
๑๗	นางคำปุ่น ทองคำ	บ้านเลขที่ ๑๒	
๑๘	นางพร อ่อนศรี	บ้านเลขที่ ๔๔	
๑๙	นางหนูเจียด อ่อนศรี	บ้านเลขที่ ๑๒๘	
๒๐	นายเสีย สมดี	บ้านเลขที่ ๒๓	
๒๑	นางทุมมา ทองคำ	บ้านเลขที่ ๒๓	
๒๒	นางจาด สมดี	บ้านเลขที่ ๔๐	
๒๓	นางสอน ต้นแก้ว	บ้านเลขที่ ๑	

รายชื่อให้ข้อมูล บ้านหนองโพธิ์ ต.โพธิ์ศรี อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี

ลำดับที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่
๑	นายคำไมล์ เกาวนิช	บ้านเลขที่ ๘๐
๒	นายจันทร์ ชินรี	บ้านเลขที่
๓	นายมี ไชยโกฏี	บ้านเลขที่
๔	นายทองใบ ว่องไว	บ้านเลขที่
๕	นายมี ทองคุณ	บ้านเลขที่
๖	นายสีทา สมดี	บ้านเลขที่
๗	นายสุด ลายทอง	บ้านเลขที่
๘	นายหาร หอมเย็น	บ้านเลขที่ ๑๖๔
๙	นายอ่อนสา สมชัย	บ้านเลขที่
๑๐	นายชาย สมด้ว	บ้านเลขที่
๑๑	นายบุญเดช สมดี	บ้านเลขที่
๑๒	นายวัฒนา ชมภูประภาท	บ้านเลขที่
๑๓	นายวิชิน อ่อนผิว	บ้านเลขที่ ๑๙๗
๑๔	นายประสิทธิ์ โคตรมงคล	บ้านเลขที่
๑๕	นางคำ ทองคุณ	บ้านเลขที่
๑๖	นายกร -----	บ้านเลขที่
๑๗	นายเชื่อง สมด้ว	บ้านเลขที่
๑๘	นางไหม อ่อนผิว	บ้านเลขที่ ๑๙๗
๑๙	นางไพจิตร บุญแก้ว	บ้านเลขที่ ๗๘
๒๐	นายพูน ชุมสิงห์	บ้านเลขที่ ๑๑
๒๑	นายมี สมชัย	บ้านเลขที่ ๗๔
๒๒	นายประหยัด สมชัย	บ้านเลขที่ ๕๔
๒๓	นายประสิทธิ์ โคตรมงคล	บ้านเลขที่
๒๔	นายประชิด สมชัย	บ้านเลขที่

รายชื่อสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ

1. นางสาวละมัย โพธิ์ศรี อายุ 39 ปี
2. นางสาวคันสนีย์ ชินากษ อายุ 22 ปี
3. นางสาวปณยา เสียงใส อายุ 21 ปี
4. นางสาวยุพดี ข่อมมี อายุ 22 ปี
5. นายสฤณภู์ วิลามาศ อายุ 22 ปี
6. นางสาวรินทิพย์ โชติรัตน์ อายุ 21 ปี
7. นายวิญญู สมเสนาะ อายุ 15 ปี
8. นายวิทยา สมเสนาะ อายุ 15 ปี
9. นายวัชรระ สายเสน อายุ 17 ปี
10. นาคศักดิ์ สายเสน อายุ 14 ปี
11. นายเวทิน โชคพลมาก อายุ 20 ปี